SEYTEK

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · THE SAYAKBAY KARALAEV VARIANT

TÜRKÇE METİN · İNGİLİZCE EDEBÎ ÇEVİRİ
TURKISH TEXT · ENGLISH LITERARY TRANSLATION

CİLT IV · KARA MAĞARADAKI BOZKURT

SEYTEK

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI

Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisiyle karşılıklı iki sütun hâlinde
With the Turkish text and its English literary translation in facing columns

CİLT IV

Bölüm 1 · Kara Mağaradaki Bozkurt
Bölüm 2 · Ana Sütüyle Çözülen Tılsım
Bölüm 3 · Deccal'ın Kara Gözü: Sarıbay

Bu kitaptaki metin, telif korumasına tabi olmayan halk edebiyatı (folklor) niteliğindeki destan mısralarından ibarettir.

Kaynak baskı: «Сейтек» эпосу — Саякбай Каралаевдин айтымында. «Turar» Yayınevi, Bişkek (haz. A. Jaynakova; genel red. A. Akmataliev). Kaynak baskının telifli editoryal katmanları — ön söz ve son söz, bilimsel açıklamalar, sözlük bölümü ve Theodor Herzen'in illüstrasyonları — bu yayına alınmamıştır.

Türkçe edebî çeviri, İngilizce edebî çeviri, ön söz, bölüm özetleri, kapak ve iç tasarım bu yayın için özgün olarak üretilmiştir. Bu baskı, Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisini karşılıklı sütunlar hâlinde sunan iki dilli baskıdır. © Gazâ'nın Neferi, 2026. Kaynak gösterimi, folklor eserlerinin kullanımına ilişkin dürüst uygulama gereğince yapılmıştır.

Bu cilt, üçlemenin yaklaşık 90.000 mısralık «Seytek» bölümünün 31.029–41.388 mısralarını kapsar.

ÖN SÖZ

Semetey sır oldu; ama soy tükenmedi. Düşman otağında, ustura gölgesinde doğan bir çocuk, üçlemenin son sözünü söylemek için büyüdü: Seytek. «Seytek», öksüzlüğün, sabrın ve geri alınan yurdun destanıdır; Manas'ın ocağına üçüncü kez düşen közün yeniden aleve dönüşüdür.

Sayakbay Karalaev'in dilinden yazıya geçirilen bu varyantta hikâye, Kıyaz'ın elindeki tutsak Ayçürök'ün doğurduğu bebeğin ölümden kıl payı kurtuluşuyla açılır. Kürek kemikleri oyulmuş Külçoro'nun kulluk yılları, on üç yaşında soyunu öğrenen Seytek'in ilk öcü, Kanıkey ile Bakay'ın gözyaşıyla ödenen bedeli, kara mağarada büyülenmiş Semetey'in dile gelişi ve Celmoguz oğlu Sarıbay'a karşı verilen son büyük savaş — hepsi, dişi arslan Kuyalı'nın mızrağıyla taçlanan bir kurtuluşa doğru akar.

Bu dizide Karalaev varyantının «Seytek» bölümünü, Kırgızca aslının Latin yazımı ve satır satır Türkçe edebî çevirisiyle karşılıklı sütunlar hâlinde sunuyoruz. Transliterasyonda Türk okurunun gözüne yatkın bir yazım benimsendi; çeviride ise mısra bütünlüğü korunarak destanın epik sesi Türkçede yeniden kuruldu. Her bölümün başında iki paragraflık bir özet ve okuru bekleyen olayları toplayan kısa bilgi kutuları yer alıyor.

Ata göçtü, oğul kaldı; söz sustu, destan kaldı.

Gazâ'nın Neferi
Antalya, 2026

PREFACE

Semetey vanished into mystery; but the line was not extinguished. A child born in the enemy's tent, under the shadow of the razor, grew up to speak the trilogy's final word: Seytek. «Seytek» is the epic of orphanhood, of patience, and of the homeland won back; it is the ember fallen for the third time upon the hearth of Manas, turning once more to flame.

In this variant, taken down from the lips of Sayakbay Karalaev, the story opens with the hair's-breadth rescue from death of the infant borne by Ayçürök, held captive in Kıyaz's hands. The years of bondage of Külçoro, his shoulder-blades gouged; the first vengeance of Seytek, who learns his lineage at thirteen; the price paid in the tears of Kanıkey and Bakay; the bewitched Semetey brought back to speech in the black cavern; and the last great war against Sarıbay son of Celmoguz — all of it flows toward a deliverance crowned by the lance of the lioness Kuyalı.

In this bilingual edition we present the «Seytek» portion of the Karalaev variant with the Turkish literary translation and its English literary rendering in facing columns, verse against verse. The English preserves the integrity of each line and rebuilds the epic voice anew, keeping proper names in their original spelling and the formulaic refrains as living repetitions. At the head of each chapter stand a two-paragraph summary and brief fact-boxes gathering the events that await the reader.

The father passed on, the son remained; the word fell silent, the epic remained.

Gazâ'nın Neferi
Antalya, 2026

KİTABIN PLANI

1	Kara Mağaradaki Bozkurt	Cilt IV — bu ciltte
2	Ana Sütüyle Çözülen Tılsım	Cilt IV — bu ciltte
3	Deccal'ın Kara Gözü: Sarıbay	Cilt IV — bu ciltte

BİRİNCİ BÖLÜM

Kara Mağaradaki Bozkurt

Talas'ta genç Seytek, dul kalan anası Ayçürök'ü töre gereği Külçoro'nun almasını ister; ancak Külçoro "yengem anam gibiydi" diyerek bu teklifi şiddetle reddeder ve kendi soyunu, Kanıkey'in sütüyle Semetey'e kardeş kılınışını anlatarak konuyu kapatır. Tam bu sırada destanın kaderi döner: Kutubiy oğlu Kara dev, aylar süren bir av yolculuğunda Orolmo sırtlarında, on üç yıl önce savaş meydanından iz bırakmadan kaybolan Semetey'i görür — bozkurt, Taybuurul'a binmiş, kolunda Ak sungur, peşinde Ak tazı, sırtında Akkelte ile dolaşmaktadır. Ne var ki sihirbazların bağladığı han sağır ve dilsizdir; Kara dev'in yalvarışlarına aldırmadan Kayıpçı'nın kara mağarasına girip kaybolur.

Mağara kapısını günlerce topuzla döven Kara dev, çaresiz kalınca Talas'a dörtnala varıp "Bozkurt ölmemiş, sağmış!" müjdesini ulaştırır. Ayçürök hazineyi açıp altın saçar; Külçoro, Semetey'in Cılgındı boğazındaki sisli savaşta, Kançoro'nun ihanetinin gölgesinde nasıl yittiğini — ne ceset ne kan ne kemik bulunduğunu — bir kez daha anlatır. Külçoro ile Kara dev, Ala-Sök gölünün sırtındaki mağaraya varıp pusuya yatarlar; heybetle yaklaşan Semetey'i yakaladıklarında karşılarındaki, "diri desen ölü gibi, ölü desen diri gibi" bir handır. Bölüm, Külçoro'nun bu suskun arslana yönelttiği öfkeli, yürek dağlayan sitem destanıyla kapanır: ya konuşacaktır, ya da kendi elleriyle törenle gömülecektir.

KÜNYE — KEY FACTS

- Seytek, töre gereği Ayçürök'ü Külçoro'nun almasını önerir; Külçoro "yengem anam gibiydi" diyerek reddeder.
- Kutubiy oğlu Kara dev, on üç yıldır kayıp olan Semetey'i Orolmo/Belek sırtlarında Taybuurul'a binmiş halde görür.
- Semetey büyülüdür: sihirbazlar gözünü bağlamış, kulağını sağır, dilini dilsiz kılmış; insanlardan kaçıp Kayıpçı'nın kara mağarasına sığınır.
- Kara dev mağarayı altı yedi gün topuzla döver, açamayınca Talas'a müjdeye koşar; Ayçürök sevinçten hazine altınlarını yoksullara saçar.
- Semetey'in kayboluşu Cediger'le dokuz aylık savaşta, Cılgındı dar boğazındaki on dört günlük siste, Kançoro'nun ihanetiyle örtüşmüştür.
- Külçoro ile Kara dev mağarada pusu kurup Semetey'i yakalar; Külçoro suskun hana uzun bir sitem söylevi çeker: konuş, yoksa seni kendi elimle gömerim.

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Namlı Bakay atanız,	*Your renowned forefather Bakay,*
Yitip giden kayıplar bulundu,	*The lost that vanished have been found,*
Yüz karası hep örtüldü,	*The shame on our faces all was covered,*
Bırakın bunu bir yana,	*Leave that aside now, set it by,*
Şundan haber alın siz:	*Hear the tidings of this instead:*
Boz yeleli atan yitip,	*Your gray-maned father vanished away,*
Horluk zillet gün görüp,	*We saw days of scorn and abasement,*
Yurda girip onulduk,	*We entered the homeland and were healed,*
Gezip tozup er olduk,	*Roaming and wandering we grew to manhood,*
Nice düşmana denk olduk.	*We stood equal to many a foe.*
Taşı söküp göç aldık,	*We tore up the stones and moved our camp,*
Kırışarak öç aldık,	*Fighting fiercely we took revenge,*
Talas'ı vurduk, kale aldık,	*We struck Talas, we took the fortress,*
Baş düşmanımız er Kıyaz,	*Our chief enemy, the warrior Kıyaz,*
Kançoro'dan öç aldık.	*On Kançoro we took revenge.*
Yurt diye Talas yerin aldık,	*We took the land of Talas for a homeland,*
Sürülü maral, altın taht,	*Herds of maral deer, the golden throne,*
Elin güzlediği beli aldık.	*We took the pass where the people autumn-camped.*
Atadan kalma mirası,	*The heritage left from our forefathers,*
Argın Kırgız eli aldık.	*We took the Argın and Kırgız people.*
Gönül coşup şen olduk,	*Our hearts overflowed, we grew joyful,*
Çok adamla var olduk.	*With many people we came to be.*
Orda kurup han olduk,	*We pitched the horde-camp and became khan,*
Bir düşünen can olduk.	*We became one soul of a single mind.*
Perişan gezip zorlu olduk,	*Wandering wretched, we grew hardy,*
Sürünüp gezip büyüdük.	*Crawling and roaming we grew up.*
Erginleşip er olduk,	*Coming of age we became men,*
Er oğluyla denk olduk.	*We stood equal to sons of heroes.*
Hor olup Talas yerini aldık,	*Though scorned, we took the land of Talas,*
Mirasa Kırgız eli aldık.	*For heritage we took the Kırgız people.*
Babam dengisin, ağamsın,	*You are my father's equal, my elder,*
Babamdan üstün atamsın.	*You are a forefather above my father.*
Ayıp olur bu hâliniz,	*This state of yours would be a shame,*

Abake, sözü dinleyin,
Yiğit babam yitmişse,
Yengeyi kayın almaz mı?
Öğüt verdiğim sözüme,
Uymaz mısın, can ağa?
Öfke düşman, akıl dost,
Akıl söze akıl kat,
Babayı Tanrı almaz mı,
Ardından soyu kalmaz mı,
Yengesini kayın almaz mı?

Huyu delişmen o hanım,
Benim anam Ayçürök,
Ayçürök'ü alınız.
Ay gönüllü aba, er yiğit,
Bana ata olup kalınız.
Sana baktıkça karnım tok,
Gölge edinsem gönlüm tok.
Önüme katsam ak yolum,
Sürüp gitse sayısız kolum,
Karşıma çıksa heybetim,
Güvenip durduğum karaltım.
Medarımsın, belimsin,

Bereketli arslanımsın,
Gözümü açınca görmüşsün,
Ağız açınca öpmüşsün.
Her güzellikle beslemişsin,
İnsandan üstün sakladın.
Sonunda kendiniz girişin,
Ayçürök'ü alınız.
Tanrı'ya arzum kalmaz hiç,
Ata olup kalınız.
Bahadırsın, şirsin sen,
Âlemden üstün ersin sen,
Kalan dul ile yetimi,
Kollayıp bakan sensin sen.
Dayanak kıldığım kanatsın,
Bel bağladığım belimsin,

Abake, listen to my words,
If my valiant father has vanished,
Does not the brother-in-law take the widow?
To the counsel of my spoken words,
Will you not yield, dear elder brother?
Anger is a foe, reason a friend,
Add reason to reasoned words,
Does not God take the father away,
Does not his lineage remain behind,
Does not the brother-in-law take his sister-in-law?
That lady of spirited temper,
My mother Ayçürök,
Take Ayçürök to wife.
Moon-hearted elder, valiant man,
Stay and be a father to me.
Gazing on you, my belly is full,
Sheltered in your shadow, my heart is full.
Driven before me, my white road,
Marching onward, my countless columns,
Rising before me, my grandeur,
My looming bulwark I rely upon.
You are my support, my backbone,

You are my bountiful lion,
When I opened my eyes, you saw me,
When I opened my mouth, you kissed me.
You nourished me with every goodness,
You kept me dearer than all mankind.
In the end, set to it yourself,
Take Ayçürök to wife.
No plea to God will remain in me,
Stay and be my father.
You are a batyr, you are a lion,
You are a man above all the world,
The widows and orphans left behind,
It is you who guards and tends them.
You are the wing I lean upon,
You are the backbone I bind my hopes to,

31100	Sığınıp yattığım yerimsin.	*You are the refuge where I lie.*
	Dayanak kıldığım duamsın,	*You are the prayer I lean upon,*
	Tutunup gittiğim atamsın.	*You are the forefather I cling to.*
	Eş tutacak kardeş yok,	*There is no brother to take as companion,*
	Senden başka kardeş yok.	*No brother is there besides you.*
	Kaz dönmez yalçın kaya ol,	*Be the sheer crag no goose can round,*
	Dayanılır medar dağ ol.	*Be the steadfast mountain of support.*
	Denen sözü tutunuz,	*Hold to the word that has been spoken,*
	Yetime bir göz koyunuz.	*Cast an eye upon the orphan.*
	Hain ecel erip gün bitse,	*If treacherous death arrives and days end,*
31110	Han abası ölmez mi,	*Does not a khan elder die,*
	Kalsın yere gömülüp,	*Let him lie buried in the earth,*
	Diri can gününü görmez mi?	*Does not the living soul see its day?*
	Kalana göz koymaz mı,	*Does he not look to her who remains,*
	Yengesini kayın almaz mı?	*Does not the brother-in-law take his sister-in-law?*
	Dediğimi akıl bil,	*Know my words for wisdom,*
	Dayanak olan büyük miras —	*The great heritage that is our stay —*
	Kıranım abam, sözümü al.	*My mighty elder, take my word.*
	Emeğini esirgemezsen,	*If you do not withhold your labor,*
	Ayçürök yengeni almazsan,	*If you will not take your sister-in-law Ayçürök,*
31120	Şu duran yetim Seytek'i,	*This orphan Seytek standing here,*
	Evlat edinip almazsan,	*If you will not take him as your son,*
	Geniş Talas'tan göçerim,	*I shall move away from broad Talas,*
	Kardeşlikten geçerim.	*I shall renounce our brotherhood.*
	Anam sahipsiz dul olur, ben armağan,	*My mother will be a widow unclaimed, and I a gift,*
	Kardeş olup nideyim?	*What use to me is brotherhood?*
	Evliyasın, şirsin sen,	*You are a saint, you are a lion,*
	İnsandan üstün istenen,	*Desired above all mankind,*
	Külüstön abam sensin sen.	*It is you, my elder Külüstön.*
	Adımı bol bir yiğittin,	*You were a warrior of far-spread name,*
31130	Şirliği üstün handın sen,	*You were a khan of surpassing lion-might,*
	Bir dul kadın, körpe çocuklar,	*A widowed woman, tender children,*
	Sözünü dinler candın sen.	*You were a soul who heeded their words.*
	Dediğimi altın bil,	*Know my words for gold,*
	Asil abam, sözümü al.	*My noble elder, take my word.*

Toya doksan mal kesip,
Bu dünyayı geniş tutup,
Alpı, halkı toplayıp,
Ala dağ gibi et yığıp,
Akıl ermez oyun kurup,

Âlem yurda toy kılıp,
Aklı yetkin alp toplayıp,
Türlü türlü han toplayıp,
Görkemli bir toy kılalım,
Iraktakini ayaklandırıp,
Yakındakini talan edip,
Şenliğiyle kırıp geçirip,
Nice canı güldürüp.
Yılkıdan binden tay kesip,

Varı yoğu denk koyup,
Soyu sopu tanık kılıp,
Halkı komadan toplayalım.
Çürök'e nikâh kıyalım,
Akıl söze varınız,
Ayçürök'ü alınız.
Akıl söze varmazsan,
Ayçürök'ü almazsan,
Ayıp olur bu işiniz,
Bu denen söze durunuz.
Söylenen sözü alınız,
Gösterilen yola basınız,
Almasın diye kıskançlar,
Çekemeyen akraba hasmınız.
Gerçekten bahadır, sözümü al,

Coşarsan işte dulun,
Yan yana konsan öz köyün,
Kımıldayıp girse öz eşin,
Yerli yerinde aklın,
Apaçık Çürök kadının.
Akıl olur bu işiniz,
Vaade durunuz.

Slaughtering ninety head for the feast,
Holding this world open wide,
Gathering the champions and the people,
Heaping meat like a dappled mountain,
Staging games beyond the mind's reckoning,
Making a feast for all the world's people,
Gathering heroes ripe in wisdom,
Gathering khans of every kind,
Let us hold a splendid feast,
Rousing those who dwell afar,
Sweeping up those who dwell near,
Overwhelming all with revelry,
Making many a soul laugh with joy.
Slaughtering a thousand colts from the herds,
Laying out all we have alike,
Calling kith and kin to witness,
Let us gather the people, leaving none.
Let us seal the marriage rite with Çürök,
Come round to reasoned words,
Take Ayçürök to wife.
If you will not come to reasoned words,
If you will not take Ayçürök,
This deed of yours will be a shame,
Stand by this word that has been spoken.
Take the word that has been said,
Step upon the road that has been shown,
The envious, lest you take her,
Grudging kinsmen are your foes.
Truly a batyr — take my word,

If your heart stirs — there is your widow,
If you camp side by side — your own village,
If she stirs and enters — your own wife,
Your wits set firmly in their place,
Manifestly Çürök is your woman.
This deed of yours will be wisdom,
Stand fast by your promise.

Dula bir göz koyunuz,
Kara bahtlı deli anamı,
Eş edinip alınız.
Bana kaygı salmaz o,
Ayçürök candan oğul doğsa,
Kanat olur kendime,
Bu demde, er aba,
Tutup binecek küheylan yok,
Dayanak kılacak akraba yok.
Kaşınacak yelem yok,
Güvenecek kimse dahi yok.
Sallayacak kuyruk yok,
Kulan ile denk dururum.
Basmaya ayak da yok,
Yılana benzer dururum» –
Deyip böylece er Seytek,
Pir kollayan erene,
Soy arslan berene,
Türlü sözler söyleyip durdu.
İçi tutuşup kor olup,
Nasıl dursun sakinleşip?
Tüh tüh Seytek, ne dersin!
Er Külçoro bunu der,
Ölümüne ortak sözü der:
«Tüh tüh Seytek, ne dersin,
Bu sözünü kim duysun,
Göz bağlayan gece duysun.
Dipsiz kara su duysun,
Haykıran gürültü duysun,
Mavi puslu bel duysun,
Tepesi kapalı gök duysun,
Bağrı tüylü yer duysun,
Bundan başka kim duysun?

Cast an eye upon the widow,
My black-fated, wild-spirited mother,
Take her and make her your wife.
She will bring no sorrow upon me,
If from Ayçürök's soul a son is born,
He will be a wing unto me,
At this hour, warrior elder,
There is no courser to catch and mount,
No kinsman to make my stay.
I have no mane to scratch against,
No one at all in whom to trust.
No tail have I to swish,
I stand no better than a kulan.
No feet have I to tread with,
I stand here like a snake» –
So saying, the warrior Seytek,
To the eren the holy guides protect,
To the thoroughbred lion, the mighty one,
Kept speaking words of every kind.
His heart caught fire and turned to embers,
How could he stand there calm and still?
Fie, fie, Seytek, what are you saying!
The warrior Külçoro says this,
Says words he would share unto death:
«Fie, fie, Seytek, what are you saying,
Who should hear these words of yours,
Let the eye-binding night hear them.
Let the bottomless black water hear,
Let the crying thunder hear,
Let the blue-hazed pass hear,
Let the close-roofed sky hear,
Let the shag-breasted earth hear,
Who besides these should hear?

Vaktiyle yiğit atam Almambet,
Öte atamız Çılaba,
Çılaba Han'ın öz oğlu,
Gerçek Alooke, Aziz Han,
Aziz Han'dan Almambet,

Once, my valiant forefather Almambet,
Our forefather beyond, Çılaba,
Çılaba Khan's own son,
True Alooke, Aziz Han,
From Aziz Han came Almambet,

Vadiyi yakıp yağ edip,
Öz babasını yere serip,
Hanlık için çekişip,
Gayretiyle vuruşup,
Gönlü kırılıp Kakan'dan,
Göçmüş imiş Talas'a.
Gelip çora olmuş o,
Cakıp oğlu Manas'a.
Nice zorlu sefer düzüp,
Kırk iki tümen ordu derip,
Yad ayak basmaz Beecin'e,
Gerinip mızrak uzatmış.
Kürme giyen Hıtay'ın,
Güçlülerini kırmış hep.
Süleyman'ın el süremediği
Bakburçun'un,
Yönetimini çekip almış.
Nice canın basamadığı Beecin'in,

Hanlığını eline almış.
On iki ay durmadan han olup,
Hâkim olup oturmuş.
Kakan'dan beri dönerken,
Hain deccalı yetişmiş,
Büyük büyücü Kococaş,
Kococaş'a rast gelip,
Oka uçup atam gitmiş.
Geri dönülmez gerçek yurda,
Vah atam göçüp gitmiş,
Ardına bakılmaz o aziz yere,

Hızırlı atam gitmiş.
Atamı Tanrı aldığında,
Aruuke anam yüklüydü,
Üç aylık aş erme çağı,
Karnında kalmışım ben.
Nice hoş, nice korkunç şeyi,
Karındayken kavramışım.

Setting the valley ablaze like tallow,
Laying his own father on the ground,
Contending for the khanship,
Fighting with all his zeal,
His heart broken, from Kakan,
He migrated, they say, to Talas.
He came and became a çora,
To Manas, son of Cakıp.
Mounting many an arduous campaign,
Mustering an army of forty-two tümen,
On Beecin where no stranger's foot treads,
He stretched forth and leveled his lance.
Of the kürme-clad Hıtay,
He cut down all the mighty ones.
Of Bakburçun, where Süleyman's hand could not reach,
He wrested away the rule.
Of Beecin, where many a soul could not tread,
He took the khanship into his hand.
Twelve months without cease he was khan,
He sat and reigned as sovereign.
As he was returning from Kakan,
Its treacherous fiend overtook him,
The great sorcerer Kococaş,
He came upon Kococaş,
Struck by an arrow, my forefather passed.
To the true homeland whence none return,
Alas, my forefather departed,
To that hallowed place where none look back,
My Hızır-favored forefather went.
When God took my forefather,
My mother Aruuke was with child,
Three months along, in the craving time,
I remained within her womb.
Many a sweet, many a fearsome thing,
I grasped while yet in the womb.

Üç ay kalıp karında,
Kaplan atamı, hunhârı,
Halkın sahibi ulu zoru,
Mızraklıların en yatkınını,
Arslan Manas o kudretliyi,
Daha karındayken yutmuşum.
Kör talihli yetim olmuşum,
Karından düşüp bir günü,
Aruuke'yi de tüketmişim.
Ana babayı birden yutup,
Rast geleni tüketmişim.
Abam küsüp Bukar'a,
Allak bullak kutsuz an olup,
Ağa-ini birbirine hasım olup,
Bukar'a kaçıp vardılar.
Üvey ana Burulça,
Yırtık kara çadırla,
Yarık kara inek ile,
Burulça elinde beslendim.
Burulça besleyip kuş edip,
Küheylanıma denk getirip,
Bukar'dan abam geldiğinde,
Yüreği yağlı olsun diye,
Kazı kesip yedirdi.
Ayrılmaz kardeş olsun diye,
Kanıkey'in memesini,
Ben yetime emzirtti,
"Öz inimdir" dedirtti.

Şurda duran Ayçürök,
On ikiye geldiğimde,
Yengemi gözüm görmüştü.
Çözgüye atkı dokuduğunu,
Anam gibi görüp kalmışım.
Arka kıldığım töremi,
Anamdan üstün yengemi,
Görünce baht açık alnımı,
Ana yerine tuttuğum,
Yâr bildiğim kara yurdu,

Three months remaining in the womb,
My tiger forefather, the blood-fierce one,
The people's master, the great mighty one,
Most skilled of all the lancers,
Lion Manas, that man of power,
I swallowed while yet in the womb.
I became an orphan of blind fortune,
Falling from the womb one day,
I consumed Aruuke as well.
Swallowing mother and father at once,
I consumed whomever I chanced upon.
My elder, embittered, to Bukar,
In a churning, luckless hour,
Elder and younger turned to foes,
They fled away to Bukar.
My stepmother Burulça,
With a torn black tent,
With a scarred black cow,
At Burulça's hand I was nourished.
Burulça reared me, made me a falcon,
Matched me fitly to my courser,
When my elder came from Bukar,
That his heart might be rich with fat,
She cut kazı sausage and fed him.
That we might be brothers never parted,
Kanıkey's own breast,
She had given me, the orphan, to suckle,
She made him say, "He is my own younger brother."
Ayçürök standing over there,
When I came to my twelfth year,
My eyes beheld my sister-in-law.
Weaving the weft upon the warp,
I came to see her as my mother.
My lord whom I made my backing,
My sister-in-law dearer than my mother,
Seeing her, my fortune's open brow,
Whom I held in my mother's stead,
The dark homeland I knew as beloved,

Hangi rezilliğe var dersin,
Nikâh kıyıp al dersin!

To what disgrace do you bid me go,
You bid me seal the rite and wed her!

Böyle sürdürürsen bezerim,
Er Seytek, senden giderim,
Ana kıldığım Çürök'ün,
Ezelden belalı fitnenin,
Memesine el bassam onar mıyım,
Aklımdan azsam düzelir miyim?
Demin dediğim bozkurt abamın,
Yastığına bassam onar mıyım,
Aman, canıma değse kurtulur muyum?
Doğan bakışlı hunhâr abamın,
Tuzuna kem iş olur mu,
Bel bağladığım puslu doruk,
Belime kem düşünmem ben.
Pek dayanağım, o namlı,
Şire kem düşünmem ben.
Gayreti başka, zehri güçlü,
Erime kem düşünmem ben.
Bu dediğini almam ben,
Bu denen söze varmam ben.
Töre bozkurt bahadırın,
Döşeğine basan onar mı,
Tepeden çarpılan kurtulur mu?
Kazara alacak olsam,
Türlü kavga kopar ansızın.
Kaburgamdan çarpılıp,
Hain deccal böyle bulunup,
Tam böbrekten saldırıp,
Tam tepeden şişip azıp,
Yandan ecel vurmaz mı?
Kanı tuzlu hunhârın,
Tam bağrına çekmez mi?
Külüstön aban, bahtı kara er,
Gün gibi solup batmaz mı,
Ta yüceden Tanrı çarpmaz mı,
Cana kasteden bela, koca ecel,
Hırlayıp pusuda durmaz mı?

If you keep on so, I shall sicken of it,
Warrior Seytek, I shall leave you,
Çürök whom I made my mother,
That trouble-fated temptress of old,
If I lay hands on her breast, can I prosper,
If I stray from my wits, can I mend?
My gray-wolf elder I spoke of but now,
If I tread upon his pillow, can I prosper,
Mercy — if it strikes my soul, can I escape?
My falcon-eyed, blood-fierce elder,
Can I work evil against his salt,
The misted summit I bound my hopes to,
I think no evil against my backbone.
My firmest stay, that famed one,
I think no evil against the lion.
His zeal apart, his venom strong,
I think no evil against my warrior.
This word of yours I will not take,
To this spoken word I will not come.
The lord gray wolf, the batyr —
Can he who treads his bed prosper,
Can he escape who is struck from above?
If by mischance I were to take her,
Strife of every kind would burst forth.
Struck through my very ribs,
The treacherous fiend appearing thus,
Attacking square at the kidney,
Swelling, raging from the very crown,
Would not death strike from the flank?
The blood-fierce one of salted blood,
Would he not drag me to his very breast?
Your elder Külüstön, black-fated man,
Would he not fade and set like the sun,
Would not God strike from on high,
The soul-hunting bane, great death itself,
Would it not growl and lie in ambush?

Abam hanın o hâkimi,
Kaskatı bacak uzatmaz mı?
Huyu bozuk kara yer,
Soğuk bağrına çekmez mi?..

That sovereign, my elder the khan,
Would he not stretch his legs out stiff?
The black earth of evil temper,
Would it not draw me to its cold breast?..

Yer Ata çekip sömürmez mi,
Böyle koşturursan abanı,
Yer, üstünü tümsek etmez mi?
Bu sözünü almam ben,
Bahtına düşmüş yetim kul,
Bu sözünü almam ben.
Babam gibi gördüğüm töremi,
Anam gibi gördüğüm yengemi,
"Cehenneme böyle var" deyip,
Bu dediğin nasıl söz,
"Söyleme inim öyle" deyip,
Hiç ölmeyecekmiş gibi yutkunup,
Hiç durulmayacakmış gibi kuşanıp,
Cehennemde kalıp nideyim,
İnsan görmedik, el basmadık,
Bele girip giderim.
Kulak duymaz, göz görmez,
Yere girip giderim.
Takatimi tüketme hep,
Yakma benim canımı,
Kazıp durma çukurumu,
Kaynatma koyu çilemi.
Böyle oyun edip durma,
Çıkarma ar donumu.
Deşip durma yağırımı,
Kardeş dedim, sızlatma,

Azaplı işe yöneltme.
Böyle durursan Seytek'im,
Kabarırsın, gidersin,
Gürlersin, boşunasın,
Her gün alay edersen, gönlü yok,

Abandan hepten geçersin.

Would not Father Earth pull and devour,
If you drive your elder on like this,
Would not the earth mound over him?
This word of yours I will not take,
An orphan slave fallen to his fate,
This word of yours I will not take.
My lord whom I saw as my father,
My sister-in-law I saw as my mother,
Saying, "Go thus into hell",
What manner of word is this you say,
Saying, "Speak not so, my young brother",
Gulping as if he would never die,
Girding as if he would never be stilled,
What should I do left in hell,
Unseen by man, untrod by hand,
I shall go off into the passes.
Where ear hears not, eye sees not,
I shall go off into the earth.
Do not drain my strength away,
Do not set my soul afire,
Do not keep digging my pit,
Do not boil my thick ordeal.
Do not keep making such sport,
Do not strip my garment of honor.
Do not keep probing my saddle-sore,
I called you brother — do not make me ache,
Do not turn me to a work of torment.
If you keep on so, my Seytek,
You will swell up, you will go,
You will thunder — all in vain,
If you mock him daily — he has no heart for it,
You will lose your elder altogether.

Yürür yürümez canım çıkıp,
Avucumdan toz çıkıp,
Apar topar yükünü yüklersin,
Azabımı çekersin.
"Bozkurt abam nerde?" deyip,
Çok yere soru salarsın,
Kaygılanır gidersin,
"Bahadıra ne dedim ben!" deyip,

Parmak ısırıp, baş sallayıp,
Zahmet çekip geçersin.
"Yiğidim, kıranım nerde?" deyip,

Tasalanıp kaygılanıp,
Han abandan ayrılıp,
Talas boyunca konarsın,
Kurcalayıp benden ayrılıp,
Hor olursun kaygıyla.
Çok tasalanıp nidersin,
Ağıt düzüp baş sallayıp,
Çok tasayla geçersin.
Aklıma getirme belayı,
Ağız açma yetim, sus otur,
Anam gibi gördüğüm Çürök'ü.
Tükenmiş çocuk, deşme sen,
Kökü derin belayı.
Sığınak kıldığım meyvemi,
Alnımdaki parlak ışığımı.
Baktıkça karnım tok,
Gördüğümde gönül tok,
Yengem Çürök'ten başka yurdum yok.

Ak sungurun yuva kurası,
Arkar yetmez kayam o,
Kökü sağlam kara dağım o.
Elimde tuğlu sancağım,
Abamdan kalan Ayçürök,
Kapılı şehir armağanım.
Karga dolanmaz belim gibi,

My soul departing as soon as I walk,
Dust rising from my palm,
In headlong haste you will load your packs,
You will bear my torment.
Saying, "Where is my gray-wolf elder?",
You will send questions to many lands,
You will go about in sorrow,
Saying, "What did I say to the batyr!",

Biting your finger, shaking your head,
You will pass your days in hardship.
Saying, "Where is my valiant, my mighty one?",

Grieving and sorrowing,
Parted from your khan elder,
You will camp along the Talas,
Prying at wounds, parted from me,
You will be abased in sorrow.
What will you do, so laden with grief,
Raising laments, shaking your head,
You will pass your days in heavy grief.
Do not bring the bane into my mind,
Open not your mouth, orphan — sit silent,
Of Çürök whom I saw as my mother.
Worn-out child, do not probe,
The bane whose roots run deep.
My fruit that I made my refuge,
The shining light upon my brow.
Gazing on her, my belly is full,
Seeing her, my heart is full,
I have no homeland but my sister-in-law Çürök.

Where the white gyrfalcon builds its nest,
She is my crag no arkar can reach,
She is my black mountain of firm roots.
My tug-crowned standard in my hand,
Ayçürök, left me by my elder,
My gift, a gated city.
Like my pass no crow can circle,

Kapılı gani Kara şehir,
Karaltısı dolu elim gibi.
Gerçek hazine, huri yüzlü,
Anamla bir tuttuğum yengemi,

Hangi işe var dersin?
Delişmen balam er Seytek,
Hangi müşküle kal dersin?
Törenin eşi anamı,
Dayanak kıldığım gemimi,
Göğsünü nasıl açarım?
Töre abakem sultanın,
Döşüne nasıl basarım,

Döşeğini nasıl açarım?
Azgınlık olur bu işiniz,
Dolanıp yaldızlı söz etmeden,
Yeter balam, durunuz.
Boş yere diretme, yolu yok,
Fena olur bu işiniz.
İpe sapa gelmez sözden geçin,
Cana kasteden bela bu, er yetim,

Ayıp olur bu işiniz.
Ayçürök'e söz açmadan,
Söz açayım derken baş yemeden,
Bu söz ile susunuz.
Yuvamız bir, öz kardeşiz,
İnim, ayıp olur bu işiniz.

Ölçüsüz kaba söz saldın,
Bugün arlı abanı yedin sen,

Ölçüsüz kaba söz saldın,
Kaba söz deyip yedin sen.
Kaygı edip söz edip,
Kapıda, derede durdurdun.
Kederlendirip abanı,
Nicedir yiteni arattın.

The gated, bounteous Black city,
Like my land crowded thick with camps.
A true treasure, houri-faced,
My sister-in-law I held as one with my mother,
To what deed do you bid me go?
My wild child, warrior Seytek,
In what hardship do you bid me stay?
My mother, the lord's own wife,
My ship that I made my stay,
How could I bare her breast?
My lord abake, the sultan —
How could I tread upon his breast,

How could I open his bed?
This deed of yours would be depravity,
Without winding gilded words about,
Enough, my child — cease.
Insist not in vain — there is no way,
This deed of yours will end in evil.
Leave off this wild and senseless talk,
This is a bane that hunts the soul, warrior orphan,
This deed of yours will be a shame.
Broach no word of this to Ayçürök,
Lest broaching it, you cost a head,
With this word, fall silent.
Our nest is one, we are true brothers,
My young brother, this deed of yours will be a shame.
You loosed coarse words beyond all measure,
Today you devoured your honor-bound elder,
You loosed coarse words beyond all measure,
Speaking coarse words, you devoured him.
Making sorrow, making talk,
You held me at the gate, in the gorge.
Filling your elder with grief,
You set me seeking the long-lost one.

Körük saldın demire,
Çok tasa saldın doruğa,
Çok kavga saldın gönüle.
Özümü yakıp kor kıldın,
Böyle deyip durursan,
Asil aban bozkurdu,
Bu dünyadan yok kıldın.
Yaktın hem de pişirdin,
Özümü yakıp kor kıldın,
Böyle sürdürürsen abanı,
Bu dünyadan yok kıldın.
Sağlığında tesellin şu:
Bozkurt aban öldüğünde,
"Ardında Seytek kaldı" deyip,
Dayanak kılıp dururum.
"Anam saydığım yengeyi al" deyip,

"Haydi müşküle var" deyip,
Sahi ne dedin, sevincim...

You set the bellows to the iron,
You heaped much grief upon the summit,
You loosed much strife upon the heart.
You burned my core and made it embers,
If you keep on speaking so,
Your noble elder, the gray wolf,
You have wiped from this world.
You burned me, yes, and roasted me,
You burned my core and made it embers,
If you keep pressing your elder so,
You have wiped him from this world.
In life, let this be your consolation:
When your gray-wolf elder died,
Saying, "Seytek remains behind him",
I keep making you my stay.
Saying, "Take the sister-in-law I count my mother",
Saying, "Come, go into hardship",
What indeed have you said, my joy...

Sarsma benim aziz sözümü,
Ağlatıp durma gözümü.
Kederlendirme beni,
Sızlatıp durma belimi.
Balam, pek incitme gönlümü,
Bozkurt abamı çok özleyip,
Benim kara gözüm hor olmuş,
Han abamdan ayrılıp,
Vah kolum felç olmuş,
Doğru sözüm geç kalıp,
Yürek durmadan tutuşmuş.
Sarardıkça tasam yığılmış,
"Hunhâr abam" deyip ağlayıp,
İki gözden akan yaş,
Göğsümden aşağı yuvarlanmış.
Sine yanıp kor olup,
Aklımı derleyip durulup,
Akıl yoğurup güç girip,
İnsanca ayağımın basalı,

Do not shake my hallowed word,
Do not keep my eyes in weeping.
Do not fill me with grief,
Do not keep my backbone aching.
My child, do not wound my heart so,
Longing so for my gray-wolf elder,
My black eyes have been abased,
Parted from my khan elder,
Alas, my arm has been struck lame,
My true word come too late,
My heart has burned without cease.
As I paled, my griefs piled high,
Weeping, "My blood-fierce elder",
The tears that flowed from both my eyes,
Rolled on down across my breast.
My bosom burned and turned to embers,
Gathering my wits, growing calm,
Kneading reason, strength returning,
Since my feet trod like a man's again,

Şunun şurasında az gün oldu.
Her keder, yas, müşkül iş,
Ta ilk günden kuşatmıştı.
Bala, bu sözünü kim duysun,
Cıvıldayan kuş duysun,
El düşmanı, fitneci duysun,
Bağlama benim bahtımı,
Kırma balam dalımı.
İncitme benim gönlümü,
Bükme benim belimi.
Gece gündüz kıpırdayıp,
Halkı toplayıp fısıldayıp,
Gece boyu yer bozup,
Gündüzleyin el bozup,
"Doyun" diye doksan kısrak bağlayıp,

Dolu dolu tarafsız el seçip,
Şimdikini güldürüp,
Çok görmüş canı şaşırtıp,
"Anan Çürök'ü ver" dedim mi?
Karşıyı vurup kırıp geçirip,
Halkı toplayıp gösteriş edip,

N'apayım Seytek, densiz,
Halkı coşturup el toplayıp,
Nice sefer düzdüm, koca bela.

Şerefi tam Argın'ı,
Ay, coşturma halkımı.
"Ayçürök'ü alıp veririm" deyip,

Giderme balam itibarımı.
Bağlama benim bahtımı,
Kırma benim dalımı,
Bükme balam belimi,
İncitme öyle gönlümü.
Balam, peşime takıp er kıldım,

Er oğluyla denk kıldım,

Only a few days have passed.
Every grief, mourning, hardship,
Had besieged me from the very first day.
Child, who should hear these words of yours,
Let the twittering bird hear them,
Let the people's foe, the schemer, hear,
Do not bind my fortune,
Do not break, my child, my branch.
Do not wound my heart,
Do not bend my backbone.
Stirring by night and day,
Gathering the people, whispering,
Breaking ground the whole night through,
Unsettling the people by day,
Tethering ninety mares, saying "Eat your fill",
Choosing throngs of impartial folk,
Making these present laugh,
Astonishing souls who have seen much,
Did I say, "Give me your mother Çürök"?
Striking the foe, cutting them down,
Gathering the people, making display,

What am I to do, Seytek, unmannerly one,
Rousing the people, gathering the land,
Many a campaign I mounted — a great burden.
The Argın, whole in honor,
Ah, do not inflame my people.
Saying, "I will see Ayçürök taken and given",
Do not squander, child, my good name.
Do not bind my fortune,
Do not break my branch,
Do not bend, my child, my backbone,
Do not wound my heart so.
My child, I drew you after me and made you a man,
I made you equal to sons of heroes,

Kura kura ev kıldım,

Seni şecereli han kıldım.
Talas'a çınar bağı kıldım,
Ata yurdu yerime,
Han kıldım Kırgız eline.
Sapı çelik sırlı mızrak,
Ölüm işine sürme sen,
Hırpalayıp yetimi yakma.
Böyle sürdürürsen sen Seytek,
Nicesine kavga edersin.
Yitip giden güzide abamı,
Yeni ölmüş gibi edersin,
Kaygı salma içime,
Cehennem salma kişiye,
Ateş sardırma bileğe,
Abanı salma belaya».
Külçoro böyle boyun eğmedi,
"Yengem anam gibiydi" deyip,

Düğümlü gönlü dağılıp,
Er Külçoro razı olmadı.
Bu denen söze er Seytek,
Çok konuşmadan, dil uzatmadan,
Kaplan, garip, yatışıp,
Söz edilmeden bırakılıp,
"Söz yerinde kaldı" deyip,
"Sözünü Seytek bıraktı" deyip,
Aklı dağılıp saçılıp,

Söylenmeden o söz bastırılıp,
Onu bir yana bırakın,
Ardından ilginç büyük olay,
Şimdi çıktı başlayıp,
Eskiden, bülbül çağından,
Babasından, dedesinden,
Önceden kalmış kendine,
Kutu'nun oğlu Kara dev,
At koşturup ortalığı tarardı.

Pitching and pitching, I made you a household,
I made you a khan of noble lineage.
I made you a plane-tree grove for Talas,
In the land of my forefathers' home,
I made you khan over the Kırgız people.
The steel-hafted, burnished lance —
Do not drive it to the work of death,
Do not batter and burn the orphan.
If you keep pressing so, Seytek,
You will bring strife on many a soul.
My peerless elder who vanished away,
You make as if he had died but now,
Do not cast sorrow into my breast,
Do not cast hell upon a man,
Do not wrap fire about my wrist,
Do not cast your elder to the bane».
Thus Külçoro would not bow,
Saying, "My sister-in-law was as my mother",
His knotted heart unraveling,
The warrior Külçoro did not consent.
At this spoken word the warrior Seytek,
Speaking little, wagging no tongue,
The tiger, poor soul, grew still,
The matter left without more words,
Saying, "The word stayed where it lay",
Saying, "Seytek let his word go",
His thoughts scattered and strewn,

That word pressed down unspoken,
Leave that now to one side,
For after it a strange great happening,
Now arose and had its start,
From of old, from the nightingale's age,
From his father, from his grandsire,
Left to him from former times,
Kutu's son, Kara dev,
Would gallop forth and scour the land.

Görkemli güzel diyardan,
Ard yanı Hindistan.
Altı şehir Margalan,
Ucu Bukar, Samarkan.
Uzaktan düşman gelmesin diye,
At koşturup tozu dumana katıp,
Ay âlemi dolaşıp,
Ucu yüce dağ arayıp,
Vuruşmaya düşman arayıp,
Kınsız kılıç kuşanıp,
Göz ermeyen pus içre.
On iki günde kuşanıp,
Cezayil çekip, yay atıp,
Cihanı kolaçan edip can kesip,
Canlıları dolaşıp,
Sürülü kulana rastlayıp,
Kulan kapan kuş görüp,
Karısı insan, erkeği it,

Yaratılmış nice yurt görüp,
Nice türlü toz duman görüp,
Envai türlü can görüp.
Dere dolaşıp dağ gezip,
Cihanı kolaçan eder imiş.
Yabanın yattığı kara sırtı,
Belde bir tek dal komadan,
Kulan yatan kuru bozkırı,
Çölde bir tek dal komadan.
Varı yoğu tarar imiş,
Elden altı ay yitip,
En yamanı Kara dev,
Sürek avına gider imiş.

Yamaç aşıp, bel gezip,
Ay âlemi tarayıp yer gezip,

Sürek avından şenlenip,
Altmış ayı, yüz arslan,

From a splendid, beautiful realm,
Its far side Hindistan.
The six cities of Margalan,
Its edge Bukar and Samarkan.
Lest foes should come from far away,
Galloping, churning dust to smoke,
Roaming the moonlit world entire,
Seeking mountains lofty-peaked,
Seeking foes with whom to fight,
Girding a sword without a sheath,
Within the mist no eye can pierce.
Girding himself in twelve days' time,
Hauling the jezail, loosing the bow,
Ranging the world, cutting down souls,
Roaming among living things,
Chancing on herds of kulan,
Seeing birds that seize the kulan,
Whose women are human, whose men are dogs,
Seeing many a created land,
Seeing dust and smoke of every kind,
Seeing souls of every sort.
Roaming gorges, ranging mountains,
He would range the world entire, they say.
The dark ridge where wild things lie,
Leaving not one branch upon the pass,
The dry steppe where the kulan lies,
Leaving not one branch upon the waste.
He would scour all there was, they say,
Vanishing from his people six months long,
The fiercest of them all, Kara dev,
Would ride out on the driven hunt, they say.

Crossing slopes, ranging passes,
Scouring the moonlit world, ranging the earth,
Merry from the driven hunt,
Sixty bears and a hundred lions,

Vurup alıp bağlayıp.
Boz postları katlatıp,
Nardan nara yükletip,
Altı ay göze görünmeden,
Ava çıkıp gider imiş.
Envai türlü, bambaşka,
Yola çıkıp gider imiş.
Taban eti takırdayıp,
Kulan kovup av avlayıp,
Göğsü hırıldayıp,
Altmış kemik, bin damar,
Kalmadan hepsi zangırdayıp.
Boynunun hepsi kızarıp,
Dört bir yanı tarar imiş.
Üç ay, dört ay durmadan,
Sürek avına varır imiş.
At yorup yer tarayıp,
İt salıp kuş uçurup,
Belek'e çıkıp varmış.
Dağın yittiği burnu,
Yetmiş dağın çıkıntısını,
El yürümez dağ arasını,
El yürümez çölün düzünü,
Sarp yükselen dağ arasını,
Ayı pusup, kaplan kovup,
Bele çıkıp varmış.
Varılan yer dönülmez,
Çöle girip varmış.
Yere varıp bakınca,
En ilginci, bakınca,
Gönlü gidip bölündü.
Kara dev'in gözüne,
Görülmedik şey göründü.
Gördüğünde Kara dev,
Gönlü gidip bölünüp,
Kara dev'in gözüne,

Nice yalçın dağ gibi heybetle,

Striking down, taking, binding.
Folding up the gray pelts,
Loading them camel upon camel,
Six months unseen by any eye,
He would go forth to hunt, they say.
Of every sort, like no other,
He would set out upon the road, they say.
The flesh of his soles clattering,
Chasing kulan, hunting game,
His chest rasping hoarse,
Sixty bones and a thousand veins,
All rattling, none left still.
His whole neck flushing red,
He would scour all four quarters, they say.
Three months, four months without cease,
He would go to the driven hunt, they say.
Wearying horses, scouring lands,
Loosing hounds, flying hawks,
He came up and reached Belek.
The headland where the mountains fade,
The spurs of seventy mountains,
The mountain defiles where none can walk,
The flats of the waste where none can walk,
The defiles of sheer-rising mountains,
Ambushing bears, chasing tigers,
He climbed and reached the pass.
A place once reached, without return,
He entered the waste and pressed on.
Reaching that place, when he looked,
Strangest of all, when he looked,
His heart was seized and riven.
Before Kara dev's eyes,
A thing unseen before appeared.
When Kara dev beheld it,
His heart seized and riven,
Before Kara dev's eyes,

With grandeur like many a sheer crag-mountain,

Semetey göze göründü.
"Ey yavrum, çok adam öldü" deyip,

Dönüşü olmayan gerçek yurdu,
"Vah, o can gördü" deyip,
Yurt çığrışıp dururdu,
Her biçen çeliğe kın varmış.

"Kayıp olup gitti" deyip,
Herkes dedikodu ederdi,
İşte bu doğru imiş.
Boz kıratına binmiş o.
Bayrağı dalgalanıp,

Semetey appeared to his sight.
Saying, "Ah my dear, many men have died",
The true homeland whence none return,
Saying, "Alas, that soul has seen it",
The people kept crying out together,
For every mowing steel there is a sheath, it seems.
Saying, "He is lost and gone",
Everyone traded rumor,
And this, it seems, was true.
He had mounted his dun-gray steed.
His banner rippling in the wind,

KARA DEV'İN TAYBUURUL'A BİNMİŞ SEMETEY'İ GÖRMESİ
Geri dönen kasırga sanki,
Kahrı yüzüne vurup,
Tümsekten kulan ürkütüp,
Altında tulpar, saf küheylan,
Çalımlı çalımlı yürütüp,
Orolmo dağın sırtından sürüp,
Pençesi demir, mahmuzu tunç,
Çevresi iki arşın,
Gözü kara, gök çalık bacak,
Ak sunguru kondurup.
Söz söylese karşılık verircesine,
Azı dişlilerden Ak tazı,
Salına salına boş yedeklenip,
Yakası altın Ak olpok,
Bu omuzda parıldayıp,
Atışta sıkılan Ak kelte,
Yağrında salınıp durur.
Çatık kaşı, kahrı bora gibi,
Saldırsa canı yutacak gibi.
Göz çukuru hendek gibi,
Karşısına çıkan sağ kalır mı hey,
Erliği yurttan bambaşka,

HOW KARA DEV SAW, MOUNTED ON TAYBUURUL, SEMETEY
Like a whirlwind wheeling back,
His wrath struck into his face,
Startling kulan from the knolls,
Beneath him a tulpar, a purebred courser,
Pacing him proud and swaggering,
Riding along Orolmo mountain's spine,
Its talons iron, its spurs of bronze,
Two arshins around its girth,
Black-eyed, gray-brindle-legged,
His white gyrfalcon perched upon his arm.
As if to answer when spoken to,
The White hound, keenest-fanged of all,
Led along unburdened, swaying free,
The Ak olpok, gold-collared war-coat,
Gleaming upon this shoulder,
The Ak kelte, fired true in battle,
Swings steady at his shoulder-blade.
His brow knit, his wrath like a blizzard,
As if, attacking, he would swallow souls.
His eye-sockets like trenches,
Can any who face him stay alive, hey,
His valor unlike all the people's,

31640	Âlemi bozan namlı baş.	*A famed head that shatters the world.*
	Altın yanaklı aybalta,	*The gold-cheeked moon-axe,*
	Çıplak bilekte parıldayıp,	*Glittering on his naked wrist,*
	Gören gönlü bölünüp,	*The hearts of all who saw were riven,*
	Gök yalçın dağ gibi görünüp.	*He loomed like a sheer blue mountain.*
	Dalgası dağın beline benzeyip,	*His surge like the mountain's waist,*
	Heybeti sırtlı bele benzeyip,	*His grandeur like a ridge-backed pass,*
	El yöneten deve benzeyip,	*Like a giant who commands the people,*
	Göğe ve yere sahip gibi.	*As if he owned the sky and earth.*
	Orolmo'yu dolanıp,	*Circling around Orolmo,*
31650	Savaş pusatını kuşanıp,	*Girt in his gear of war,*
	İşte ışıl ışıl er bozkurt,	*There, all agleam, the warrior gray wolf,*
	Yalın kılıç kuşanıp.	*Girt with a naked sword.*
	Pehlivanlığı, şirliği,	*His wrestler's might, his lion-might,*
	Bambaşka gayret erliği,	*His valor of zeal like no other,*
	Gören gönlü bölünmüş,	*The hearts of all who saw were riven,*
	Semetey'i gördüğünde,	*When he beheld Semetey,*
	O Kara dev garibin,	*That poor soul Kara dev —*
	Gözünden yaşı dökülmüş.	*The tears poured down from his eyes.*
	Erken sözü geç oldu,	*His early word came late,*
31660	"Bozkurt sağmış!" deyip,	*Saying, "The gray wolf lives!",*
	İki gözü dört oldu.	*His two eyes went wide as four.*
	Acıbay, Bakay Han demişti,	*Acıbay and Bakay Khan had said it,*
	Kıran çorası dahi demişti,	*Even his mighty çora had said it,*
	Boğuşup durdukları demde,	*In the hour they grappled in battle,*
	"Gaip oldu" demişti ya,	*They had said, "He is vanished",*
	Nerde olduğu bilinmeden,	*None knowing where he was,*
	"Kayıp oldu" demişti ya.	*They had said, "He is lost".*
	Çora kavgayı saldığında,	*When the çora loosed the battle,*
	Bakınca göze ilişmeden,	*Meeting no eye that looked for him,*
31670	Nerde olduğu bilinmeden,	*None knowing where he was,*
	Öldüğünü bir can göremeden,	*No soul having seen him die,*
	Halk çığrışıp gömemeden.	*The people wailing, unable to bury him.*
	Mirasına er bozkurt,	*To his heritage the warrior gray wolf,*
	"Kavuştu" demişti ya.	*"Has been joined," they had said.*
	Böylece bozkurt yitip,	*Thus the gray wolf vanished,*
	"Gidiverdi" demişti ya.	*They had said, "He is gone away".*

Basıp savaş kıldığında,
"Gaip oldu" demişti ya.
Bakınca göze ilişmeden,
Nerde olduğu bilinmeden,
"Kayıp oldu" demişti ya.
Söylenen kusursuz doğru imiş,
Halk uğuldayıp el demişti,
Aynıyla gerçek imiş.
Ta Semetey'in kendisi imiş,
Hunhârın kara gözü imiş.
Sihirbazlar göz bağlayıp,
Alıp gittiği çağ imiş,
Bakınca göze ilişmeden,
Nerde olduğu bilinmeden,
Kayıp olduğu çağ imiş.
Kişinin görmediği büyük bela,
Salıp gitmiş değil mi,
Azdırıcılar azdırıp.
Yedekleyip yoldan saptırıp,

Kulağını duymaz sağır kılıp,
Göstermeyip gözünü kör kılıp,
Zamanından devirip,
İnsandan ayırıp,
Gerçek bela iş düzüp,
Sihir ile göz bağlayıp,
İnsandan koparıp saptırıp,

Kullarından azdırıp,
Yolunu bağlayıp uğursuz kılıp,
Mutlu insanoğlunu,
Şaşırtıp yabancı kılıp,
Azdırıp gitmiş meğer.
İsteyip duran kişiyi,
Kişiye kavuşturmadan,
Azdırıp gitmiş meğer.
O Semetey bahadırın,
İnsan ile işi yok,
"Böyledir" diyecek kişi yok,

When he pressed in and made war,
They had said, "He is vanished".
Meeting no eye that looked for him,
None knowing where he was,
They had said, "He is lost".
What was said proved flawlessly true,
The people, murmuring, had said it as one,
It proved exactly so.
It was Semetey's very self,
It was the blood-fierce one's own black eye.
The sorcerers had bound all eyes,
It was the time they bore him away,
Meeting no eye that looked for him,
None knowing where he was,
It was the time he was lost.
A great bane no man had seen,
They loosed on him and went, did they not,
The beguilers led him astray.
Leading him off, turning him from the road,
Making his ears deaf past hearing,
Showing nothing, making his eyes blind,
Toppling him out of his time,
Severing him from mankind,
Contriving a work of true bane,
Binding eyes with sorcery,
Tearing him from mankind, leading astray,
Beguiling him from God's servants,
Binding his road, making it ill-omened,
The blessed son of man,
Bewildering him, making him a stranger,
They led him astray, it seems, and went.
The one whom men kept seeking,
Never letting him rejoin mankind,
They led him astray, it seems, and went.
That batyr Semetey —
He has no dealings with mankind,
No one to say, "Thus it is",

İnsan suretini bırakmış,
Gaip suretine bürünmüş,

He has cast off his human likeness,
He has clothed himself in the unseen's likeness,

Farkına varmadan gitmiş,
İnsanlığın suretinden.
Arslan bozkurt gitmiş.
Söğütlük, orman, taş arasından,
Ayrılıp başka kırlara düşüp,
At yorup, yer tarayıp,
İt salıp, kuş uçurup,
Ava dalıp gitmiş.
İnsanoğluna dönmeden,
Uğultuya karışıp gitmiş.
Onmaz büyük bir derde,
Velveleye dalıp gitmiş.
Bunu görüp Kara dev,
Kaburgası kırıldı,
İki yanaktan akan yaş,
Göğsünden aşağı yuvarlandı.
Yüzünden kanı çekilip,
İki gözden akan yaş,
Göğsünden aşağı döküldü.
Kahra şiddetle koyuldu,
Vah canını Kara dev,
Kıl ucuna bağlayıp attı.
Semetey'i görmeye,
Bir murada ermeye,
Arslan şiri Talas'a,
Tutup alıp götürmeye,
Et yüreği çırpınıp,
Töresi yolda bulunup.
Bir tutam canı çığrışıp,
İliği kemiği hep,
Paramparça oldu çatırdayıp,
Üşenmeden tutup almaya,
Hunhâr tutturmazsa kendini,
Hiç esirgemeden tatlı canı,
Kurban diye sunmaya,

He went without ever knowing it,
Out of the likeness of mankind.
The lion gray wolf has gone.
Through willow-brakes, forest, and stones,
Parting, falling to other wilds,
Wearying horses, scouring lands,
Loosing hounds, flying hawks,
He has plunged away into the hunt.
Never turning back to the sons of men,
He has gone, merged into the droning wind.
Into a great and cureless woe,
He has plunged away into the tumult.
Seeing this, Kara dev —
His very ribs were broken,
The tears that ran down both his cheeks,
Rolled on down across his breast.
The blood drained from his face,
The tears that flowed from both his eyes,
Poured on down across his breast.
He gave himself to violent wrath,
Alas — his soul did Kara dev,
Tie to a hair's end and cast away.
To look on Semetey,
To attain his one desire,
To carry the lion, the şir, to Talas,
To seize him, take him, bear him off,
His heart of flesh fluttering,
His lord found there upon the road.
His one pinch of soul crying out,
His marrow and his bones entire,
Cracked and shattered all to pieces,
To seize him without flagging,
If the blood-fierce one would not be seized,
His sweet soul, unbegrudged,
To offer as a sacrifice,

Gerinip kuşanıp,
Baştan başa içini ateş sarıp,
Yürek yanıp kor olup,
Hunhâr şiri ölmüşken,
Nasıl dursun sakin kalıp?

Stretching, girding himself,
Fire wrapping all his inward parts,
His heart burning, turned to embers,
The blood-fierce lion having been dead,
How could he stand there calm and still?

Sönen ateşler tutuşsa,
Yiten bozkurt bulunsa,
Horluk görüp ezilse,
Ey yavrum, o çalımlı sultanı,
Karşıdan denk gelse,
Tulparın ağzını çevirir mi,
Kaygılanmadan Kara dev,
Vah canım, bakıp durur mu?..
Gerçek şenliği başlattı.
Sinek kadar canından Kara dev,
Gerçekten geçiverdi.
Saldırışı kaplan gibi,
O Kara dev garibe,
Kapışan sağ kalmazmış gibi,
Hamlesi yaban domuzu gibi,
Er gayreti yel gibi,
Semetey'i gördüğünde,
Ne yapacağını bilemeden.
Üstün erlik göstermeye,
Gönül verip koyuldu.
Çok gayret derleyip Kara dev,
Kan içiciliği tuttu.
Bozkurdu yakalamaya,
Çok erlik göstermeye,
Tutup alıp bozkurdu,
Kocamışken Kanıkey'e,
Yaşlanmışken Bakay'a,
Huyu yumuşak akıllıya,
Akılca zengin o cana,
Kızıl gömlekli, ay gibi belli,
Huyu güzel Ayçürök,
Salınan o kadına,
İçi daralmış tasalıya,

If fires gone out should blaze anew,
If the lost gray wolf should be found,
If, scorned and crushed, one has suffered,
Ah my dear, that proud-paced sultan,
If one should meet him face to face,
Would he turn his tulpar's head away,
Would Kara dev, unmoved by care,
Ah my soul, just stand and stare?..
He began rejoicing in earnest.
Of his fly-small soul did Kara dev,
Truly let go in an instant.
His onset like a tiger's,
For that poor soul Kara dev,
As if none who grappled him would live,
His charge like a wild boar's,
His warrior's zeal like the wind,
When he beheld Semetey,
Not knowing what he should do.
To show surpassing valor,
He set his heart and began.
Mustering great zeal, Kara dev,
His blood-drinking fury seized him.
To catch the gray wolf,
To show great feats of valor,
To seize the gray wolf and take him,
To Kanıkey grown old,
To Bakay grown aged,
To the gentle-tempered wise one,
To that soul rich in wisdom,
Red-shirted, moon-bright of waist,
Sweet-natured Ayçürök,
To that gracefully swaying woman,
To the grief-worn, heavy-hearted one,

Baba yüzü görmemiş,
Yetim Seytek balaya,
Külçoro'nun kendisine,
Kalan Kırgız'ın gözüne,
Hunhârı tutup götürmeye,

Sayısız hazine, tümen para,
Şu kıymetlilerden almaya.

Who never saw his father's face,
To the orphan child Seytek,
To Külçoro's very self,
Before the eyes of the remaining Kırgız,
To seize the blood-fierce one and bear him off,
Treasure unnumbered, tümen coin,
To take from those dear ones as reward.

Böyle düşünüp Kara dev,
Semetey beri gelene dek,
Gözleyip gözü görene dek,
Terliği denkleyip eyerleyip,
Sinek kadar canından ürküp,
Savaş pusatını kuşanıp,
"Tutayım" diye davranıp,
Savaş pusatını kuşanıp.
Altındaki tulparı,
Alıç saplı ak kamçıyla,
Burarak tutup çevirip,
Diz kapağına çekip vurup,
Öfkelenip haykırıp,
Kahrını döküp coşup,
"Han abam, dur hele!" deyip,
Semetey'e söylenip:
«Gökten yıldız kımıldayıp,
Altı ata geçtik dost olup,
Ak sarayda gürleşip,
Yasını gördük bir hayli.
Geniş dünyayı dar kıldın,
Yitip bizi hor kıldın.
Gidip durup sen bozkurt,
Geniş dünyayı dar kıldın,
Kargaşayı başlattın.
Altmış kadın dul yenge,
Obayı öksüz bıraktın.
Ak nikâhlı, ak eşli,
Karını yalnız bıraktın.
Kırı altın, düzü mal,

Thinking thus, Kara dev,
Until Semetey came near,
Watching until his eye could see him,
Setting the saddle-cloth even, saddling up,
Fearing for his fly-small soul,
Girding on his gear of war,
Bracing himself, saying, "Let me seize him",
Girding on his gear of war.
The tulpar beneath him,
With his hawthorn-hafted white whip,
Gripping it with a twist, wheeling round,
Drawing back, striking at the knee,
Raging, crying aloud,
Pouring out his wrath, surging up,
Saying, "My khan elder, stay a while!",
He called out to Semetey:
«The stars stirring in the sky,
Six forefathers we passed as friends,
Thundering together in the white palace,
We saw long mourning kept for you.
You made the wide world narrow,
Vanishing, you left us abased.
Going and going, you gray wolf,
You made the wide world narrow,
You set the turmoil loose.
Sixty women, widowed sisters-in-law,
You left the camp all orphaned.
Your white-vowed, true white wife,
You left your wife alone.
Its ridges gold, its plains all herds,

	Yerini öksüz bıraktın.	*You left your land all orphaned.*
	Kudretli Argın, çok Kırgız,	*The mighty Argın, the many Kırgız,*
	Elini öksüz bıraktın.	*You left your people orphaned.*
	On ikide orda alıp,	*At twelve you took the horde-camp,*
31830	Ordalı başı han kıldın.	*You made its chief head a khan.*
	Altmış yenge, nice oğul,	*Sixty sisters-in-law, many sons,*
	Çapula düşürüp hor kıldın.	*You let fall to pillage and abasement.*
	Hızırlı Kırgız elini,	*The Hızır-favored Kırgız people,*
	Bir görmeye muhtaç kıldın.	*You left craving one glimpse of you.*
	Başımız gitti belaya,	*Our heads have gone into the bane,*
	Ayağımız darmadağın oldu.	*Our feet were scattered all abroad.*
	Geniş dünya dar olup,	*The wide world grown narrow,*
	Çalım satan bozkurdum,	*My swaggering gray wolf,*
	Bir görmeye muhtaç olup,	*Left craving one glimpse of you,*
31840	Nerdedir sizin gözünüz,	*Where, oh where are your eyes,*
	Hunhâr törem, neler gösterdin,	*My blood-fierce lord, what things you have shown us,*
	Nerde sizin gözünüz?	*Where now are your eyes?*
	Yitirdik sizi kendimiz.	*We ourselves have lost you.*
	Kandı mı ki uykunuz,	*Has your sleep then had its fill,*
	Talana düşüp hor olup,	*Fallen to pillage, abased,*
	Hor oldu Kırgız yurdunuz.	*Your Kırgız homeland was abased.*
	Çöküp kırılan belimiz,	*Our backbone sagged and broken,*
	Diyarımızdan yitip giden,	*Vanished away out of our realm,*
	Hızır değmiş şirimiz.	*Our lion touched by Hızır.*
31850	Vurulmuş yurda varınız,	*Go to the stricken homeland,*
	Hüküm sürüp han olup,	*Reign there and be khan,*
	Bahadır sultan olup kalınız.	*Stay and be the batyr sultan.*
	Azıp tozan halkını,	*Your people strayed and scattered,*
	Yeniden derleyip alınız.	*Gather them in anew.*
	Sarı kıraç beller kaldı,	*The tawny barren passes remain,*
	Sizden sayısız Kırgız eli kaldı.	*Countless Kırgız folk of yours remain.*
	Gönülde var çok hasret,	*In the heart there is much longing,*
	Böyle oldu şu kahpe yalan,	*So has this harlot, lying world become,*
	Düşmanı aşıp çıkmışsınız,	*You have overtopped the foe and passed beyond,*
31860	Sarı kıraç bel idin,	*You were the tawny barren pass,*

Ağırlığınız bin dağ gibi,
Devrilmez şir idin.
Pehlivanlığın bambaşka,
Bahadırlığın bir nice,
Ulu idin, bel idin,
Böylesi yaman şir idin.
Yitip eli perişan eden,

Bahadır, karşıma çıkan sen miydin?
Bahadır, on ikiye geldiğinde,
Orda bozdun, ganimet aldın,
Alp sultanım, yad oldun,

Atanız deryadil Manas'tan,
Daha da üstün han oldun.
Ala Dağ'ı yurt kıldın,
Ala Dağ'ın Kırgız'ını,

Uğraşa uğraşa el kıldın.
Yayla kıraç obana,
Meyve oldun hepsine.
Bukar'a girip büyük oldun,
Fesatsız, düzgün oldun.
Sarı koyak yer buldun,
İnletip düşman eli vurdun,
Her yönüyle tam oldun,
Håsılı bozkurt er oldun.
Kara suya kan döküp,
Kana doyup katıklandın,
"Kara bozkurt" diye ün saldın.

Yetim kalıp yetiştin,
Bahadır, yurda güçbela kavuştun.
Her bakımdan denk oldun,
Sonunda kendin yitip de,
Bahadır, bizi sersem koyan sen oldun.
Kazılmış derin hendek etti,
Kaynayan çile etti.
Yıkadıkça çıkmayan,

Your weight like a thousand mountains,
You were the lion none could topple.
Your wrestler's might like no other,
Your batyr's deeds beyond all count,
You were mighty, you were the backbone,
You were a lion fierce as this.
Who vanished and left the people wretched
—
Batyr, was it you who rose before me?
Batyr, when you came to twelve,
You broke horde-camps, you took spoils,
My champion sultan, you became a stranger,
Than your father, ocean-hearted Manas,
You became a khan yet greater still.
You made Ala Dağ your homeland,
The Kırgız of Ala Dağ,

Striving and striving, you made a people.
For your barren upland camp,
You became the fruit for all.
You entered Bukar and grew great,
You were upright, free of guile.
You found the tawny hollow land,
You struck the foe's land till it groaned,
You were whole in every way,
In sum, you became a gray-wolf warrior.
Pouring blood into the black water,
You supped your fill, seasoned with blood,
You spread your fame as "the black gray wolf".
Orphaned, you grew to manhood,
Batyr, you barely won back your homeland.
In every way you proved a match,
Yet in the end you vanished yourself,
Batyr, it was you who left us stunned.
It became a deep-dug trench,
It became a boiling ordeal.
That no washing can remove,

Açılmayan kara baht etti.
Gönlü dolduran hasreti,
Hor oldu Bakay ihtiyarımız,
Tutsak düştük hepimiz,
Gitti güç kuvvetimiz,
Kaşık kadar kaldı kanımız.
Yağma oldu her şeyimiz,
Mosmor kesildi etimiz.
Ağrıdı gönlümüz,
Helâk oldu elimiz.
Sözle tutuşup yanarız,
Medar kıldığımız Seytek'i,
Yönelip oğlu görünüz.
Armağan kalan er Seytek,
Dayanak odur, bel de odur,
Sığındığımız er de odur,
Tutuşup yanıp dururuz,
Hıçkırıp inleyip sızlanıp,
Ölmeden yitmeden dururuz.
Vah şirin kalıntısını,

It became black fate that will not lift.
The longing that fills the heart —
Our old Bakay was abased,
We all were taken captive,
Our strength and power went from us,
But a spoonful of our blood remained.
All that we had was plundered,
Our flesh was bruised all livid.
Our hearts were filled with pain,
Our people were destroyed.
We catch fire at a word and burn,
Seytek whom we made our support —
Turn back and see your son.
Warrior Seytek, left as a gift,
He is our stay, he is our backbone,
He is the warrior we shelter by,
We stand here catching fire and burning,
Sobbing, groaning, aching,
We endure, not dying, not vanishing.
Ah, the remnant of the lion,

Dayanak Seytek balayı,
Sığınak kılıp dururuz.
Sızlayıp yandık, biliniz,
Kalabalık Kırgız'a, Seytek'e,
Hunhâr töre, yürüyünüz!
İnletmeyin töre, biliniz,
Katılıp geri yürüyünüz.
Kabalık olur bu işiniz,
Bahadır, ordada yurdu toplayınız.

Ay gibi kadın Çürök'ü,
Dönüp yeniden alınız,
Halkınıza varınız.
Rezillik olur bu derdiniz,
Ey, yurdunuza varınız.
Kabalık olur bu hâliniz,
Doğru denen sözü duyunuz!» –
Deyip, böylece, Kara dev,

The child Seytek, our stay,
We keep making him our refuge.
We have ached and burned — know it,
To the thronging Kırgız, to Seytek,
Blood-fierce lord, march back!
Make them groan no more, lord — know it,
Join them and march back again.
This deed of yours would be churlish,
Batyr, gather the homeland at the horde-camp.
Çürök, the woman like the moon,
Turn back and take her again,
Go to your people.
This woe of yours would be disgrace,
O, go back to your homeland.
This state of yours would be churlish,
Hear the word that is spoken true!» –
So saying, thus, Kara dev,

Atmaca gibi davranıp,
Kara dev'in ağzına,
Gaipten akıl bulunup,
Önünden karşılayıp deryadili,
Açık sözü söylemişti.
Ansızın yitip gidip,
Kazara yok olduktan sonra,
Koyu hendekler kazıldı,
Bağlattın nice kolları.
Deryadil, gözün yokken,
Uzaktaki demir ağ kuruldu,
İki kol zincire vuruldu,
Kaynayıp kaldı bizim çilemiz.
Medar da idin, bel de idin,
Bereketli şir idin.
Bel bağlanan bel gidip,
Namlı deryadil şir gidip,
Pek müşkül gördük böylece.
Niyeti kara, gönlü dar,
Katı düşman saldı kavgayı.
Çekip Talas yerini alıp,
Kırıp geçirip Kırgız eli alıp,
Yalvarsan dinlemez sözünü,

Moving like a sparrow-hawk,
Into Kara dev's mouth,
Wisdom came from the unseen,
Meeting the ocean-hearted face to face,
He had spoken his words out plain.
Vanishing suddenly away,
After you were lost by mischance,
Deep trenches were dug,
You let many arms be bound.
Ocean-hearted, while your eye was gone,
The far-off iron net was set,
Two arms were struck in chains,
Our ordeal was left to boil.
You were the support, the backbone too,
You were the bountiful lion.
The backbone we bound our hopes to went,
The famed ocean-hearted lion went,
And so we saw the hardest straits.
Black of purpose, narrow of heart,
The cruel foe loosed the battle.
He seized and took the land of Talas,
Cutting down, he took the Kırgız people,
Though you beg, he heeds no word,

Düşman büküp koydu sözümü.
İçlendirip küstürüp beni,
Kürkümü yağmalayıp giyip,
Bağrımı ateşte kavurup,
Sağrımı yular gibi dilip.
Gerçek müşkülü tattırıp,
Özden çıkma Kançoro,
Fazlasıyla fena yakıp.
Kapılı şehrimi yakıp,
Bakay ihtiyarını horlayıp,
Komadan kırıp canımı,
Kaşık kadar etti kanımı.
Yağmalayıp Argın elini,
Böyle soğutup soluğunu.
Belalı müşkülü başlattı,

The foe has bent my word and cast it down.
Grieving me, embittering me,
Plundering my fur coat and wearing it,
Scorching my breast upon the fire,
Slicing my haunch like halter-straps.
Making us taste true hardship,
Kançoro, sprung from our own kin,
Burned us cruelly past all measure.
He burned my gated city,
He abased your old Bakay,
Cutting down my people, sparing none,
He left my blood a spoonful's worth.
Plundering the Argın people,
So he chilled their very breath.
He began the baneful hardship,

Soğuttu doğru soluğunu.
Sürgüne saldı elini,
Kırkıp çınar meyveni,
Cariye kıldı zavallı ananı...
Talas'tan bozup obanı,
Yağmalayıp alıp karını,
Tan atmaz alacakaranlık gecemiz.
İki gözünü birden oyup,
Külçoro bozkurt inini,
Yücelerden bozup tahtını,
Durağını bozup yol saldı.

Yel değmemiş yerine,
Sıra sıra yüce beline,
Cediger domuzu el uzattı.
Evi yıkıp devirip,
Söğüdü çınarı serip,
Kıyımı iyice başlattı.
Altmış kadın dul yenge,
Obayı öksüz bıraktı.
Azap çekmeye başladı.
Yurt alevlenip kor olup,

Geçit, yokuş aşıldığında,
Yedi-Özön'de Cediger,
Yerleşik yurdu bastığında,
Yağmaladı kısrağı,

Sürüp çıkardı besbelli cevheri,
Bağladı pehlivan devi.
Karşı koysak Cediger'e,
Beynimizi ezercesine yumruklayıp,
Ocaklıyı dul kıldı,
Doğru ereni kul kıldı,
Salınıp yürüyen erlerin,

Tabanına döşeyip yün kıldı.
Akıttı su gibi kanları.
Yaktı besbelli canları,

He chilled the honest breath of all.
He drove the people into exile,
Shearing your plane-tree's fruit,
He made your poor mother a slave-girl...
Breaking your camp from Talas,
Plundering and taking your wife,
Our twilight night knows no dawn.
Gouging out both his eyes at once,
Külçoro, your gray-wolf younger brother,
Casting your throne down from the heights,
He broke your seat and drove a road through.

Upon your land untouched by wind,
Upon your rank on rank of lofty passes,
The Cediger swine stretched out his hand.
Tearing down and toppling homes,
Felling the willow and the plane,
He set the slaughter fully loose.
Sixty women, widowed sisters-in-law,
He left the camp all orphaned.
It began to suffer torment.
The homeland flamed and turned to embers,

When ford and slope were overpassed,
The Cediger at Yedi-Özön,
When he overran the settled homeland,
He plundered the mares,

He drove off the treasures plain to see,
He bound the wrestler giant.
When we stood against the Cediger,
Pounding as if to crush our brains,
He widowed those with hearths,
He enslaved the upright eren,
Of warriors who walked with graceful stride,

He laid them as wool beneath his soles.
He made the blood flow out like water.
He burned the souls plain to see,

Yağmaya aldı o kudurmuş,
Oyun çağındaki çocukları.
Orda bekleyen hanımı,
Kara giyip dul oldu,
Mızrakçılar, bahadırlar,
Çaresiz yürüyen kul oldu.
Kançoro, Kıyas — ah canımız,
Sinek kadar gücümüz kalmadı,
Kaşık kadar kaldı kanımız.
Beli aşmaz oldu aziz sözümüz,

Eziyet çeker olduk kendimiz.
Halkınıza acıyıp,
Kaplan bozkurt, varınız.
İki kapılı han yaylası,
Yurdun güzlediği bel kaldı,

Argın, Kırgız adı yan yana,
Kapılı şehir, el kaldı.
Yitip gitmeden durup bakınız,
Erginleşip er oldu,
Er oğluyla denk oldu.
Babasız yetim büyüyüp,
Yaptığı iş rast geldi.
Kendinden kaçmış mirasçın,
Kederli gönlü avunmuş,
Adı Seytek konulmuş,
Kapılı şehir kaleni,
Dönüp, hünkârım, görünüz,
Adı Seytek balanı.
Yamaçları sarp belini,
Yeniden gör, hunhâr şir,

Sığındığın kapılı yerini» –
Deyip, böylece, çırpınıp,
Kara dev durdu, o garip,
Semetey'e yalvarıp,
Söyledikçe söz dinlemez,
Deneni bozkurt anlayamaz,

That mad dog took for plunder,
The children of an age for play.
The lady waiting at the horde-camp,
Put on black and was widowed,
The lancers and the batyrs,
Became slaves trudging helpless.
Kançoro, Kıyas — ah, our souls,
Not a fly's worth of strength is left us,
But a spoonful of our blood remains.
Our hallowed word no longer crosses the pass,
We ourselves are come to torment.
Take pity on your people,
Tiger gray wolf, go to them.
The khan's upland with its double gates,
The pass where the homeland autumn-camped remains,
The names Argın and Kırgız side by side,
The gated city and the people remain.
Before all vanishes, stop and look,
He has come of age, become a man,
He stands equal to sons of heroes.
Grown up an orphan without a father,
The deeds he did have prospered.
Your heir, sprung from your own self,
His grieving heart has found solace,
He was given the name Seytek,
Your fortress, the gated city,
Turn back, my sovereign, and see,
The child whose name is Seytek.
Your pass with its sheer slopes,
See once again, blood-fierce lion,

Your gated land where you took shelter» –
So saying, thus, fluttering,
Kara dev stood there, poor soul,
Pleading with Semetey,
But speak as he might, no word is heeded,
The gray wolf cannot grasp what is said,

Sıkıntı verse de aldırmaz.
Söyleyip duran o devi,
Topuğuna denk tutmaz.
Apak yüzünü görmedi,
"Sen kimsin?" demedi,
Kara dev'in gözünü görmedi,
Ulu dağ gibi o bozkurt,
Dimdik durdu aldırmadan.
Kara dev şöyle dursun, âlemi,
Topuğuna denk tutmadan.
Kirpik kırpmadan, kaş oynatmadan,
Konuşan insanoğluna,
"Sen kimsin?" deyip söz katmadan,
İnsan yüzüne hiç bakmadan,
İnsana yanıt hiç vermez,
Semetey'in hâli işte bu.
Küheylan boz kıratını,
Şahlandırıp silkindirip,
Elindeki ak sungur,
Çırpındırıp debelendirip,
Ak tazısını seğirtip,
Kayıpçı'nın kara mağarası,
Kara mağaraya sürüp,
Hunhârın işi yoluna girip.
Alacakaranlık çöker, gün batarken,
El ayak ıssız kesilirken,
Kara mağaraya girip kurtulup,

Bakınca göze ilişmeden,
Nerde olduğu bilinmeden,
Dikkat etseler, töre hunhârı,

O mağarada yok oldu.
O Kara dev, muradına eremeden –
Sinek kadar canı çığrışıp,
Dayanamayıp bozlayıp, hıçkırıp,

Kederlenip kaygılanarak.
Yiğit aslandan ayrılıp,

Though it pains him, he pays no mind.
That giant who kept on speaking,
He rates no higher than his heel.
He saw not his pale white face,
He did not say, "Who are you?",
He saw not Kara dev's eyes,
That gray wolf like a mighty mountain,
Stood bolt upright, unheeding.
Let alone Kara dev — the whole world,
He rates no higher than his heel.
Without a blink, without a twitch of brow,
To the son of man who speaks,
Adding no word, no "Who are you?",
Never looking on a human face,
He gives mankind no answer at all,
Such is the state of Semetey.
His courser, the dun-gray steed,
Rearing it up, shaking it out,
The white gyrfalcon on his hand,
Setting it beating and thrashing its wings,
His white hound loping at his side,
The black cavern of Kayıpçı,
Riding into the black cavern,
The blood-fierce one's affair fell in its course.
As twilight falls and the sun goes down,
As hand and foot fall still and desolate,
He entered the black cavern and slipped away,
Meeting no eye that looked for him,
None knowing where he was,
Though they watched close, the blood-fierce lord,
Vanished away in that cavern.
That Kara dev, his desire unattained –
His fly-small soul crying out,
Unable to bear it, wailing, sobbing,

Grieving and sorrowing,
Parted from the valiant lion,

Düşündükçe gönlü bölünüp,
Kaybolan töre gözünde tütüp,
Bitkin, dertli Kara Dev,
Gözünün yaşı dökülüp,
Benzi ağarıp soluklaşıp,
İki yanaktan akan yaş

Köprücükten aşağı boşanıp,
Çare bulamayıp bağırıp,
Ağası şimdi gelecekmiş gibi
Bozkurt aslanı çağırıp,
Aslanı görüp yandığında,
Nasıl dursun kendini tutup,
Serçe uçmaz geniş vadiden,
Çığlık kopardı koca vadiden,
Çare bulamayıp bağırıp.
O mağaranın ağzından
«Ağacığım!» diye çağırıp.
Yüreklenip Kara Dev
Nice bağırıp haykırdı,
Hasreti gerçek dinmeden,
Ağası aslan bulunmadan,
Homurdanıp yalpalayıp,
«Ağamı hemen ver!» deyip,
O mağarayla kavgaya tutuştu.
Çelikten dövme topuzu
İki elle kavrayıp savurdu.
Mağaradaki kara taşa,
«Ağamı hemen ver!» deyip,
Kara Dev indiriverdi.
Topuzundan kor çıktı,
Kara taştan od çıktı,
Pazısından toz çıktı,
Gayretinden can çıktı.
Öfkeden köpürür bağırıp,
Dağı taşı dövüp durur,
«Ağacığım!» diye çağırıp.
Herkesten öte yiğitlik edip,

His heart torn the more he thought,
The lost lord haunting his eyes,
Weary, woeful Kara Dev,
Tears spilling from his eyes,
His face turning pale and wan,
The tears that streamed down both his cheeks
Pouring down past his collarbone,
Finding no remedy, crying out,
As if his brother would come this instant,
Calling the grey-wolf lion,
When he saw the lion and burned,
How could he hold himself back,
From the wide vale where no sparrow flies,
A scream burst forth from the vast vale,
Finding no remedy, crying out.
From the mouth of that cavern
«Dear brother!» he kept calling.
Taking heart, Kara Dev
Shouted and roared how long,
His true longing unappeased,
His lion brother still unfound,
Growling and reeling about,
«Give back my brother now!» he said,
And fell to battle with that cave.
His mace of hammered steel
He gripped with both hands and swung.
Upon the black rock of the cave,
«Give back my brother now!» he said,
Kara Dev brought it crashing down.
Embers flew from his mace,
Fire flew from the black stone,
Dust rose from his straining arms,
Life itself went out of his striving.
Foaming with rage he bellows,
Battering mountain and rock without cease,
«Dear brother!» he keeps calling.
Outdoing all in deeds of valor,

Bahadırmış Kara Dev,
Azgınca öfkelendi iyice,
Böyle etse de hunhar bulunmaz,

Utancı hiç örtülmez.
Böyle etse de hunhar bulunmaz,

Yan tarafı kara kaya,
Heybetle yükselen ulu dağ:
«Bu dediğim söze uyunuz,
Koynunda saklamadan ağamı,
Hey gidi mağara, veriniz.
Burcunu bozup yıkarım,
Bu sözüme uymazsan,
Ağam aslanı vermezsen,
Kara düşman gibi devireyim seni.
Yerini yurdunu sökmezsem,
Koyun gezer düzlük etmezsem.

Burçlarını savurmazsam.
Hesabını görmezsem,
Kara Dev olmayıp öleyim.
Aslan yaratılışlı ağamı
Sakla da göreyim bakalım,
Taşını un ufak etmezsem,
Yamacından yemişini yolmazsam.
Dağ gibi gövdeni devirip,
Aşık kemiğince tepe etmezsem» —

Deyip, böylece, Kara Dev,
Var gücüyle davrandı hazırlanıp,

Nereden bulunsun hunhar,
Eklemleri gevşeyip, gücü gidip,
Kara Dev'den derman gidip,
Kederlenip kaygılanıp,
Karaltısını görüp de göz görmeyip,

Hunhar aslandan ayrılıp,

A batyr indeed was Kara Dev,
He raged in fury, thoroughly,
Yet do as he might, the fierce one was not found,
His shame could never be covered.
Do as he might, the fierce one was not found,
Black crag along its flank,
The great mount rising in majesty:
«Heed now these words I speak,
Hide not my brother in your bosom,
O cave, give him up, I say.
I will smash and topple your towers,
If you heed not this my word,
If you yield not my lion brother,
I will fell you like a black foe.
If I tear not up your ground and home,
If I make you not a plain where sheep may graze,
If I scatter not your towers to the wind,
If I settle not your account,
May I die and be no Kara Dev.
My brother of lion nature —
Hide him then, and we shall see,
If I grind not your stone to flour,
If I pluck not the fruit from your slope,
Toppling your mountain-like bulk,
If I heap you not to a knuckle-bone mound» —
So saying, thus, Kara Dev
Braced himself and strove with all his might,
Yet whence should the fierce one be found,
His joints slackened, his strength fled,
Vigor went out of Kara Dev,
Grieving and sorrowing,
Having seen his shadow, yet seeing him no more,
Parted from the fierce lion,

Hiddetlenip kükreyip,
Kalakalmış Kara Dev,
Beden yorulup, güç gidip,
İki elinden kan gidip,
Kara kayayı döverek,
Ay balta, topuz körelip,

En güçlü avuçları
Sıyrılıp çırılçıplak soyulup,
Gayret kaçıp, derman gidip,
Kara Dev zavallı böyle edip,
İçi kaynayıp köpürerek,
Durmadan hıçkırıp gözleri çakmak çakmak,
«Yiğit ağamı gördüm» deyip,
Yanıp pişip kor olup,
Kudretli er Kara Dev
Nasıl dursun kendini tutup.
Kara Dev'in halini sorma —
Bileği kalın, taş yürek,
Cenkte koparır büyük kıyamet,
Endamı heybetli, zehri bol.
İri yapılı o zorlu er,
Öfkesine dokunursan,
Âleme salar büyük kargaşa.
Bahadırlığı bambaşka,
Pehlivanlığı kat kattır,
Öteden beri bozkurdun sözüne,
Atasından, dedesinden,
Eskiden kalma miras kendine.
Bulduğunu birlikte derlemiş,
Ölümde ortak, iman kardeşi,
Atasından, dedesinden,
Koyunları bir ağılda,
Payı ortak, yaren yoldaş,

Dilsiz kesilmiş gibi duran
Kara mağarayla vuruştu.
Altı yedi gün geçip,

Raging and roaring aloud,
Kara Dev stood dumbstruck there,
Body wearied, strength gone out,
Blood running from both his hands,
Battering at the black crag,
Moon-axe and mace ground blunt,

His mightiest palms of all
Flayed and stripped stark bare,
Zeal fled, vigor gone,
Poor Kara Dev, so doing,
His insides seething and foaming,
Sobbing without cease, his eyes ablaze like flint,
«I saw my valiant brother,» he said,
Burning, seared to glowing embers,
The mighty man Kara Dev,
How could he hold himself back.
Ask not the state of Kara Dev —
Thick of wrist, a heart of stone,
In battle he raises great doomsday,
His frame majestic, his venom abundant.
That huge-built, formidable man,
If you should touch his anger,
He looses great turmoil on the world.
His valor is like no other,
His champion's prowess manifold,
From of old bound to the grey wolf's word,
From his father, from his grandfather,
An inheritance of old was his.
What he found they gathered together,
Partner in death, brother in faith,
From his father, from his grandfather,
Their sheep kept in one fold,
Shares held in common, comrade and friend,
Standing as if struck dumb,
He battled with the black cave.
Six and seven days went by,

Kayayı yıkmaya durdu.	*He set to tearing down the crag.*
Burcunu söküp yıkarak,	*Ripping out and toppling its towers,*
Çınarını yolup devirerek,	*Plucking up and felling its plane-tree,*
Azgınca saldırıp durup,	*Attacking on in fury,*
Esirgemedi kendini Kara Dev,	*Kara Dev spared not himself,*
Hasreti hiç dinmeden,	*His longing never stilled,*
32190 Ulu gönüllü ağası bulunmadan,	*His great-hearted brother still unfound,*
Gerilip kuşanıp,	*Straining, girded tight,*
İçini büsbütün yangın sarıp,	*Fire engulfing all his inward parts,*
Dayanamadan akşam oldu.	*Unable to endure, evening fell.*
Gözüyle görüp ayrılıp,	*Having seen with his eyes and parted,*
Beden sızlayıp, iç yanıp,	*Body aching, heart burning,*
Ağasından ayrılıp,	*Parted from his brother,*
O belli kara belinden,	*From that well-known black pass,*
Ulu gönüllü aslanından ayrılıp,	*Parted from his great-hearted lion,*
Öfkeden kor kesilip,	*Turned to embers with his rage,*
32200 Görünüp de ulu gönüllü yok olup,	*The great-hearted one glimpsed, then vanished,*
İçi tutuşup kor olup,	*His insides kindled to embers,*
Artık nasıl dursun kendini tutup,	*Now how could he hold himself back,*
Zırhını yumruklayıp,	*Pounding upon his armor,*
Altındaki kula atın	*The dun horse beneath him*
Başına gözüne vurup,	*He struck about its head and eyes,*
Sağlı sollu kamçı çalıp,	*Lashing the whip to left and right,*
Ters yüz mahmuz basıp,	*Driving the spurs in awry,*
Türlü türlü canlanır,	*He quickens in every way,*
Altın bulup almış gibi.	*As if he had found and seized gold.*
32210 Baabedin'i tez anıp,	*Quickly invoking Baabedin,*
Ay tuynaklıdan at adayıp,	*Vowing a horse of the moon-hoofed,*
Sevinciyle coşup bağırıp,	*Shouting, surging with his joy,*
Külçoro'yu çağırıp,	*Calling out for Külçoro,*
Talas'a girdi bağırarak,	*He entered Talas shouting loud,*
Kanıkey'i, ihtiyar Bakay'ı,	*Kanıkey and old Bakay,*
Yaşlılarını çağırıp.	*Calling together their elders.*
Adı uyumlu Argın'ı, Kırgız'ı,	*The well-named Argın, the Kırgız,*
Elden kimseyi komadan çağırıp,	*Calling, leaving none of the people out,*
Kederli yurdu, kalabalık eli,	*The grieving land, the teeming people,*
32220 Elden kimseyi komadan çağırıp,	*Calling, leaving none of the people out,*

Ay yüzlü kadın Ayçürök'e:
«Ay yengeciğim, müjde!
Senin kopanın ulandı,
Saçılanın derildi.
Derdin, hasretin dindi,
Ulu gönüllü aslanım bulundu.
Düşman görüp yerinsin,
Yiğit yenge, müjde!
Kopanın ulandı,
Saçılanın derildi,
Ölen tören dirildi.
Ayçürök ile Külçoro,
Adı uyumlular duyun, hanınız duysun,

To the moon-faced lady Ayçürök:
«Dear moon sister-in-law, glad tidings!
What was severed of yours is joined,
What was scattered is gathered in.
Your grief, your longing is stilled,
My great-hearted lion is found.
Let the foe see and eat their hearts,
Valiant sister-in-law, glad tidings!
What was severed is joined,
What was scattered is gathered in,
Your lord who died is risen.
Ayçürök and Külçoro,
You well-named ones, hear it; let your khan hear,

Ahali, yurt, hepiniz duyun!
Bozkurt ölmemiş, sağmış,
Ölmez canların biriymiş.
Kaybolan töre bulundu,
Ay, Ayçürök yengeciğim,
Açılan yaran kapandı.
Kopanın ulandı,
Saçılanın derildi.
Kederli kaygın dağıldı,
Bunca gönlün açıldı,
Ey yengeciğim, müjde!
Bağrındaki derdin yatıştı.
Görüp geldim hunharı,
Ak sunguru koluna alıp,
Ala-Köl'ü kıyılayıp,
Av kuşlarını şaşırtıp,
Altındaki Buurul'unu
Salınarak yürütüp,
İnce yolunu kestirip,
Ak tazısını yedeğine alıp,
Görünce gönül parçalandı,
Gök yalçın dağ gibi görünüp,
Gördüm, bozkurt işte geziyor,
Gönül yanıp bölündü,

People and land, hear it, all of you!
The grey wolf did not die — he lives,
He is one of the undying souls.
The lord who was lost is found,
O, Ayçürök, dear sister-in-law,
Your open wound is closed at last.
What was severed is joined,
What was scattered is gathered in.
Your grievous sorrow is dispersed,
Your long-shut heart is opened wide,
O dear sister-in-law, glad tidings!
The grief within your breast is calmed.
I have seen the fierce one and returned,
His white gyrfalcon on his arm,
Skirting the shores of Ala-Köl,
Startling the birds of the hunt,
His Buurul beneath him
Pacing at a stately amble,
Cutting across the narrow trail,
Leading his white hound at his side,
At the sight my heart was torn,
Looming like a sheer blue mountain,
I saw him: the grey wolf roams indeed,
My heart burned and split in two,

Gözümden yaşım döküldü.
Tam evliya, bahadır aslan,
Sağlığındaki gibi göründü.
Altın saplı ay balta
İnce bilekte parıldayıp,
Ok işlemez Akolpok
Kürkün üstünde salınıp.
Manas'tan kalan Ak-Kelte
Geniş omzunda parıldayıp,
Dört yandan sıyrılıp kurtuldu.
Kayıpçı'nın kara mağarasına
Sürüp girip kurtuldu.
Taş devirip, dağ bozup,
Böğürdüm de kaygılandım,
Kayıpçı'nın mağarasına
Girdiğini görüp ayrıldım.

The tears spilled from my eyes.
A very saint, the batyr lion,
He appeared as in the days of his life.
The gold-hafted moon-axe
Gleaming on his slender wrist,
Akolpok that no arrow pierces
Swaying over his fur robe.
Ak-Kelte left from Manas
Gleaming on his broad shoulder,
He slipped free from all four sides.
Into Kayıpçı's black cave
He rode inside and was gone.
Toppling stone, breaking mountain,
I bellowed and I sorrowed,
Into Kayıpçı's cave
I saw him enter, and I parted.

Nişan gördüm, bel gördüm,
O belli aslanı ben gördüm.
Yiğidimin ta kendisiymiş,
Bakan kara gözüymüş,
Ölmeden yitmeden dipdiri,
Hunhar aslanın gezdiği demmiş.
Ağam aslanı görünce,
Çare bulamayıp bağırdım,
«Ağacığım!» diye çağırdım.
Kavgayı böyle başlattım,
Sinek kadar canı düpedüz
Kıla bağlayıp bıraktım.
Kendisini gördüm ağamın,
Hıçkırıp, ağlayıp bağırdım,
Han ağam diye seslendim.
Öncekinden bin kat
Ulu olup kalmış.
Bağırsan kulak hiç duymaz,
Dilsiz olup kalmış,
Söyleyecek dili yok,
Dilsiz olup kalmış.
Karaltısı aziz, büyük ulu,

I saw the sign, I saw the pass,
I saw that well-known lion myself.
It was my valiant one, his very self,
Those were his gazing black eyes,
Undying, unlost, fully alive,
It was the hour the fierce lion roams.
When I beheld my lion brother,
Finding no remedy I cried out,
«Dear brother!» I kept calling.
Thus did I begin the fight,
My fly-small life outright
I hung upon a hair and left it.
I saw my brother, his very self,
I sobbed, I wept, I cried aloud,
I called out: my khan, my brother.
A thousandfold beyond his former self
He has become great.
Shout, and his ear hears nothing,
He has become as one struck mute,
He has no tongue to speak with,
He has become as one struck mute.
His shadow sacred, vast and great,

O, nereden gelmiş dolanıp,
Kendisini gördüm bozkurdun.
Topyekûn varalım,
Bozkurdu yakalayalım.
Kaplan bozkurt törenin
Bozkurtluğunu bilelim.
Yakalayıp hunharı,
Kadir gecesine erelim.
Hunharı bulup alalım,
Bol yılkı, tümen malı

Ay tuynaklıdan kurban keselim,

Güldürüp şenlik açalım.
Ambarı dolu hazineyi
Müjdeye saçalım,
Çelik mızrak takalım,
Mal şöyle dursun, kuru candan
Büsbütün geçip atalım.
Göğe uçsun toprak,

«Yiğit kişi geldi» diye,
Halk toplansın kaynaşıp.
Ermiş dilek murat olsun,
Yer sarsılıp yurt çağrışıp,
Eşsiz böyle toy olsun.
Ala-Too kadar et olsun,
Ala-Köl kadar sulu aş olsun,
Nice eğlence başlatalım.
Aziz töre bulundu,
Şu kahrolası kuru candan
Düpedüz geçip atalım.
Dosdoğru gitti yiğit han,
Doğruca mağaraya girince,
Tutuştu bizim canımız.
Nişanı gördüm, bel gördüm,
O belli yiğit bozkurdu
Gözümle apaçık ben gördüm.
Dediğim budur, kabul et,

Whence has he come, wandering so —
I saw the grey wolf, his very self.
Let us go forth one and all,
Let us catch the grey wolf.
Of the tiger grey-wolf lord
Let us know his grey-wolf nature.
Catching the fierce one fast,
Let us attain the Night of Power.
Let us find and take the fierce one,
Herds abundant, wealth in tens of thousands,
Let us slaughter offerings of the moon-hoofed,
Let us open laughter and festivity.
The treasury with granaries full
Let us strew forth for the glad tidings,
Let us fix on the steel lance,
Let wealth be — even bare life itself
Let us renounce it utterly.
Let the dust fly up to heaven,

«The valiant one has come,» so saying,
Let the people gather, seething.
Let the wish attained be fulfilled,
The earth shaking, the land calling out,
Let there be a feast without an equal.
Let there be meat piled high as Ala-Too,
Let there be broth-rich food like Ala-Köl,
Let us set many a merriment going.
The sacred lord is found again,
This accursed bare life of ours —
Let us renounce it outright.
Straight went the valiant khan,
When he entered the cave directly,
Our very souls caught fire.
I saw the sign, I saw the pass,
That well-known valiant grey wolf
I saw plainly with my own eyes.
This is my word — accept it,

Ulu gönüllü aslanı gör,
Argın, Kırgız el olup
Topyekůn varalım.
Arslanı, bozkurdu,
Usulca yakalayalım.
Kaygının hepsini dağıtalım,
Kederin hepsini saçalım,
Çatık kaşı su gibi açalım.
Mal yayılsa sığmayacak,
Vadi değil mi Semetey.
Dağdan süzülüp parıldayan,
Ay değil mi Semetey.
Diyeceğim budur, bil,
Ağacığım, töröm, sözümü tut» —
Deyip durdu Kara Dev,
Kara Dev söyleyip dururken,
Bu haberi verdiğinde,
Ay yüzlü kadın Ayçürök'ün
Kaburga kemiği söküldü,
Gözünün yaşı döküldü.
«Küheylanım!» diye hıçkırıp,
Ağlayıp durdu feryatla,

Behold the great-hearted lion,
Argın and Kırgız as one people,
Let us go forth one and all.
The lion, the grey wolf,
Let us catch him gently.
Let us scatter every sorrow,
Let us strew away every grief,
Let us smooth the knitted brow like water.
Were the herds loosed they would not fit —
Is not Semetey the valley?
Gliding gleaming down the mountain —
Is not Semetey the moon?
This is what I say — know it,
Dear brother, my törö, keep my word» —
So spoke Kara Dev, and on,
And while Kara Dev was speaking,
When he delivered this news,
Moon-faced lady Ayçürök —
Her rib-bones were wrenched loose,
The tears spilled from her eyes.
«My courser!» she sobbed aloud,
She wept on with her wailing,

Bozlayıp durdu çığrışıp,
Kaburga kemiği bölünüp,
Gözün yaşı dökülüp,
Bıldırcın gibi gözünden
Öbek öbek yaş gidip,
Kuş üzümü karası gözünden
Kamçı boyu yaş gidip,
Burnunun suyunu silemeden,
Gözünün yaşını tutamadan,
Sevincinden feryat edip,
Sahiden ağlayıp hıçkırıp,
Gönlü oyulup bölünüp,
Gözün yaşı dökülüp:
«Bu dediğin söz gerçekse,
Yalan değil, sağlamsa,
Kurban olayım Kara Dev,

She keened on, crying out,
Her rib-bones splitting apart,
Tears spilling from her eyes,
From her quail-like eyes
Tears going in heaps and clusters,
From her currant-black eyes
Tears going a whip-length long,
Unable to wipe her running nose,
Unable to hold back her tears,
Wailing for very joy,
Truly weeping and sobbing,
Her heart hollowed and split,
Tears spilling from her eyes:
«If this word you speak is true,
If it is no lie, if it is sound,
Let me be your offering, Kara Dev,

Üveyimi bırak, öz evimi al,
İkimizi koy, birimizi al,
Akıllıysan bunu bil.
Kızıl kuyruklu sürümü al,
Küheylan seçip malını al,
Dediğin doğruysa Kara Dev,
İstersen eğlence diye canımı al,
Oğlumu bırak, varımı al,
Kıymetlimi koy, şu malımı al.

Kaybolan bozkurt bulunursa,
Kara Dev, senin gibi yavruya,
Ay yüzlü yengen kurban.

Kanımı harcayıp,
Dediğin söz gerçekse,
Kurban ederim canımı.
Bereketli belimde,
Aslanımı denk getirirsen,
Hey gidi Kara Dev hey,
Baht dalımı yeşerttin,
Bahtımı güldürürsün.
Çehremi aydın açarsın,
Kaygılı gönlümü yatıştırırsın.
Kaygıyla çatılmış çehreyi,
Ay doğmuş gibi açarsın.

Ayçürök ağlayıp feryat edip,
Duramayıp çalkanıp,
Ağlayıp durur hıçkıra hıçkıra.
Gönlü oyulup bölünüp,
Gözün yaşı dökülüp,
Sevinçten içi eriyip,
Müjdeyle baht dolup,
Gönül coşup, şen olup,
Görsen böyledir Ayçürök:
At başı çeken altı bölüğü
Müjdeye verdirip,
Paha biçilmez kırmızıyı,

Leave my step-kin, take my own house,
Spare us both, take one of us,
If you are wise, then know this.
Take my red-tailed herd away,
Choose the courser, take the stock,
If what you say is true, Kara Dev,
Take my life for sport if you will,
Leave my son, take all I have,
Spare my precious one, take these goods of mine.
If the lost grey wolf be found,
Kara Dev, for a cub like you
Your moon-faced sister-in-law is the offering.
Spending out my blood,
If the word you speak is true,
I will offer up my life.
On my bounteous pass,
If you bring my lion there to meet me,
Oh Kara Dev, oh you,
You have greened my bough of fortune,
You make my fortune smile.
You brighten and unveil my face,
You calm my sorrowing heart.
The face knit tight with sorrow
You open like a risen moon.

Ayçürök weeping and wailing,
Unable to be still, tossing,
Weeps on, sobbing and sobbing.
Her heart hollowed and split,
Tears spilling from her eyes,
Melting inside with joy,
Filled with fortune at the glad tidings,
Heart surging, made merry —
See her, such is Ayçürök:
Six droves led by the halter
She gave away for the glad tidings,
The priceless crimson cloth,

Balya balya katlatıp,
Müjdeye yükletip,
Kapalı duran hazinenin
Ağzını baltayla açtırıp,
Bol dünyalık, tümen malı

Harcatıp saçtırıp,
Apak altını, ak akçeyi,
Garip, miskin, divaneye,
Eli ermeyene verdirip,

Nice yaman yiğit toplanıp,
Göğü yaran çığlık koparıp,
Eşsiz güzel temaşa,
Ulu toya bakarsan,
Kazıyı çanağa doldurup,
Nice dünyalık, tümen mal,

Toy edip kıra saçıp.
Urgana küheylan gerdirip,
Ak altın, dünya malını
Eli ermeyene verdirip,
Dalgası dağ gibi çağıltı salıp,
Ulu yurda ün salıp,
Ağladığı belli olup,
Ağıt yakıp sevinip,
Kara Dev'den söz duyup,
«Hunhar sağ» diye duyup,
İçi ezim ezim ezilip,
Et yüreği sevinip.
Erken sözü geç olup,

Semetey'i görüp ölmeye,
Dönüşü olmayan gerçek yurdu,
Geri dönmeden görmeye,
Kurbana canını adamaya,
Candan dileyip görmeye,
Hasret çekip Ayçürök,
Pek sevinip durmuştu.

Folded up bale on bale,
She had loaded for the glad tidings,
Of the treasury standing shut
She had the mouth hewn open with an axe,
Worldly goods abundant, wealth in tens of thousands,
She had spent abroad and strewn,
Pure white gold and white silver coin,
To the stranger, the pauper, the mad,
She had given to those whose hands reach nothing,
Many a fearsome brave assembled,
Raising a cry that split the sky,
A spectacle fair beyond compare —
Behold the great feast:
Filling the bowls with kazı,
Much worldly wealth, goods in tens of thousands,
Feasting, strewing it over the steppe.
Coursers stretched along the tether-rope,
White gold and the wealth of the world
Given to those whose hands reach nothing,
Its wave loosing a roar like mountains,
Sending fame through the great land,
Her weeping plain for all to see,
Raising laments, rejoicing,
Hearing the word from Kara Dev,
Hearing «The fierce one lives»,
Her heart crushed and crushed again,
Her flesh-and-blood heart rejoicing.
Her early word grown late,

To see Semetey and die,
The true homeland of no return
To see before departing past recall,
To vow her life in offering,
To see him, wishing from the soul,
Longing so, Ayçürök
Had stood rejoicing greatly.

Şah'ın koruduğu Külçoro
Her yanı dengi denkti,
Yaratılmış âdemoğlundan
Üstün doğmuş biriydi.
Işıl ışıl kızıl kordu,
Ay-âlemde eşi yoktu.
Horluk çekip kaygılanıp.
Gözbebeği sultan hunhardan
O Külçoro ayrılmıştı.
Geçidi çöküp yol olmuştu,
Âlemden aşkın hor olmuştu.
Er Külçoro yiğidiniz,
Zırh giyip salınıp,
Bahadır doğmuş er bozkurt,
Ay gibi yüzü parıldayıp.
Altın kemer kuşanıp,
Ay gibi yüzünü nur kaplayıp,
Görsen, gönül bölünüp,
Gök zirve gibi görünüp,
Uzun boylu, geniş omuzlu,
Hem pehlivan, hem aslan,
Âlemde çıkmaz böyle er.
Er Külçoro ağanız,
Bahadır Seytek oğlunuz,
Hepsi coşup gelmişti.
Argın'ı, Kırgız'ı, hepsini,
Kanıkey ile ihtiyar Bakay,
Kaynaşıp yurdun hepsi,
Nice bilge ihtiyarı,
Kırgına uğramış gibi
Kaynaşıp yurdun hepsi.
Akılda derya yiğidi,
Halkı eksiksiz toplanıp,

Baksan, seyirlik işte böyle.
Göğü yaran uğultu koparıp,
«Baabedin!» diye bağırıp,
«Bahadır sağmış!» diye,
Biri birini çağırıp,

Külçoro, whom the Shah protected,
In every part was matched and whole,
Among created sons of Adam
He was one born superior.
He was a glowing crimson ember,
In the moonlit world he had no equal.
Suffering scorn and sorrowing.
From the fierce sultan, apple of his eye,
That Külçoro had been parted.
His pass had sunk into a trodden road,
He was scorned beyond all the world.
Your brave, the man Külçoro,
Donning armor, moving stately,
A grey wolf of a man, born a batyr,
His moon-like face agleam.
Girding on a golden belt,
Light mantling his moon-like face,
See him, and the heart is split,
Looming like a sky-blue summit,
Tall of stature, broad of shoulder,
Both champion and lion,
No such man arises in the world.
Your elder brother, the man Külçoro,
Your son, the batyr Seytek,
All had come surging forth.
The Argın, the Kırgız, all of them,
Kanıkey and old Bakay,
All the land aswarm,
Many a sage old elder,
As though ruin had befallen them
All the land aswarm.
The brave with a sea of mind,
Its people gathered to the last,

Behold — such was the spectacle.
Raising a roar that split the sky,
Shouting out «Baabedin!»,
«The batyr lives!» they cried,
Calling to one another,

Ay tuynaklıdan at adayıp,
Ahali çığrışıp haykırıp,
Söyleyip durdu Kara Dev:
«At yorup yer dolaşıp,
Yeri sarsıp uğultu salıp,
Yeri yoklayıp vardığımda,
Yedigen'ini gördüm» diye,
Karşısına çıkıp ulu gönüllüyü,

Bir bir anlattım diye.
«Gözümle gördüm» diye,
Külçoro'ya bunu söyleyip:
«Boş yalan söylersem,
Kılıcı kından alınız,
«Eğri büğrü söyledin» diye,
Kırıp geçiriveriniz,
O heybetli hunhar için,
Yalan söylesem olur mu,
Canıma değip çarpmaz mı?
Boşuna söylesem onar mıyım,
Belime değip çarpmaz mı?
Buurul atını şahlandırıp,
Kurnaz tazısı yedeğinde,
Er ölmüş gibi silkindirip,
Ak-Kelte'sini gürletip,
Ak sungurunu çırpındırtıp,
Kendisini gördüm hunharın.
Gerçek deyip sözümü alınız,
Yalansa eğer bu söz,
Kılıçla başımı alınız.
«Yalan söyleyen senin gibi olsun» diye,
Ölümle cezalandırınız.
Yamaç boyunca koşturdum,
«Ayrı düşen hunhar sağ» diye,

Müjdeleyip geldim.
Bozkurt aslanı gördüğümde,

Parladı canımız,

Vowing horses of the moon-hoofed,
The people crying out and clamoring,
Kara Dev went speaking on:
«Wearying my horse, roaming the land,
Shaking the earth, loosing a roar,
When I went probing through the land,
I saw his Yedigen,» he said,
Coming face to face with the great-hearted one,
I told it all, one by one, he said.
«I saw him with my own eyes,» he said,
Saying this to Külçoro:
«If I speak empty lies,
Draw the sword out from its sheath,
Saying «You spoke crooked and false»,
Cut me down upon the spot,
For that majestic fierce one,
Could I ever speak a lie —
Would it not strike and blast my soul?
If I spoke in vain, would I prosper —
Would it not strike and blast my back?
Rearing up his horse Buurul,
His cunning hound led at his side,
Shaking himself as though a man had died,
Thundering his Ak-Kelte,
Making his white gyrfalcon beat its wings,
I saw the fierce one, his very self.
Take my word as spoken truth,
And if this word should be a lie,
Take my head off with the sword.
Saying «So be it with all who lie like you»,
Punish me with death itself.
I galloped all along the slope,
«The fierce one, parted from us, lives,» I said,
I came bearing glad tidings.
When I beheld the grey-wolf lion,

Our souls flared up and shone,

Sahiden tutuştu kanımız.
Sultan bozkurt aldırmadan,
Karşısından bağırsam,
Dimdik durur, aldırmaz.
Öfkelenip haykırsam,
«Ağacığım!» diye çağırsam,
Kılı kıpırdamaz, bahadır aldırmaz.
Kara Dev'in dediğini
Topuğuna denk saymaz.
Öncekinden bin kat,
Heybeti üstün, zehri güçlü,
Heybetine dayanamayıp,
Emanet candan ümit kes.
Feryat ettim, yandım,
Sahiden yakalayıp almaktan,
Sinek kadar candan ümidi kestim.
Sıcağına sokulamayıp,
Yularından tutup çekemeyip,
Sinek kadar candan ürküp,
Bozkurt aslana sokulamayıp.
Kederlendim kaygılanıp,
Kendime dayanak bellediğim
Yiğit aslandan ayrılıp.
Dik yürüyüp el uzatamayıp,

Elçi oldum koşmaya,
Şah'ın koruduğu aslan ağanı,
Külçoro'yu almaya.
Kayıpçı'nın Kara Mağarası'nda,
Hunharı yakalayıp almaya.
Yalçın bel gibi bel gerek,
Külçoro gibi er gerek.
Külçoro'dan gayrısını,
Dimdik duran tören umursamaz.
Sizden gayrısını,
Topuğuna denk saymaz.»
Kara Dev durup bunu söyleyip,
Kimsenin bilmediği acayibi söyleyip,
İçi tutuşup kor olmuş,

Truly our blood caught fire.
The sultan grey wolf, unheeding —
Though I shout before his face,
He stands bolt upright, heeding nothing.
Though I rage and roar aloud,
Though I call out «Dear brother!»,
Not a hair stirs — the batyr heeds not.
What Kara Dev may say
He counts not equal to his heel.
A thousandfold beyond his former self,
His majesty greater, his venom stronger,
Unable to withstand his majesty,
Give up hope of the life held in trust.
I wailed aloud, I burned,
Of truly seizing and taking him
I gave up hope for my fly-small life.
Unable to draw near his heat,
Unable to grasp and pull his halter,
Fearing for my fly-small life,
Unable to approach the grey-wolf lion.
I grieved and I sorrowed,
From him I held to be my mainstay,
Parted from the valiant lion.
Unable to walk up straight and stretch out a hand,
I became an envoy, sent running,
Your lion brother whom the Shah protects —
To go and fetch Külçoro.
In Kayıpçı's Black Cave,
To seize and take the fierce one.
A spine like a sheer ridge is needed,
A man like Külçoro is needed.
Any man but Külçoro
The lord standing bolt upright heeds not.
Any man but you
He counts not equal to his heel.»
Kara Dev stood and spoke this out,
Telling wonders none had ever known,
His insides kindled to embers —

Cediger basıp geldiğinde,
İşte o zaman ulu gönüllü yok olmuştu.

Baksan göze ilişmez,
Hangisi olduğu bilinmez,
Külçoro durup şunu söyler:
«Yağmur gibi yay çekip,
Dolu gibi ok atıp,
Mızrak tutup üşüşüp,
Kanı su gibi akıtıp,
Düşman basıp yetişmişti,
Koyu boran, yer sisi,
Dünyayı kaplayıp geçmişti.
Cılgındı'nın dar boğazında,
Gece gündüz on dört gün,
Yer sisi kaplayıp yattığında,
Hayvanların hepsi çılgına dönüp,
İnsanların hepsi azıp coşup,
Yer görünmez, buğu inip,
Dünyayı pus, çığlık basıp,

Sancaklar süzülüp kaldı,
Çınlayan kulak sağır olup,
Atışma sürüp dururken,
Hayvan ölüp, er devrilip,
Vuruşma sürüp dururken.
Göğü yaran bağırtı,
Uğultuya karıştığında,
Çınlayan kulak sağır olup,
Mızrak tutup ilerleyip,
İnsan devrilip vadi dolup,
Birbirine dönemez olduklarında,

Kahpe ecel yetip nice can,
Dünyadan göçtüğünde,
Sarp müşkül, en büyük belâ,
Nice can bunu gördüğünde,
Durmak bilmez yarışta,

When the Cediger came pressing down,

It was then the great-hearted one had vanished.
Look — he meets no eye,
None can tell which one he is,
Külçoro stands and speaks thus:
«Drawing bows like rain,
Loosing arrows like hail,
Gripping lances, swarming in,
Spilling blood like water,
The foe had pressed in and overtaken,
Thick blizzard, mist upon the ground,
Had swept across and covered the world.
In the narrow gorge of Cılgındı,
Fourteen days, both night and day,
When the ground-mist lay covering all,
All the beasts went raving mad,
All the people ran wild and frenzied,
The ground unseen, vapor descending,
Haze and screaming overwhelming the world,
The banners drooped and hung,
The ringing ear went deaf,
While the exchange of arrows wore on,
Beasts dying, men toppling down,
While the fighting wore on still.
Shouting that split the sky,
When it merged into the roar,
The ringing ear went deaf,
Gripping lances, pressing forward,
Men toppling, the valley filling,
When they could not turn back to one another,
Treacherous death overtaking many a soul,
When they passed out of the world,
Hardship steep, the greatest woe,
When many a soul beheld it,
In the race that knows no halting,

Dokuz ay dinmez savaşta,
Nice yiğit öldüğünde,
Dönüp bakılmaz gerçek yurdu
Nice bende gördüğünde.
Nice can kırılıp er ölüp,
Yurdun bölündüğü yaşamda,

In the war nine months unceasing,
When many a brave man died,
The true homeland none turns back to see,
When many a bondsman beheld it.
Many a soul cut down, men dying,
In the life when the land was sundered,

Elin dağıldığı savaşta,
Çetin müşkül belâda,
Koca puslu bozkırda,
Büyük müşkülü gördüğünde,
Topluluğumuzu Cediger
Paramparça edip böldüğünde,
Dört yana kırgın saldığında,

In the war when the people scattered,
In the hard and grievous woe,
On the vast and hazy steppe,
When they saw the great hardship,
When the Cediger our host
Shattered and sundered it to pieces,
When they loosed slaughter to the four quarters,

Nicemizi düşmanlar,
Kavun gibi karnını yardığında.
Koyun gibi başını kestiğinde,
Yüreği kabaran Kırgız, kalabalık Argın,

Öz dünyalığını saçtığında.

When so many of us the foes
Split open at the belly like melons.
When they cut off heads like sheep,
The swelling-hearted Kırgız, the teeming Argın,
When they strewed away their own worldly goods.

Basacak geçit bulamayıp,
Sığınacak yer bulamayıp,
Er çığrışıp yurt ölüp,
Nice kez müşkül iş görüp,
Çare bitip tıkanıp,
Üstün akıl, büyük tedbir,
Anılmadan yurttan yitip,
Yanıp yakılıp kül olup,
Gördüğü müşkül gece olup,
Çare bulamaz dururken,
Hani düşman azabı saldığında,
Eceli yeten öldüğünde,

Finding no ford to tread,
Finding no place of refuge,
Men crying out, the land dying,
Seeing hardship many a time,
Remedies exhausted, choked off,
Supreme wisdom, great counsel
Vanishing from the land unremembered,
Burning, lamenting, turned to ash,
The hardship seen becoming night,
While they stood finding no remedy,
When the foe loosed forth its torment,
When those whose hour had come were dying,

Ölmeyen sağ Kırgız'a
Aç kurt gibi saldırıp,
Varını yakıp çapul alıp,
Yamacı düzü toz edip,

Upon the Kırgız still alive
Falling like famished wolves,
Burning their goods, taking plunder,
Turning slope and plain to dust,

Rast geleni kan edip,
Bozgun çıkarıp eli sürüp,
Kavga çıkarıp otağı yakıp,
Kavga kötüye vardığında,
Nicesinin bahtı kırıldığında,
Nice can ölüp sustuğunda,
Suçsuz masum öldüğünde,
Dönüp bakılmaz gerçek yurdu,
Nice insanlar gördüğünde,
Tepeler inleyip toz olup,
Karşı duran nice can,
Sıkıntı görüp sindiğinde.

Bloodying whatever they met,
Spreading rout, driving the people,
Stirring strife, burning the pavilion,
When the strife turned to evil,
When the fortune of many was broken,
When many a soul died and fell silent,
When the guiltless innocent died,
The true homeland none turns back to see,
When many people beheld it,
The hills groaning, turned to dust,
Many a soul that stood against them,
When they saw affliction and cowered.

Yurt silkinip dururken,
Tuğ, sancak dolmuştu,
O çarpışmanın içinde,
Kaplan bozkurt, hunhar aslan,
Tam o anda oradaydı.
Sırta çıkıp kuşanıp,
Surkoyon ile Tootoru,
Yan yana yürümez olduğunda,

Yağmur gibi yay çekip,
Düşman üşüşüp kaldığında.
Halk çığrışıp dolmuştu,
Büyük gaza koptuğunda,
Homurdanıp basıp Cediger,
Halkı basıp çiğnediğinde,

Kara niyetli Kançoro,
İşimi bozup işime,
İnsana karşı geveze kesilip,
Kançoro ardını döndüğünde,
Gece gündüz durak yok,
El kırılıp yatarken,
Mızrak kırılıp bağı düşüp,
İnsan devrilip dağ çöküp,
Bağrışıp durur iken,
On bir gün güneş değmeden,

While the land stood shuddering,
Standards and banners had filled it,
In the midst of that great clash,
The tiger grey wolf, the fierce lion,
At that very moment was there.
Mounting the ridge, girded for war,
Surkoyon and Tootoru,
When they could no longer walk side by side,
Drawing bows like rain,
When the foe stood swarming thick.
The people had filled it, crying out,
When the great battle broke,
The Cediger growling, pressing in,
When they trod and trampled down the people,
Black-hearted Kançoro,
Wrecking my work, at my work
Turned glib-tongued against men,
When Kançoro turned his back on us,
No rest by night or day,
While the people lay cut down,
Lances breaking, their bindings falling,
Men toppling, mountains sinking down,
While all stood shouting out,
Eleven days without touch of sun,

Güneşi duman bürümüştü,
On iki gün ay değmeden,
Ayı bulut almıştı.
İşte o zaman bozkurt aslan,
Gümüş gözlü, gün yüzlü,
Kükreyen o yaman er,
Altın gözlü, ay yüzlü,
Homurdayan ulu aslan,
Mızrak tutup saf bozmadan,
Gerçek ecel yetip okla uçmadan,

Gerçek dünyayı görmeden,
Gerçek ecel yetip ölmeden,
Çevresi düşman kesilip,
Kaynayıp düşman dolmuştu.
Baksan göze ilişmez,
Nerede olduğu bilinmez,

Hunhar aslan kayıp olmuştu.
Sağlam bilek, taş yürek,
Fil gövdeli o babayiğit,
Oracıkta kayıp olmuştu.
Çukurda kalan ölüsü yok,
Hayvanın yediği kemiği yok,
Damlayan kanı yerde yok,
Kaplan hunhar elde yok.
Kasıp kavurup düşman yetişmişti.
O düşmana hor olmadan,
Arslan pehlivan, üstün aslan,
Kayıplara karışıp gitmişti.
Çelikten zırh kuşanan,
Üstün Argın, kalabalık Kırgız,
O zaman gözleri karardı.
Karanlık gece çöküp yiğit el,
Heybetle yükselen bel çöktü,
Gözbebeğinden ayrılıp,
Kaçıp şaşıp yiğit el,
Çaresini bulamayıp çığrıştı.
Gayret kaçıp, bel gidip,

Smoke had shrouded up the sun,
Twelve days without touch of moon,
Cloud had taken up the moon.
It was then the grey-wolf lion,
Silver-eyed and sun-faced,
That fearsome roaring man,
Golden-eyed and moon-faced,
The great and growling lion,
Gripping his lance, his ranks unbroken,
Before true death came and he fell to the arrow,
Without seeing the true world,
Before true death came and he died,
All around him turned to foe,
The foe had boiled up and filled all.
Look — he meets no eye,
None knows where he may be,

The fierce lion had gone lost.
Firm of wrist, a heart of stone,
That elephant-bodied stalwart,
Right there had gone lost from us.
No corpse of his left in any hollow,
No bone of his that beasts had eaten,
No drop of his blood upon the ground,
The tiger fierce one not in hand.
The foe had come scorching and ravaging.
Rather than be scorned by that foe,
The lion champion, the peerless lion,
Had passed away into the lost.
Girded in armor of steel,
The peerless Argın, the teeming Kırgız,
Then their eyes went dark.
Dark night fell on the valiant people,
The pass that rose in majesty sank down,
Parted from the apple of their eye,
Fleeing, bewildered, the valiant people
Cried out, finding no remedy.
Zeal fled and strength gone out,

Dayanak bellediği aslan gidip,
Halkın hepsi çığrıştı.
Dayanağı giden öksüz yurt,
Basıp girince Cediger,
Tavşandan beter kaçıştı.
Elin düzeni nasıl onulsun,
O bozgun kavgada,
Kaplan töre kayboldu.
Baksan göze ilişmez,
Nerede olduğu bilinmez,
Bel bağladığı belinden,
Ayrıldı Kırgız böylece,
Umudu olan aslanından.
Öne düşen ak yoldan,
Ayrıldık sayısız koldan.

Tebeşir gibi tozduk bu yolda,
Han gidince başıboş kaldık,
Gözbebeği aslandan ayrıldık.
Kulluk horluk çok çekip,

Yurt tutulan elden ayrıldık.

Bir hırkayla gün gördük,
İnleyerek su içtik,
Horlanarak süründük,
Yiğit doğmuş kaplan,
Kayıplara karışıp gitmişti.
Baksan göze ilişmez,
Nerede olduğu bilinmez,
İnlesen de ses vermez,
Nerede olduğu görünmez,
Kayıplara karışıp gitmişti.
İşini Tanrı onaran,
Baabedin'in yolda koruduğu.
Bahadırdı, aslandı da,
İnsandan aşkın er idi.
Yerleşik düşman yetişmiş olmalı.
Hızır'ın dokunduğu hunhar aslan,

The lion they held as mainstay gone,
All the people cried aloud.
The orphaned land, its mainstay gone,
When the Cediger pressed in,
Scattered in flight worse than hares.
How should the people's order be mended —
In that rout of a battle
The tiger lord was lost.
Look — he meets no eye,
None knows where he may be,
From the pass they had bound their hopes to,
Thus were the Kırgız parted,
From the lion who was their hope.
From the white road that led before us
We were parted, from columns beyond number.
We powdered like chalk upon this road,
With the khan gone we were left masterless,
Parted from the lion, apple of our eye.
Long suffering servitude and scorn,

We were parted from the land we held as home.
We lived our days in one ragged cloak,
We drank our water groaning,
We crawled along despised,
The tiger born so valiant
Had passed away into the lost.
Look — he meets no eye,
None knows where he may be,
Groan, and he gives no answer,
Where he is cannot be seen,
He had passed away into the lost.
He whose work God mends,
Whom Baabedin guards upon the road.
He was a batyr, a lion too,
A man surpassing humankind.
The settled foe must have overtaken him.
The fierce lion touched by Hızır —

Baksan göze ilişmez,
Nerede olduğu bilinmez,
Kayıplara karışmış olmalı.
Ulu dağı dolanıp,
Pusatını kuşanıp,
Yalın kılıç bağlanıp,
Muradına ermiş olmalı.
Dağ koyunu izleyip, kulan kovup,
Ava dalıp gitmiş olmalı,
İnsana bir daha dönülmez,
Uğultuya karışıp gitmiş olmalı.
Elin sezmediği, yurdun görmediği,
Bir bele girip gitmiş olmalı.
Uğrayıp kimsenin varmadığı,
Haberini kulun almadığı,
Bir yere girip gitmiş olmalı...
Bu sözün gerçekse,
Yerin dört bucağını yoklayalım,
Eşsiz aslana varalım,
Ansızın karşılaşırsak,
Kazara boğuşmaya tutuşursak,
Sahiden Tanrı buyurursa,
Sahiden yolunu yoklayalım,

Look — he meets no eye,
None knows where he may be,
He must have passed into the lost.
Rounding the great mountain,
Girding on his battle-gear,
A naked sword bound at his side,
He must have attained his desire.
Tracking mountain sheep, chasing kulan,
He must have gone deep into the hunt,
Never again to return to men,
He must have passed into the roar.
Unsensed by the people, unseen by the land,
He must have gone into some pass.
Where no one ever ventures,
Whence no servant gets word of him,
He must have gone into some such place...
If this word of yours is true,
Let us probe the four corners of the earth,
Let us go to the peerless lion,
If we come upon him unawares,
If by mischance we fall to grappling,
If God truly commands it so,
Let us truly probe his path,

Sahiden yakalayıp alalım.
Hunhar bozkurt gideli,
On üç yıl dolmuştu,
«Ölmüştür» diye ümit kesip,
Epeyce müşkül olmuştu.
Ok geçirmez kandagay,
Düşünsek dert bir hayli.
Uğuldayan dar boğaz,
Takat tükenip baş dönüp,
Hasretli olduk bir hayli.
Tökezleyip sendeleyen,
Hey gidi yalan dünya hey.
Sözü edilen bozkurt bulunsa,
Hasretli gönül onulsa,
Ova da coşup, dağ da,

Let us truly seize and take him.
Since the fierce grey wolf went from us,
Thirteen years had run their full,
Hope cut off, saying «He is dead»,
Hardship had grown heavy indeed.
The kandagay no arrow pierces —
Think on it, and grief abounds.
The narrow gorge that roars,
Strength spent and heads spinning,
We were filled with longing indeed.
Stumbling and staggering on —
Oh, this lying world, oh.
If the grey wolf spoken of were found,
If the longing heart were healed,
Plain and mountain both surging,

Koşuyormuş gibi olalım.
Argın, Manas, Kara Han,
Almambet, Çubak bahadırlar,
Dirilmiş gibi olalım.
Ova çığrışıp, dağ Kırgız'ı,
Yola düşmüş gibi oluruz.
Yiğit anam Kanıkey,
Yeni baştan ulu gönüllüyü,
Doğurmuş gibi oluruz.
Azılı düşmana yeniden,
Kıyamet kopmuş gibi görünür.
Hunhar dönerse, Kırgız'a,
Tuğ olmuş gibi görünür.
Gerçek, Argın'ın, Kırgız'ın,
Rızkı kaynayıp dolmaz mı,
Kısmet artıp, baht büyüyüp,
Yeniden Kırgız onmaz mı.
Sıcaktan canı esirgeyen,
Gölgeli çınar gelmez mi,
Bahadır geçse bu ele,
Yeniden Tanrı vermez mi.
Yasın hepsini bastırmaz mı,
Gün şenlikle aşmaz mı,
Gündüzü safa, gecesi oyun,
Kükreyen yiğit yurt,

Let us be as though at the gallop.
Argın, Manas, Kara Han,
The batyrs Almambet and Çubak,
Let us be as though they had risen again.
The plain crying out, the mountain Kırgız,
We shall be as though set upon the road.
My valiant mother Kanıkey —
The great-hearted one anew
We shall be as though she had borne him.
Upon the savage foe once more
It will seem doomsday has broken loose.
If the fierce one returns, for the Kırgız
It will seem a standard has been raised.
Truly, for Argın and Kırgız,
Will not their sustenance boil and brim,
Portion increasing, fortune growing,
Will not the Kırgız thrive again.
Sheltering life from the burning heat,
Will not the shading plane-tree come,
If the batyr passes to this people,
Will not God give once more.
Will he not quell all the mourning,
Will not the day pass over in festivity,
Days of delight and nights of play,
The roaring valiant land,

Talas'ı tutup yatmaz mı.
Sıkılınca karaca avlayıp,
Yiğidi hunhar geldiğinde,
Özgürce oynayıp, yurt şenlenip,
Usanmadan oynayıp yatmaz mı.
Ay, Kara Dev bahadır, ay,
Bu başa diledik durduk,
Kadir Gecesi'ne benzer gece nerde?
Ölümden esen var olup,
Ölmeden diri, güçlü olup,
Gözbebeği doğan, hunhar aslan,
Geleceği gün nerde?
Ölümden esen bozkurdu,

Will it not hold Talas and dwell there.
Hunting roe deer when restless,
When the fierce brave has come home,
Playing free, the land made merry,
Will it not play on untiring and dwell so.
O, batyr Kara Dev, O,
For this head we wished and wished —
Where is a night like the Night of Power?
Come safe from death, alive,
Undying, living, strong,
The falcon apple of our eye, the fierce lion —
Where is the day he shall come?
The grey wolf safe from death —

Göreceğimiz gün nerde?
Ay tuğralı tuğ dolup,
Göğü yaran çığlık kopup,
Dağ aşınıp ova olup,
Ulu yurda toy olup,
Kaplan doğan, hunhar, aslan,
Geleceği gün nerde,
«Bozkurt hâlâ sağ» diye,
«Elinde esen gezer» diye,

Düşman duyup yansa,
Nice düşmanın içi parçalansa,
Görüp Kırgız'ın kalabalık yurdu,
Sinek kadar canıyla coşup sevinse.
Ağam düşmanı ulutsa,
Rast gelince bay olup,
Saçılan yurt derilse,
Talas'ı bakıp yurt kılsa,
Hunharı Kırgız el kılsa.

Kılıç alıp kınlatsak,
Zorlu han geçip sağ kola,
Nice düşmanla kapışsak.
Çam mızrağı bağlayıp,
Azılı düşmanla cenkleşip,
En dilek düşüp bu ele,
Bozkurt aslan geçip sağ kola,
Vadiyi vurup ateşe versek,

Kara suya kan döküp,

Rast geleni tutuşturup,
Tepeleri aşıp göç alıp,
Karşı durandan öç alıp.
Kaybolanın bulunup,
Büyük utancın örtülüp,
Yiğidiniz, eriniz,
Yiğidin geleceği gün nerde,
Dileği Tanrı verdiğinde,

Where is the day we shall see him?
Standards with the moon-tugra filling all,
A cry splitting the sky breaking forth,
Mountain worn down into plain,
A feast held for the great land,
Tiger-born, fierce one, lion —
Where is the day he shall come,
«The grey wolf lives on still,» so saying,
«He roams safe among his people,» so saying,
Should the foe hear it and burn,
Should many a foe's heart be torn asunder,
Should the teeming land of the Kırgız see it
And rejoice, surging with its fly-small life.
Should my brother set the foe howling,
Grown rich at every encounter,
Should the scattered land be gathered,
Should he tend Talas and make it home,
Should the Kırgız make the fierce one their own.
Should we take swords and sheathe them,
The mighty khan passing to the right wing,
Should we grapple with many a foe.
Binding on the pine-shaft lance,
Warring with the savage foe,
The dearest wish falling to this people,
The grey-wolf lion passing to the right wing,
Should we strike the valley and set it aflame,
Spilling blood into the black water,

Kindling whatever we meet,
Crossing the hills, taking up the trek,
Taking vengeance on all who stand against.
What was lost being found,
The great shame being covered,
Your valiant one, your man —
Where is the day the brave shall come,
When God grants out the wish,

Sevinçli gönlüm tok,
Hunhardan başka dayanak yok»,
Ahali başıboş dolanıp,
Hunhar aslandan ayrılıp,
Dilek dileyip, sır söyleyip,
Uğultuya daldı Külçoro,
Kıran gözleyip, yer yoklayıp,
Kıra girdi Külçoro,
Kıl kadar kimseyi bırakmadan,
Sırra erdi Külçoro,
Hüngür hüngür ağlayıp durmadan,
Sırra erdi Külçoro.
Hiddetlenip çırpınıp,
Kara dağa yalvarıp:
«Eey, kurbanın olayım Kara Dev,
Dönüp uçan kanadım,
Ulu atan Kutu Mura'dan,
Mirasa kalan yavrucuğum.
Karşıma çıksa görkemim,
At sürünce dağ gibi karaltım.
Güldüren söz söylediğin lafına,
«Yiğit sağ» dediğine,
Yanıp yakılıp varırım.
Senden güzel söz duyup,
«Hunhar sağ» diye duyup.
Kopanı ulanıp,
Sinek kadar canım sevinip,
Kopanı ulanıp.
Ak çehrem parıldayıp,
Yürek coşup gümbürdeyip,
Sert hiddete kapıldım,
Yiğidi Tanrı gösterirse,

My joyful heart is full,
There is no mainstay but the fierce one,»
The people wandering masterless,
Parted from the fierce lion,
Wishing wishes, telling secrets,
Külçoro plunged into the roar,
Watching the ridge, probing the land,
Külçoro went out onto the steppe,
Leaving not a soul, not a hair's worth,
Külçoro attained the secret,
Weeping in floods without cease,
Külçoro attained the secret.
Raging and thrashing about,
Pleading to the black mountain:
«Ey, let me be your offering, Kara Dev,
My wing that wheels in flight,
From your great forefather Kutu Mura
My dear child left as heritage.
My splendor when he comes before me,
My mountain-like shadow when I ride.
For the word you spoke that brings laughter,
For your saying «The valiant one lives»,
Burning and yearning I will go.
Hearing fair words from you,
Hearing «The fierce one lives».
What was severed being joined,
My fly-small life rejoicing,
What was severed being joined.
My white face all agleam,
My heart surging and thundering,
I was seized with fierce passion —
If God shows me the valiant one,

Müjdesine bu canı,
Düpedüz bağlayıp koydum.
Aşa toya bindiğinde,
Sevinç görüp gönül açıp,
Salınarak gezdiğinde,
Yılkıdan seçip malımı al,

For those glad tidings this life of mine
I have bound and pledged outright.
When he rides to feast and banquet,
Seeing joy, heart opening wide,
When he goes about at a stately amble,
Choose from the herd, take my stock,

Ağamı gözüme gösterirsen,
Kanımı deri kaba doldurup al.

Argın, Kırgız obamı al,
Müjdene vereyim,
Akbala'yı, Altın'ı, kadınlarımı al.
Sandığımı açıp mülkümü al,
Kırlarımı yoklayıp tilkimi al!
Hiç can esirgemeden mülkümü al,
Hazinemi bozup malımı al,
Dediğin gerçekten varsa,
Bahadır, bağrımdaki sıcak canımı al.
Üyürlüü-Maral'ı, Kümüş-Tak'ı,
Yurdun gözlediği belimi al.
Beri, kudretli Argın'ı, kalabalık Kırgız'ı,

Hazine miras elimi al» —
Deyip, böylece, Külçoro,
Ağası sağ denildiğinde,
Çığlık atıp ağlayıp feryat edip,
Bozlayıp durdu hıçkırarak.
Gönül gidip bölünüp,
Görsen bahadır çoranın
Gözünden yaşı dökülüp,
Kaburgası bükülüp,
Omurga kemiği eğilip,
İçini büsbütün yangın sarıp,
Dayanamayıp sızlanıp,
Görsen böyle çok kargaşa,
Bağra sığmaz çok hasret,
Hani tan ağarıp söktüğünde,
Yere ışık değdiğinde,
Gökten yıldız ayrılıp,
Yere parıltı görünüp,
Tan bozarıp seher yeli,
Vadi boyunca aşağı estiğinde,

Dünya yüzü görünüp,
Yer görünüp durduğunda,

If you show my brother to my eyes,
Fill a leather vessel with my blood and take it.
Take my Argın and Kırgız camps,
Let me give them for your glad tidings,
Take Akbala, take Altın, take my wives.
Open my chest and take my property,
Probe my steppes and take my foxes!
Take my property, sparing no life at all,
Break open my treasury, take my wealth,
If what you say truly is,
Batyr, take the warm life within my breast.
Take Üyürlüü-Maral, take Kümüş-Tak,
Take the pass the land keeps watch upon.
Here — take the mighty Argın, the teeming Kırgız,
Take my people, my treasured heritage» —
So saying, thus, Külçoro,
When it was said his brother lived,
Screaming, weeping, wailing,
Keened on and on, sobbing.
His heart failing, split in two —
Behold the batyr choro:
Tears spilling from his eyes,
His ribs bending inward,
His backbone bowing down,
Fire engulfing all his inward parts,
Moaning, unable to endure,
Behold such great turmoil,
Longing too great for the breast to hold,
When the dawn whitened and broke,
When light touched upon the earth,
The stars departing from the sky,
A shimmer showing on the earth,
Dawn paling, the morning breeze,
When it blew down along the valley,

The face of the world appearing,
When the earth stood plain to see,

Duramayıp Külçoro,
Uykudan kalkıp uyanıp,
Aç arslan gibi kasılıp,
Hiddetle hazırlanıp,
Pusatını kuşanıp,
Emanet candan ümit kesip,
Aceleyle telaşla Külçoro,
Kılküreñ'i eyerleyip,
Hızırlı candan çekinip,
Pusatını kuşanıp,
Beline kılıç bağlanıp,
Kaplan aslanı görmeye,
Hazırlanıp durmuş meğer.
Aşağı yukarı bakmadan,
Ölçülü canı esirgemeden,
Çevresine bakmadan,
Hiç mi hiç canı esirgemeden,
Kara Dev'den söz duyup,
«Gözbebeği sağ» diye duyup,
Kara canı esirgemeden,
Boynuna kuşağını dolayıp,
Sahiden ağladı garibim,
«Gözbebeğimi, aslanımı,
Göreceğim gün var mı?
El sıkışıp yüzünden öpüp,
Öleceğim gün var mı?
Bir mirasa yiğit can,
Ereceği gün var mı?
Hızırlı elinden bir tutup,
Göreceğim gün var mı?
Çenesinin altından,
Sakalının üstünden,
Doyasıya bir koklayıp,
Kanacağım gün var mı?»
«Bozkurdumu görsem» diye,
«Gözünü görüp ölsem» diye,
Külçoro dileyip dileği,
Dayanamayıp Çürök'ü,

Külçoro, unable to stay still,
Rising from sleep, awakened,
Tensing like a famished lion,
Making himself ready in fury,
Girding on his battle-gear,
Cutting off hope of the life held in trust,
In haste and hurry Külçoro
Saddled up Kılküreñ,
Wary of the Hızır-blessed soul,
Girding on his battle-gear,
A sword bound at his waist,
To see the tiger lion,
He had stood making ready, behold.
Looking neither down nor up,
Sparing not his measured life,
Looking not about him,
Sparing his life not one whit,
Hearing the word from Kara Dev,
Hearing «The apple of our eye lives»,
Sparing not his mortal life,
Winding his sash about his neck,
Truly he wept, the poor soul,
«The apple of my eye, my lion —
Is there a day I shall see him?
Clasping hands, kissing his face,
Is there a day I may so die?
This valiant soul, to its one heritage —
Is there a day it shall attain?
Grasping once his Hızır-blessed hand,
Is there a day I shall see it?
From beneath his chin,
From above his beard,
Breathing him in to my fill,
Is there a day I shall be sated?»
«Might I see my grey wolf,» he said,
«Might I see his eyes and die,» he said,
Külçoro wishing his wish,
Unable to wait, taking Çürök,

Külçoro başlatıp seferi,
Üyrül'ün sazlığında,
Dolanıp derilip toplandılar.
Çogulman'ın sazlığında,
Toplaşıp durmuşlardı,
Bozkurt doğmuş Külçoro,
Baabedin'e dua edip,
Yola çıkarken koyun adayıp,
Töre aslanını görmeye,
Görünmezse töresi,
Ecelden önce ölmeye,
Çok özleyip ağasını,
Kardeşliğine bak hele,
Tay kunan gibi tepişip,
Yarışıp meme emişip,
Dar döşeğe yatmışlar,
Şakalara dalmışlar,
Bit kadarken birleşip,
Parmak kadarken baş koşmuşlar.
Kulanı birlikte kovmuşlar,
Yaşıt büyümüş kardeşler.
Eşik komşusunu özleyip,
Yaşıt büyüyen garibin,
Ok işlemezi giydirip,
Can yoldaşı Kara Dev,
Ok yetişmez küheylana bindirip,

Güllü badem kürk alıp,

Yol azığından bolca alıp,
Manas'tan kalan atı alıp,
Kara Dev ile Külçoro,
Sancağı bağlayıp,
Ala yalçın dağ gibi dolanıp,
Ağacığı Semeñ'i,
Arayıp çıktığı yoldu bu.

Çukurlu belden bel aşıp,
Yamaçlı engebeli yer basıp,

Külçoro setting the expedition going,
In the reed-marsh of Üyrül
They circled, mustered, and gathered.
In the reed-marsh of Çogulman
They had assembled and stood,
Külçoro, born a grey wolf,
Praying to Baabedin,
Vowing sheep as he set out,
To see his lord the lion,
And if his lord appear not,
To die before his hour —
Longing greatly for his brother,
Behold now their brotherhood:
Kicking like foal and colt,
Racing, suckling at one breast,
They lay upon one narrow bed,
They lost themselves in jests,
Joined when no bigger than lice,
Pledged heads when no bigger than fingers.
They chased the kulan together,
Brothers grown up of one age.
Longing for the neighbor at his threshold,
The poor soul grown of one age with him —
He dressed him in the arrow-proof mail,
His soul-companion Kara Dev
He mounted on a courser no arrow overtakes,
Taking the fur robe figured with rose and almond,
Taking road-provisions in plenty,
Taking the horse left from Manas,
Kara Dev and Külçoro,
Binding the banner fast,
Wheeling like a piebald sheer mountain,
His dear brother Semeñ —
This was the road they set out on to seek him.
Crossing pass after hollowed pass,
Treading sloped and broken ground,

At yorup, yer yoklayıp,
Kulan kovup soluklanıp,
Dolambacı sıyırıp geçip,
Sivri yükselen dağı dolaşıp,

Gün kızarıp batarken,
Kudretli sırt, Beş-Moynok,
Engebeli altı sırtı,
Esirgemeden yokladılar,
Alt yanındaki koca kapıdan,
Dolaşıp girip vardılar.
Dağın bittiği çıkıntıda,
Tümsekleşen burunda.
Yalçın yarın kıyısında,
Ala-Sök göl sırtına,
Koştura koştura ulaştılar,
Onun beri yanında,
Engebeli sırtta,
Çatal boyunlu düzlükte,
Kayıpçı'nın kara mağarası,
Kalabalık ele ayan mağara,
Kerameti olan mağara,
Evliya atamın yurt tuttuğu,

Doğrusunu sorarsan,
Bunu ezelden kayıp erenler tutmuş,
İşte o Kayıpçı'nın mağarası,
Cañırık'ın yar yamacı,
Tek hayvan geçer patika,
O mağaranın halini sorma.
Geçidi zorluydu, dardı,
Sırt yanı yalçın kaya,
Çepeçevre yar idi.
Kayıpçı diye ad koyup,
Halkı dilinde dolaştırırdı,
Aç arslan yırtıcılar,
Hayvanı, atı parçalayıp,
Birbirini kapardı orada.
Beldeki dar kayalığı,

Wearying horses, probing the land,
Chasing kulan, pausing for breath,
Skimming past the winding ways,
Rounding the sharp-rising mountain,

As the sun reddened and set,
The mighty ridge, Beş-Moynok,
Its six broken ridges
They probed unsparingly,
Through the great gate on its lower side
They wound their way in and arrived.
On the spur where the mountain ends,
On the mounded headland.
On the brink of the sheer cliff,
To the lake-ridge of Ala-Sök
Galloping, galloping, they arrived,
On the near side of it,
Upon the broken ridge,
On the fork-necked flat,
Kayıpçı's black cave,
A cave known to the teeming people,
A cave possessed of wonders,
Where my sainted forefather made his home,
If you ask the truth of it,
The hidden saints have held it from of old,
That is Kayıpçı's cave,
The cliff-slope of Cañırık,
A path one beast may pass —
Ask not the state of that cave.
Its passage was hard and narrow,
Its back side sheer rock,
Cliff on every side around.
Naming it Kayıpçı,
The people kept it on their tongues,
Famished lions, beasts of prey,
Tearing beast and horse apart,
Would snatch at one another there.
The narrow crags upon the pass

Öteden beri mesken tutmuşlar,
Dibi derin, ağzı soğuk,
Mağaranın hali işte bu.
O mağara, dar yamaç,
Külçoro yolunu gözleyip durdu.
Yadigâr olan Kara Dev,
Önceden gözcülük kurmuştu.

They have made their haunt from of old,
Its bottom deep, its mouth cold,
Such is the state of the cave.
That cave, that narrow slope —
Külçoro stood watching the way to it.
Kara Dev, the keepsake left behind,
Had set his watch there before.

Gözcülük edip baksa,
Halkın esenliğini gözetse,
Hunhar aslanı istese,
Gezdiği yeri gözlese,
Görse, gönül bölünüp,
Ala yalçın dağ gibi görünüp,
Görkemli Buurul kıratını,
Kurumla salındırıp,
Ak sunguru silkindirip,
Yamacı kesip kestirmeden,
Süslü tasmalı tazısını,
Süs diye yedeğine alıp,
Görse gönül bölünüp,
Gönlü başka, zehri güçlü,
Boz benzi zehir gibi sert.
Boz yamaçlı dağ gibi görünüp,
Kuruluşu kaplan gibi,
Çatanın sağ kalmayacağı gibi,

Keeping watch, he looks about,
Minding the people's welfare,
Seeking the fierce lion,
Watching the ground he roams —
He sees, and the heart is split,
Looming like a piebald sheer mountain,
His splendid grey steed Buurul
Pacing along with proud state,
His white gyrfalcon shaking its plumes,
Cutting straight across the slope,
His hound with the ornamented collar
Led at his side for adornment,
He sees, and the heart is split,
His heart apart, his venom strong,
His grey visage harsh as venom.
Looming like a grey-sloped mountain,
His build like a tiger's,
As though whoever crossed him would not live,

Saldırışı parçalayıcı gibi,
Hazırlanışı alıcı kuş gibi,
Benzi göl burgacı gibi,
Çatarsa canı yutacak gibi,

His onset like a rending beast's,
His poise like a bird of prey's,
His visage like a lake's whirlpool,
As though, provoked, he would swallow the soul —

Bozkurdu görsen işte böyle.
Uçsuz kırı sıyırıp geçip,
Ak sungur salıp dolaşıp,
At yorup yer yoklayıp,
İt koşturup kuş salıp,
Dönenip ayrılıp,
Heybeti sert arslan,

Behold the grey wolf: such is he.
Skimming across the endless steppe,
Loosing the white gyrfalcon, ranging,
Wearying the horse, probing the land,
Running the hound, casting the bird,
Circling and turning away,
The lion harsh in majesty,

Azrail gibi görünüp,
Söz söylemeye üşenip.
Yerinden oynamaz yiğit aslan,

Çift kolanı sıkı bağlamış er,
Uzun boylu, geniş omuzlu,
Yüzünde çınar gülü var,
Ardından bakıp görene,

Altı bin heybet yalımı var.
Kirpiği yanan kor olup,
Her hali bir başka,
Arslan gibi atılmaya kurulup,

Yanında yürüyen boz kaplan,
Eşi benzeri can olmaz.
Dimdik duran bıyığı,
Buhara kamışı gibi.
Ağzından çıkan soluğu,
Körüklü ateşin alevi gibi,
Güzelliğini görsen işte böyle.
Yada taşı salmış gibi kurulup.
Pusatını bağlanıp,
Şimdi kızılca kıyamet koparacak gibi,

Hiddetlenip kurulup.
Hunharın karşısına,
Kul dayanıp duramaz.
Bahadırın gayretinden,
Uğrayıp kimse varamaz.
Heybetini görsen şaşırtır,
Karaltısını gören ahali,
Aziz candan ümit kesip,
Her biri bir yana kaçar gibi,
Hiddetlenip kudursa,
Hışmına uğrayan can,
Devrilip serilir gibi.
Karaltısı çelik kale gibi,
Hiddeti gelse dikilip,

Looming like Azrail,
Too listless to speak a word.
The valiant lion who stirs not from his place,
The man with both girths cinched tight,
Tall of stature, broad of shoulder,
On his face the plane-tree's bloom,
For one who looks and sees him from behind,
There are six thousand flames of majesty.
His lashes burning embers,
His every aspect like no other,
Coiled to spring like a lion,

The grey tiger walking at his side —
No soul is his like or equal.
His mustache standing stiff
Like the reeds of Buhara.
The breath issuing from his mouth
Like the flame of a bellows-fire —
Behold his beauty: such is it.
Poised as though he had cast the yada stone.
His battle-gear bound on,
As though he would now raise red doomsday,
Poised in gathering wrath.
Before the fierce one's face
No mortal servant can stand.
Against the batyr's ardor
None can approach or come near.
See his majesty and it astounds,
The people who see his shadow
Give up hope of their dear lives,
As though each would flee his own way,
Should he rage and run wild,
The soul that meets his wrath
Would topple and sprawl, it seems.
His shadow like a fortress of steel,
Rearing up when his wrath comes on,

Saldırsa sağ kalınır mı hey,
Bozkurda heybet satmaya,
Azılı kaplan yanaşamaz,
İnsandan böylesi olur mu hey,
Pusatını kuşanıp,
Yalın kılıç bağlanıp,
Gülümseyip dişlerini gösterip,
Kapı kanadı gibi bembeyaz diş,
Ahalininkinden başka diş,
Ay doğmuş gibi parlayıp.
Çehresi dalgalanıp,
Gayreti bambaşka seçilip,
Dokuz ırmak birleşse,
Şehir yeri gibi görünüp.
Doksan dağın çarpışması,
Kuru bel gibi görünüp,

Should he charge, could any live, hey,
To vaunt majesty before the grey wolf
The savage tiger dares not draw near,
Can such a one be born of man, hey,
Girding on his battle-gear,
A naked sword bound at his side,
Smiling, showing his teeth,
Teeth white as a door-leaf,
Teeth unlike the common folk's,
Shining like a risen moon.
His countenance rippling,
His ardor showing like no other,
As if nine rivers were joined,
Looming like the site of a city.
The clash of ninety mountains,
Looming like a barren pass,

Gök yelelinin hâli işte böyleydi.
Ak kuşlarını şaşırtıp,
Altındaki küheylanını
Salındıra salındıra yürütüp,
Ak sungurunu koluna alıp,
Ak mağaraya yönelip,
Mağaraya doğru at sürdü.
Bunu gören Kara dev,
Altındaki Kertelki'ye
Sağlı sollu kamçı vurup,
Sağdan soldan mahmuzlayıp,
Kamçı vurunca Kertelki'nin
Eti koyun gibi bölünüp,
Sırtı tavşan gibi düzelip,
Kocaman ağzı ayrılıp,
Büzüşüp kalmış toynağı
Büyük kazan gibi yayıldı.
Kan sızıntılı ak köpük
Göğsüne saçılıp,
Kasırga gibi toz basıldı.
Adımını gerip koşturmuştu,
Önündeki Toğuz-Moynok'u

Such was the state of the gray-maned one.
Startling his white birds,
The steed beneath him
He walked with a swaying, ambling gait,
Taking his white gyrfalcon on his arm,
Turning toward the white cavern,
He rode his horse toward the cave.
The Black giant, seeing this,
To Kertelki beneath him
Laid the whip on right and left,
Spurring from right and from left,
When the whip fell, Kertelki's
Flesh parted like a sheep's,
His back stretched flat like a hare's,
His huge mouth gaping wide,
His shrunken, cramped hoof
Spread wide like a great cauldron.
White foam seeping with blood
Scattered across his chest,
Dust rose pressed like a whirlwind.
Stretching his stride he had galloped,
The Toğuz-Moynok before him,

Deyip demeye kalmadan,
Göz açıp kapayıncaya dek,
Şaha kaldırıp aşmıştı.
Göz bağlanıp yer göçüp,
Görsen nice beli aşıp,
Cehennemdeki çoroya
Durmadan haberi ulaştırmıştı.
Levent doğan Kül ağam,
Yanan kızıl kor oldu,
Düşmana çelik ok oldu,
Saldırınca düşmanın durakalırdı.
Yiğit idin, arslan idin,
İnsanoğlundan üstün sendin,
Bindiği atı boz idi,
Âlemden üstün er idi,
Herkese değen ay gibiydin,
Kara yağız bir alptın,
Bahadırlığın bambaşkaydı,

Before a word could be spoken,
In the blink of an eye,
Rearing up, he had cleared it.
Eyes blurring, earth sinking away,
Had you seen — crossing pass after pass,
To the choro in that hell
He had carried the news without pause.
My Kül aga, born valiant,
Became a burning crimson ember,
Became a steel arrow to the foe,
When he charged, the enemy stood frozen.
You were a hero, you were a lion,
You stood above the sons of men,
The horse he rode was gray,
He was a warrior above the world,
You were like the moon that touches all,
You were a dark-visaged alp,
Your valor was like no other,

Bahadır, pehlivanlığın kat kattı.
Görsem dediğin hunharın,
Senin gözüne diri görünür.
Bedeninde kemiğin sızlayıp,
Sinek misali canın feryat edip,
İliğin kemiğin zonklayıp,
Gayretliydin, arslandın da,
Kahrın değerli, taş gayret,

İnsandan becerikli bir erdin de.
Görüp gönül veriniz,
Bu mağaradan kaçırmadan,
Bahadır, gök yeleliyi yakalayınız.
Söz dinlemezsen kazara,
Boğuşmaya girersen ansızın,
Gücün yetmezse kazara,
Dimdik durur, aldırmaz.
Kül ağam, senin kendini,
Yalvarsan dinlemez sözünü,
Bahadır, cefaya salma kendini.

Batyr, your might was fold on fold.
The fierce one you longed to see
Appears alive before your eyes.
The bones ache within your body,
Your fly-small soul crying out,
Your marrow and bone throbbing,
You were zealous, a lion too,
Your wrath was precious, your zeal stone-hard,
A warrior more able than other men.
Look upon him and give your heart,
Before he escapes this cavern,
Batyr, seize the gray-maned one.
If by chance you heed no word,
If suddenly you close in struggle,
If by chance your strength falls short,
He stands bolt upright, unmoved.
Kül aga, as for yourself,
Though you beg, he heeds not your word,
Batyr, do not cast yourself into torment.

Her yönüyle kusursuzdun,
Bora gelse yel değmez,

Kahırlıya mal vermez,
Saldırana can vermez,
Boz arkarlı dağ gibi arslandın.

Endamlı uzuvların denkti,
İçinden bakıp düşünsek,
Yerden gökten daha engindin,
Can yaratıp senin gibisini,
Bahadır, yakın zamanda vermez.
Söylenecek sebebin şu,
Beli yüce Kaf dağı gibi.
Dayanağın, beğin geliyor,
Baba olup besleyip,
Ana yerine koruyan,
Er olur diye seni,
Bir günde bin kez öven.
Küçücükken karşılaşan,
Minicikken birleşen,
Parmak kadarken baş koşan,

Peşine takıp er kılan,

Er oğluyla denk kılan,
Erenin, ağan geliyor.
Önüne düşse yolu ak,
Ardına alsan sayısız ordu gibi,

Arslanın, ağan geliyor,
Kederlenip ağlama,
Ata, haber getirdim, üzülme.
Söze kulak veriniz,
Saçma demeden lafımı,
Bahadır, ağanı yakalayınız.
Kara dev böyle söyleyince,
Öfkelenip çırpındı,

You were flawless in every way,
Though the storm come, no wind touches him,
He yields no goods to the wrathful,
He yields no life to the attacker,
You were a lion like a mountain of gray arkhar.
Your shapely limbs were matched,
If we looked within and pondered,
You were vaster than earth and sky,
A soul created like to you,
Batyr, He will not soon grant again.
The reason to be told is this,
His back lofty like Mount Kaf.
Your mainstay, your bey, is coming,
Who fed you as a father,
Who guarded you in a mother's stead,
Saying you would become a man,
Who praised you a thousand times a day.
Who met you when you were small,
Who joined with you when you were tiny,
Who bound fates when you were finger-high,
Who took you in his train and made you a man,

Who made you equal to a warrior's son,
Your eren, your aga, is coming.
If he leads, the road is white,
Take him at your back — like a countless host,
Your lion, your aga, is coming,
Do not sorrow and weep,
Father, I have brought news, do not grieve.
Give ear to the word,
Not calling my speech idle,
Batyr, seize your aga.
When the Black giant spoke thus,
He raged and thrashed,

Sinek misali canı çığlık atıp,
İliği kemiği sızlayıp,
Gönlü parça parça bölünüp,
Gözünün yaşı dökülüp,
Ey kurbanın olayım Kara dev,
Dilediğinde bu başa,
Kadir gecesine benzer gece var mı?
Hunhar göze görünüp,
Karaltısını görecek gün var mı?
Karaltısına bakıp görüşsek,
Dilediğimiz yerden öpüşsek,
Yürek sızlayıp türlü türlü,
Olurdun ey Külçoro,
Yeni altın bulmuş gibi.
Olurdu bugünkü gün,
Irmağım dolup taşmış gibi.
Can yaratan bir Tanrı,
Her türlü cefaya saldı,
Bahadır arslan ağam anıldıkça...
Döner durur zavallı baş,
Deniz gibi akar gözden yaş,
Kederli gönül bölünüp,
Han ağam nereden görünür,
Sekteye düşüp bu dünya,
Böylece aldatıp kahpe dünya,
Ay eksilir, gün geçer,
Aradan nice yıl geçer.
Kahrolası kahpe dünya,

His fly-small soul shrieking,
His marrow and bone aching,
His heart splitting piece by piece,
The tears spilling from his eyes,
O let me be your offering, Black giant,
When it is wished upon this head,
Is there a night like the Night of Power?
The fierce one appearing to the eye,
Is there a day to see his shadowed form?
Could we look on his form and meet,
Could we kiss where we desired,
The heart aching in a thousand ways,
You would be, O Külçoro,
As one who has found new gold.
This very day would be
As if my river had filled and overflowed.
The one God who creates the soul
Cast me into every torment,
Whenever my batyr lion aga is recalled...
The poor head keeps turning,
Tears flow from the eyes like a sea,
The sorrowing heart splitting,
From where will my khan aga appear,
This world faltering to a halt,
Thus deceiving, the harlot world,
The moon wanes, the days pass,
Many a year goes by between.
Accursed harlot world,

Aldatan işbu dünya boktur.
Yalancı böyle dünya boktur.
Aldata aldata yıpratır,
Şanı yüce sayısız orduyu,
Gösterirsen benim gözüme,
Kavuşturursan bugün gözüme,
Sert gayrete başlayayım.
Zavallı canı bu sefer,
Kıl ucuna bağlayıp atayım,
Yiğidi zapt edip göreyim,

This deceiving world is dung.
Such a lying world is dung.
Deceiving and deceiving, it wears one down,
The countless host of lofty fame —
If you show him to my eyes,
If today you bring him to my sight,
Let me begin with fierce resolve.
This poor soul, this time,
Let me tie it to a hair's tip and cast it,
Let me seize the hero and see,

Yüzleştiğimizde düpedüz,
Ecelden önce öleyim.
Feryat ederek yakalayayım,
Sinek kadar canı, zavallı canı,
Kurban olarak keseyim.
Açıp gözümü göreyim.
Azabını çektim böylece,
Elinde hep birlikte öleyim,
Gözümü açıp göreyim» –
Deyip, böylece, bunu söyleyip,
Külçoro böyle duruyordu.
Söz uzayıp geç oldu,
Er, beğini görmeye.
İki gözü dört olup,
Atmaca gibi hazırlanıp,
Yaradan'a yalvarıp,
Kınsız kılıç kuşanıp,
Kara gözünü kan bürüyüp,
Kanlı yüzünü nur kaplayıp,
Öfkelenip gözleri parlayıp,
Çatır çatır diş bileyip,
İki gözü kor oldu,
Ağzından zehir fışkırdı.
Aklına düşüp büyük kavga,
Levent ağan Külçoro'nun
İçi kaynadı kor olup,
Sultandan haber duyunca,
Nasıl dursun sakin kalıp.
Öfkelendi coşarak,
Hunhar çoro şahlanıp,

Muradından önce söz duyup,
Şimdi bu mağaraya,
Gök yeleli gelir diye duyup,

Baabedin'e adak deyip,
Ay toynaklıyı yiğit er,
Altındaki doru atı adayıp,
Yay gibi uçup irkilip,

When we stand face to face outright,
Let me die before my appointed hour.
Let me seize him crying out,
This fly-small soul, this poor soul,
Let me slaughter as an offering.
Let me open my eyes and see.
Thus have I borne his torment,
Let me die at his hand, all together,
Let me open my eyes and see» –
Saying, thus, speaking this,
So Külçoro stood.
The word stretched long, grew late,
The warrior, to see his bey.
His two eyes becoming four,
Making ready like a sparrowhawk,
Pleading to the Creator,
Girding a sheathless sword,
Blood veiling his dark eyes,
Light covering his bloodied face,
Raging, his eyes blazing,
Grinding his teeth with a crackle,
His two eyes became embers,
Venom spurted from his mouth.
The great battle coming to his mind,
Your valiant aga Külçoro —
His inside boiled and turned to ember,
When he heard news of the sultan,
How could he stand and stay calm.
He raged, surging,
The fierce choro rearing up,

Hearing word before his wish was won,
That now to this cavern
The gray-maned one would come — so hearing,
Vowing an offering to Baabedin,
The moon-hoofed one, the valiant man,
Pledging the bay horse beneath him,
Flying like a bow, starting up,

Silahını pusatını hazırlayıp.
Gök ala puslu kuş olup,
Görsen kavgalık iş olup,
Hunharı gözü görene dek,
Görüp de ölene dek.
Çoroya kavgalık iş olup,
Gönlünün hepsi sevinip,
Sinek misali can çığrışıp,
Nice oynak, seksen kemik,
Bedende dalgalanıp sızlayıp,
Gönül coşup titreyip.
Er ağası diridir – diye,
Mağarada diri gezer – diye,
Şah'ın koruduğu arslanı,
Ölmeyen canlardan biri – diye,
Külçoro düşünüp duruyordu.
Erken sözü geç oldu,
Göz bebeğini görmeye,
Görüp de ölmeye,
İki gözü dört oldu.
Han ağan diri geziyor – diye,
Kara devin canını Külçoro
Düpedüz bağışlayıverdi.
Haber duyup durur mu,
Er Külçoro bahadırın
İki gözünden akan yaş,
Göğsünden aşağı yuvarlandı.
Kanı çekilip benzi solup,
İki gözünden akan yaş,
Göğsünden aşağı dökülüp,
Kederli gönlü bir türlü ferahlamadan,
Yaslı hunhar görünmeden,
Yalan mı – diye, uydurma mı – diye,

Gayretli doğan Külçoro,
Özleyen gönlü bir türlü avunmadan,
Karaltısı heybetli hunhar arslan,
Dilese de göze görünmeden.

Making ready his weapons and gear.
Becoming a gray-mottled misted bird,
Had you seen — a matter fit for battle,
Until his eye beheld the fierce one,
Until he saw him and died.
For the choro a matter fit for battle,
All his heart rejoicing,
His fly-small soul clamoring,
Many a joint, eighty bones,
Rippling and aching in his body,
His heart surging and trembling.
His warrior aga lives – saying,
He walks alive in the cavern – saying,
The lion whom the Shah protects,
One of the souls that do not die – saying,
Külçoro stood pondering.
The early word grew late,
To see the apple of his eye,
To see him and then die,
His two eyes became four.
Your khan aga walks alive – saying,
The Black giant's life Külçoro
Outright granted and spared.
Hearing the news, could he stand still,
From warrior Külçoro the batyr's
Two eyes the flowing tears
Rolled down across his chest.
His blood draining, his face paling,
The tears flowing from his two eyes,
Spilling down across his chest,
His sorrowing heart finding no relief,
The mourned fierce one not appearing,
Is it a lie – saying, is it invention – saying,

Külçoro, born zealous,
His yearning heart taking no comfort,
The fierce lion of majestic form,
Though he wished it, not appearing to the eye.

Hepsini gözleyip duraklayıp,
Levent kartalın, zavallının,
Kaynayıp içi kor olup,
Kara devden söz duyup,
Hunhar gelir diye duyup,
Kara canı yanıp yok olmadan,

Nasıl dursun sakin kalıp,
Yürek kaynayıp ezilip,
Gök yeleli ne zaman gelir – diye,

Göz bebeğime yakından kavuşup,
Karaltısına bakıp görsem – diye,
Ondan sonra ölsem – diye,
Sayısız tümen Kırgız kor gibiydi,

Yaradan tek Allah'a,
Zerrece hata yok idi» –
Deyip, böylece, Külçoro,
Duramayıp çırpınıp,
Yolun önüne girip kımıldayıp,
Üstüne çıkıp debelenip,
Tepelerin hepsi fısıldayıp,
İçi sevinip kıpırdayıp,
Küheylanın ağzını çeviremeden,
Dertli zavallı Külçoro,
İnleyip dayanamayıp,
Sinek misali canı çığrışıp,
Dayanamayıp hıçkırıp,
Kaşı seğirip çarpınıp,
Bütün bedeni sarsılıp,
Yiğidim ah deyip kuşanıp,
Yiğit çoro dururken,
Yiten yitik bulunsa,
Gideni ele kavuşsa,
Böyle güzellik olur mu» –
Deyip, böylece, Külçoro'nun,
Yüreciği ezildi,
Eti tırnağı gerilip,

Watching for all of it, pausing,
Of the valiant eagle, the poor one,
His inside boiling, turning to ember,
Hearing word from the Black giant,
Hearing that the fierce one would come,
Before his dark soul burned away to nothing,
How could he stand and stay calm,
His heart boiling and crushed,
When will the gray-maned one come – saying,
Let me be joined close to the apple of my eye,
Let me look on his form and see – saying,
And after that let me die – saying,
The countless tümen Kırgız were like embers,
In the Creator, the one Allah,
There was not a grain of fault» –
Saying, thus, Külçoro,
Unable to stand still, thrashing,
Moving out to the head of the road,
Climbing atop it, struggling,
All the hilltops whispering,
His inside rejoicing, stirring,
Unable to turn his steed's mouth,
Grief-stricken poor Külçoro,
Moaning, unable to endure,
His fly-small soul clamoring,
Unable to endure, sobbing,
His brow twitching, his heart pounding,
His whole body shaking,
Girding himself, crying "ah, my hero",
While the hero choro stood,
If the lost one were found,
If the departed came back to hand,
Could there be such beauty as this» –
Saying, thus, Külçoro's
Little heart was crushed,
His flesh and nails drawn taut,

Göremeden gözüne akşam çöküp,
Ağası eri görmeye,
İki gözü dört olup,
Durmadan yüreği güm güm atıp,
Ay alnı ışıldayıp,
Kılkürön'ün ağzını çevirmişti,
Yamaca bakıp duruyordu.
Küçük yamaca baksa,
Halkın esenliğine baksa,
Açılıp kaşı gözü ferahlar,
Ağası hunhar görünür.
Eklemleri gevşeyip hıçkırıp,
Asil çoro zavallım,
Gücü gitti sızlayıp,
Ağanın hâli işte böyle:
Öfkelenip aceleyle,
Hoplata hoplata Buurul'unu
Salındıra salındıra yürütüp,
Ölü mü dersen diriymiş,
Ölmeden diri geziyormuş.
Issız kalan Buurul'unu,
Coşturup silkindirip,
Elindeki Ak sungur,
Sahibi ölmüş gibi çırpınıp,
Sancak elde salınıp,
Savaşta gerekli keltesi,
Ay gibi omuzda parıldayıp,
Zırh takımı seksen dört olup,
Göz attığı yan alev olup,
Tasmalı Ak tazı,
Şimdi paralayacakmış gibi,
Ardından inleyip,
Peşine takılıvermiş.
Koruyucusu boz kaplan,
Böylesi, vay, bir can olmaz,
Yiğidin hâli işte böyle,
Gökteki yıldız gibi.

Evening falling on his eyes before he saw,
To see his aga, the warrior,
His two eyes becoming four,
His heart pounding without cease,
His moon-brow gleaming,
He had turned Kılkürön's mouth,
He stood gazing at the hillside.
When he looked at the little slope,
When he looked to the people's welfare,
His brow and eyes clear and brighten,
His aga the fierce one appears.
His joints loosening, sobbing,
The noble choro, my poor one,
His strength went from him, aching,
Such is the state of the aga:
Raging, in haste,
Making his Buurul bound and bound,
Walking him with a swaying gait,
Call him dead — he was alive,
Undying, he walked alive.
His Buurul left desolate,
Rousing him, making him shake himself,
The White gyrfalcon on his hand,
Fluttering as if its master had died,
The standard swaying in hand,
His kelte needed in war,
Glittering moon-like on his shoulder,
His set of armor eighty-four pieces,
The side he glanced at bursting to flame,
The collared White hound,
As if it would tear its prey this instant,
Whimpering behind him,
Had fallen in at his heels.
His guardian the gray tiger,
Ah, there is no soul like this,
Such is the state of the hero,
Like a star in the sky.

Yavrum, seçilip toplanmışlar meğer,
My child, they had gathered, chosen, it seems,

Ejder gibi olan er küheylan,
O da katılıp hunhara,
The warrior steed like a dragon,
He too joining the fierce one,

Birleşmişler meğer...
Havadaki yıldız gibi,
Kaynaşmışlar meğer,
Mahmuzu demir, pençesi tunç,
Tüneği kulaç boyunda,
Kanadını toplayıp boşa süzülmez,
Kuğuyu gölden kaçırmaz,
Tam yoldaşı Ak sungur,
Şaşılası, kartal gök yeleliye,
They had united, it seems...
Like the stars in the air,
They had mingled close, it seems,
Its spur of iron, its talon of bronze,
Its perch a fathom high,
Folding its wings, it glides not in vain,
It lets no swan escape the lake,
His true companion the White gyrfalcon,
Wondrous — to the eagle, the gray-maned one,

Katılmışlar meğer...
Yavrum, kaplana sal denince,
Yelesi kabarıp geri dönmeyen,
Kaplandan geri çekilmeyen,
Diş geçirdiğini mahveden,
Isırdı mı canı kül eden,
Aykölümün Kumayık'ı,
Katılmışlar meğer...
Dilediğimi bir Tanrı'nın,
Verdiği zaman imiş.
Ak olpokla Akkelte,
O da katılıp beğe,
Gelip çattığı dem imiş.
Dilediğini vermiş ya,
Gaipten çıkıp kavuşup,
Aziz arslana bulunup,
Gelip çattığı dem imiş.
Dileğini bir Tanrı'nın,
Veriverdiği dem imiş.
Gaibinden kavuşup,
Eşyaları bulunup,
Gelip çattığı dem imiş.
Gelmesinin sebebi:
Her yönüyle denkti, tamdı,
They had joined, it seems...
My child, when told "loose him at the tiger",
His hackles rising, never turning back,
Never shrinking from the tiger,
Destroying whatever his teeth seize,
Once he bites, turning the soul to ash,
My Ayköl's Kumayık,
They had joined, it seems...
What I wished — it was the time
The one God granted it, it seems.
The white olpok and Akkelte,
They too joining the bey,
It was the moment they arrived, it seems.
He granted what was wished, indeed,
Coming forth from the unseen, uniting,
Being found for the sacred lion,
It was the moment they arrived, it seems.
It was the moment the one God
Freely granted the wish, it seems.
Uniting from the unseen,
His belongings being found,
It was the moment they arrived, it seems.
The reason for his coming:
He was matched in every way, complete,

Babası Manas ayköl'den,
Üstün gelecek arslandı,
Gecelediği yerlerde,
Köklü çınar dikilirdi,
Tümen Hızır korurdu,
Basıp geçtiği yerlerde,
Başından Hızır korurdu,

Beyond his father Manas the ayköl,
He was the lion who would surpass him,
In the places where he passed the night,
A deep-rooted plane tree would rise,
Ten thousand Hızır would guard him,
In the places where his foot passed,
Hızır watched over his head,

Buna çatan düşman onmadı.
Bilenlerden ulaya geldik,

No foe who crossed him prospered.
We have come relaying from those who know,

Bilgelere sordum.
Aziz ağam gök yeleli arslan,
Taşkın bir cana sahipmiş – diye,
Tövbeli yuva birleşip,
Tövbesinden yaratılmış – diye,
Saygıdeğer hanın aşında,
Kalabalık toplantının önünde,
Koşoy dua vermiş,
Kâfir ile Müslüman,
Birlikte dua vermiş.
Duadan yaratılmış yaman – diye,

I asked the sages.
My sacred aga, the gray-maned lion,
Possessed an overflowing soul – they say,
The penitent nest uniting,
Created from its penitence – they say,
At the honored khan's memorial feast,
Before the crowded gathering,
Koşoy gave the blessing,
Infidel and Muslim
Gave the blessing together.
The fierce one was created from prayer – they say,

Halkın söylediği söz imiş,
Han Manas'tan doğmuş,
Hunharlığı yaraşırmış.
Yiğitliği besbelli,
Bahadırlığı bambaşka.
Kanıkey yemek yedirip,
Gaip sahiplenip hunharı,
Maral memesi emzirip,
Dünyaya yaratılıp,
Geldiği gerçek imiş.
Dileğini Yaradan'ın,
Verdiği gerçek imiş.
Yeryüzünde arslan olup,
Âlemi yenen er olup,
On iki uzvu denk olup,
Geldiği gerçek imiş.

Such was the word the people spoke,
Born of Khan Manas,
His fierceness became him well.
His heroism is plain,
His valor like no other.
Kanıkey gave him food,
The unseen claiming the fierce one,
A maral's teat suckling him,
Created into the world,
His coming was truth, it seems.
The Creator's granting of the wish
Was truth, it seems.
Being a lion upon the earth,
Being the warrior who conquers the world,
His twelve limbs being matched,
His coming was truth, it seems.

Gök yeleliymiş, arslanmış da,
Öldü dense diriymiş,
Ölmeyenlerin biriymiş.
Çınarın kara gözüymüş,
Gerçek gök yelelinin ta kendisiymiş,
Gevşek değil, dinçmiş,
Kara devin söylediği,
Yalan değil gerçekmiş» –
Deyip, böylece, Külçoro,
İçlendi yana yakıla,
Ölesiye çok sevinip.

He was gray-maned, a lion too,
Called dead, yet he was alive,
One of those who do not die.
He was the plane tree's dark eye,
The true gray-maned one, his very self,
Not slack, but hale,
What the Black giant spoke
Was no lie but truth» –
Saying, thus, Külçoro
Grieved within, burning and burning,
Rejoicing unto death.

Gök yeleli arslanı görünce,
Gaklayan karga yok,
Gurklayarak uçan kuzgun yok,
Süzülüp uçan akbaba yok,
Bilsen, erlerin hepsi yok.
Issız bozkırda karşılaşıp,
Tutuşup içi yanıp,
Ölmeden ağan dirilip,
Kopmuşu eklenip,
Saçılmışı toplanıp,
Gitmişi coşup dolmuştur,
Söz işte böyle olmuştur.
Gök yeleli arslanı görünce,
Keder ve mihnet başladı,
Bütün gücünü toplayıp öz canını,
Dayanamayıp Külçoro,
İyice azan çılgın canı,
Kıl ucuna bağlayıp bıraktı.
Göz bebeği arslanı görünce,
Kaburga kemiği bölünüp,
Babasını görmüş çocuk gibi,
Gözünden yaşı dökülüp,
Dayanamayıp feryat edip,
Göz bebeğim hunhar ağam – diye,
Külçoro hıçkıra hıçkıra ağladı.
Külçoro ağlayıp dururken,
Heybetli kara dağ ağlayıp,

On seeing the gray-maned lion,
No cawing crow was there,
No croaking raven on the wing,
No vulture gliding in flight,
Know it — none of the warriors were there.
Meeting on the desolate steppe,
His inside catching fire, burning,
Your aga risen undying,
What was torn joined again,
What was scattered gathered again,
What was gone has surged back full,
So has the word come to pass.
On seeing the gray-maned lion,
Sorrow and travail began,
Gathering all his strength, his own soul,
Unable to endure, Külçoro,
His wild soul run rampant,
He tied to a hair's tip and let go.
On seeing the lion, the apple of his eye,
His rib-bones splitting,
Like a child who has seen his father,
Tears spilling from his eyes,
Unable to endure, crying out,
Apple of my eye, my fierce aga – saying,
Külçoro wept sob upon sob.
While Külçoro stood weeping,
The majestic black mountain wept,

Boğaz yıkılıp kaya ağlayıp.
Kara dev başta, erler ağlayıp,
Ağlayan canlar, mahlûkat,
Kendi kaygısını yiyip ağlayıp.
Yitenin bulunmasına,
Kederli gönül açıldı,
Yakan mihnet yatıştı.
Gülüş güneşi doğdurup,
Yeniden çehreler açıldı.
Tam da böyle diye ağlayıp,
Sarı kırlı bel ağlayıp,
Ağırbaşlı çoro, arslan ağlayıp,
Kılkürön rahvan yürüyüp,

The gorge crumbled, the rock wept.
The Black giant first, the warriors wept,
The weeping souls, all creatures,
Each ate his own grief and wept.
At the finding of the lost one,
The sorrowing heart opened,
The searing travail was stilled.
Raising the sun of laughter,
Faces brightened once again.
Weeping "so it is, just so",
The yellow-steppe pass wept,
The grave choro, the lion, wept,
Kılkürön pacing at an amble,

O Kara dev zavallının,
İki gözünden akan yaş,
Kutlu yeleden süzüldü.
Kılıca yapılan kın çıkıp,
Nice sözü sağlam çıkıp,
Hunhar arslanı gördüğü,
Yalan değil gerçek çıkıp,
Kayıpçı'nın kara mağarası,
Kara mağara yolu kaynaşıp,
Ağabey kardeş öz akraba,
Külçoro ile Semetey,
Uçsuz bozkırda kavuştu.
Zâri zâri ağlayıp Külçoro,
Avcı kuş gibi hazırlanıp,
Ağacığım deyip yalvarıp,
Ejder gibi olan Buurul'u,
Geminden tutup çevirmişti.
Gök yeleli arslanı görünce,
Yüreği burkuldu,
İki yanaktan akan yaş,
Göğsünden aşağı yuvarlandı.
Kızıl yüzden kan gitti,
Külçoro'dan derman gitti,
Yüreği burkuldu,
İki gözden akan yaş,

From that poor Black giant's
Two eyes the flowing tears
Trickled down the blessed mane.
The sheath made for the sword came forth,
Many a word proved sound,
That he had seen the fierce lion
Proved no lie but truth,
Kayıpçı's black cavern,
The black cavern road teeming,
Elder brother, younger kin, own blood,
Külçoro and Semetey
Were united on the endless steppe.
Weeping bitter tears, Külçoro,
Making ready like a hunting bird,
Pleading, saying "my dear aga",
Buurul, who was like a dragon,
He had caught by the bit and turned.
On seeing the gray-maned lion,
His heart wrenched,
The tears running down both cheeks
Rolled down across his chest.
The blood left his ruddy face,
The strength left Külçoro,
His heart wrenched,
The tears flowing from both eyes

Göğsünden aşağı yuvarlandı.
Gücü gidip, güçsüz düşüp,
Eklemi çözülüp, can çekişircesine,
Sinek misali canı ateş olup,
Gerçek ağası göründü.
Gerçek ağasını görünce,
Dayanamayan zavallının,
Gönlü sızım sızım bölündü.
Kıymetli arslan girince eline,
Kahrolası kahpe dünya,
Bir tutamlık göründü gözüne.
Külçoro ile Kara dev,
Tutuşup iki alp ağlayıp,
Argın Kırgız halkı ağlayıp,
Gök yelelinin yitip gitmesine,

Rolled down across his chest.
His strength going, falling feeble,
His joints unstrung, as if in death-throes,
His fly-small soul turning to fire,
His true aga appeared.
On seeing his true aga,
The poor one who could not endure —
His heart split, aching and aching.
When the precious lion came into his hands,
The accursed harlot world
Seemed but a handful in his eyes.
Külçoro and the Black giant,
The two alps clasped each other, weeping,
The Argın Kırgız people weeping,
Since the gray-maned one was lost and gone,

On üç yıl dolmuştur.
Düşünsen bir, kahpe dünyanın,
Hilesi bunca olmuştur.
Ayköl beğ gideli,
Başı düşmüş belaya,
Sonu düşmüş hüsrana,
Yangın sarmış saraya,
Halkı gitmiş yağmaya,
Ayçürök kalmış yaslı,
Külçoro kalmış yaralı.
Kanıkey, Bakay felakette,
Sağ kürek kemiği oyulup,
Külçoro gitmiş kulluğa.
Karalar giyip Ayçürök,
Kıyas'a varıp dul olmuş.
Karında kalıp er Seytek,
Cediger'e oğul olmuş.
Kederlenip hor olup,
Ayçürök mihnet yüklenmiş,
İki kürek kemiği oyulup,
Külçoro odun taşımış.
Toy kuşunu kuşa yedirtti,
Dağ gibi adını söndürüp,

Thirteen years have run full.
Only think — the harlot world's
Tricks have been this many.
Since the ayköl bey went away,
Its head has fallen to calamity,
Its end has fallen to ruin,
Fire has swept the palace,
Its people gone to plunder,
Ayçürök left in mourning,
Külçoro left wounded.
Kanıkey and Bakay in disaster,
His right shoulder-blade gouged out,
Külçoro gone into bondage.
Ayçürök donning black,
Gone to Kıyas, made a widow.
Warrior Seytek left in the womb,
Has become a son to Cediger.
Sorrowing, held in scorn,
Ayçürök has shouldered travail,
Both shoulder-blades gouged out,
Külçoro has hauled firewood.
They fed the bustard to the bird of prey,
Quenching his mountain-great name,

Göz bebeği edilen Seytek'e,
Kıyas oğlu dedirtmiş.
Talas kara yol olup,
Anacığı Kanıkey,
Hesapsız dertlere düşüp,
Kızı gelini dul olup,
Buzağı güden kara cariye olup.

Asiller kaçışıp dağılıp,
Ağası Bakay ihtiyar,
Pehlivanlarca yağmalanıp.
Bendesini derde bandıran,
Türlü türlü yaratılmış şu felek.
Bu horluk kimin içindir?
Baksan göze ilişmez,
Nerede olduğu bilinmez,
Yitip gitmiş beğ için,
Beğin yüzü yitip,

Tümen tümen halk için,
Beğin yüzü yok diye,
Talas'ta Argın Kırgız yurdu,
Ala-Too yayla yolu olup,
Herkese bu yurt hor olup.
Kuru otu biçip verip,
Vergiyi harcı çok verip,
Gördüğü kapkara gece olup,
Çektiği mihnetli gün olmuş.
Han gidince Kırgız'dan,
Kazanından aş gitmiş,
Aziz yurttan baş gitmiş,
Biri birini çekemez olmuş,
Biri birinin sözünü dinlemez,
Ayköl diye inleyip ağlaşıp,
Dağıtılmış kargalar gibi çığrışıp,
Halka kaygı yayılıp,
Nicesi horlanıp dövülüp.
Elin horluğu bu olup,
Erenlerin hepsi kul olup,

Seytek, made the apple of the eye —
They have made men call him Kıyas's son.
Talas has become a black road,
His dear mother Kanıkey,
Fallen into griefs beyond count,
Her daughters and brides widowed,
Become a black slave-woman herding calves.
The nobles fled and scattered,
His aga, old Bakay,
Plundered by the strongmen.
This fate that steeps its servant in grief,
Created in so many guises.
For whose sake is this scorn?
Look — he meets no eye,
None knows where he may be,
For the bey lost and gone,
The bey's face lost,

For the people, tümen upon tümen,
Because the bey's face is gone,
The Argın Kırgız homeland in Talas
Has become a road to the Ala-Too pastures,
This homeland scorned by all.
Mowing and giving the dry grass,
Paying tribute and levy in plenty,
What it has seen has been blackest night,
What it has borne, days of travail.
When the khan went from the Kırgız,
The food went from their cauldron,
The head went from the sacred homeland,
Each came to envy the other,
None heeds another's word,
Moaning and wailing "Ayköl",
Shrieking like scattered crows,
Grief spreading through the people,
Many scorned and beaten.
Such has been the people's scorn,
All the erens become slaves,

Halkın mihneti pula gidip,
Saygıdeğer bahadır işte bu,
Ona buna kul olup.
İşte yurdun ibreti bu olup» –
Deyip, böylece, Külçoro,
Kaynayıp bağrı ezilip,
Hunhara böyle kavuşup,
Kırı maral, düzü arkar,
Yerin ahvalini bir anlatıp,
Kaleli şehir, kapılı yurt,
İşin ahvalini yine anlatıp,
Gök yeleliye böyle durmuştu.
İşte böylece Külçoro,
Göz bebeği ettiği ağasını,
Babadan üstün atasını,
Altın köstekli kutlusunu,
Ata ile anadan, ikizden,
Üstün gördüğü varlığını,
Köklü çınar meyvesini,
Karaltısı dağ gibi beğini.

The people's toil gone for a penny,
The honored batyr — even he,
Become a slave to this man and that.
Such is the lesson of the homeland» –
Saying, thus, Külçoro,
His breast boiling and crushed,
Thus united with the fierce one,
Its ridges maral, its plains arkhar,
He told the state of the land,
The walled city, the gated homeland,
He told again the state of things,
So he stood before the gray-maned one.
And so it was that Külçoro —
His aga, made the apple of his eye,
His elder, above a father,
His blessed one of the golden tether,
Above father and mother, above a twin,
The being he held higher than these,
The fruit of the deep-rooted plane,
His bey whose form loomed like a mountain.

Öne katsan yolu ak,
Sürse ardında sayısız kol.

Kapılı şehrin sığınağını,
Köklü çınar kalesini,
Er Külçoro bulup,
Beği baş köşede bulunup,
Horluktaki çoronun,
Yüz karası böylece örtülüp.
Gerçek mi – diye, düşüm mü – diye,
Özlediğim beğ kişim – diye,
Gök yelelimin kendisi – diye,
Kaplanın gözü – diye,
Gaibinden kavuşulan,
Ak bozkırdan bulunan,
Yitip yolda rastlanan,
Kaplanımın ta kendisi – diye.

Set him in front — the road is white,
Let him drive on — behind him a countless host.
The refuge of the gated city,
The fortress of the deep-rooted plane,
Warrior Külçoro found,
His bey found in the seat of honor,
And the choro who lived in scorn —
His shame was covered over thus.
Is it real – saying, is it my dream – saying,
The bey I have longed for – saying,
My gray-maned one himself – saying,
The tiger's eye – saying,
Found again out of the unseen,
Found upon the white steppe,
Lost, then met upon the road,
My tiger, his very self – saying.

Ejder gibi olan Buurul'un,
Bırakmadan ağzını çevirmişti.

Yanıp tutuşup davranıp,
Levent söyleyip yalvarıp,
Alev alev kor olup,
Levent arslanını görünce,
Yası dolu er, garip,
Nasıl dursun sakin kalıp.
Pişip yanıp kor olup,
Beğini gören zavallı,
Nasıl dayansın durup,
Külçoro dosdoğru alevlenip,
Kınsız kılıç kuşanıp,
Ağacığım deyip yalvarıp,
Yanıp duruyordu Külçoro.
Dimdik durur, aldırmaz,
İnleyip duran çoroyu,
Topuğuna denk saymaz.
Ağzından seçilir söz çıkmaz,
Feryat etse de söz duymaz.
Diri desen, ölü gibi,
Ölü desen, diri gibi,
Beği ile çoronun,
Ünsiyeti birleşmez,

Yamaçta gönül kaynaşmaz,
Kaynasa da kanı karışmaz.
Ak didarını görmedi.
Ne kadar söylese Külçoro,
Esenlik sözüne gelmedi.
Kıpırdayıp cevap vermedi,
Pek yiğit ere bakmadı,
İncitip güçlük çıkarır,
İşaretle iş görür,
Kulağı sağır, gözü kör,
Kandırılmış zavallı halk,
Külçoro'ya tutulup,
Mağarada durduğu o yer,

Buurul, who was like a dragon —
He had turned his mouth and would not let go.
Burning, blazing, bestirring himself,
The valiant one speaking, pleading,
Turning to ember, flame on flame,
On seeing his valiant lion,
The warrior full of mourning, forlorn,
How could he stand and stay calm.
Seared and burning, turning to ember,
The poor one who saw his bey,
How could he bear to stand,
Külçoro blazing up outright,
Girding a sheathless sword,
Pleading, saying "my dear aga",
Külçoro stood burning.
He stands bolt upright, unmoved,
The choro who stands moaning
He counts not equal to his heel.
No clear word comes from his mouth,
Though one cries out, he hears no word.
Call him living — he is like the dead,
Call him dead — he is like the living,
Between the bey and the choro
No fellowship will join,

On the hillside hearts will not mingle,
Though they mingle, the blood will not mix.
He beheld not his radiant countenance.
However much Külçoro spoke,
He came not to words of greeting.
He stirred not, gave no answer,
He looked not at the valiant man,
He wounds and makes things hard,
He works by signs alone,
His ear deaf, his eye blind,
The poor deceived people
Held fast to Külçoro,
That place where he stood in the cavern —

Sıkı tut, Külçoro,
Bırakmadan beğini,
Kımıldatmadan tutup meyvesini,
Belleyip tutup çadırını,
Armağan diye tutup bahadırını.
Kıymetli kartal bulunup,
Coşkulu çoro, kıymetlinin,
Yüz karası böylece örtülüp.
Keder dağılıp açılıp,
Er Külçoro bahadırın,
Gözleri ışıl ışıl açılıp,
Ağacığım deyip coşup,
Şerefli doğan erenin,
Ay gibi yüzü parlayıp,
Şimdi de gaibe karışmaya,
Semetey duruyordu çekilip.
Kara dev ile Külçoro,
Hunharı tutup ikisi birden,
Külçoro durup şunu düşünür:
Eskiden beri han ağam,
El yönetip yurt beslemiş,
Ulu olmuş imiş – diye,
Şimdi bugün arslan ağam,
Söz söylemez, dil dökmez,
Dilsiz olmuş imiş – diye,
Külçoro durdu yanarak.
Dediğim doğru çıktı – diye,

Hold fast, Külçoro,
Not letting go your bey,
Holding your fruit so it cannot stir,
Marking well and holding your tent,
Holding your batyr as a gift.
The precious eagle being found,
The ardent choro — the precious one's
Shame was covered over thus.
Sorrow scattering, clearing,
Warrior Külçoro the batyr's
Eyes opened sparkling bright,
Exulting, saying "my dear aga",
The eren born to honor,
His moon-like face shining,
And now, to melt into the unseen,
Semetey stood drawing back.
The Black giant and Külçoro,
The two together holding the fierce one,
Külçoro stands and thinks this:
From of old my khan aga
Ruled the people and nourished the land,
He had become great – saying,
Now today my lion aga
Speaks no word, pours out no speech,
He has become mute – saying,
Külçoro stood burning.
What I said proved true – saying,

Ayköl'ü Tanrı verdi – diye,
Kara dev durur sevinip.
Külçoro durur çırpınıp,
Ara sıra mırıldanıp,
Sığınak edindiği şuradaki,
Ağasına yalvarıp.
Ağası durur aldırmadan,
Nice altın söz şekerini,
Bunların hepsini Semetey,
Topuğuna denk saymaz.
Usulca söyleyip sağlam basıp,

God has given us the Ayköl – saying,
The Black giant stands rejoicing.
Külçoro stands thrashing,
Murmuring now and then,
To the one he made his refuge, there —
Pleading to his aga.
His aga stands unheeding,
Many a golden sugared word —
All of these Semetey
Counts not equal to his heel.
Speaking softly, stepping firm,

Arslan Külçoro, zavallın,
Koyverdi söze başlayıp.
Mızrak ustası çoronun,
Ustalığı dahi var.
Altı bölük düşmanı gözler,
Yiğitliği dahi var.
Beli çıkıntılı kara sırt,
Dayanak olduğu da gerçek.
Besbelli kutlu kişidir,
Ay-âlem kavga koptuğunda,
Savaştan tek başına çıkan.
Konuşsa sözü apaçık,
Sözde usta, gözü açık,
Külçoro'nun kendisi açık.
Yassı yanak, yayvan dil,
Yanılmayan büyük hatip.
Cehennem ile mihnetten,
Kaç kez kurtulup çıkmıştır.
Külçoro'nun hâli şöyledir:
Kara dilini bileyen,
Halk önünde şakıyan,
Aylarca yıllarca yarışsa,
Tökezleyip yorulmayan,
Horluk çekip yalvararak,
El ayağa kapanmayan.
Sözü şeker gibi yayılan,
İnsandan başka yaratılan.
Halktan mektup alan,
Meşayihten dua alan.

Baştan beri bu gök yeleli,
Çocuk gök yeleli diye anılmış.
Bahadır olmuş, arslan olmuş,
Çatışanı kara yer olmuş.

El attığı iş düzelmiş,
Çarpışan adam yok olmuş,
Külçoro'nun hâli işte böyle.
Öfkelenip dayanamayıp,

Lion Külçoro, your poor one,
Let loose, beginning his speech.
The choro, master of the lance —
He has mastery besides.
He watches six divisions of the foe,
He has heroism besides.
A dark ridge with a jutting spine,
That he is a mainstay is truth too.
Plainly he is a blessed man,
When battle bursts over moon and world,
Who comes out of the war alone.
When he speaks, his word is clear,
A master of speech, his eye open,
Külçoro himself is open.
Broad of cheek, wide of tongue,
A great orator who never errs.
From hell and from travail
How many times has he come free.
Such is the state of Külçoro:
Whetting his dark tongue,
Singing out before the people,
Should he contend for months and years,
Never stumbling, never tiring,
Enduring scorn and pleading,
Never falling at hand and foot.
His word spreading sweet as sugar,
Created apart from other men.
Receiving letters from the people,
Receiving blessings from the sheikhs.

From the first this gray-maned one
Was called the child gray-mane.
He became a batyr, became a lion,
Whoever clashed with him became black earth.

Whatever work he touched came right,
Whoever fought him was no more,
Such is the state of Külçoro.
Raging, unable to endure,

Hunharına yüz döndü,
Bir tutama gelmez dertli can,
Yandı, içi yangın oldu.
Ok yılanı gibi gerilip,
Taşkınlık etmeden çoro, er gök yeleli,

İçi tutuşup kor olup,
Nasıl dursun sakin kalıp.
Yanıp tutuşup yan bakıp,
Levent çoro söze başlayıp:
«Bahadır gök yeleli beğ idin,
Sığındığım karaltı sendin.
Kar bassa da aşılmaz,
Düşman yüzüne yürüyemez,
Kara heybetli beldin sen,
Sana sığınan bendim.
Bahadır, babadan yetim kaldın,

Yetim kalıp yetiştin,
Yurduna güçbela kavuştun,
On ikiye gelince,
Yanıp duran kor oldun,
Harlayan kızıl ateş oldun.
Saray bozup ganimet alıp,
Koca yurda el atıp,
Kana doyup katılaştın,
Hunhar gök yeleli diye anıldın,
Vadili yerleri kanla suladın,
Öç güttüğün denk gelince,

Cakıp Han'ı tepeledin.
Köböş'ü mezara sokup,
Gök yeleliliğini gösterdin.
Sarı yayla belini aldın,
Aklına gelen yeri aldın.

Belime destek olur – diye,
Yavru çağımda beni aldın,

He turned his face to his fierce one,
The grieving soul not worth a handful,
Burned — his inside became a blaze.
Drawn taut like an arrow-snake,
Without overflowing wrath — the choro, the warrior gray-mane,
His inside kindling, turning to ember,
How could he stand and stay calm.
Burning, blazing, glancing sidelong,
The valiant choro began his speech:
«You were the batyr gray-maned bey,
You were the shadowing form I sheltered in.
Though snow lies deep, it cannot be crossed,
No foe can march against its face,
You were the pass of dark majesty,
I was the one who sheltered in you.
Batyr, you were left orphaned of your father,
Orphaned, you grew to manhood,
You reached your homeland with hardship,
When you came to twelve,
You became an ever-burning ember,
You became a roaring crimson fire.
Breaking palaces, taking spoil,
Laying hands on the great homeland,
You drank your fill of blood and hardened,
You were named the fierce gray-mane,
You watered the valleyed lands with blood,
When the one you pursued in vengeance came within reach,
You trampled Cakıp Han.
Thrusting Köböş into the grave,
You showed your gray-maned nature.
You took the pass of the yellow pasture,
You took whatever land came to your mind.

He will be a stay to my back – saying,
You took me in my cub days,

	Azizden kalan yadigârım – diye,	*My keepsake left from the sacred one – saying,*
	Han ağamdan kalan yavrum – diye,	*My cub left from my khan aga – saying,*
	Nazlandırdın beni,	*You indulged me,*
	Sözümü iki etmeden.	*Never letting my word be said twice.*
33800	Anacığımın memesini,	*My dear mother's breast*
	Eşit bölüştürüp emzirttin.	*You shared out equally and let us suckle.*
	Tay kunan gibi tepişip,	*Kicking like colt and yearling,*
	Yarışarak meme emişip,	*Racing to suckle at the breast,*
	Sözümü seninkiyle bir kıldın,	*You made my word one with yours,*
	İki dizgin, bir yular,	*Two reins, one halter,*
	Güçbela ele alınırken,	*While it was taken in hand with hardship,*
	Ay-âlemi sürerken,	*While driving over moon and world,*
	Can yaratılan yeryüzünde,	*On the earth where souls are made,*
	Sultan olup gezerken,	*While you walked as sultan,*
33810	Derin kazdın çukurumu,	*You dug my pit deep,*
	Kaynattın böyle çilemi.	*You set my torment boiling so.*
	Bağlattın özgür elimi,	*You had my free hands bound,*
	Ezdirdin kara bağrımı,	*You had my dark breast crushed,*
	Dildirdin kayış sağrımı,	*You had my leather-strap flank sliced,*
	Vay hunhar, senin yüzünden,	*Alas, fierce one, because of you,*
	Neden perişan oldum,	*Why was I made wretched,*
	Nice derde bandım.	*I was steeped in many a grief.*
	Tuttuğum kor olup,	*What I grasped became ember,*
	Ciğerime çelik ok olup,	*It became a steel arrow in my liver,*
33820	Görmediğim dert kalmayıp,	*No grief was left I had not seen,*
	Yandım, kara yer oldum.	*I burned, became black earth.*
	Boynuz kırılıp, baş kalıp,	*The horn broken, the head remaining,*
	Boynuzsuz kalıp kurudum.	*Left hornless, I withered.*
	Yeleden kuyruktan ayrılıp,	*Parted from mane and tail,*
	Ezilip yanıp kaygılanıp,	*Crushed, burned, grieving,*
	Güdük kalıp kurudum.	*Left docked and stunted, I withered.*
	İki elden ayrılıp,	*Parted from both hands,*
	Vay hâlime, bir zaman,	*Alas for my state — for a time,*
	İki gözden ayrılıp,	*Parted from both eyes,*
33830	Kör oldum bir zaman,	*I was blind for a time,*
	Nöbetim geçip eksildim,	*My turn passed, I dwindled,*
	Bir ocak çukuruyla denk oldum,	*I became equal to a hearth-pit,*
	Kendim çökmüş bir mezar oldum.	*I myself became a sunken grave.*

On iki kuyruk, kırk telek,
Göğsümü oka verdim.
Ölçüsüz mihnet, büyük horluk,
Düşünüp başıma sardırdın.
Ünlü Ken-Şor, Kan-Caylak,
Ülgülüü-Maral, Kümüş-Tak,
Yamaçlı Beş-Taş, Kapka-Taş,
Bu yerleri öksüz bıraktın.
Göz bebeği Kırgız, kalabalık Argın,

Bu eli öksüz bıraktın.
Çınarlı kavak, ulu bilge,
Meyveyi öksüz bıraktın.
Beş arkar yıldızı batana dek,
Beş karnını genişleten,
Dar karnını genişleten,
Taş memesini boşaltan,
Ananı öksüz bıraktın.
Babacığının sırdaşı,
Asil Bakay, yaşıtı,
Kocayınca mübarek,
Atanı öksüz bıraktın.
Karında altı aylık talihsizi,
Bahadır, oğlunu öksüz bıraktın.
Ilgınlı Ken-Kol, geniş Talas,
Sıra sıra konmuş nice Kırgız,
Gündüzü kımız, gecesi kız,
Obanı öksüz bıraktın.
Ay gibi kadın Ayçürök,
Karını öksüz bıraktın,
Kırı arkar, düzü kulan,
Yerini öksüz bıraktın.
Önüne katsan uğurlu,
Savaşa salsan sayısız ordu gibi,
Beni öksüz bıraktın,
Yalvarsam da sözümü dinlemeden,
Büktün fena belimi,
Kopmaz serilmiş ağını,

Twelve tail-feathers, forty plumes,
I gave my breast to the arrow.
Measureless travail, great scorn,
You devised and wound about my head.
Famed Ken-Şor, Kan-Caylak,
Ülgülüü-Maral, Kümüş-Tak,
Sloping Beş-Taş, Kapka-Taş,
You left these lands orphaned.
The Kırgız, apple of the eye, the teeming Argın,
You left this people orphaned.
The plane and poplar, the great sage,
You left the fruit orphaned.
Till the five-arkhar stars had set,
Who widened her five bellies,
Who stretched her narrow womb wide,
Who emptied her stone-hard breast,
You left your mother orphaned.
Your dear father's confidant,
Noble Bakay, his agemate,
Blessed in his old age,
You left your elder orphaned.
The luckless one six months in the womb,
Batyr, you left your son orphaned.
Tamarisked Ken-Kol, broad Talas,
The many Kırgız camped row upon row,
Kumis by day, maidens by night,
You left your camp orphaned.
Ayçürök, a wife like the moon,
You left your wife orphaned,
Its ridges arkhar, its plains kulan,
You left your land orphaned.
Set him in front — he brings fortune,
Loose him to war — like a countless host,
You left me orphaned,
Though I pleaded, heeding not my word,
You bent my back cruelly,
Your spread net that never breaks —

Çok gösterdin çileni.
Kançoro'ya çıkarttırdın,
Ok geçmez nakışlı kaftanını,

Bahadır, yalvarsam da dinlemeden sözümü,
Perişan ettin beni.
Şekerden tatlı sözümü,
Kırmak istedin belimi.
Yakıp geçtin beni,
Her zamandan bir zaman,
Kör etmek istedin gözümü,
Vay beğim, onmadın,
Horluk edip hor kıldın,
Gönlüm çöküp bölündüm,
Diri desem sayıda yok,
Öldü desem mezarda yok,
Gözüme neden göründün.
Yakmakla kalmayıp pişirdin,
Karartıp kömür kor ettin,
Zavallı canı yok ettin.
Yiğitliğini gösterdin,
Dumanı yok, alevi yok,
Tutuşturup yaktın.
Ağır mihnet başlattın,
Kırda yılkı, alabaş,
Argımak küheylan karışık,
Malını öksüz bıraktın,
Sapı altından yaratılmış,
Tahtını öksüz bıraktın.
Lafın şirin, sözün bal,
Üzmeden, hunhar, dinleyiver.
Ufalama kürek dişimi,
Yakma böyle içimi.
Kaynatıp yakıp kor etme,
Göz bebeği ettiğin kişini.
Yıllar yılı aradım durdum,
Yiten yitiğim bulunsa diye.
Dağılmadan nasıl durayım,

You showed me your torment in plenty.
You had Kançoro strip away
Your embroidered kaftan no arrow pierces,

Batyr, though I pleaded, heeding not my word,
You made me wretched.
My word sweeter than sugar —
You sought to break my back.
You burned me and passed on,
One time out of all times,
You sought to blind my eyes,
Alas my bey, you did not prosper,
You dealt scorn and made me scorned,
My heart sank, I was split,
Call you living — you are not in the count,
Call you dead — you are not in the grave,
Why have you appeared before my eyes.
Not only burning, you seared me through,
You blackened me to coal and ember,
You destroyed this poor soul.
You showed your prowess,
With no smoke, with no flame,
You kindled and burned me.
You began a heavy travail,
Horse-herds on the steppe, pied-heads,
Argymak and steed mingled together,
You left your herds orphaned,
Made with a haft of gold,
You left your throne orphaned.
Your speech is sweet, your word honey,
Without grieving me, fierce one, only listen.
Do not crumble my spade-teeth,
Do not burn my inside so.
Do not boil, burn, turn to ember
The one you made the apple of your eye.
Year upon year I kept searching,
Hoping my lost one might be found.
How can I stand and not fall apart,

Kaplanım ağama kavuşmuşken.
Kıymetli ağam, söze başla,
Ululuk taslamayı bırak,
Elinde şimdi ölürüm,
Geri dönülmez gerçek yurdu,
Hızır, Allah, Kudret,

Tepeme inerse görürüm.
Saçarım asil kanımı,
Sinek kadar görmeden,
Gerçekten kıyarım,
Sinek misali altın canıma.
Yalvarsam konuşuvermezsin,
Yine söylesem, ağam, onmazsın.

Gaip gibi kaçıp silkinip,
Kaçacak yanını kollarsın.
Sarı kırlı geniş düzlük,
Elin güzlek yurduna, doluya,
Sürüp salacak malım yok.
Öz ağacığım düşman olmuş,
Ölümden sakınacak canım yok.
Doğrulayıp söylerim türkümü,
Güçlendiririm güçlü kavgamı,
Taşırma, kâfir, hiddetimi.
Gerçekten esirgemeyişimin sebebi:
Ölüp kalacağım zamanda,
Koyun postlu bir kuldum,
Ölmeden diri gezerken,
İt postlu bir oğuldum.
Ben, belini sıkı kuşanan,
Bilirim ben, nerede
Seninle öz kardeş olan,
Her mihneti birlikte duyan,
Aziz anam Kanıkey,
Rahmini tekmeleyip yarıp çıktığın.

Yalçın kaya gibi ulu Manas,
Onun koca belinden süzülüp gelen.

Now I am joined to my tiger, my aga.
My precious aga, begin to speak,
Leave off this lofty pride,
I will die now at your hand,
The true homeland of no return —
Hızır, Allah, the Power,

If it descends upon my crown, I shall see it.
I will scatter my noble blood,
Not counting it worth a fly,
Truly I will make an end
Of my fly-small golden soul.
Though I plead, you will not speak,
Though I speak again, my aga, you do not relent.
Fleeing like the unseen, shaking free,
You watch for a side to flee.
The broad plain of yellow steppe,
To the people's autumn grounds, to plenty,
I have no herds to drive and loose.
My own dear aga has become a foe,
I have no life to guard from death.
I will speak my song out straight,
I will strengthen my strong fight,
Do not make my fury overflow, infidel.
The reason I truly do not spare you:
In the time when I should die and lie,
I was a slave in a sheep's hide,
While I walked alive, undying,
I was a son in a dog's hide.
I, who gird my loins tight,
I know well where —
She who is your own kin,
Who felt every travail with you,
My sacred mother Kanıkey,
Whose womb you kicked and burst forth from.
Great Manas like a sheer crag,
Come, distilled from his mighty loins.

Bir sevince birlikte dalıp,
Birlikte büyüyüp kanda yatan,
Bir rahimde yatan,
Ben ne zamandır bir Manas oğluydum.
Kul dersen kuldum,
Şu boşanıp gelen Kakan'dan,
Bu zavallı ağanın oğluydum.
Benim kök atam Çılaba,
Benim asıl şehrim Bakburçun,
Benim soyum Kıtay, Çınmaçın.

Plunging into one joy together,
Growing up together, lying in one blood,
Lying in one womb,
I have long been a son of Manas.
Call me slave — I was a slave,
From that Kakan pouring loose upon us,
I was the son of that poor aga.
My root-forefather is Çılaba,
My true city is Bakburçun,
My lineage is Kıtay, Çınmaçın.

Benim yuvam köklü Kakançın,
Öfkem geldi, dikildim.
Hunhar, seni boğazlarım,
Nasıl diri bırakırım.
Bunun dayanağı demir gibi,
Ululuğundan Semetey,
Dilsiz oldu dedirtmem.
Hakçasından hunhar arslan,
Bunak oldu dedirtmem.
Söz söylemez, dil dökmez,
Deli oldu dedirtmem,
Sahiden gözünü oymazsam,
Gerçek beğim, seni boğazlamazsam.
Cehennemini çektim şöylece,
Senin yasını çektim nice nice,

Vay beğim, boğazlamazsam.
'Ah' dedirtmeden Hak çarpsın,

Babacığım Manas'ın ruhu,
Tam tepemden bir daha çarpsın.
Tepesi kapalı gök çarpsın,
Bağrı tüylü yer çarpsın,
Ak fitilin koru çarpsın,
Ak keltenin oku çarpsın,
Beğim, seni boğazlarım,
İşini bitiriveririm.
Öfkem gelip dikilip,

My nest is deep-rooted Kakançın,
My wrath has come, I stand upright.
Fierce one, I will cut your throat,
How could I leave you alive.
This one's mainstay is like iron,
Out of his loftiness — Semetey,
I will not let them say he went mute.
In truth, the fierce lion —
I will not let them say he turned dotard.
He speaks no word, pours out no speech —
I will not let them say he went mad,
If I do not truly gouge out your eye,
My true bey, if I do not cut your throat.
Thus have I borne your hell,
I have borne your mourning many times over,
Alas my bey, if I do not cut your throat.
May the Truth strike me before you can say 'ah',
May my dear father Manas's spirit
Strike me once more full on my crown.
May the close-roofed sky strike me,
May the shaggy-breasted earth strike me,
May the white fuse's ember strike me,
May the white kelte's shot strike me,
My bey, I will cut your throat,
I will finish you outright.
My wrath rising, standing tall,

Aç çeliği ele alırım,
Yiğit ağam, er gök yeleli,
Belayı size salarım.
Azabını çektim bunca.
Ağam, seni boğazlamazsam,
İşini bitirivermezsem.
Aşağıdaki halkı çığrıştırıp,
Duyan canı sevindirip,
Yiğit ağam öldü – diye,
Dönüşü olmayan gerçek yurdunu,
Aziz kişi gördü – diye,
Her yandan asker toplayıp gürültüyle,

Göğe uçar toz toprak.
Yiğit ağam öldü – diye,

I take the hungry steel in hand,
My hero aga, warrior gray-mane,
I will loose calamity upon you.
So long have I borne your torment.
My aga, if I do not cut your throat,
If I do not finish you outright.
Setting the people below to clamoring,
Gladdening every soul that hears,
My hero aga has died – saying,
The true homeland of no return —
The sacred one has seen it – saying,
Gathering soldiers from every side with clamor,
Dust and earth fly to the sky.
My hero aga has died – saying,

Beri gelinmez gerçek yurdunu,
Yiğit kişi gördü – diye,
Kımızla yıkatıp,
Sırmalı kumaşla sardırıp,

Zemzemle yıkatıp,
Sırma kaftanla sardırıp,

Ehil olanlara bekletip,
Ozanlara övdürüp,
Namuslulara bekletip,
Akınlara övdürüp.
Elimle gömmezsem,
Külçoro olmayayım da öleyim,
Hiç doğmamışçasına çökeyim.
Boynunuzu çevirin,
Ölmeden yitmeden sen, ağa,
İç sırrınızı açınız.
Doğru söylenmiş türkünü,
İmanın gibi söyle gerçeğini.
Söyle içindeki sırrını,
Anlatıver gerçeğini.
Mızrak tutup saf bozup,

The true homeland none returns from —
The hero has seen it – saying,
Having him washed with kumis,
Having him wrapped in gold-threaded cloth,
Having him washed with Zemzem,
Having him wrapped in a gold-thread kaftan,
Having the worthy keep the vigil,
Having the bards sing his praise,
Having the honorable keep the vigil,
Having the akyns sing his praise.
If I do not bury you with my own hands,
May I not be Külçoro — may I die,
May I sink down as if never born.
Turn your neck this way,
Before you die, before you are lost, aga,
Open your inmost secret.
Your song spoken true —
Speak your truth as you would your faith.
Speak the secret within you,
Tell out your truth.
Gripping the lance, breaking ranks,

Ecelli kişi oka düşüp,
Büyük hengâme koptuğunda,
Vay, neye büründün,
Hangi mihnete çalındın,
Elinden bezip sen, ağam,
Ne mihnete uğradın.
Pişip yanıp kederlenip,
Çoktan umudumu kesmiştim,
Uçsuz bozkırda karşıma çıktın,

Yeniden bana kavuştun.
Mihnet, bela, dert olup,
Kederi yeniden tazeledin.
Yamaçtaki konağın ak saray,
Cehennemini çektim bir hayli.
Türlü türlü kulluk çektim,
Aş için kemik yiyip durdum,
Ağacığım, beğim deyip durdum.
Şimdi yolda rastlayıp,
Uçsuz bozkırda bulunup,

Söz söylemez, dil dökmez,
Et yüreğe kor saldın.
Cana cefa çok saldın,
Çok giderdin dermanımı,
Çok yaktın canımı,
İyice soğuttun soluğumu,
Kırdın benim belimi.
Yine ettin edeceğini,
Özü yangına çaldırıp,
Kaynatmak istedin çilemi,
Elinde, ağam, ölürüm,
Ya da ölmeden koyveririm.
Gerçek yurdumu görmezsen,
Seninle ölmezsem,
Balta çalıp başını kesmezsem,

Kılıçla boynunu vurmazsam,
Öbür dünya yüzünü görmezsem,

The fated man falling to the arrow,
When the great tumult broke loose,
Alas, what guise did you take,
To what travail were you struck,
Weary of this people's hand, my aga,
What travail befell you.
Seared and burning, sorrowing,
Long since had I cut off my hope,
You appeared before me on the endless steppe,
You were joined to me again.
Becoming travail, calamity, grief,
You made sorrow fresh once more.
Your lodging on the slope, the white palace,
I have borne your hell a great while.
I have borne bondage of every kind,
For food I kept gnawing bones,
I kept saying "my dear aga, my bey".
Now, meeting you on the road,
Finding you on the endless steppe,

You speak no word, pour out no speech,
You cast an ember into my heart of flesh.
You cast much torment on my soul,
You drained much of my strength,
You burned my soul much,
You chilled my breath through,
You broke my back.
Again you did what you would do,
Striking my core with fire,
You sought to set my torment boiling,
At your hand, my aga, I will die,
Or, not dying, I will let go.
If you look not upon my true homeland,
If I do not die with you,
If I do not strike with the axe and cut off your head,
If I do not strike your neck with the sword,
If I do not see the face of the other world,

Kucaklaşıp ölmezsem,
Külçoro olmayayım da öleyim,
Söz söylersen göreyim.
Belki ansızın konuşuverir diye,
İşaret verip deneyeyim.
Eğer konuşup vermezsen,
Söylenen söze uymazsan,
Bozarım şimdi suretini,
Hazırlarım koyu öfkemi.
Kora düştüm, sen dedim,
Kavruldum, kor oldum.
Yana yana yok oldum,
Bahadır başımı tükettim,
Pehlivan canımı kocattım.
Karardım, kör oldum,
Kara yerle bir oldum.
Nice mihnet, büyük cehennem,
Eksiksiz çeken ben oldum.
Kara günlü hunhar, senin için,
Kanım kaldı bir kaşık,
Etim kaldı bir deri,
Doğrudan düştüm, dul kaldım,
Ağırbaşlı gök yeleli yitince,

If we do not die in one embrace,
May I not be Külçoro — may I die,
If you will speak, let me see it.
Thinking he might suddenly speak,
Let me give a sign and try him.
If you will not give speech,
If you heed not the spoken word,
I will mar your likeness now,
I will make ready my thick wrath.
I fell on embers, I called your name,
I was scorched, became ember.
Burning and burning, I wasted to nothing,
I spent my batyr head,
I aged my strongman soul.
I darkened, went blind,
I became one with the black earth.
Many a travail, a great hell —
I was the one who bore it all entire.
Fierce one of black days, for your sake
My blood is left but a spoonful,
My flesh is left but skin,
I fell outright, was left bereft,
When the grave gray-mane was lost,

Satılıp kara kul oldum.
Odun topladım avare,
Taban etim aşınıp,
Kuvvet gidip kör oldum,
Kaygıdan başım sersem olup.
Kulluk görüp çok gezdim,
Surlu şehrin kaplanı,
Nereden gelsin deyip durdum.
Diri diri gördüm gözünü,
Boşuna kuruttum kendimi.
Göz bebeğin edip gezdirdin,

Söz söylemez, dil dökmezsin.
Bunca neden çok yaktın?
Giderdin benim dermanımı,

I was sold, became a black slave.
I gathered firewood, a drifter,
The soles of my feet worn through,
Strength gone, I went blind,
My head dazed with grief.
I wandered long in bondage,
The tiger of the walled city —
I kept saying, whence should he come.
I saw your eye alive, alive,
In vain I withered myself away.
You made me the apple of your eye and led me about,
You speak no word, pour out no speech.
Why have you burned me so much?
You drained my strength,

Neden yaktın canımı,
Kaynattın nice kanımı.
Umut edip tutunsam,
Neden kararttın canımı?
Soldurdun çiçekli yüzümü,
Neden getirdin öfkemi?
Nice güne denk kıldın,
Şu bugün gördüğüm günümü.
Dönüp baksam, dinlemezsin sözümü,

Birbirinden dönmez kardeştik – diye,

Bir baksan olmaz mı gözüme?
Vay ağam, sultan arslan,
Atamız size kurban olsun,
Babadan üstün zavallı er,
Konuşmadan inlettin,
Bunca neden sızlattın?
Koyunumuz bir ağılda,
Aşımız bir sofrada,
Kazandığımız ortak,
Ölümde ortak, iman kardeşi.
Konakta yatak, mal bir,
Ölüm ortak, can bir.
Savaşa girsek toz bir,
Ecel ortak, can bir,
Yalvarsam boş boş bakıp,
Dilsizce bakıp şaşkın şaşkın.

Why did you burn my soul,
You boiled so much of my blood.
When I held on in hope,
Why did you darken my soul?
You made my flowered face fade,
Why did you bring on my wrath?
To how many days have you made equal
This day of mine I see today.
When I turn and look, you heed not my word,
We were brothers who never turned from each other – saying,
Could you not look once into my eyes?
Alas my aga, sultan lion,
May our father be your offering,
Poor warrior, greater than a father,
Speechless, you made me moan,
Why have you made me ache so?
Our sheep in one fold,
Our food at one table,
What we won was shared,
Shared in death, brothers in faith.
One bed at the lodging, one wealth,
Death shared, one soul.
If we entered battle, one dust,
One fated hour, one soul,
When I plead, you stare emptily,
Gazing mute and dazed.

Söndürmek istedin soluğumu.
Kesmek istedin rüzgârımı,
Kırmak istedin belimi.
Dinlemedin, bıraktın sözümü,
Kuruttun, gök yeleli, beni.
Şimdi, sultan, sözümü dinle!
Gerçekten dökerim kanımı,
Gerçekten harcarım canımı.
Kabartıp taşırdın öfkemi,
Sahiden soğuttun soluğumu.

You sought to quench my breath.
You sought to cut off my wind,
You sought to break my back.
You heeded not, cast aside my word,
You withered me, gray-mane.
Now, sultan, hear my word!
Truly I will pour out my blood,
Truly I will spend my soul.
You swelled my wrath to overflowing,
Truly you chilled my breath.

Söz söylemez, dil dökmez,
Böyle inatçılık edersen,
Kılıçla başını bölmezsem,
Tam önünde ölmezsem.
Canım var olmasın, öleyim,
Canı yanan kor ettin,
Seninle bir kavgaya tutuşup göreyim.
Kızıl çelik mızrak kuşanıp,
Kıtay'dan beter düşmanlaşıp,
Kara çelik mızrak kuşanıp,
Has düşman gibi savaşıp,
Mızrak saplayıp bölüşüp,
Kanı su gibi döküşüp,
Kaburgalı omurgayı,
Çatır çutur bölüşüp,
Kavgaya tutuşup görmezsem,
Bırakmadan ölmezsem.
Külçoro olmayayım da öleyim,
Bekleyip durduğum ölümü,
Yiğit hunhar kaplan,
Senin önünde göreyim.
Öfkem geldi, dikildim,
Tutuşup güreşeyim bir,
Has ecel bugün rast gelse,
Önünden karşılayayım.
En sonunda büyük mihneti,
Ayköl, sana salayım.
Çareni şimdi bulamazsam,
Aç çeliği savurup bulamazsam,

Speaking no word, pouring out no speech,
If you keep such stubbornness,
If I do not split your head with the sword,
If I do not die right before you.
Let my soul be no more — let me die,
You turned this burning soul to ember,
Let me grapple with you in one fight and see.
Girding the red steel lance,
Grown more hostile than the Kıtay,
Girding the black steel lance,
Fighting like a true foe,
Thrusting lances, trading blows,
Spilling blood like water on both sides,
The ribbed spine
Splitting with crack on crack,
If I do not grapple in fight and see,
If I do not die without letting go.
May I not be Külçoro — may I die,
The death I have stood awaiting,
Heroic fierce tiger,
Let me meet it before you.
My wrath has come, I stand upright,
Let me grapple and wrestle once,
Should the true fated hour meet me today,
Let me meet it head on.
At the last, the great travail,
Ayköl, let me loose upon you.
If I cannot find your remedy now,
If, swinging the hungry steel, I cannot find it,

İKİNCİ BÖLÜM

Ana Sütüyle Çözülen Tılsım

Külçoro'nun "ya konuş, ya öl" diye sarsan öfkesi tılsımın ilk çatlağını açar: Semetey, süt kardeşinin sesini tanıyıp dile gelir ve sırrını döker. Kırk düşman üstüne çullandığında atını Manas'ın ruhuna kurban etmiş, ardından kopan fırtınayla Ayçürök'ün peri kız kardeşi Kökmonçok, seksen sihirbaz kızıyla onu büyüleyip insan duyularını bağlamış, kendine koca edinmiştir. Kurtuluşun iki anahtarı vardır: Bakay'ın Kakançın'dan getirdiği Ebep ile Sebep emleri ve anası Kanıkey'in göğsü — eğer emdiğinde apak süt gelirse büyü çözülecek, kara kan gelirse her şey bitecektir. Kara dev Talas'a uçar gibi varıp Kanıkey ile Bakay'ı getirir; ağıtlar birbirine karışır ve Seytek, babasını ömründe ilk kez görüp arslan heybetine hayran kalır.

Yaşlı Kanıkey'in duasıyla gövdesine güç, göğsüne pınar gibi süt gelir; Semetey kana kana emer, gözü açılır, kulağı duyar, cinnet dağılır — Bakay'ın emleri şifayı tamamlar. Talas'ta "Kanıkey Semetey'i yeniden doğurmuş gibi" günlerce toy kurulur: kısraklar, develer kesilir, ordo ve gökbörü oynanır, hazine altınları çocuklara saçılır. Şenliğin doruğunda Seytek altın taçla tahta çıkarılıp Argın-Kırgız'a han kılınır ve el bereket içinde yeşerir. Ama bölümün son nefesinde ufukta kara bulut belirir: sınırı bekleyen Kara dev, El-Körbös ırmağının ötesinde, Manas soyunu kökünden kazımaya ant içmiş Celmoguz oğlu Sarıbay'la karşılaşır ve "Manas!" narasıyla mızrağını saplar.

KÜNYE — KEY FACTS

- Semetey, Külçoro'nun sesinden kimliğini tanıyıp on üç yıllık suskunluğunu bozar ve büyünün sırrını açıklar.
- Onu büyüleyen, Ayçürök'ün peri kız kardeşi Kökmonçok'tur; seksen sihirbaz kızıyla Semetey'i koca edinip Celpiniş ve Mediyne çölü ile Kayıpçı mağarası arasında dolaştırmıştır.
- Kurtuluş şartı ikilidir: Bakay'ın Ebep ile Sebep emleri ve Kanıkey'in göğsünden apak süt gelmesi; kara kan gelirse umut kesilecektir.
- Kanıkey'in göğsünden süt pınar gibi fışkırır; Semetey emerek büyüden kurtulur, gözü açılıp kulağı duyar.
- Talas'ta büyük toy kurulur ve Seytek altın taç, altın tahtla Argın-Kırgız'a han ilan edilir; el bolluk içinde şenlenir.
- Sınır bekçisi Kara dev, Manas soyunu kırmaya yeminli, silah işlemez dev Celmoguz oğlu Sarıbay'a rastlar ve "Manas!" narasıyla tek başına saldırır.

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Diri değilim, ölüyüm ben,	*I am not living, I am dead,*
Ölmeden kor olup öylece,	*Before dying, turned to ember thus,*
Seni bekleyip durmuşum.	*I have stood here waiting for you.*
Diri çıkıp sevdirdin,	*You came forth alive and made yourself beloved,*
Boş yere yakıp kavurdun.	*You scorched and seared me all in vain.*
Yitip göze görünmeden,	*Vanishing, unseen by any eye,*
34160 Malı, ocağı yüzüstü bıraktın.	*You left herd and hearth abandoned.*
Yakalasam söz söylemezsin,	*When I seize you, you speak no word,*
Bu karanlığı niye başlattın?	*Why did you begin this darkness?*
Vah, ağam, konuşsana — deyip,	*Ah, my lord, speak now — he said,*
Gözüm seni uzaktan göreli.	*Since my eye first glimpsed you from afar.*
Çok daha iyi değil miydi,	*Would it not have been far better,*
Böyle diri gezmektense ölmen,	*That you die than wander thus alive,*
Arslanlığını aşırıp,	*Carrying off your lion's valor,*
Söylemeyip sözünü saklayıp,	*Not speaking, hiding back your word,*
Öfkemi taşırıverdin,	*You made my wrath brim over,*
34170 Soluğumu söndürüp soğuttun.	*You quenched my breath and left it cold.*
Söyleyiver ağam sözünü,	*Speak your word, my lord, speak on,*
Söz söylemeden, dil dökmeden,	*If, saying nothing, spilling out no speech,*
Ansızın öyle durup kalırsa,	*He suddenly stands frozen so,*
Kahrım gelip dikilirsem,	*If my fury comes and I rise up,*
Ansızın büyük kavga kopar.	*A great battle breaks at once.*
Kayıpçı mağarası toz olur,	*The vanisher's cavern turns to dust,*
Yeryüzü kızıl kan olur.	*The face of the earth turns crimson blood.*
Öfkelenip haykırırsam,	*If I grow wrathful and cry out,*
Karşıma çıkan yerle bir olur,	*Whoever stands before me is razed flat,*
34180 Davranıp ansızın saldırırım.	*I stir and strike all of a sudden.*
Ansızın parçalarım seni» —	*All of a sudden I will tear you apart» —*
Deyip, böylece, Külçoro,	*Saying so, in this way, Külçoro,*
Arslan görünüşü belirip,	*The look of a lion rising in him,*
Öfkesi cinlenip dökülüp,	*His fury pouring forth possessed,*
Sakalı sadak kını gibi,	*His beard like a quiver's sheath,*
Dimdik duran bıyığı,	*His mustache standing stiff upright,*
Yağlı balta sapı gibi,	*Like the haft of a greased axe,*
Görsen Çoro işte böyle.	*Behold the çoro — such was he.*

Dilediğince bahadır dercesine,
Kahırlanıp dikildi mi,
Sataşanın canını yercesine,
Külçoro'nun hâli işte böyle.
Geniş gövdeli, yayvan göğüslü,

Endamı heybetli, kara gözlü,
Uzun boylu, geniş omuzlu,
Hem pehlivan, hem arslan,
Âlemin tamamını,
Perişan edecek yaman er.
İki yanına bakınıp,
Dudağını burnunu yalayıp,
Öfkelenip kükreyip,
Heybetlenip bağırıp,
Kızılı kara tilki tüyü gibi,
Haykırışına bakacak olsan,
Arslanın sesi gibi.
Gözü saksavul koru gibi,
Şakırdayınca boz yeleli,
Yıldırımın oku gibi,
Gücünü görsen işte böyle.
Alp endamı arslan gibi,
Heybetine can dayanmaz,
Çaresin bulamaz, şaşar kalır.
Karşısına çıkanı terkiye bağlayıp,
Alp kuşu gibi çullanırcasına,
Ay-âlemden yılmadan,
Yüce Allah kulunu,
Türlü türlü yaratırmış,
Külçoro'nun sureti işte böyle.
İki kürek kemiği arası —
Ekin ekilen tarla gibi,
Kahrı katı boz yeleliye,
Sataşan sağ kalır mı hiç?
Göz çukuru kaya kovuğu gibi,
Boz yeleli değil, âlemi,
Atıyla birlikte yutacak gibi.
Kulağına bakacak olsan,

As if to say, a batyr at his will,
When he rose up in his fury,
As if to devour the soul of any who provoked,
Such was Külçoro's condition then.
Broad of trunk, wide-chested he,

His bearing majestic, black of eye,
Tall of stature, wide of shoulder,
Both a wrestler and a lion,
The whole of the wide world
A fearsome man to lay in ruin.
Glancing about to either side,
Licking his lip and his nose,
Growing wrathful, roaring out,
Swelling in majesty, shouting loud,
Like the red-black fur of the fox,
Should you behold his battle-cry,
It is like the voice of the lion.
His eye like a saxaul grove's ember,
When the grey-maned one came clattering,
Like the arrow of the thunderbolt,
Behold his strength — such was it.
His hero's frame like a lion's,
No soul can bear his majesty,
Finds no remedy, stands astounded.
Binding to his crupper all who face him,
Like an alp-bird swooping down upon them,
Unflinching before moon and world,
God Most High, they say, His servants
Fashions in kinds most manifold,
Such was the visage of Külçoro.
Between his two shoulder-blades —
Like a field where grain is sown,
The grey-maned one of iron fury —
Can any who provokes him stay alive?
His eye-socket like a hollow in the rock,
Not merely grey-maned — the whole world,
Horse and all, he seemed to swallow.
Should you look upon his ear,

Kale nişanı gibi yamanın,
Çarpışsa canı emip alacak gibi.
Saldırışı yaban domuzu gibi,
Çatırdayışı saman alevi gibi,
Kapışmaya kalkan nice düşman,
Ölçüp de çaresin bulamaz.
Atılışı sarp kaya boğazı gibi,

Like a fortress-mark, the fearsome one,
In combat seemed to suck the soul away.
His onslaught like the wild boar's,
His crackling like a blaze of straw,
Many a foe who rose to grapple,
Measures him and finds no remedy.
His charge like a sheer rock gorge,

Kahrına dokunulacak olsa,
Önüne geleni yutacak gibi.
Görsen çoro işte böyle,
Erenler koruyan arslandı,
Er adın alıp yurdu yöneten,

Should any dare to touch his fury,
He seemed to swallow all before him.
Behold the çoro — such was he,
He was the lion who guarded the blessed,
Who took a man's name and ruled the land,

Talas'ta Kırgız'a, Argın'a,
Yel değmez çelik kaleydi.
Bu hunhar elden gideli,
Tutunduğu dert büyük oldu,
Yanışı cehennem ateşi oldu,
Yaşayışı karanlık gece oldu,
Yanıp sönüp kül oldu.
Yiğit boz yeleli sağken,

For Kırgız and Argın in Talas,
He was a steel fortress no wind could touch.
Since that fierce one left his hand,
The grief he clutched grew great,
His burning became the fire of hell,
His living became the dark of night,
He burned, went out, and turned to ash.
While the valiant grey-maned one yet lived,

Kullardan başka türlü şahlanırdı.
Yiğidin gözü göçtüğünde,
Bin bir mihnet çekip kurudu.
Pek kederli Külçoro,
Yolunda nice tan attırdı.
Şaşılası, yiğit eline geçince —

He reared up unlike other mortals.
When the hero's eye had passed away,
He withered under a thousand torments.
Külçoro, deep in sorrow,
Made many a dawn break on his road.
A wonder — when the hero came into his hands —

Söz söylemez, dil dökmez,
İyice görmüş gözü yok,
Esenliğe ermiş sözü yok,
Öldü desen mezarda yok,
Diri desen sayıda yok,
Kendine geldi desen malda yok.

He speaks no word, spills out no speech,
No eye of his has seen things clear,
No word of his has reached to peace,
Say he is dead — he is in no grave,
Say he lives — he is in no count,
Say he came to himself — he is with no herd.

İçi sızlar, bağrı kor,
Çoro'dan başka akrabası yok.

His innards ache, his breast is ember,
No kinsman has he but the çoro.

Bugünü var, yarını yok,
Böyleymiş meğer şu kahpe dünya.
İşte o zaman Külçoro,
Bülbül gibi dile geldi,
Şakıyıp da söz alamazsa,
Boz yeleli arslanı haklamaya,
Hiddetlenip tutuşup,
Huyu fena bozulup,
Dişlerini gıcırdatıp bileyip,
Kahırlandı, gözü alev saçıp,
Yedi-Özön boyuna konacak gibi,
Ay-âlemi emip yutacak gibi,
Arslan gözü alev saçtı,

He has today, he has no morrow,
Such, it seems, is this treacherous world.
It was then that Külçoro
Came into tongue like a nightingale,
If, warbling, he could win no word,
To finish off the grey-maned lion,
Kindling and catching flame with rage,
His temper foully souring,
Gnashing and whetting his teeth,
He raged, his eye spraying flame,
As if to settle all Yedi-Özön's length,
As if to suck and swallow moon and world,
His lion's eye sprayed forth its flame,

Külçoro'nun hâli işte böyle,
Kan içiciliği tuttu.
Bedeninden güç fışkırdı,
İki yanağının ateşinden,
Bir çorapluk tüy bitti.
Coştuğu zaman Külçoro,
Sağ eline mızrak alırdı,
Kahırlanıp dikildi mi,
Âleme kırgın salardı.
Nöbeti gerçekten tuttu mu,
Tek başına orduya el atsa,
Tek başına yol gözlerdi,
Cet-Kayt'ı bozup ganimet alırdı.

Such was Külçoro's condition then,
The thirst for blood had seized him.
Strength gushed forth out of his body,
From the fire of his two cheeks
Sprouted hair enough for a stocking.
When Külçoro was in his fervor,
He would take a lance in his right hand,
When he rose up in his fury,
He loosed slaughter on the world.
When his frenzy truly gripped him,
Should he set hand alone upon an army,
Alone he would keep watch on the road,
He would break Cet-Kayt and take the spoils.

Güçlüyüm diyen düşman olsa,
Kudretliyi un ufak ederdi.
Pehlivanları kaçırtan,
Kara çelik mızrağı,
Tutuşmaya düşman gelse,
Kaburgasına saplardı.
İş Semetey'e kaldığında,
Issız yurda konak, bel oldu.

Were there a foe who claimed his strength,
He would grind the mighty into meal.
That which put wrestlers to flight,
His lance of black steel —
Should a foe come on to grapple,
He would drive it through his ribs.
When the charge fell to Semetey,
He became lodging and mountain-pass for the desolate land.

Ay-âlemi perişan eden,
Canını esirgemez arslan oldu.

He who laid moon and world in ruin,
Became a lion who spared not his own soul.

Avcı kuş gibi süzülüp,
Ak kelte gibi şakırdayıp,
Çekinmeden söyleyip durdu,
Kımıldatmadan, kıpırdatmadan,
Kaplanı sımsıkı tuttu.
Kahırlanıp gürleyip,
Şimdi öldürecekmiş gibi,
Hunharın canına kıyacak gibi.
Başını kesip alacak gibi,
Oğlu Seytek'e, Çürök'e,
Boz yeleliye kopacak kıyamete,

Başını kesip götürmeye,
Bakay Han ile Kanıkey'e,
Bu misali iki ihtiyara,
Müjde vererek varacak gibi.
Bileği kalın pehlivan gibi,
Âleme kırgın salmış gibi.

Yüce Allah kulunu,
Türlü türlü yaratırmış meğer.
Kimi canı er kılmış,
Kimini arslan kılmış,
Kimi canı eksik kılıp,
Kimi canı da Yaradan,
Kapkara körle denk kılmış.
İşte o zaman Külçoro,
Bırakmadan çekişip,
Hunhar arslana yapışıp,
Dolandırıp söze başlayıp,
Güçlü sözü pek atıp,
Her bir sözün sonu,
Anlayan canı yer bitirir.
Efendisini gözetmeden,
Hiçbir canı esirgemeden,
Hızır'lı arslana aldırmadan,
Çok mihnet çekmiş zavallı arslan,
Kıl kadar canını esirgemeden,

Gliding like a hunting bird,
Clattering like a white kelte blade,
He spoke on without flinching,
Not letting him stir, not letting him budge,
He held the tiger fast and firm.
Raging and thundering loud,
As if he would kill him now,
As if to end the fierce one's life.
As if to cut and take his head,
To his son Seytek, to Çürök,
To the doomsday breaking for the grey-maned one,
To cut off his head and bear it away,
To Bakay Han and to Kanıkey,
To those two elders so alike,
As if he would go bearing glad tidings.
Like a wrestler thick of wrist,
As if he had loosed slaughter on the world.

God Most High, His servants,
Fashions, it seems, in kinds most manifold.
Some souls He has made men,
Some He has made lions,
Some souls He has made wanting,
And some souls the Creator
Has made equal to the stone-blind.
It was then that Külçoro,
Contending without letting go,
Gripping fast the fierce lion,
Winding round and taking up his speech,
Hurling forth his mighty words,
The end of every word he spoke
Devours the soul of him who understands.
With no regard for his own master,
Sparing not a single soul,
Heedless of the lion whom Hızır guards,
The poor lion who had borne such torment,
Sparing not his life by a hair's breadth,

Neden konuşmadan durur — diye,

Bu şaşkın sultan hunharı,
Tanrı neden çarpar — diye:

«Bunun için eksilip gittim,
Aldırmıyor ya benim için,
Bunun uğruna kul oldum,
Hiç tasalanmıyor benim için.
Değerli ömrümü geçirdim,
Başımı tokmak ettim.

Why does he stand and never speak — he said,
This bewildered sultan, fierce one —
Why does God so strike him down — he said:
«For this I wasted away and went,
Yet he pays no heed for my sake,
For this cause I became a slave,
He sorrows not at all for me.
I spent my precious lifetime,
I made my head a mallet.

Külçoro yakalayıp, "seni sağ komadan öldürürüm" diyerek, Kara dev ile ikisi

Semetey'i tutmuşken, Külçoro'nun öfkesi gelip: "Ne ölüp mezara girdin, ne diri kalıp elin içinde yaşadın; azabını bana çektirdin. Şimdi seni

haklayıp kendim de ölmezsem; ya bu dünyanın diriliğinden vazgeç, ya dile gelip söyle, ya bir yola gel" diyerek, Külçoro kahra kapılıp töreyi bırakmadan sarsarak tutmaktaydı. O zaman Semetey, Külçoro'nun sesinden

korkup şöyle söyleyiverdi:

Külçoro seizing him, saying, "I will kill you and not leave you alive," while he and the Black Giant, the two of them,
were holding Semetey, Külçoro's fury rose:
"You neither died and entered the grave,
nor stayed alive and lived among the people;
you made me suffer your torment. Now if I do not
finish you and die myself as well — either renounce the living of this world, or come into
tongue and speak, or come to some path,"
saying so, Külçoro, seized by fury, without forsaking custom, kept shaking him as he held him. Then Semetey, frightened by Külçoro's
voice, spoke thus:

Yakalayıp ağzını burmuştu,
Kahırlanıp dikilip,
Sert sert söylüyordu.

He had seized him and wrung his mouth,
Rising up in his fury,
He was speaking harsh and hard.

Döktüm nice takatimi,
Kazık ettim pazımı,
Kaşık kaşık akıttım kanımı.
Bu kara niyetli hunhara,
Şimdi kurban edeyim,
Sinek kadar altın canımı.

I poured out so much of my strength,
I made a stake of my arm's flesh,
Spoonful by spoonful I let my blood run.
To this black-hearted fierce one
Let me now make sacrifice
Of my golden soul, small as a fly.

İç sırrını sorayım,
İç sırrını söylemezse,
Kahrım gelip dikilip,
Hunhara bir oyun edeyim.
Diri gezip kul olup,
Daha başka ne yapayım» —
Deyip, böylece, Külçoro,
Nişana çizgisini çizdi,
Kullar içinde doğan yaman,
Şaşılacak işi kılmak oldu.
Belayı başlatmak oldu,
Azdırmak oldu kudurmuş,
Onulmaz hastalıklı yarayı.
Bahadıra salmak oldu,
Kimsenin görmediği belayı.
Yiğidi koyuvermeden,
Kaygısını bölmek oldu.
Kahırlanıp dikilip,
Töresini tutup durdu,
Gözbebeği saydığı meyvesini.
Nasıl bırakıverirdi,
Karaltısı dağ gibi olanı.

Sert sert söyleyip dururken,
İşte o an Semetey,
Usulca söyleyip ağır söz bırakıp,

Aykol söyledi böyle söz,
Söyleyip durdu şöyle diyerek:
«Ah yavrum, bu dediğin de doğru,
Kara, sert bir huyun var,
Kahırlı, dehşetli sözün var,
Rast geleni çiğneyen,
Karşılaştığını kemiren,
Kuru otu yerinde tutuşturan,
Çayırlıyı yakıp kavuran,
Er Külçoro, öyle günün var.
Heybetine bakacak olsam,
Ejderhanın yalazı var.

Let me ask his inmost secret,
If he will not tell his inmost secret,
My fury rising up in me,
Let me play the fierce one such a trick.
Wandering alive, become a slave —
What else is left for me to do» —
Saying so, in this way, Külçoro
Drew the line upon the target,
The fearsome one born among mortals
Set out to do a wondrous deed.
He set out to begin calamity,
To inflame it, gone rabid,
The wound of sickness past all cure.
He set out to loose upon the batyr
A calamity no man had seen.
Without releasing the hero,
He set out to divide his sorrow.
Rising up in his fury,
He held fast to his custom,
The fruit he counted as his eye's own pupil.
How could he ever let him go,
Him whose silhouette loomed like a mountain.
While he was speaking harsh and hard,
At that very moment Semetey,
Speaking softly, letting fall a weighty word,

Aykol spoke a word like this,
He kept on speaking, saying thus:
«Ah, my child, this too you say is true,
You have a black and iron temper,
You have a wrathful, dreadful word,
Trampling whatever crosses you,
Gnawing whatever meets you,
Kindling the dry grass where it stands,
Scorching and searing the meadowed land,
Er Külçoro, such is your day.
Should I look upon your majesty,
You have the dragon's tongue of flame.

Haykırışı duyulacak olsa,
Arslan gibi sesi var.
Haklarsan haklayıverirsin,
Hışma gelirsen boğazlarsın.
Yine cinin tutacak olsa,
Sessiz ediverirsin.
Bahadırsın, arslansın,
Sesinden kestiriyorum,
Külçoro'nun ta kendisisin.
Doğanın kara gözüsün,
Kapışmaya el attı mı,
İnsan gücü yetmeyen,
Arslan dişi işlemeyen.
Seçkin erlerin bahadırı,
Doğanların en yamanı,
Hızırlıların en becerikli olanı.
Hepsinin hepsisi,
Bahadır arslanların Çolpan'ı,
Yürek ürperip bölünüyor,
Heybetlenen haykırış,
Külçoro'ya benzeyip duruyor.
Sen Külçoro isen eğer,
Han olduğun dahi doğru.
Kadrin başımda büyük borç,
Var olduğum da doğru.
Özümü yangın sarıp,
Kavurduğu dahi doğru.
İçi ezilip böğürüp,

Should your battle-cry be heard,
You have a voice like the lion's.
If you strike, you strike him down,
If wrath takes you, you cut the throat.
And should your demon seize you again,
You silence him for good.
You are a batyr, you are a lion,
By your voice I judge it so:
You are Külçoro's very self.
You are the falcon's own black eye,
When he set hand to grappling,
Whom no strength of man could match,
On whom no lion's tooth could bite.
Batyr of the chosen men,
Fiercest of the falcons born,
Deftest of those whom Hızır guards.
The all of all of them,
The Çolpan-star of batyr lions,
The heart shudders and is riven,
That battle-cry swelling in majesty
Keeps seeming like Külçoro's own.
If you indeed are Külçoro,
That you are khan is also true.
Your worth is a great debt upon my head,
That I exist is also true.
That fire has wrapped my very self
And scorched me — that is also true.
His innards crushed, bellowing loud,

Gözbebeğinden ayrılıp,
Kaldığın gerçekten doğru.
Heybeti dağ gibi can oldun,
Kıymetlinden ayrılıp,
Hor olduğun da doğru.
Baştaki samur börkü,
Kimler kurulup giymez ki.
Devleti başında durdukça,
Kim gürleyip gezmez ki.
Ayrı düştün, ayrıldın,

Parted from your eye's own pupil,
That you remained is truly so.
You became a soul majestic as a mountain,
Parted from your precious one,
That you were scorned is also true.
The sable börk upon the head —
Who would not settle it on and wear it?
While fortune stands upon his head,
Who would not stride about and thunder?
You fell apart, you were parted,

Ar, horluk çekip kaygılandın.
Dediğin doğru sözdü,
Ölmeden yitmeden kurtulup,
Ayrılıp giden bendim.
Azıcık haykırış duyulsa,
Gönül kederle bölünüyor.
Öfkelenen gayretin,
Külçoro'ya benzeyip görünüyor.
O Külçoro bahadırın,
Kul kişiden başka dururdu.
Yıldırım gibi şakırdayıp,
Takati böylesi bir sesti.
"Ağacığım" diye haykırdı mı,
Haykırışı ulaşırdı,
Yavrulu maral hayvanı,
Bahadırın çıkan sesine,
Zehrine dayanamayıp,
Yavrusunu düşürüp giderdi.
Kırılası kırılıp ölürdü,
Ölenden geri kalanı,
Sararıp solup gün görürdü.
Gönül coşup bölünüyor,
Haykırıp çıkan acı ses,
Külçoro'nun sesi gibi görünüyor.
Tutarsan tutuverirsin,
Kurbanlık gibi boğazlarsın.
Bu canı öylece öldürüp,
Kökünü kurutuverirsin.
Gayretin yüce, kahrın güçlü,
Sataşanı düzleyiverirsin,

You bore shame and scorn and sorrowed.
What you said was a true word:
Escaping without death, without loss,
The one who parted and went was I.
If the least battle-cry is heard,
The heart is riven through with grief.
Your striving, kindled into wrath,
Keeps appearing like Külçoro's own.
That batyr Külçoro
Stood apart from slavish men.
Clattering like the thunderbolt,
His strength was such a voice as that.
When he cried out "My dear lord!",
His battle-cry would carry so
That the maral doe beside her fawn,
At the voice the batyr loosed,
Unable to endure its venom,
Would drop her fawn and flee away.
The doomed would break apart and die,
And what remained behind the dead
Would see its days grow pale and wan.
The heart surges and is riven,
The bitter voice that cries aloud
Seems like the voice of Külçoro.
If you seize, you seize him fast,
You cut the throat as of a sacrifice.
Killing this soul just so,
You wither out his very root.
Your striving is lofty, your fury strong,
You flatten any who provokes you,

Gönül çok çok bölünüyor,
Hele gayretine bakınca,
Sesin Külçoro görünüyor.
Sözümü demeden olmaz,
Beni iyice gözleyip dur.
Kırkların kırkı çullandığında,

O kır attan ayrılıp,

The heart is riven through and through,
Above all, seeing your striving,
Your voice appears Külçoro's own.
It cannot be but I speak my word,
Watch me well and closely now.
When the forty of the forty swarmed upon me,
When from that grey horse I was parted,

Issız bozkırda kaldığımda.
Hani ak kümbete varıp yüz sürdüğümde,
Yanak altından yanak çıkıp,
Kançoro domuzu yad çıkıp,
Dil altından dil çıkıp,
Kılıcını kından sıyırıp bilenip,

Kıl kadar kimse kalmadan, tümüyle,

Cediger yurdu atlanıp,
Ve kara yılkının düldülü,
Kayıp boz kısrağın tayı,
Ganimetle gelen oyulası,
Toltoy'dan düşen soyulası,
Sur Koyon yürümez olduğunda.
Kalabalık kara Cediger,
Yağmur gibi yay çekip,
Dolu gibi türlü ok atıp,
Düşman çığrışıp sel gibi basıp,
Akıncılar yürüyüp el kaplayıp,
Düşman çığrışıp geldiğinde,
Bir yanımda dayanağım yok,
Taybuurul'dan ayrılan,
Töre ağanın bahtı yok.
Yürümez olan Surkoyon'un,
Kâkülü ile kulağını,
Birlikte tutup almışım.
Atam Manas'ın yoluna,
Adayıp kurban etmişim.
Göz açıp kapayıncaya dek,
Şöyle böyle diyene dek,
Vadiden bulut peyda olup,
Dağ dağın başından,
Kara bulut kaplayıp,
Ot silkinip kıpırdayıp,

Gökten altı bölük dolu,
sağanak.

When I remained on the desolate steppe.
When I went to the white tomb and pressed my face,
A cheek came forth from under cheek,
The swine Kançoro turned stranger,
A tongue came forth from under tongue,
He stripped his sword from its sheath and whetted it,
With none left behind, not a hair's worth, wholly,
The Cediger land took horse,
And the düldül of the black herd,
The foal of the lost grey mare,
The gouged one who came with spoils,
The flayed one fallen from Toltoy,
When Sur Koyon would walk no more.
The teeming black Cediger,
Drawing bows like the rain,
Loosing arrows of every kind like hail,
The foe shrieking, pressing on like flood,
Raiders marching, covering the land,
When the foe came shrieking on,
At one side of me I had no stay,
Parted from Taybuurul,
The törö lord had no fortune left.
Of Surkoyon who would walk no more
The forelock and the ear
I took and held together in my grasp.
To the path of my father Manas
I vowed him and made sacrifice.
In but the blinking of an eye,
In but the time to say this or that,
A cloud appeared out of the valley,
From the head of mountain upon mountain
Black cloud came spreading over,
The grass shook itself and stirred,

From the sky six regiments of hail,
a downpour.

Arkların hepsini tıkayıp,
Azgın yağmur, gece çöküp,
Tam öyle olup dururken,
Kadından bir nadide gördüm,
Yüksük ağızlı, boto gözlü,
Süzülüp bakan boto gözlü,
Kırmızı gömlekli, ince belli,
Yan yan süzen ışıl ışıl gözlü,
Görülmedik güzel kız gördüm.
Cellatları yedi bin,
Silahlı muhafızı seksen dört,
Cadı büyüsü okuyup haklayan,
İnsandan böyle bir nadide gördüm.
Kanımı bozuverdi,
Yaratılmış âdemoğlundan,
Takatimi ayırıp kopardı.
Gözümü görmez etti,
Böylece çevirdi beni yolumdan.
Kulağımı sağır etti,
Büyücüden seksen kız,
Günde üç kez yanımda dolandı.
Yoldan çıkarıp aldattı,
İnsanlık suretim kalmadı.
Görsen gaile işte böyle,
Beni büsbütün baştan çıkardı.
Sağ mıdır acep Bakay,
Akıl bulur kimseydi,
Ayçürök kadının küçük kız kardeşi,
Peri kızı Kökmonçok,
Beni iyice baştan çıkarıp,
Gözüme gece indirip,
Canımı ayartmadan koymayıp,
Nice kanımı kuruttu.
Yolumu kesip duruyor,
Efsunlayıp elimi bağlayıp,
Sırtımdan kürkümü soyup,
Beni ayartıp alarak,
Yavrum, büyüyle aldım o kadını.

Choking every channel full,
The raging rain, night falling down,
While it stood exactly so,
I saw among women a rare one,
Thimble-mouthed, camel-fawn-eyed,
Gazing languid, camel-fawn-eyed,
Red-shirted, slender-waisted,
Glancing sidelong, bright of eye,
I saw a beauty of a girl unseen before.
Her executioners seven thousand,
Her armed guards eighty-four,
Reciting witch's spells and striking down,
Among mankind I saw so rare a one.
She spoiled my very blood,
From among created sons of Adam
She parted and tore away my strength.
She made my eye unseeing,
Thus she turned me from my road.
She made my ear go deaf,
Eighty girls of the sorceress
Circled round me three times a day.
She led me from the road, deceived me,
No human likeness stayed with me.
Behold the affliction — such it was,
She led me wholly all astray.
Is Bakay yet alive, I wonder,
He was one who found wise counsel,
The younger sister of lady Ayçürök,
The peri-maiden Kökmonçok,
Leading me astray entirely,
Bringing night down on my eye,
Not resting till she lured my soul,
She dried up so much of my blood.
She keeps cutting off my road,
Casting her spell, binding my hands,
Stripping the fur coat from my back,
Luring me and taking me —
My child, by sorcery I took that woman.

Kayıp kılıp ayartıp,
Buurul atımı eline geçirdi.
Mızrağımı köreltti,
Büyülüden kurtulup,
Uçsuz bucaksız yurda erişinceye dek,
Bulamadım hiçbir çaremi.
Bağladı Buurul tulparı,
Yanıltıp ele yaklaştırmadan,
Elime verdi sunguru.
O gösterdi Aygan'ı,
Alıp elime tutuşturdu,
Kumayık ak tazıyı.
Gönlümü kedere çeviririm,
Ne edeceğimi, çaremi bulamadan,
Tutsaklıkta dururum.
Kösteği yok, ağı yok,
Bağlı olarak dururum.
İnsanlık içinde sayım yok,
Ayartılmakta dururum.
Her cumanın gününde,
Seyrana çıkarım.
Gördüğüm dehşetli işlerim var,
Yaratılmış âdemoğluna,
Kavuşmaya hasret kaldım.
Kökmonçok başta, seksen kız,
Kayıptan bunca zevcem var.

Öldü desen mezarda yok,
Diri olup elde yok,
Böyle oldu, dünya kahpe imiş,

İçim tutuşup, bağrım kor,
Sırrı bilecek tek can yok.
Külçoro esen olsa — diye,

Yaradan'dan gönlüm hoş,
İçim alevli, bağrım kor.
İki elim bağlanmış,
İki gözüm dört dönmekte,

Making me lost, luring me astray,
She got my Buurul horse into her hands.
She blunted my lance,
Till I broke free of the enchantress
And reached the boundless, endless land,
I could find no remedy at all.
She tied up Buurul the tulpar,
Deceiving me, letting none come near,
She placed the gyrfalcon in my hand.
It was she who showed Aygan,
She took and pressed into my hand
Kumayık the white hound.
I turn my heart to grieving,
Finding neither what to do nor remedy,
I remain in captivity.
There is no hobble, there is no net,
Yet I remain as one who is bound.
I have no count among mankind,
I remain as one led astray.
On the day of every Friday
I go out on an excursion.
I have dreadful deeds that I have seen,
For the created sons of Adam
I am left longing to be joined.
Kökmonçok at their head, eighty girls —
So many wives I have from the vanished realm.
Say I am dead — I am in no grave,
Alive — yet not among the people,
So it has become; the world, it seems, is treacherous.
My innards kindle, my breast is ember,
There is no single soul to know my secret.
If only Külçoro were safe and sound — I say,
My heart is glad before the Creator,
My innards flame, my breast is ember.
My two hands have been bound,
My two eyes dart on every side,

Böyle oldum, dünya kahpe imiş.	*So I became; the world, it seems, is treacherous.*
Han oğulları avare kalıp,	*Sons of khans left wandering idle —*
Kaçıp gezecek can var mı?	*Is there a soul who'd rove in flight?*
Kara gün çocukları, el nerede,	*Children of the black day — where are the people?*
Bey oğulları bezginleşip,	*Sons of beys grown weary-hearted —*
Bezip gezecek hâl var mı?	*Is there a state where one roves sick at heart?*
Ey bahtsız çocuklar, el nerede?	*O luckless children — where are the people?*
Ele ulaşır gün var mı?	*Is there a day I reach the people?*
Türkü yakıp söylerim türkümü,	*I raise a song and sing my song,*
İman gibi dosdoğru söylerim sırrımı.	*Straight as the faith I speak my secret.*
Babamın sırdaşı.	*My father's secret-sharer,*
Arslan Bakay yoldaşı,	*The lion Bakay, his companion —*
Sağ esen midir dedem?	*Is my grandsire safe and sound?*
Kançoro'yu tutup alın,	*Seize and take Kançoro!*
Gözü görmüş bilge kişi,	*The sage whose eye has seen the world,*
Yarışanlardan üstün çıkan.	*Who came out above all rivals.*
Nice nesil eskitmiş ulu,	*The great one who has worn out generations,*
Ezelden beri evliya,	*A saint from the beginning of time,*
Bahadırlığı bambaşka,	*His valor is a thing apart,*
Bahadır Bakay ağamın,	*Of batyr Bakay, my elder,*
Halkın ulusu dedemin,	*My grandsire, great one of the people —*
Kesesinde ilaç var,	*There is medicine in his pouch,*
Kimsede olmayan her şeyi var,	*He has all things that no one has,*
İlacının dahası da var.	*And of his medicine there is more.*
Ebep denen bir tanesi,	*The one of them called Ebep,*
Aziz Bakay'ın elinde,	*In holy Bakay's hand,*
Ağrıyan yeri yatıştırırdı,	*Would soothe the place that ached,*
Sebep denen bir ilaç,	*A medicine called Sebep*
Kör gözü umaç gibi açardı.	*Would open the blind eye like gruel-broth.*
Yeryüzünü kolaçan ettirip,	*Having him range across the earth,*
Yelmayan'a bindirip,	*Mounting him on Yelmayan,*
Boz cepkeni giydirip,	*Clothing him in the grey jerkin,*
Kakançın elinden getirtmişti.	*He had it brought from Kakançın's land.*
İlaçlarını alıp gel,	*Take up his medicines and come —*
Bu ayartıcı kâfirden,	*From this beguiling infidel*

Kurtulacak hâl var mı acep?
Beş Arkar yıldızı batana dek,
Beş kez yeniden emzirmiş.
Bahadırlığı bambaşka,
Ananın gözü ıradığında,
Kayıp olur dedirtmiş.
Hani babamdan yetim kaldığımda,
Geniş omzuna bindirip,
Karahan iline kaçırıp gezdirip,

Is there any state of rescue, I wonder?
Till the Five Arkar stars had set,
She suckled me anew five times.
Her valor is a thing apart:
When the mother's eye strayed far,
She had them say he had vanished.
When I was orphaned of my father,
She set me on her broad shoulder,
Fled bearing me through Karahan's land,

Bozkır boyu kaçıp başıboş sürtüp,

Tabanının eti su toplayıp,
Zavallı anam Kanıkey,
İhtiyar anam sağ mıdır?
O anam sağ olup da,
Memesini emecek çağ olup,
Meme emip uyusam,
Anacığımın çilekeş kokusunu,
Gece gündüz koklasam,
Gözüm kulağım açılır.
Ağrıyan yerim yatışır,
Yanımdan ayartıcılar kaçıp dağılır.

Fleeing all along the steppe, drifting masterless,
The flesh of her sole blistering with water,
My poor mother Kanıkey —
Is my aged mother yet alive?
If that mother of mine yet lives,
And the age has come to suck her breast,
If I might suck the breast and sleep,
If my dear mother's long-suffering scent
I might breathe in night and day,
My eye and ear would open.
The place that aches in me would ease,
The beguilers would flee and scatter from my side.

Obadaş konup sana,
Heybetli bahadır Külçorom,
Sonra duyarım sözünü,
Sonra görürüm gözünü.
Sağ esen ise eğer,
Anacığıma mektup uçur,
Mektup uçurursan tez uçur,
Ak hanım anamı,
Alnımda talih olan Meken'i,
Varsa talihli yurdumu,
Gözümü açıp göreyim,
Memesinden emeyim.
Kırdan tutup getir, yüz akı bul,

Camped as camp-mate at your side,
My majestic batyr Külçoro,
Then shall I hear your word,
Then shall I see your eye.
If she is safe and sound,
Fly a letter to my dear mother,
If you fly a letter, fly it swift,
My white lady mother,
Meken, the fortune on my brow,
If it stands, my fortunate homeland,
Let me open my eye and see,
Let me suck from her breast.
Fetch her from the wilds, find honor's white —

Can Külçorom, hemen at sür.

Dear Külçorom, ride out at once.

Altı yürük at ile,
Avuç içi kadar mektup ile,
Yeryüzünü tarayıver,
Nöbet düzüp yeri gözleyip,
Yedi gün durmadan eli arayıp,
Anacığımı buluver.
Anacığım gelip gözü görse,
Öz memesini bana verse,
Emsem fışkırıp süt gelse,
Görünürüm gözüne,
Obadaş konarım sana.
Beline kuşak olurum,
Kulak ver Çoro sözüme.
Tuğ tutana tuğ olurum,

Düşmanına dehşet salarım,
Açık açık söylerim sözüne,
Anacığım Kanıkey sağ esen ise,

Sana arka olurum.
Ama Kanıkey yoksa eğer,
Sırtları dolaşıp süzüver,
Belli ağan töreden,
Umudunu kesiver.
Konalga tutup yurt tutmam,

Anacığım göçmüşse dünyadan,

Külçoro, sana el olmam» —
Deyip, böylece, ulu hunhar,
Bu haberi verdiğinde.
O bildik yadigâr Kara dev:
«Dağ etekleri boyunca seğirteyim,
Ayrılmadan sıkı tut,
Ana Kanıkey'i alıp geleyim.
Yeri gözleyip tarayayım,
Bir kısrak sağımı bile gecikmeyeyim» —

Deyip, böylece, Kara dev,

With six swift-running horses,
With a letter small as a palm,
Comb over the face of the earth,
Setting watches, scanning the ground,
Searching the people seven days unresting,
Find my dear mother for me.
If my dear mother came, her eye beheld,
If she gave her own breast to me,
If I sucked and milk came gushing forth,
I shall appear before your eye,
I shall camp as camp-mate at your side.
I shall be a sash upon your waist,
Give ear, Çoro, to my word.
I shall be a banner to the banner-bearer,

I shall cast dread upon your foe,
I speak openly to your word:
If my dear mother Kanıkey is safe and sound,
I shall be a backing at your side.
But if Kanıkey is no more,
Range over the ridges and glide on,
From your known lord, the törö,
Cut off your hope for good.
I shall take no camping-ground, hold no homeland,
If my dear mother has passed from the world,
Külçoro, I shall not be your people» —
Saying so, in this way, the great fierce one,
When he gave forth this news.
That well-known keepsake, the Black Giant:
«Let me dash along the mountain skirts,
Hold him fast, do not let go,
Let me fetch mother Kanıkey here.
Let me scan and comb the ground,
Let me not delay even one mare's milking» —

Saying so, in this way, the Black Giant,

Külçoro'ya bunu söyleyip,
Görsen tuhaf, dehşeti söyleyip,
İşte böylece, Kara dev,
Kara kayış kamçısını,
Kavrayıp savurup,
Küheylandan üstün yürük atı,

Uyluğuna kamçı basıp,
Yeri tozutup gümbürdeterek,

Kürönsay boyunca koşturup,
Talas'a sürüp gelmişti.
Paha biçilmez giysiler giydirip,
Yılkı içinde Yel-yetmez,
Yel-yetmez'in önüne,
Şahlanıp koşsa mal yetişmez,
Yel-yetmez'i bindirip,
Kanıkey'i, Bakay'ı bindirip,
Kimseyi bırakmadan alıp gelmişti.
Çevikliği ölçüye sığmaz,
Dolu dizgin giden Kara dev,
Bahadır da o, arslan da o,

Hepsinden yaman er de o.

Soylu tulpara bindirip,
Yerli yerince kondurduğu demmiş.

Nice karaltıyı salındırıp,
Sürüp aldığı demmiş.
«Ak hanım anacığım,
Kurban olayım anacığım,
Gözbebeğin biricik bulundu,
Yüz akın şimdi korundu.
Gediğin doldu taştı,
Eksilenin bulundu.
Katı kemiğin yaş döktü,
Zayıflayanın semirdi,
Aç karnın doydu,

Saying this to Külçoro,
A strange sight — speaking the dread aloud,
And just so, the Black Giant,
His whip of black rawhide
Gripping and swinging round,
The swift horse that outdoes the thoroughbred,
Pressing the whip upon its thigh,
Raising dust from the earth and thundering,
Galloping along the Kürönsay,
Had driven on and come to Talas.
Clothing them in garments beyond price,
Yel-yetmez among the herd —
Before Yel-yetmez, though it rear
And run, no beast can overtake it —
Mounting them upon Yel-yetmez,
Mounting Kanıkey and Bakay,
Leaving no one, he had brought them all.
His swiftness fits no measure,
The Black Giant riding at full rein,
He is the batyr, he the lion,

He, too, the man more fearsome than them all.

Mounting them on the noble tulpar —
That was when he settled each in place, they say.

Setting many a silhouette a-swaying —
That was when he drove them on, they say.
«My white lady, dear mother mine,
Let me be your sacrifice, dear mother,
Your one and only eye's pupil is found,
The white of your honor now is saved.
Your breach has filled and overflowed,
What you had lost is found.
Your hard bone has shed its tears,
What had grown lean in you has fattened,
Your hungry belly has been filled,

Düşmanlık eden düşman boğazlandı.
The foe who wrought enmity has had his throat cut.

Geri kalma anam — diye,
Gözbebeği ettiğim meyvem» — diye,
Do not stay behind, my mother — saying,
My fruit I made my eye's own pupil» — saying,

O haberi duyduğunda,
Zavallı deli dolu ananın,
Gönlü gidip bölünüp,
Gözünden yaşı dökülüp,
Çığlık atıp ağlayıp feryat ederek,
Dayanamayıp hıçkırarak,
Çok hayır işi belirip,
Çok tutuşup yanarak,
Yürek çarpıp göz seğirip,
Ölesi anan sevinip.
When she heard that news,
The poor wild-hearted mother's
Heart went out and broke in two,
The tears poured down from her eyes,
Shrieking, weeping, wailing loud,
Sobbing past all endurance,
Many a blessed sign appearing,
Burning, greatly set aflame,
Her heart pounding, her eye twitching,
Your dying mother rejoicing.

Apak saçı seyrelip,
Yiten oğlu bulununca,
Ölüp sönmeden o çilekeş,
Her snow-white hair grown sparse,
When her lost son was found,
That long-suffering one, not dying, not going out —

Nasıl dursun dirilip.
Semetey'ini görmeye,
Görüp de ölmeye,
Kıbleye boynunu çevirmeye,
Kurumuş cana kıymaya,
Katı bir karara girişmiş.
Zavallı canı Kanıkey,
Kıla bağlayıp bırakmış.
Damağının eti takırdayıp,
Yutkunup susayıp kurulayıp,
How could she not stand up alive?
To see her Semetey,
To see him and then die,
To turn her neck toward the qibla,
To end her withered soul —
She had set upon a hard resolve.
Kanıkey, her poor soul,
Had bound it to a hair and let it hang.
The flesh of her palate clacking dry,
Swallowing, thirsting, parching,

Dertlendiğinden hıçkırıp,
Dertlenip ağlayıp feryat edip,
Erken dediği geç olup,
Aziz oğlunu görmeye,
İki gözü dört olup.
Aklı dalıp yaşı akıp,
Gönül coşup baş gidip,
Boz yeleli arslanı görmeye,
Gözü görüp ölmeye,
Sobbing from the grief she bore,
Grieving, weeping, wailing loud,
What she called early turning late,
To see her cherished son
Her two eyes turning four.
Her mind adrift, her tears aflow,
Her heart surging, her head awhirl,
To see the grey-maned lion,
To see him with her eye and die,

Hakk'a boynunu çevirmeye,
Emanet cana kıymaya,
Can eksilip baş gidip,
Gözden yaşla kan gidip.
Kanlı gözünü kar çalıp,
Kan dolu ciğerini dert çalıp,
Yay gibi uçup feryat ederek,
Gitmiş meğer Kanıkey.
Kocamışken Kanıkey,
Altındaki Kökçolok'a,
Ha bire kamçı vurup,
O Bakay da hızla sürüp,
Bıyığı ile sakalını,
Yolup kopartıp savurarak,
Boz yeleli arslana yetişmeye,
Yetişse, Bakay yaman ihtiyar,
Kurban olup gitmeye,
Emanet canı feda etmeye,
Arslan Bakay arslanınız,
Ecelden önce ölmeye,
Yiğit Bakay atanız,
Ömrünün çoğu geçmiş kocanın,
Nasıl at sürdüğüne bakınız.
Şöyle böyle diyene dek,
Göz açıp kapayıncaya dek,
Altın direkli çadıra,
Varıp kavuşuverdi,
Yiten hunhar bahadıra.
Yiteni bulunup,
Yol açılıp yüz akı korunup,
Çığlık atıp ağlayıp Kanıkey,

To turn her neck to the Almighty,
To end the soul held but in trust,
Her soul waning, her head awhirl,
From her eye going tears with blood.
Snow lashing her bloodied eye,
Grief lashing her blood-filled lungs,
Flying like an arrow from the bow, wailing,
Kanıkey, it seems, had gone.
Kanıkey, grown old in years,
On Kökçolok beneath her
Laying on the whip unceasing,
And that Bakay driving hard,
His mustache and his beard
Plucking, tearing, flinging loose,
To reach the grey-maned lion,
Could he but reach — Bakay, fierce elder,
To go and be a sacrifice,
To offer up the soul held but in trust,
Your lion, lion Bakay,
To die before his fated hour,
Your father, valiant Bakay —
The elder whose life is mostly spent —
Behold how he drove his horse!
In but the time to say this or that,
In but the blinking of an eye,
To the tent with golden pillars
He came and was united
With the lost fierce batyr.
The lost one being found,
The road opened, honor's white preserved,
Shrieking and weeping, Kanıkey,

Feryat etti yetişemeden,
Feryadının sebebi,
Göz bağlayan büyücü,
Cadıdan öteye geçemeden,
İnleyip ağlayıp çırpınıp,
Kanıkey durur, kurumuş zavallı,
Gözbebeği biricik Semetey'e,

Wailed, unable to reach him,
The reason for her wailing:
The eye-binding sorcerer —
Unable to pass beyond the witch,
Moaning, weeping, writhing there,
Kanıkey stands, the withered poor one,
To Semetey, her only eye's pupil,

Semetey'e yalvarıp.
İşte o zaman Kanıkey:
«Boz ala doğanım benim,
Boz alaca atmacam, Çolpan'ım,

Saçımı örüp adadığım,
Gecikip de gördüğüm.
Tulpar ölse tırnağım,
Mahmuzu çelik atmacam,
Tırnağı çelik tulparım.
Yıldırım çelik sungurum...»
Anası ağlayıp duruyordu,
Genzi sızlayıp içi yandı.
İki yanaktan akan kan,
Göğsünden aşağı yuvarlandı.
Kanıkey ağlarken,
Kayın ile söğüt ağlayıp,
Gözbebeği göze görünüp,
Bakan canların hepsi ağlayıp,
Hıçkırdı el ağlayıp,
Yeni kavuşan yakınlar ağlayıp,
Kıymetli ağlayıp, arslan ağlayıp,
Sıkışıp nice el ağlayıp,
Kara gönüllü arslan ağlayıp,
Ağlayanların hepsi,
Kendi kaygısını yiyip ağlayıp,
Geçmiş öksüz dertli baş,

Gözden tükenmeyen yaş,
Her kaygıyı yiyip ağlar,
Her bir kaygılı iş düşse,
Ana ile evlat ezilse,
Babalı evlat kavuşsa,
Ölen yeniden dirilip,
Sönen yeniden yandıktan sonra,

Tükenmiş garip dertli baş,
Kavuşup kaldıktan sonra,
Çığrışıp ölmez mi ya,

Pleading to Semetey.
It was then that Kanıkey:
«My grey-pied falcon mine,
My grey-dappled sparrowhawk, my Çolpan,
The one I braided my hair and vowed for,
The one I saw though come so late.
Should the tulpar die — my hoof,
My sparrowhawk with spurs of steel,
My tulpar with the hoof of steel.
My gyrfalcon of thunderbolt steel...»
His mother went on weeping so,
Her nose-bridge stung, her innards burned.
The blood that ran down her two cheeks
Rolled on downward past her breast.
While Kanıkey was weeping,
The birch and willow weeping too,
Her eye's own pupil now in sight,
All the souls who watched were weeping,
The people sobbed and wept aloud,
The newly joined kinsfolk weeping,
The precious weeping, the lion weeping,
Many a folk pressed close and weeping,
The black-hearted lion weeping,
And all of those who wept
Wept feeding on their own sorrow,
The orphaned, grieving head of days gone by,
The tears unending from the eye,
Weeps feeding upon every sorrow,
Should any sorrowful matter fall,
Should mother and child be crushed,
Should a fathered child be joined,
The dead come back to life,
The extinguished burn once more —

The spent and stranger grieving head,
After being joined at last,
Would they not shriek as if to die,

Sinek kadar cana kıymaz mı ya.
Her dertliler baş kavuşturunca,
İşte böyle olurmuş meğer, —
Deyip, böylece halk çığrışıp,
Kurşun gibi eriyip,
Ana ile evlat kavuşup,
Yüz yüze geldikleri yer,
Sağlam yaratan kudretin,
Gerçekten verdiği yer.
Kalabalık derleyip el toplayıp,

Ak sakalı yaşla ıslanıp,
«Ay biriciğim» diye hıçkırıp,
Aykol Bakay ihtiyarınız,
Ağıt yakıp duruyor işte o.
Dalgalanıp kor olup,
Çok tutuşup ateş olup,
Bahadır Bakay atanız,
Kıbleye boynunu çevirişi,
Yıpranmış cana kıyışı,
Çok horluk görmüş ihtiyar,
Gözünün yaşını tutmadı:
«Vah boz yeleli kaplan,
Karaltın sağ göründü.
Kaygılanıp da ne edeyim,
Gözbebeği ettiğim yetimim,
Tam önünde ben senin,
Kurban olup gideyim.
Hani hunhar törem sağken,
Koca şehir Kakançı'yı,
Kuşatıp durduğum çağda,
Kalday ile şie'yi,
Dövüp durduğum çağda,
Gaip kırına mı düştüm.
Gece susayıp, pek kavrulup,
Bunca ölmeyişim neden,
Bengisu'dan mı içtim?
Ocaklı hunhar sağken,

Would they not give the fly-small soul?
When all the grieving join their heads,
Just so it is, it seems, —
Saying so, the people crying out,
Melting like the lead,
Mother and child were joined,
The place they came to face to face —
A place the power that fashions whole
Has given in very truth.
Gathering the throng, assembling the people,
His white beard soaked with tears,
Sobbing «O my only one»,
Your elder, Aykol Bakay,
Stands there keening the lament.
Rippling, becoming ember,
Kindling greatly, becoming fire,
Your father, batyr Bakay,
His turning of his neck toward the qibla,
His ending of his worn-out soul,
The elder who had seen such scorn
Held not back the tears of his eye:
«Alas, grey-maned tiger,
Your silhouette appeared alive.
What should I do with sorrowing,
My orphan I made my eye's own pupil,
Right here before you I
Would go and be a sacrifice.
When my fierce törö yet lived,
When the great city Kakançı
I stood besieging in that age,
When kalday and şie
I stood battering in that age —
Did I fall to the vanished waste?
Thirsting by night, sorely scorched,
Why is it I have not died all this while —
Did I drink of the Water of Life?
While the hearth-blessed fierce one lived,

Ulu kuş etini mi yedim?
Hırpalanıp kor olup,
O vakitten bu vakte,
Uluklardan ayrılıp,
Perişan olup avare kalıp,
Böyle ölsün mü dedin?
Yandım piştim kor oldum,
Ufalandım yok oldum.
Seçkin yiğittim, zayıfladım,
Boz yeleliydim, yoruldum.
Çoğunu yakıp yitirdim,
Boz yeleli gençliğin yarısını,
Çeliktim, yumuşayıp tunç oldum,
Nice borana rast geldim,
Kıymetlilerce kemirilip yem oldum.

Kuru sakal Bakay dedirtip,
Kurnaz düşmana dile düştüm.
Kanadım da kuyruğum da karış karış,
Yolunup koparılıp yem oldum.
Su değmeden beynim kaynayıp,
Ot bitmez çorak çöl oldum.

Kuyruk ile yeleden ayrılmış,
O çöldeki kulan ben oldum.
Ölmeden yitmeden kaygılandım,
Gözbebeği ettiğim hunhar arslan,
Kaplan, senden ayrıldım.
Gözüm kan çanağı hâl oldum,
Gereği kalmamış can oldum,
Gerilip duran yaman candım,
Dişsiz çöküк ihtiyar oldum.
Tilki gibi belimi büktüm,
Düzenim gidip, yıpranmış can,
Yükümü gece canavarına yükledim.
Baştan beri ben Bakay,
Bahadır olarak yaratılıp,
Bahadırın gözü yokken,
Bunca belaya bulaştım.

Did I eat the great bird's flesh?
Battered about, becoming ember,
From that time to this time,
Parted from the great ones,
Left wretched and adrift,
Did you say: let him die like this?
I burned, I cooked, I turned to ember,
I crumbled and became as nothing.
I was a chosen brave — I have grown weak,
I was grey-maned — I have grown weary.
Most of it I burned and lost,
Half of the grey-maned one's youth,
I was steel — I softened into bronze,
I met with many a blizzard,
Gnawed by the precious ones, I became fodder.
Made to be called dry-bearded Bakay,
I fell to the tongues of the cunning foe.
My wing and my tail, span by span,
Were plucked and torn — I became fodder.
My brain boiled though no water touched it,
I became a barren desert where no grass grows.
Parted from the tail and from the mane,
That kulan of the desert — it was I.
Not dying, not perishing, I sorrowed,
Fierce lion I made my eye's own pupil,
Tiger, from you was I parted.
My eye became a bowl of blood,
I became a soul no longer needed,
I was a fearsome soul, drawn taut,
I became a toothless, sunken elder.
Like a fox I bent my back,
My order gone, a worn-out soul,
I loaded my burden on the beast of night.
From the beginning I, Bakay,
Created as a batyr,
While the batyr's eye was gone,
Was tangled in so much calamity.

Pehlivanlara karşı yıpranmış can,
Kökbörü oğlağı gibi çekiştirildim.
Uzayıp alay oldu yaşımız,

A soul worn out against the wrestlers,
I was tugged about like the kid of kökbörü.
Our years stretched long and became mockery,

Uluğun gözü yokken,
Oğlaktan aşağı başımız.
Ninniyle büyüttüğümüz Kançoro,
Gösterdi şehir Alay'ı,
Etti bize neler neler» —
Lokman misali Bakay bunu deyip,
Hüngürdeyip ağıt yakıp durdu,

İnleyip boğuk boğuk sızlandı.
Söyleyip ağzını toplayana dek,

Ay gibi kadın Ayçürök,
Gülümseyip apaydın,
Ayna gibi yüzü parlayıp,
«Adaklım» diye feryat edip,
Alabildiğine ağlayıp hıçkırıp.
Dertlenip dertliyle kavuşup,
Hıçkırıp ağlayıp ezilip,
Tarak değmemiş kara saç,
Tel telinden ayrılıp,
Kalın örgü olmuş zavallı saç,
Göğsünde görünüp.
Bıldırcın gibi gözünden,
Bölük bölük yaş gidip,
Karadut gibi gözünden,
Kamçı gibi damla damla yaş gidip,
«Boz yelelim ay» diye feryat edip,
«Baş koştuğum» diye hıçkırıp:
«Kaplan törem, üstün arslan,
Asilliğini arttırdın,
Azaplı, müşkül belayı,
Zavallı başa çektirdin.
Üstün çelik Zülfikar'ı,
Bölökbay'a dövdürttün,

While the great one's eye was gone,
Our head lower than a goat kid's.
Kançoro, whom we raised with lullabies,
Showed us the city of Alay,
Did to us what things, what things» —
Bakay, like Lokman, saying this,
Kept keening the lament, weeping in torrents,
Moaning, he lamented hoarse and low.
Before he could speak and gather in his mouth,
The moon-like woman Ayçürök,
Smiling, radiant-bright,
Her face gleaming like a mirror,
Wailing «My betrothed!»,
Weeping and sobbing beyond all bounds.
Grieving, joined with the grieving one,
Sobbing, weeping, crushed with woe,
Her black hair untouched by comb,
Parted strand from strand,
The poor hair grown to a thick braid
Showing upon her breast.
From her eye, like the quail,
Tears going troop by troop,
From her black-mulberry eye
Tears going drop by drop like whip-lashes,
Wailing «O my grey-maned one!»,
Sobbing «He to whom I bound my head»:
«Tiger törö mine, surpassing lion,
You made your nobility the greater,
The tormenting, grievous calamity
You made this poor head bear.
The surpassing steel Zülfikar
You had Bölökbay forge and hammer,

On altı yıl yitip,
Dağın dibini beklettin.
Şanlı görkemli boz yelelim,
Tasadan gitmez benim hasretim.
Sarı hastalık gibi sararıp,
Sayısız müşkül derde tutuldum,
Emaneti saklayageldim,
Sayısız düşmanın içinden,

Sixteen years you were lost,
You made me wait at the mountain's foot.
My glorious, splendid grey-maned one,
My longing does not pass from sorrow.
Yellowing like the yellow sickness,
I was seized by countless grievous woes,
I kept the trust and guarded it,
Out of the midst of countless foes,

Karnımda kalan körpe oğlunu,
Türlü işe salıp bunu ettin,

Adaklı ay gibi kadını,
Kadir bilen akıl yoldaşını,
Bunca yıl dul ettin.
Aldığın çelikten karayağız,
Ardında inler yüzü kara.
Bundan öte deli doluyu,
Terkine bağlayıp git.
Cefayı birlikte çekene,
Kavuşup birlikte yatana,
Yolu açık olsun kahpe dünya,

Ezilip sırrı bilene,
Katılıp birlikte gezene.
Bahtsızını alıver,
Gönlünce yönetip yanında götür,

Çok sefer uzağa çekse de.
Boz yeleli töre kaplan,
Terkine koyup git.
Türlü türlü gömleğimi,
Yüklesem boynuma yetmez,

Kuru başa darlık salmadan,

Çekiver koynuna» —
Deyip, böylece, feryat edip,
Ayçürök ağlayıp hıçkırıp,

The tender son left in my womb
You cast into all manner of trials — this you did,
The moon-like woman betrothed to you,
Your wise companion who knew your worth,
You made a widow all these years.
The steel-black one you took —
Behind you moans the black-faced one.
From this day on, the wild-hearted one
Bind to your crupper and go.
To her who bore the torment with you,
Who was joined and lay beside you,
May the road be open — treacherous world —
To her, crushed, who knows the secret,
Who joined and roamed together with you.
Take up your luckless one,
Guide her at your will, bear her at your side,
Though many a journey draw you far.
Grey-maned törö tiger,
Set her on your crupper and go.
My shirts of every kind —
Were I to load them on my neck, it would not suffice,
Without bringing hardship on this bare head,
Draw her into your bosom» —
Saying so, in this way, wailing loud,
Ayçürök weeping and sobbing,

Bezgin canların hepsi ezilip,
Dertliler bugün kavuşup,
Zavallıların hepsi hıçkırıp,
Kalanların hepsi feryat edip,
Yaşlısı kamburu hep ezilip,
Ana baba, evlat kavuşup.
Kara dev ile Külçoro,
Erler geri kalmadan coşup,
Her dertlinin hepsi,
Bahadır ıssız kırda kavuşup,
Telaş içinde durdular.
Söyleyip ağzını toplayana dek,

Bölünüp elin düşüncesi,
Bölünüş böyle, baksana,
Varmış meğer kavuşmaya,

All the weary souls being crushed,
The grieving being joined today,
All the poor ones sobbing,
All those remaining wailing loud,
Its old and its bent all crushed with woe,
Mother, father, child being joined.
The Black Giant and Külçoro,
The men, none staying back, surging,
Every one of all the grieving,
Joined with the batyr on the desolate waste,
They stood in agitation.
Before he could speak and gather in his mouth,

The people's thought divided,
Such the dividing — only look,
There had come, it seems, to be joined,

Bahadırın oğlu Seytek.
Ata yüzünü görmeye,
Yerinde sözü geç kalıp,
İki gözü dört olup,
Yanıp pişip atılıp,
Babası hunhar töreye,
Yetkin Seytek yalvarıp,
Halkın esenliğini dilerken,
Arkada kalan Seytek'i,
Semetey'e bakınca,
Sakalı sadak kını gibi,
Bıyığına bakınca,
İmrenilen kın süsü gibi,
Ağzından çıkan soluğu,
Vadiyi bozan alev gibi.
Kirpiği alev, gözü kor,
İnsanda öyle dehşet yok.
Hunharlığı, arslanlığı,
Âlemi aşmış meğerse,
Han babamın erliği,
Yüzü alacakaranlık, sözü ateşli,
Gayreti başka, zehri kor,

Seytek, the batyr's son.
To see his father's face,
His word in its place come late,
His two eyes turning four,
Burning, seething, hurling forth,
To his father, the fierce törö,
The accomplished Seytek pleading,
While wishing the people well-being,
Seytek, who stayed behind —
When he looked on Semetey,
His beard like a quiver's sheath,
When he looked on his mustache,
Like a sheath-ornament to be envied,
The breath that left his mouth
Like a flame that ravages the valley.
His lashes flame, his eye an ember,
In man there is no dread like that.
His fierceness and his lionhood
Had overpassed the world, it seems,
The manhood of my khan father,
His face half-dusk, his word aflame,
His striving apart, his venom ember,

Kaplan babam arslan misali,
Âlemde böyle kul yok.
Ay kulağı kalkan gibi,
İri gözü Çolpan gibi,
Kemerli burnu dağ sırtı gibi,
Ağzından çıkan soluğu,
Orda boğazının yeli gibi.
Hiddetine dokunanı,
Bütün çağı sürüp yiyecek gibi.

Orta boylu, geniş omuzlu,
Ölçüsüz yiğitlikle heybetlenip,
Kara benekli kaplan,
Böğründen atılmış gibi.
Küt kuyruklu boz yeleli arslan,
Parçalayıp yırtacakmış gibi,
Dört bir yanına davranmış.
Sureti başka kara buğra,
Ardından gerilip atılmaya hazır,

Altı vadi yerden soluk çeken,
Altmış çift kara buğra.
Koruyanı boz kaplan,
Endamı geniş, kendisi arslan,
Ölçsen böylesi can olmaz,
Karşısına kul çıkamaz,
Yüz tutup düşman yenemez,
Davranışı kaplan gibi,
Saldırdığı sağ kalmaz gibi.
Gayreti dağ sırtı gibi,
Hesaba sığmaz arslan babam,
Kapışsa canı yiyecek gibi.
Karaltısı çelik kale gibi,
Sataşanı emip yutacak gibi.

Sakalı çınar bağı gibi,
Üşüşen kırılıp kalır gibi,

Adamakıllı yaratılmış meğer» —

My tiger father like a lion,
In the world there is no such servant.
His moon-ear like a shield,
His great eye like the Çolpan-star,
His arched nose like a mountain ridge,
The breath that left his mouth
Like the wind of the Horde's own gorge.
Whoever touches on his wrath
He seems to drive and devour a whole age through.
Middling of stature, wide of shoulder,
Majestic with valor beyond measure,
Like a black-spotted tiger
Sprung from out its flank.
The stub-tailed, grey-maned lion,
As if to rend and tear apart,
Has braced himself on every side.
A black bull-camel apart in visage,
Drawn taut behind, poised for the spring,

Drawing breath from six valleys' distance,
Sixty pairs of black bull-camels.
His guardian a grey tiger,
His frame broad, himself a lion,
Measure him — there is no soul his like,
No servant can come out before him,
No foe can face him and prevail,
His bearing like a tiger's,
Whom he assails seems not to stay alive.
His striving like a mountain ridge,
My lion father past all reckoning,
Grappling, he seems to devour the soul.
His silhouette like a fortress of steel,
He seems to suck in and swallow all who provoke.
His beard like a grove of plane-trees,
Those who swarm him seem to break and lie still,
Fashioned thoroughly indeed, it seems» —

Diye düşündü er Seytek,
Babası gözüne görünüp,
Aklı hayran kalıp bölünüp,
Şimdi hoşnut olup durdu.
Bunun kök atası Tügöl Han,
Soyundan eksilmez Kara Han.
Keskin elmas çeliğe kın imiş,
Halk çığrışıp ün salıp,
Elin şamataya düşüp gezdiği,
Yalan değil, gerçekmiş.
Babayı Tanrı almasın,
Babayı diri tanımadan,
Arkada evlat kalmasın.
Bunun gibi horluğu,
Yaradan'ı hak ise,
Kuluna salmasın.
Gönül kederli tasada,
Boz yeleli babam arslanımı,
Gözüm gördü bu sefer,
Tanrı'ya sitem etmem.
Hunhar da imiş, arslan da imiş,
Zavallı babam boz yelelinin,
On iki uzvu denk imiş.

So thought the man Seytek,
His father appearing before his eye,
His mind struck with wonder, riven,
Now he stood well content.
His root-forefather was Tügöl Han,
From his line unfailing, Kara Han.
He was a sheath to keen diamond steel;
That the folk cried out, spreading fame,
That the people went about in uproar —
Is no lie, but truth, it seems.
May God not take the father —
Without knowing the father alive,
May no child be left behind.
Scorn the like of this,
If the Creator is just,
May He not cast upon His servant.
The heart in grieving sorrow,
My grey-maned father, my lion,
My eye has seen him this once —
I make no reproach to God.
Fierce he was, and lion he was,
My poor father, the grey-maned one —
His twelve limbs were in balance.

Ak maralı kovalayıp,
İnek gibi uysal ettiği doğruymuş.

Ay-âlemi babam arslan,

Perişan ettiği doğruymuş.
Boz yeleli babam kavga koparmış,
Gök maralı kovup inek etmiş,

Göründüğü yerde perişan etmiş.
Hıtay'ı bozup yol açıp,
Kıyba'yı vurup ganimet alıp,
Koca yurda ordu salıp,
Sırtları tarayıp bel alıp,
Donanıp nice geçit alıp.

That he chased the white maral
And made it meek as a cow — that was true.
That my father the lion laid moon and world
In ruin — that was true.
My grey-maned father broke out battle,
He chased the blue-grey maral and made it a cow,
Wherever he appeared, he laid in ruin.
Breaking Hıtay, opening the road,
Striking Kıyba, taking spoils,
Loosing an army on the great homeland,
Combing the ridges, taking the passes,
Arrayed in arms, taking many a defile.

Akrabasına tuğ olup,
Düşmana yönelip yüz tutunca,
Yaktığı yalım kesilip,
Ala-Too'nun kalesiymiş,
Babam boz yeleli yamanı,
Düşmanlık besleyen nice düşman,
Nereden çıktı dermiş.
Anan insan şaşakalmış,
El yurdun dediği yerindeymiş,

Fişekliğe kurşununu süren,
Üstün babam arslan ile,
Atışmaya çıkan babayiğit.
Boy ölçüşen sağ kalmamış,
Zırh takımı seksen dört olmuş,
Savuruşu kızıl yangın olmuş,

Yüzleşen sağ durmamış,
Yüzleşen insan vınlayıp kaçmış,
Atışmaya çıkan bozguna uğramış,
Heybetini gören düşmanlar,
Emanet candan umut kesmiş.
Savaşı enginde toz kopunca,
İnatlaşan yerle bir olmuş.
Yaman babam bu boz yeleli,
Talas'ın ortasını yaylamış,

On dört atını bağlamış.
Atışmaya çıkan düşmanı,
Önüne katıp sürmüş.
Öfkesine dokunulduğunda,

Azı dişine vurup çiğnemiş.
Mızrakladığı sayısız, kül olmuş,

Saldırışı tümen tümen, bin olmuş.

Çelik kale, büyük hisar,
Kestirsem, babam ulu imiş.

Being a banner to his kin,
When he turned his face against the foe,
The blaze he kindled cutting through,
He was the fortress of the Ala-Too,
My father, the grey-maned fearsome one —
Many a foe who nursed enmity
Would say: from where did he spring?
Your mother — people stood amazed,
What folk and homeland said held true in its place,
Ramming his bullet into the cartridge-belt,
With my surpassing father, the lion,
The stalwart who came out to trade fire —
None who measured himself survived,
His suits of armor became eighty-four,
His scattering blows became red conflagration,
None who faced him stood alive,
The man who faced him fled off whirring,
Who came out to the firefight met his rout,
The foes who saw his majesty
Cut off their hope of the soul held in trust.
When battle-dust rose on the expanse,
The obstinate were levelled with the earth.
My fearsome father, this grey-maned one,
Made his summer pasture in the midst of Talas,
He tethered his fourteen horses.
The foe who came out to trade fire
He herded and drove on before him.
When his fury had been touched,

He struck them to his back teeth and chewed.
Those he lanced were countless, turned to ash,
His onslaughts, tümen upon tümen, became a thousand.
A steel fortress, a great citadel —
If I judge it, my father was great indeed.

Cediger'e yenilip,
Yetkin babam, zavallı arslan,
Niçin bunca hor olmuş.
Sarı vadiyi doldurup taşırmış,
Öldükçe çoğalmış,

Tükendikçe tütmüş,

Kökünden beri güçlenmiş.
Öldükçe serpilmiş,

Hükmü de varmış, arslan da imiş,
Deniz gibi babam boz yeleli arslan,
Her yanı denkmiş, kusursuzmuş,
Meğer babam bunca ermiş.
Semetey oğlunun ettiğine,
Tanrı'ya sitemim yok,
Elden duyup söz süzüp,
Sözünü gördüm babamın,
Yetim kalıp yetişip,
Yurduna güç bela katılıp,

Serpilip boy atıp er olup,
Er oğluyla denk olup,
Kendisini gördüm babamın.
Kendi şöyle dursun, alev saçan,
Gözünü gördüm babamın.
Can yanıp bağrım kor,
Yaradan'dan gönlüm hoş.
Dileyip gördüm babamı,
Zerre kadar yerde hasret yok.
Yaradan'dan gönlüm hoş,
Dayanağımı yoklayıp destek gördüm,
Yiğidim babamı ben gördüm.
Ala-Too gibi karaltım,
Yürek coşup iç kaynayıp,
Gerçekten sevinerek giderim,
Atanın gördüm karaltısını» —
Deyip, böylece, oğlu,

Defeated by the Cediger,
My accomplished father, poor lion,
Why was he so brought to scorn?
He filled the yellow valley to overflowing,
The more they died, the more they multiplied,
The more they were spent, the more they smoked on,
From the root itself they gathered strength.
The more they died, the more they flourished,
He had dominion too, and lion he was,
My father, sea-like, the grey-maned lion,
Every side of him in balance, without flaw,
So great a saint, it seems, my father was.
For what befell his son Semetey
I make no reproach to God,
Hearing from the people, sifting the word,
I have seen my father's word,
Left an orphan, growing up,
Joined to his homeland through hardship sore,
Flourishing, shooting up, becoming a man,
Become the equal of a hero's son,
I have seen my father's very self.
His self aside — the flame-spraying
Eye of my father I have seen.
My soul burns, my breast is ember,
My heart is glad before the Creator.
I wished, and I have seen my father,
Not a mote of longing stays in place.
My heart is glad before the Creator,
I felt for my stay and found support,
I — I have seen my father, my brave.
My silhouette like the Ala-Too,
My heart surging, my innards boiling,
In very truth I go rejoicing,
I have seen the father's silhouette» —
Saying so, in this way, his son,

Feryat edip yanıyor, baksana.
Baba oğul kavuşup,
Coştuğuna baksana.
Bir kucaklayıp almaya,
Göğü yeri inleterek,
Bir görüşüp kalmaya,
Yanıp gidiyor, baksana.
Er Semetey bahadırda,
Söyleyecek sözü yok.
Bakıp dikecek gözü yok,
Derde deva gelir ilaç yok,
Böyleymiş şu kahpe dünya.
Ayartılmış aykol arslan,
Babalı evlat kavuşup,
Tanışamadan durdukları o yer.

Semetey durup bunu söyler,
Görülmedik yaman dehşeti söyler:
«Anadan doğup arslan oldum,
Ay-âlemi perişan eden,
Arslan boz yeleli er oldum,
Düşmana ayartılıp,
Halktan bezen ben oldum.

Mağara tutup ev kıldım,
Halktan kopup ayrıldım,
Gözbebeği edip oturduğum,

Külçorom'dan ayrıldım.
Yollar gözleyip kaygılandım,
Anadan, evlattan, zevcemden,
Kaleli Kırgız halkımdan,
Kalan varımdan ayrıldım.
İnsanoğlunun kaderiymiş,
Beni ayartıp bağlayan.
Peri kızı Kökmonçok,
Ayçürök'ün küçük kız kardeşi,
Ağ kurup yolumu kesip,

Wailing and burning — only look.
Father and son being joined —
Only look how he surges.
To take him in one embrace,
Making heaven and earth groan aloud,
To meet him once and remain,
He burns away — only look.
In Er Semetey the batyr
There is no word left to speak.
No eye to fix in gazing,
No medicine comes as cure for the grief,
Such is this treacherous world.
The beguiled aykol lion,
Fathered child being joined,
That place where they stood, unable to know each other.
Semetey stands and speaks this,
He speaks a fearsome dread unseen before:
«Born of a mother, I became a lion,
He who laid moon and world in ruin,
I became the lion grey-maned man,
Beguiled away unto the foe,
The one grown weary of the people — that was I.
I took a cavern and made it home,
I broke from the people and was parted,
He whom I sat making my eye's own pupil —
From my Külçorom I was parted.
I watched the roads and sorrowed,
From mother, from child, from my wife,
From my fortressed Kırgız people,
From what remained mine I was parted.
It was the fate of the son of man
That lured and bound me fast.
The peri-maiden Kökmonçok,
The younger sister of Ayçürök,
Spread her net and cut my road,

Efsunlayıp elimi bağlayıp,
Çok gösterdi görülmedik şeyi.
Ölü değilim, diriyim,
Ölmeyenlerin biriyim,
Göstermeden bağlayıp gözümü,

Casting her spell, binding my hands,
She showed me much that none had seen.
I am not dead, I am alive,
I am one of those who have not died,
Binding my eye unseen and unrevealed,

Cadılar birleşip bir olup,
Alıp götürdüler beni.
Aldanıp yollara düştüm,
Elimden ayrılıp gittim,
Yerin dibi Celpiniş,
Üç yıl orada kaldım.
Bu dünyanın zevkine
Nice kereler doydum.
Mediyne'nin çölünde,
Can basmazın kıyısında,
Üç yıl orada kaldım.
Geri dönüp kıvrılıp,
Beri gayıpçının kara mağarasına

The witches banded all as one,
And carried me away.
Deceived, I took to the roads,
I parted from my people and was gone,
To Celpiniş, the earth's abyss,
Three years I tarried there.
Of this world's pleasures
Many a time I had my fill.
In the desert of Mediyne,
On the shore where no soul treads,
Three years I tarried there.
Turning back, winding round,
To the black cavern of the unseen sorcerer this side

Geldiğimi bilirim.
Can yoldaşım seksen kız,
Onlarla yoldaş gezerim.
Halkı yöneten, el tutan

I know that I have come.
Eighty maidens, companions of my soul,
With them I wander as their fellow.
The greatness that ruled the people, held the land,

Ululuk da geçti benden,
Kulak duymaz, göz görmez,
Vebal içindeyim bu yerde.
Hunhar başım sağ mıdır,
Bir murada ermeye,
Dönüp ele gitmeye,
Otağlı şehir, uçsuz yurt,
Kıvrılıp geri varmaya,
Kardeşimi, çocuğumu, karımı
Dönüp bulup almaya,
Erken sözüm geç oldu,
İki gözüm dört oldu.
Külçoro'nun sesini açıkça duyup,
Yarınki derdim depreşip,

That greatness too has passed from me,
Ear hears not, eye sees not,
I lie beneath a curse in this place.
Is this fierce head of mine alive,
To attain one heart's desire,
To turn and go back to my people,
The tented city, boundless homeland,
To wind my way back again,
My brother, my child, my wife
To return, to find, to take them back,
My early word has come too late,
My two eyes have turned to four.
Hearing clear the voice of Külçoro,
My morrow's grief stirred up anew,

Has yiğidim Külçoro,
Bunu duyup durdum ben,
Nicedir yatan derdi andım.
Gerçek Külçoro sen isen,
Gerçek bozkurdun ben isem,
Söylenen sözüm zar mıdır,
Geniş gömleğin sağlamı,
Kadınların en beceriklisi,
Uzun saçın en pakı,

Külçoro, my truest brave,
I stood and heard all this,
I recalled the grief long dormant.
If you are Külçoro in truth,
If I am your grey wolf in truth,
Is the word I speak a lament?
Soundest of the wide-cut shirts,
Most deft of all women,
Purest of the long-haired,

Kadınların padişahı.
Süslenene aydınlık gün,
Kadın cenneti, kadir gecesi,
Canım anam Kanıkey,
Ölmeden sağ bir can mıdır?
Canım anam, bu cennet,
Ölmeyip sağ mıdır acep?
Anacığım tez gelseydi,
Kıbleye doğru yönelip,
Aç çeliği yastık edip,
Değirmen gibi ağzımı açayım.
Sağ memesini düzeltsin.
Kül azıktan yedirsin,
Bağrına basıp kara bahtımı,
Süt bebeği gibi emzirsin.
Değirmen gibi ağzım açılsa,
Sağ salim gelse çilekeş anam,

Ağzıma ak meme sütü saçılsa,

Bu hastalıktan kurtulurum.
Arslan doğmuş şir kardeşim,
Şah koruyan er kardeşim,
Sonra sana dönerim.
Görürüm senin gözünü,
Sonra o böyle söylerken,
Kanıkey ana koca yaşta ağlayıp,
Hunhar bu hale düşmüş diye,
Bakan halkın hepsi ağlayıp.

Padishah of womankind.
Bright day to the adorned,
Paradise of women, Night of Power,
Kanıkey, my darling mother,
Is she a soul alive, undying?
My darling mother, that paradise,
Lives she still, I wonder, undying?
Would that my dear mother came in haste,
Turning toward the qibla,
Making the bare steel her pillow,
Let me open my mouth wide as a mill.
Let her set right her right breast.
Let her feed me the ash-baked fare,
Clasping my black fate to her bosom,
Let her suckle me like a milk-fed babe.
If my mouth should open like a mill,
If my long-suffering mother came safe and sound,
If white breast-milk sprayed into my mouth,
I would be delivered of this sickness.
My brother born a lion, a very shir,
My warrior brother, guardian of the shah,
Then I shall return to you.
I shall look upon your eyes,
Then, as he was speaking thus,
Mother Kanıkey wept in her great age,
Saying, the fierce one has fallen to this state,
All the folk who watched were weeping.

Sinek kadar can çıkmaz çığrışıp,

Dertliler ağlayıp hıçkırıp.
Anası çilekeş Kanıkey,
Ölse dahi hasreti yok,

Sinek kadar canı kalmış yok.
Gönlü coşup boyu eriyip,
Boz yorga gibi salınıp,
Kurşun gibi çalkanıp,
Bedeni gevşeyip titreyip,
On iki damar, seksen kemik,
Kalmadan eriyip titreyip.
Azat boyu ürperip,
Ak meme sütü fışkırıp,

Kendinden geçip durdu o an.
Göz açıp kapayıncaya dek,
Anası çilekeş hıçkırıp,
Sinek kemiği çatırdayıp,
Bedeni gevşeyip savrulup,
Çolpan'ım deyip yalvarıp,
Memesini uzatıp yerleşip,
Gül yavrum deyip dolanıp,
Anası yakına vardığında,
Kederli gönlü yatıştı o dem,

Şah koruduğu garip şir,
Ana kokusu geldi deyip,
Yaradan iyisini verdi deyip,
Görüversem gönlüm tok,
Anamdan başka mekânım yok.
Ecel bulup bir gün ölürüm,
Beş arkar yıldızı batıncaya dek,
Yiğit anamın mekânına
Ne yapıp da varırım?
Kundakta bebek çağımda,
Çığlık çığlığa ağlayıp sokuldum.
Altı aya vakit dolduğunda,

Shrieking till scarce a fly's worth of life was left,
The grief-stricken wept and sobbed.
His mother, long-suffering Kanıkey,
Though she should die, she'd know no yearning,
Not a fly's worth of life was left in her.
Her heart surging, her frame melting,
Swaying like a grey ambler,
Quaking like poured lead,
Her body slackening, trembling,
Twelve veins and eighty bones,
All melting, trembling, none left firm.
Her free-born frame shuddering,
White breast-milk spurting forth,

That instant she swooned away.
In the space of a blinking eye,
His long-suffering mother sobbing,
Her fly-thin bones crackling,
Her body slack and reeling,
Pleading, saying, "My Çolpan,"
Offering her breast, settling close,
Circling round, saying, "My rose-child,"
When his mother drew near,
That moment his sorrowing heart was stilled,
The forlorn shir, the shah's protector,
Saying, "The scent of mother has come,"
Saying, "The Creator has given His best,"
Could I but see her, my heart is full,
I have no dwelling but my mother.
One day fate will find me and I die,
Till the Five Arkar stars go down,
To my valiant mother's dwelling
How, by any means, shall I come?
When I was a babe in swaddling,
Screaming, wailing, I pressed close.
When six months' time was full,

Memeni kapıştım.
Yedinci ayda şişirdin,
Sekiz ay vakit olduğunda,
Gömleğini yırttırıp teptirdin.
Yiğitliğimi elden aşırdın.
Baldır etini yara edip,
Topuğunu ağrıtıp,
Baldırından kan gidip,
Allah deyip inleyip zâr edip,
Sakarmeke uçmaz kırım diye,
Göz bebeğim kıldığım oğlum diye.

Kara han girdi böylece,
Kara han'a vardığında,
Boynuma muska taktırdın,
Düşmandan ayrı baktırdın.
Sefa sürerken çilekeş ana,
Perişan olup kederlendin,
Ben bahtsızdan ayrıldın.

Aziz anam, yiğidim,
Emanet cana gereğim,
Yüzü aydınlık ulu anam.
Göz bebeği edip oturan,
Kurban olduğum anacığım.
Göğsüne kapanıp öpeyim,
Memeni uzatsan emeyim.
Memeden apak süt çıksa,
Kemiğe işlemiş dert çıkar,
Kederin hepsi yok olur,
Dönüp oğlun onulur.
Memenden süt çıksa,
Gerçek dileyip Hüda'nın verdiğidir.
Memeden kara kan çıksa,
Gerçekten Hüda'nın vurduğudur.
Memeden apak süt çıksa,
Yüzünü Hüda'nın açtığıdır.
Döner geri gelir arslanın,
Yangının hepsi dağılır,

I seized upon your breast.
In the seventh month you made me swell,
When eight months' time had come,
You let me tear your shirt and kick you.
You bore my prowess beyond the tribe.
Making wounds of your calf's flesh,
Making your heel to ache,
Blood running from your calf,
Moaning "Allah," making lament,
Saying, "a waste where the coot does not fly,"
Saying, "my son I made the apple of my eye."
Thus Kara han entered in,
When you went unto Kara han,
You hung an amulet about my neck,
You had me watched, kept from the foe.
While living at ease, long-suffering mother,
You fell to ruin and to grief,
You were parted from luckless me.

My blessed mother, my valiant one,
Needful to my soul held in trust,
My great mother of the radiant face.
Who kept me as the apple of her eye,
Dear mother for whom I'd be the offering.
Let me fall upon your breast and kiss it,
Hold out your breast, and let me suck.
If pure white milk flow from the breast,
The grief sunk into bone will out,
All sorrow will be gone,
Your son will turn and be made whole.
If milk should flow from your breast,
It is Hüda's gift to true entreaty.
If black blood flow from the breast,
It is in truth Hüda's stroke.
If pure white milk flow from the breast,
It is Hüda unveiling your face.
Your lion will turn and come again,
All the burning will disperse,

Umaç gibi gözü açılır.
Kaygın kederin yok olup,
Yeniden işin onulur.
Kara koyu kan çıkarsa,
Yangıya boyun eğiver,
Umudunla birlikte kesiver.
Parlat Çolpan gözünü.
Kanıkey, Bakay ihtiyar,
Yarıp parçala kendini.
Gerçek dünyayı görün de,
Gerçek dertlenmeden, kocamışlar,
Gerçek kıvranmadan ölün.
Ak kadınım Ayçürök,
Karartıp saçını yayıver,
Kanlı yüzünü yırtıp al,
Kara giyip hıçkır da,
Yazık, beyim öldü diye,
Kara giyinip çığlık at.
Şimdiki geçit sarp yamaç,
Ay Külçoro, bir yuvadan kardeşim,
Dağları yıkarak söz söyle.

His eyes will open bright as umach.
Your care and sorrow perishing,
Your fortunes mended once again.
But if dark, thick blood should flow,
Bow your neck then to the burning,
Cut off your hope together with it.
Make bright your Çolpan eye.
Kanıkey, and aged Bakay,
Rend and tear yourselves apart.
Look upon the true world, then,
Before true grief comes, O aged ones,
Die before the true writhing comes.
My white lady Ayçürök,
Let down your hair in blackness,
Tear your bloodied face,
Dress in black and sob,
Crying, "Alas, my lord is dead,"
Clothe yourself in black and scream.
The pass ahead is a sheer slope now,
O Külçoro, my brother of one nest,
Speak words that bring the mountains down.

Dağ gibi ağam öldü diye,
Halk kırılmaz gerçek yurdunu,
Yazık, o er gördü diye,
Yine böylece ağıt yak.
Anacığımdan süt çıksa,
Ay yüzün açılır,
Ak niyetin ışıldar,
Çehren ay gibi parıldar.
İkizim ağam geldi diye,
Tutuşan için yatışır,
Yangılı kederin dağılır,
Yiğit anam sağ ise,
Yüz yüze duruversin de,
Bileyip dursun bileğiyi,
Adayıp dursun kurbanı.
Sıvayıp dursun bileği,

Saying, "My mountain of an elder is dead,"
The true yurt whose folk are never broken,
Crying, "Alas, that hero saw it so,"
Raise the dirge again this way.
If milk flow from my dear mother,
Your moon-face will unclouded shine,
Your pure intent will glimmer,
Your countenance gleam like the moon.
Saying, "My twin, my elder, has come,"
Your burning breast will be stilled,
Your fiery sorrow will disperse,
If my valiant mother lives,
Let her stand with me face to face,
Let her keep whetting her wrist,
Let her keep vowing sacrifice.
Let her keep her forearms bared,

Anacığım etsin dileği.
Alın alına gelsin de,
Yüreciği ezilip,
Et tırnağı uzayıp,
Sinek canı çığrışıp,
Bir tanem diye yalvarıp,
Dilek etsin hıçkırıp.
Memesi süzülüp süt çıksa,
Size Hüda'nın verdiğidir,
Apaçık görürüm gözümü,
Sahiden görürüm özümü.
Gökyüzündeki yıldız gibi,
Koyun sürüsünce coşarım,
Ben sizlere koşulurum.
Koşulacak sebebim şu:
Ölü değil, diriyim.
Ölmemişin biriyim.
Cadılar aldatıp beni,
Alıp götürdüler beni.
Elimden ayrılıp gittim,
Yerin dibi Celpiniş,
Üç yıl orada kaldım.
Bu dünyanın zevkine,
Nicedir çoktan doydum.

Let my dear mother make her plea.
Let brow come close to brow,
Her little heart being crushed,
Her flesh and nails grown long,
Her fly-small soul crying out,
Pleading, "My only one,"
Let her make her wish through sobs.
If her breast run soft with milk,
It is Hüda's gift to you,
Full plainly shall my eyes then see,
Truly shall I see my very self.
Like the stars in heaven's vault,
I shall surge forth like flocks of sheep,
And I shall be joined to you.
This is my cause for joining:
I am not dead, but living.
I am one who has not died.
The witches, having tricked me,
Carried me away.
I parted from my people and was gone,
To Celpiniş, the earth's abyss,
Three years I tarried there.
Of this world's pleasures,
Long since I had my fill.

Mediyan'ın çölünde,
Can basmazın kıyısında,
Üç yıl orada kaldım.
Geri dönüp kıvrılıp,
Göz bebeğim edip oturduğum,

Kalabalık elden ayrıldım.
Beri gayıpçının kara mağarası,
Can yoldaşım seksen kız,
Onlarla yoldaş gezerim,
Halkı yöneten, el tutan

Ululuk kaldı öte yerde,
Kulak duymaz, göz görmez,

In the desert of Mediyan,
On the shore where no soul treads,
Three years I tarried there.
Turning back, winding round,
From those I cherished as my eye's own apple,
From the thronging people I was parted.
The black cavern of the unseen one this side,
Eighty maidens, companions of my soul,
With them I wander as their fellow,
The greatness that ruled the people, held the land,
That greatness stayed in yonder place,
Ear hears not, eye sees not,

Harap oluyorum bu yerde.
Kuru dilde çare yok,
Kurtulacak derman yok.
Kulağım sağır, gözüm kör,
Kuruyup gittim, yazık er.
Kürküm cehennem döşeği.
Elimin ayağımın hepsi
Büyülü dua ile bağlı.
Ölü değil, diriyim,
Sihirbaza tutulup,
Anacığım ey diye zâr edip,
Söylesem de fayda yok.
Yiğit anam olmasa,
Bundan başka çare yok.»
Bunu söyleyip Semetey,
Kırçıl ağzını çevirdi,
Kutup yönüne yüz tutup,
Yangısını döküp bastı.
Kahırlanıp savrulup,
Yazık anam Kanıkey deyip,
Kanıkey'e yalvarıp,
Değirmen gibi ağzını açtı.
Sihirbazdan kurtulmayı,
Bütünüyle isteyip durdu,
Anası deli talihsizin
Sütünü isteyip durdu,
Semetey ağzını açınca,
Yazık anam delinin,

I waste to ruin in this place.
In the dry tongue there is no cure,
No remedy to set me free.
My ear is deaf, my eye is blind,
I have withered away, alas, poor hero.
My fur cloak is a bed of hell.
My hands, my feet, and all of me
Are bound with a spell-wrought prayer.
I am not dead, but living,
Held captive by the sorcerer,
Wailing, "O my dear mother,"
Though I speak, it profits nothing.
If not my valiant mother,
There is no other cure than this.»
So speaking, Semetey
Turned his grizzled mouth about,
Set his face toward the pole-star,
Poured out his burning grief.
Racked with anguish, reeling,
Saying, "Alas, my mother Kanıkey,"
Pleading unto Kanıkey,
He opened his mouth wide as a mill.
Deliverance from the sorcerer
He kept beseeching with his whole soul,
Of his mother — crazed, ill-fated —
He kept imploring for her milk,
When Semetey opened his mouth,
For the poor crazed mother's sake,

Gönülleri paralanıp,
Gözden yaşı dökülüp,
Dayanağım diye, tırnağım diye,
Dayanak kıldığım yavrucak diye,
Bölünen nice kaygım diye,
Her ne zamandan bir zaman,
Cehenneme salan oğlum diye,
Döndüğünde benim için,
Nice azap çektim senin için,
Bir Semetey oğlum diye,

Their hearts were torn to shreds,
Tears spilling from their eyes,
Crying, "My stay, my flesh and nail,"
"The dear child I made my prop,"
"My care so many times divided,"
Of all the times, at such a time,
"My son who cast me into hell,"
"When you came back at last to me,"
"What torments I have borne for you,"
"My one and only son Semetey,"

Tuttuğum kor oldu,
Isırdığım ok oldu.
Oğlum diye zâr edip,
Zavallı anan yok oldu.
Boğuk konuşup şaşkın,
Kurşun gibi donakalıp,
Tutuşup yanıp alevlenip,
Sahiden yanıp parlayıp,
Sinek gibi canını esirgemeden,
Kuruyup ağlayıp savrulup,
Tayım diye alevlenip,
Gönlü masmavi bölünüp,
Kaygısı sel gibi dökülüp,
Çevresine bakmadan,
Bütün canını esirgemeden,
Haykırıp ağlayıp çığrışıp,
Dayanamayıp hıçkırıp:
«Elime geçerse Semetey,
Ölmeden gün göreyim,
Ele geçmeden giderse,
Ecelden önce ölürüm.
Semetey ele geçmezse,
Altı bin deve, kırk taya
Satın alınmış büyük çelik,
Kından çekip alayım,
Böğrüme saplayayım.
Oğlum bakıp dururken,
Kendimi kendim yarayım.
Sinek kadar canı kıyayım,
Oğlum geçse elime,

"What I grasped became an ember,"
"What I bit became an arrow."
Wailing, "O my son,"
Your wretched mother was undone.
Speaking hoarse, bewildered,
Frozen stiff as lead,
Catching fire, burning, blazing,
Verily burning, flaring bright,
Not sparing her fly-small life,
Withering, weeping, reeling,
Blazing up, crying, "My foal,"
Her heart split blue with sorrow,
Her cares outpouring like a flood,
Heeding nothing round her,
Sparing not her whole life's breath,
Shouting, weeping, shrieking,
Sobbing past all endurance:
«If Semetey comes into my hands,
Let me see good days before I die,
If he goes untaken, slips away,
I shall die before my fated hour.
If Semetey be not regained,
With six thousand camels, forty foals,
The great steel that was purchased,
Let me draw it from its sheath,
Let me plunge it in my flank.
While my son looks on,
Let me cleave myself by my own hand.
Let me end this fly-small life,
If my son come into my hands,

Ölmeden yitmeden ben deli,
Sefalı günüm göreyim.
Bugün ele oğlum geçmezse,
Gün görsem de neyleyim,
Kömür gibi olup gideyim» —
Deyip, böylece, Kanıkey
İki türlü düşünüp,
Aklı gidip feryat edip,

Ere I die or perish, crazed as I am,
Let me see my day of joy.
If today my son be not regained,
What use though I see the day,
Let me turn to coal and pass away» —
Saying so, thus Kanıkey
Thought in two divided ways,
Her wits fled, crying out,

Tepe saçı yün olup,
Semetey ele geçmezse,
Göreceği çetin gün olup,
Ver Allah'ım deyip sızlanıp,
Öz kemiğinden güç çıkıp,
Memesinden süt çıkıp.
Bedeni gevşeyip yumuşayıp,
Anası deli bahtı kara,
Doğan ay gibi parıldayıp,
Yiğit de odur, bel de odur,
Akla bereket, Kadir gecesi,
Evliyazade soyundan,
Kolay mı, boş mudur ki,
Han Manas'ın karısı.
Kalabalık halkın meyvesi,
Hunhar şirin anası.
Yazık anan deliniz,
Oğlum ah diye hıçkırıp,
Kocamışken ulu Bakay,
Dilek etti çığrışıp.
Bütün bedenden güç çıktı,
Yazık anan deliden
Pınar gibi kaynayıp süt çıktı.
Ver Allah'ım deyip savrulup,
Memesini uzatınca Semetey'e,
İşte o anda Semetey,
Gerçek anamın kokusu bu diye,
Lıkır lıkır emdi ya,
Hasreti kanıp doldu ya,
Yanıp tutuşması yatışıp,
Umaç gibi gözü açılıp,
Memesini emip bitirince,

The hair of her crown turned to wool,
If Semetey be not regained,
Hard the days she was to see,
Moaning, "Grant it, my Allah,"
Strength rose from her very bone,
Milk rose within her breast.
Her body slackening, softening,
His mother, crazed and black of fate,
Gleaming like the new-born moon,
She is the valiant, she the stay,
Blessing to wisdom, Night of Power,
Of saint-descended lineage,
Is it light, is it an empty thing —
The wife of Khan Manas?
Fruit of the thronging people,
Mother of the fierce shir.
Alas, your poor crazed mother,
Sobbing, "Ah, my son,"
And great Bakay in his old age
Made his plea with cries.
Strength rose from all her body,
From your poor crazed mother
Milk welled up like a spring.
Reeling, crying, "Grant it, my Allah,"
When she held her breast to Semetey,
In that very instant Semetey,
Saying, "This is my true mother's scent,"
Suckled gulp on gulp, indeed,
His longing slaked and filled,
His burning fever stilled,
His eyes opening bright as umach,
When he had suckled at her breast,

En büyük özlemi dolunca,
Susuzluğu yatışıp,
Tıkanan kulağı açılıp,
Düşünsen böyle bozkurt şir,
Ağrıyan yeri yatışıp,
Çehresi aydınlanıp açılıp,

When his greatest yearning was fulfilled,
His thirst was quieted,
His stopped-up ears were opened,
Think on it — such a grey-wolf shir,
His aching places eased,
His countenance grew light and clear,

Gönlü dere gibi coşup,
Yaren yoldaş, can arkadaş,
Gerçekten gözüne görünüp,
Kederin hepsi dağılıp,
Ay çehresi açılıp,
Ak buğdayın unu gibi,
Yoğrulup kaynaştılar,
Ak ceylanın kılı gibi,
Sıyrılıp çekildiler.
Gökyüzündeki yıldız gibi,
Coşup kavuştular.
Yiten bulunup,
Namusları örtülüp,
Kavuşup kaldılar.
Ata babam buluşup,
Gökten yıldız katılıp,
Yolunu şaşıran bozkurt bulunup,
Ata babam çilekeşler,
Kaygının hepsi dağılıp,
Sağ salim kavuşup.
Çehreler aydınlanıp açılıp.
Kopanlar ulanıp,
Kabul olup dileği,
Saçılanlar derlenip.
Kavuşup durduklarında,
Ilgınlı Keñ-Kol, geniş Talas,
Yiğit Bakay ağası,
Her ne zamandan bir zaman,
Her daimden bir daim,
Yiğitliğine bir baksana.
Vuruş denen ilaç var,
İlacının hepsi var.
Çok kesede değer yok.
Bozkurt Bakay'ın yanında
Neler var da neler yok.
Kocamışken Bakay'da,
Sebep çare hepsi var,
Nice türlü sayısız başka,
Nice yaman ilaç var.

His heart surged like a stream,
Comrades, fellows, soul-companions
Appeared in truth before his eyes,
All his sorrow scattering,
His moon-face brightening,
Like the flour of white wheat
They were kneaded into one,
Like the hair of the white gazelle
They were drawn out smooth and fine.
Like the stars in heaven's vault
They surged and were united.
The lost was found,
Their honor veiled once more,
United they remained.
My fathers and forefathers met,
Stars from heaven joined them,
The grey wolf gone astray was found,
My long-suffering forefathers,
All care was scattered,
Safe and sound they were rejoined.
Faces brightened and grew clear.
What was severed was rejoined,
The plea was granted,
What was scattered gathered in.
As they stood united there,
Tamarisk-clad Keñ-Kol, broad Talas,
Their elder, valiant Bakay,
Of all the times, at such a time,
Of all the ages, such an age,
Behold his valor, only look.
There is a remedy called the fight,
He has every remedy.
In many purses there's no worth.
Beside the grey wolf Bakay
What things there are, what things are not.
In Bakay, old though he be,
Are every means and every cure,
Countless others of every kind,
Many a potent physic there.

Değerli Bakay'ın itibarı var,
Worthy Bakay has his honor,

Ay âleme yaratılıp,
Aşıp geçmiş ulu er,
Sebep çare ilaçtan
Nice kez geri verdi.
Afyon gibi iri ilaçtan,
Bilmem kaç bahadıra
Yine verip denemişti.
Ağrıyan yeri yatışıp,
İşte o anda bahadırın,
Umaç gibi gözü açılıp,
Baş sarsan çılgınlıklar,
Hepsi gitti dağılıp.
Azgın hayal, uçarı yel,
Kaldı bunlar dağılıp.
Baksana bozkurt böyledir,
Çehresi ışıyıp açılıp.
Bedene yayılıp, güç koşup,

Created for the moonlit world,
A great hero passed beyond all bounds,
Of means and cures and physics
Many a time he gave again.
Of potent physic strong as opium
To I know not how many batyrs
He had given and made trial.
The aching places eased,
And in that instant the batyr's
Eyes opened bright as umach,
The head-shaking madnesses,
All of them went scattering.
Wild phantasm, flighty wind,
These were left behind, dispersed.
Behold — such is the grey wolf,
His countenance shone and cleared.
Strength spread and coursed through his body,

Kalın kemik, bin damar,
Buna kuvvet tam yayılıp,
Yine yerine geldi ya.
Vadi boyunca konup yer edip,
Talas'a Kırgız'ı, Argın'ı,
Ölçüp getirip el edip,
Otağ kurup han olup,
Makam sahibi şir olup,
Yeni baştan Semetey,
Durur olmuş er olup.
Yiten bozkurt bulunup,
Bunalan el, dertli yurt,
Toy kılmaya hazırlanıp.
Belli başlılar kısrak kesip,
Yiğitler nice deve kesip,
En yoksulu koyun kesip,

Thick bone and a thousand veins,
Full power spread through all of these,
And he was himself again.
Camping all along the vale,
To Talas the Kırgız and Argın
He brought in measure, made a people,
Pitched the pavilion, became khan,
A shir enthroned in his high seat,
Semetey, all made anew,
Stood forth once more a hero.
The lost grey wolf was found,
The stifled people, grieving land,
Made ready for the feast.
The chief men slaughtered mares,
The braves slew many camels,
The poorest slaughtered sheep,

Han çocuk sahibi olmuş gibi,
Yeni baştan Kanıkey
As though the khan had got a child,
As though Kanıkey once again

Semetey'i doğurmuş gibi,
Coşkulu oyun başlatıp,
Kırgız, Argın baş birleştirip,
Malı değil, canından
Büsbütün geçip vazgeçip,
Kıra kurulmuş ev olup,
Şanlı şevketli han olup.
Gökten yıldız süzülüp,
Ata baba, cömert şir,
Hepsi birden birleşip.
Sancak bayrak dağı doldurup,

Göğü yaran çığlık olup,
Bozkurdun bozkurtluğu bilinip,
Cümle yurdun hepsi,
Görsen böyle sevinip.
Sıradaki şir gelmiş gibi,
Kudret yeniden yaratıp,
Hunharı Hüda vermiş gibi,
Ilgınlı Keñ-Kol, geniş Talas'a
Konup kaldı yazık el,
Hunhar geçip eline,
Onuldu yolunu şaşırmış el.
Sıkılsa karaca vurdular,
Sıkılmasa Talas'ta
Usanmadan ordo oynayıp,
Örnek olan pay aşını,
Pay için kımız toplayıp,
Alplar heybetle inip.
Her biri kartallar,
Durmaz kadeh içip,
Birinden önce öteki
Önce davranıp yutup,
Ortaya konan tümen mülkü,
Önce içenler kazanıp.
İçtiğini kazanıp alıp,
Malının canının hepsini
Bir yere koyup bıraktılar.

Had borne Semetey anew,
They set exultant games afoot,
Kırgız and Argın joined their heads,
Not of goods alone — of life itself
They wholly let go, gave it up,
Became a house raised on the steppe,
A khan of glory and of majesty.
Stars came gliding from the sky,
Fathers, forefathers, generous shirs,
All were joined as one.
Standards and banners filled the mountain,
A cry went up that split the sky,
The grey wolf's wolfhood was made known,
And all the whole of the homeland,
Had you but seen, rejoiced.
As though the next shir in the line had come,
As though Power had made him anew,
As though Hüda had granted the fierce one,
In tamarisk-clad Keñ-Kol, broad Talas,
The poor people camped and stayed,
The fierce one come into their hands,
The people gone astray were healed.
When restless, they shot roe-deer,
When not, then in Talas
They played at ordo unwearied,
The exemplary feast of portions,
Gathering kumis for each share,
The alps came down in majesty.
Each one of them an eagle,
Drinking cups without a pause,
Each before the other one
Moved first and gulped it down,
The myriad goods set in the midst,
The first to drink would win.
Winning and taking what they drank,
All their goods and all their souls
They laid down all in one place.

Kendi gönlünce olup,
Kısır emmiş tay ve deve yavrusu

Şölene kestiler.
Şaşılası eğlence artıp,
Geniş meydanlı büyük ordoyu
Usanmadan oynayıp,
Dokuz korgol, satranç,
Eski oyunlara katılıp,
At yarışı, gökbörü,
Oyun kurup kovalayıp,
Rengârenk yamaç, düz tepe,
Kadınını kızını kovalayıp,
Ölçüsüz oyun eğlence,
Bu coşkuya baksana,
Kımız içip kızışıp,
Haykırışı taş yarıp,
Coşuyor yazık yurt.
Aşık kemiklerini çizip,
Rakı içip taşkınlaşıp,
Birbirine yazık yurt,
Kaya kuşu gibi çırpınıp,
Kalabalık Kırgız düşünüp,
Konup oturduğu çağ imiş.
Şakalı oyunu şenlik edip,
Onulup yattığı çağ imiş.
Kendi gönlünce er Kırgız'ın
Yaşayıp durduğu gün oldu.
Gündüzü kımız, gecesi kız,
Konağı rakı, gecesinde et,
Şenliğe girdi çok Kırgız.
Oynamamış bir büyük bile,
Şenliğe girivermiş.
İnsan canını sevindiren
Cümbüşe girivermiş.
İnsan aklına gelmez düşünce olup,
Ay âleme toy olup,
Toya doksan hayvan kesilip,

Each after his own heart,
Foals and camel-calves suckled on barren mares
They slaughtered for the feast.
The wondrous revels multiplied,
The great ordo on its wide field
They played at it unwearied,
Nine-pit korgol, chess,
They joined the games of old,
Horse-races and gökbörü,
Setting sport, giving chase,
On motley slope and level hill,
Chasing their women and their girls,
Sport and revel without measure —
Behold this exultation!
Drinking kumis, growing heated,
Their shouting split the stones,
The poor homeland exults.
Scoring their knuckle-bones,
Drinking raki, overflowing,
One to another the poor folk
Fluttered like the rock-birds,
The thronging Kırgız, if you think on it,
It was the age they camped and dwelt.
Making festival of jest and game,
It was the age they lay there healed.
It was the day the hero Kırgız
Lived after their own heart's desire.
Kumis by day, maidens by night,
Raki for the guest-house, meat at night,
The many Kırgız joined the feast.
Even elders who had never played
Went in among the revels.
Into the merriment that gladdens
The human soul, they entered in.
Thoughts came no mind had ever framed,
A feast for the moonlit world,
Ninety beasts were slain for the feast,

Kalender, miskin, dervişler,	*Qalandars, paupers, dervishes —*
Kalmadan bunlar doyup.	*Not one was left unfilled.*
Hazinenin ağzını açtılar,	*They opened the treasury's mouth,*
Hazinedeki sarı altını	*The yellow gold within the treasury*
Yurt sevinip saçtılar,	*The joyous homeland scattered wide,*
Saçı kılınan altınları	*The gold pieces strewn as largesse*
Çocuklar kapıp kaçtılar.	*The children snatched and fled.*
O altını o çocuklar,	*And that gold those very children*
Bir avuç cevize sattılar.	*Sold off for a fist of walnuts.*
Her cevizi toy oğlanlar,	*And every walnut the feasting boys*
Aşık edip oynadılar.	*Played with as knuckle-bones.*
Yurt çığrışıp kaynaşıp,	*The homeland clamored, seethed,*
Gelin oğul tay bağlayıp,	*Brides and sons tethered foals,*
Kocakarı kuyruk çiğneyip,	*Old crones chewed the fat-tail,*
Yatıp Kırgız keyif alıp,	*The Kırgız lay and took their ease,*
Yanbaşları yağ bağlayıp.	*Their haunches larding up with fat.*
Kunan binip kuş oynatıp,	*Riding three-year-olds, flying hawks,*
Usanmadan oynayıp yattılar.	*Unwearied they lay at play.*
Sürek avına çıkıp gürleyip,	*Riding out thunderous to the drive-hunt,*
Bundan heybetli tulpar at yarayıp,	*The stately tulpar steeds proved apt for this,*
Sayısız eğlence edip,	*Making pastimes without number,*
Salınıp duruyorlardı.	*They went swaying at their ease.*
Yer yeşerip ot dolup,	*The land grew green and filled with grass,*
Vadi kımıldayıp mal dolup,	*The valley stirred and filled with herds,*
Uğraklı kara yolu tutup,	*Holding the well-trod black road,*
Kokon dorusunu ganimet alıp,	*Taking the Kokon bay as spoil,*
Kuytuları gözleyip yol kollayıp,	*Watching the hollows, warding the road,*
Düşmanı vurup ganimet alıp,	*Striking the foe and taking spoil,*
Gerçek gönlü rahat olup,	*Their hearts in truth at rest,*
Çınar yeşerip mal dolup.	*The plane-tree greened, the herds increased.*
Üstüne giyip samur börk,	*Donning caps of sable fur,*
Sallanıp durdu yazık yurt,	*The poor homeland went swaying on,*
Gündüzü dernek, gecesi sefa,	*Assembly by day, delight by night,*
Sefa sürüp durdu yazık yurt.	*The poor homeland lived in delight.*
Irmak boyunca yokuş çıkıp,	*Climbing the slopes along the river,*
Konup durdu yazık yurt.	*The poor homeland camped and stayed.*
Gündüzü gülüş, gecesi oyun,	*Laughter by day and games by night,*
Yaşayıp duran yazık el,	*So lived the poor people on,*

Seytek'in eline han olup durduğu yer. Celmoguz oğlu Saribay ge-

lip, savaş açıp vuruşması.

Askeri kaynayıp, mal dolup,
Afgan'ı vurup para alıp.
Ölse dahi hasreti yok,
Kıl kadar hasret kalmış yok.
Sekiler boyunca konuştular,
Destek dayanak oldular.
Boyunu ulu can kılıp,
Semetey oğlu Seytek'e
Altın tacı giydirip,
Altın tahta bindirip,
Argın Kırgız bu yurdu
Er Seytek'e bildirip,
Keñ-Kol'a kurulu ev kılıp,
Çocuğu sultan han kılıp,
Kırda duran ev kılıp,
Talas'a bozkurt han kılıp,
Otağlıya sahip kılıp,
Çocuğu bozkurt dev kılıp,
Devir kaçıp sürünmeden,
Düşman vurup mal almadan,
Ukruk dönmez can kalmadan,
Ulu oldu er Seytek.
Eğrisi yok, kuşkusu yok,
Ulu oldu er Seytek.
Saygın heybetli can olup,
Şanlı şevketli han olup,
Halka kazı yedirip,
Yiğidin oğlu bu bozkurt,

Where Seytek stood khan over his people. How Saribay, son of Celmoguz, ar-

rived, opened war, and fought.

Their host was seething, herds abounding,
They struck the Afgan, took his coin.
Though one should die, no longing left,
Not a hair's breadth of yearning stayed.
Along the terraced seats they spoke,
They became each other's prop and stay.
Raising his frame to greatness of soul,
On Seytek, son of Semetey,
They set the crown of gold,
They raised him to the golden throne,
Argın and Kırgız made this land
Known unto hero Seytek's rule,
Made him a house raised at Keñ-Kol,
Made the child a sultan khan,
Made him a house upon the steppe,
Made the grey wolf khan of Talas,
Made him master of the tented folk,
Made the child a grey-wolf giant,
Ere the age should flee and falter,
Without striking foes or taking herds,
Till no soul defied the lasso-pole,
Great became hero Seytek.
No crookedness, no doubt in him,
Great became hero Seytek.
A soul revered and full of majesty,
A khan of glory and of majesty,
Feeding the people kazı meat,
This grey wolf, son of the valiant,

Sağ esen gezsin dedirip.

Talas'ı tutup sahip olup,
Yazık yurda dev olup,
Otağ kurup han olup,
Makam sahibi can olup.
Yurt böylece dururken,
Bunu böylece bırakalım,
Bu yandan haber başlatalım.

Made them say, "May he ride safe and sound."

Holding Talas, its master,
A giant for the poor homeland,
Pitching the pavilion, ruling khan,
A soul enthroned in his high seat.
While the homeland stood at rest,
Let us leave this as it stands,
And take up tidings from this side.

KARA DEV'İN ÖLÜMÜ

Han olup Seytek kaldıktan sonra,
Halkı yönetip yurt tutup,
Eli yönetip yer tutup.
Hindistan'ı vurup altın alıp,
Kara gözden bini alıp,
File yükleyip altın alıp,
Böyle ganimeti her gün alıp,
Keçesini yağ kılıp,
Rast geldiğinde Kırgız'ın
Hoş gönlünü rahat kılıp,
Kanadını yağ kılıp,
Denk geldiğinde Kırgız'ı
Kurumlanan bay kılıp,
Irmak boyunu malla doldurup,
Düşüncesini olgun kılıp,
Argın ile Kırgız'ın
Kırlara malı doldu ya,
Fazlasıyla sefa sürüp onuldu.
Var olan eğlenceyi kurup,
Besili kuzu, tatlı baş,
Bir kaynatıp aldılar.
Kısırın semiz tayını yiyip,
Kışın hazırlayıp yazın yiyip,
Giydiği tilki, samur olup,
Kederin hepsi yok olup,
Cümlesi kadir gecesi olup,
Destek dayanak gün olup,
Gidenler yurda konmuş.

THE DEATH OF KARA DEV

After Seytek remained as khan,
Ruling the folk, holding the land,
Ruling the people, holding the ground.
Striking Hindistan, taking gold,
Taking a thousand of the black-eyed,
Loading elephants, taking gold,
Taking such spoil every day,
Making his felt run rich with fat,
Whenever he came upon the Kırgız,
He set their glad hearts at ease,
Making their wings run rich with fat,
When he met with the Kırgız,
He made them bays swollen with pride,
Filling the riverbanks with herds,
Making their counsel ripe and full,
Of the Argın and the Kırgız
The steppes were filled with herds indeed,
In plenty they took ease and healed.
Setting up all revels that there were,
The fattened lamb, the sweet head-meat,
They boiled up all at once.
Eating the barren mare's fat foal,
Laid up in winter, eaten in summer,
Clad in fox and sable furs,
All sorrow perished quite,
Their whole life one Night of Power,
Days of prop and stay they were,
The departed settled in the land.

Talas'ta Argın, çok Kırgız,
Cümlesi sefa sürüp onulmuş.
Kazanda yemek kaynatıp,
Puhu ayaklı tulparı
Germeye bolca bağlatıp,
O yiğidin toy oğlanları,
Mızrakta usta becerikliler,
Ay âlemi kollayan yamanlar,
Dirsek dayayıp uyku almadan,
Kestirip de dinlenmeden,

In Talas the Argın, the many Kırgız,
All took their ease and were made whole.
Boiling food in the cauldron,
The owl-plumed-footed tulpars
They tied in plenty at the stretching-line,
That hero's feasting squires,
Deft masters of the lance,
Fierce ones who watched the moonlit world,
Taking no sleep propped on an elbow,
Neither dozing nor at rest,

Yatıp yanbaş yormadan,
Can dinlenip uykuya kanmadan,
Yerin tükendiği burnu
Yedi gün onlar kollarmış.
Göğsünde var çok hasret,
Ardına taktığı çok pehlivan,
Tepeden ansızın düşman gelse,
Tümenli akıncı davası gelse,

Beylere güç gerekir.
Sahiden çekişip bindirirler,
Gökyüzünü, yeri yarıp,
Hileyle basıp eli alır,
Irmağın suyunu çevirir diye,
Uyuşup yatarsak böylece,
Bir daha Hüda vurur diye.
Akıl yoğurup, fikir edip,
Arayı gözleyip yer dolaşıp,
O engebeli sırtlarca,
Tepeleri görüp yol kollayıp,
Yöneldiği yandan ganimet alıp,
Göğsünde keder, çok hasret,
Ardına taktığı çok pehlivan.
Sarı vadili yamaçta,
Sarı tümsekli düzlükte,
Dağ yitip düz olan,
Yer bağlanıp göz onulan

Not wearying their sides with lying,
Souls unrested, unsated with sleep,
The cape where the earth runs out
Seven days they stood on watch.
In his breast much longing dwelt,
Many pehlivans trailed at his back,
Should the foe come sudden from the height,
Should a raiders' quarrel come ten-thousand strong,
The beys will need their strength.
In earnest they grapple and bear down,
Splitting the heavens and the earth,
By guile they crush and take the people,
Saying, "They will turn the river's water,"
"If we lie torpid in this wise,"
"Hüda will strike us yet again."
Kneading wisdom, taking thought,
Watching the gaps, ranging the land,
Along those rugged ridges,
Scanning the hills, warding the road,
Taking spoil from every quarter faced,
Grief in his breast, much longing,
Many pehlivans trailed at his back.
On the slope of the yellow vale,
On the plain of yellow knolls,
Where mountains vanish into flat,
Where the land binds and the eye finds rest,

Yere vardı Kara dev.
Beyin kaynatan sıcakta,
Pislik kokan o kokuşmuşa
Can ve hayvan yaklaşmaz,
Yakınına varmaz uğramaz.
Altı bin tepeyi taramış,
Uzaklaşıp çıkıp yer dolaşıp,
Av kovalayıp kulan sürüp,
Kara dev zavallı varmış.
Boz alaca boyunlu geçit imiş,
Aşıp varıp indiğinde,
El görmez ırmak derlermiş.

To that place came Kara dev.
In heat that boils the very brain,
To that reeking, rotten thing
Nor soul nor beast draws near,
None comes close, none calls.
He had combed six thousand hills,
Gone far afield, ranging the land,
Chasing game and driving kulan,
Poor Kara dev had come there.
It was a pass of grey and dappled neck,
When he had crossed and come down,
"The river no people see," they called it.

El görmezin kıyısında,
Eğilip kalabalık kolla Kara dev,
Arslan vurup, kaplan kovup,
Ayı, maral, geyik kovup,
Bele inip vardı ya.
Zevkine can doymaz
Yere inip vardı ya.
Yatarmış orada el görmez,
Pınar kaynayıp taşmış.
Bülbül tuti öter,
Gören insan yaşarır.
Dört taraftan yel esen,
Buraya beyce göçüp kim konmuş?

On the banks of that unseen river,
Bending with his thronging host, Kara dev,
Striking lions, chasing tigers,
Chasing bear and maral and deer,
Came down to the saddle-ridge indeed.
A place whose delight no soul can sate —
Down to that land he came indeed.
There it lay, unseen of men,
A spring welled up and overflowed.
Nightingale and parrot sing,
Whoever sees it, eyes grow moist.
Winds blowing from all four sides,
Who has moved here, camped in lordly wise?

Uğrayıp insan varmamış,
Rast gelen sağ kalmamış.
Denk gelip insan varmamış,
Almambet, Çubak, er Manas,
Kulanları kovup toplatmış.
Azı dişli zarar verir diye,
Bile bile gelen soylar,
Bir belaya çarpılıp,
Bir müşküle düşer diye,
Taşını oyup şart koyup,
Varılıp dönülmez olsun diye,
Namlı şirler ad koymuş.

No man has called or come there,
None who chanced there stayed alive.
No man has met with it and come,
Almambet, Çubak, hero Manas
Had driven kulan and rounded them up.
Saying, "The tusked one deals out harm,"
"The kindreds coming knowingly"
"Will be stricken with disaster,"
"Will fall into hard straits,"
Carving the stone, they set the ban,
That none should go and none return,
The famous shirs had named the place.

Cadıları haşlayan,
Kakan hanın şehrinden
İki ayyar kızı alıp,
Azgın kurumuşu saklamış.
Nice hüneri buldurmuş,
Yerini büyüleyip gizleyip,
Kızların başını vurdurmuş.
Kara taşa söz koymuş,
Bu yere ihtiyar basmaz diye koymuş.
Varan can dönmez yol imiş,
Öteye doğru sürülse,
At yanından kahır imiş.
Rast gelen insan telef olmuş,
Hüda'nın vurduğu yol imiş,
Tepesi sarp uçurum imiş,

The scourge who boils the witches,
From the city of Kakan khan
Took two cunning trickster maids,
And hid the raging, withered one.
Made them find him many an art,
Bespelled and hid his dwelling-place,
Then had the maidens' heads struck off.
He set a word upon black stone,
Set it: "No elder treads this ground."
A road whence no soul went and returned,
If one pressed onward past it,
Ruin rode at the horse's flank.
Whoever chanced there perished,
It was a road that Hüda struck,
Its summit a sheer precipice,

O yerin sahibi
Celmoguz oğlu Sarıbay,
Yanıp kavrulmuş domuz varmış.
Sarıbay'ın hali böyledir:
Karakol gezip gürleyip,
Ava çıkıp gelirmiş.
Âdemoğlunun bilmediği
Cümbüşe çıkıp gelirmiş.
Yerin tükendiği Celpiniş,
Rüzgârlı yerde doğmuş,
Âleme salmış velvele.
Varmasa kara kel olurmuş,
Karşısına çıkan çoğu ezilmiş,
Musibetin hali böyledir.
Askeri dağ gibi yaya imiş,
O Sarıbay kâfirin,
Ay âleme sahip olmuş.
Yürüdüğünden toz çıkan,
Sesinden can çıkan,
Rast geleni çiğneyen,
Denk geleni kemiren.
Tepeye çıkıp bağırsa,
Celmayan atını oynatan.

The master of that place
Was Sarıbay, son of Celmoguz,
A swine there was, scorched and seared.
Such is the state of Sarıbay:
Roaming the outposts, thundering,
He would ride out to hunt and come.
To revels that no son of Adam knows
He would go forth and come again.
In Celpiniş, where the earth runs out,
In that windswept place was born,
He loosed his clamor on the world.
Unfaring, he grew a black scald-head,
Most who stood against him were crushed,
Such is the way of that calamity.
His host was foot-men like a mountain,
That Sarıbay, the infidel,
Had made the moonlit world his own.
Dust rising where he walks,
Life fleeing at his voice,
Trampling whoever chances near,
Gnawing whoever meets him.
Should he mount a hill and roar,
He sets his mount Celmayan dancing.

Yetişse canı süründüren,
Gözü açılmış çukur gibi,
Burnu höyük tepe gibi.
Göz çapağı yumruk gibi,
Görsen domuz işte böyle.
Pusuya yatışı arslan gibi,
Kara dev şöyle dursun, kudurmuş,
Han Semetey, Külçoro,
Seytek, Kırgız eli gelse,
Argın kaplayıp denk gelse,
"A" dedirtmeden basar gibi.
Pençeleyiverse ansızın,
Çarpışmaya girse kazara,
El çığrışıp bölünüp,
Ecelli kanı dökülüp,
Kan kızarıp can gidip,
Halk devrilip yatar gibi.

Overtaking, he drags souls in the dust,
His eye like a gaping pit,
His nose like a barrow-mound.
The rheum of his eye like a fist,
Behold the swine — even so.
He lies in ambush like a lion,
Kara dev aside — this rabid one,
Were Khan Semetey, Külçoro,
Seytek, and the Kırgız people to come,
Were the Argın massed to meet him,
Like to crush them ere one said "Ah."
Should he strike sudden with his claws,
Should battle chance to join,
The people shriek and are sundered,
Fated blood is poured out,
Blood reddening, life departing,
The folk seem toppled where they lie.

Kahırlansa Sarıbay,
Domuzu Hüda vurmuş gibi,
Azarsa canı yıkar gibi,
Celmoguz'a baksana!
Yerin altından çıkmış gibi.
Cellattan yedi bölük gelse,
Enseden tutup sıkıştırıp,
Yere topluca tıkar gibi.
Uğrayıp insan varılmaz,
Uğrayan sağ kalınmaz,
Denk gelip insan varılmaz,
Rast gelen sağ kalınmaz.
Sadakları çapa gibi,
Sakalı dimdik, gözü gök,
Bıyıkları o kâfirin
Sarayı delip geçer gibi,
Görsen sureti işte böyle.
Boyu uzun çınar gibi,
Alp rastlarsa kudurmuş,
Yutar hiç sağ bırakmadan.
Bulaşanı çiğneyen,

When wrath takes Sarıbay,
As though Hüda had struck the swine,
Raging, he seems to wreck the soul,
Behold the Celmoguz brood!
As though come up from under the earth.
Should seven troops of headsmen come,
He'd grip them by the neck and squeeze,
And seem to stuff them all in the ground.
No man may call there and approach,
Who calls there stays not alive,
No man may meet him and approach,
Who chances on him stays not alive.
His quivers like mattocks,
His beard bolt-upright, his eye blue-grey,
The whiskers of that infidel
Seem fit to pierce a palace through,
Behold his visage — even so.
His stature like a towering plane,
Should an alp cross the rabid one,
He swallows him, leaves none alive.
Trampling all who tangle with him,

Kana doymaz gözü gök,
Kahırlı müşkül can imiş,
Denk geleni kırıp geçirip,
Tek başına çıkan can imiş.
Yerin tükendiği Celpiniş,
Celmoguz'dan doğmuş,
Âleme salmış velvele.
Ala-Too'yu yurt edinen,
Boğuşup insan yenemeyen,
Boğazları vurup el kıran,
Kakan'ı kuşatıp ok atan.
Hunhar Manas şir çıkıp,
Akkula'sını oynatıp,
Boğuştuğu canı süründürüp,
Arslan çıktı diye duyup,
Çok asker dağ gibi dolmuş.
Duyup öğrenince Sarıbay,
Er Manas'ın soyuna
Daha çok tutkun olmuş.

Blue-eyed, unsated with blood,
A soul of wrath and hardship was he,
Cutting down whoever met him,
A soul that went forth all alone.
In Celpiniş, where the earth runs out,
Born of Celmoguz was he,
He loosed his clamor on the world.
Who made the Ala-Too his home,
Whom no man grappling could defeat,
Smiting throats and breaking peoples,
Who ringed Kakan and loosed his shafts.
Fierce Manas came forth, a shir,
Set his Akkula prancing,
Dragged low each soul he grappled,
Hearing that a lion had come forth,
Hosts had gathered like a mountain.
When Sarıbay heard and learned of it,
Against hero Manas's line
He grew the more obsessed.

Soyunu tuz gibi kavursam diye,
Kök salıp kalmış çınarını
Köküyle söküp alsam diye,
Kerege ve uğunu kırıp,
Çekişenini ağlatıp,
Çelik mızrağı sıksam diye,
Erenini yere tıksam diye,

Vadili elini dağıtsam diye,

O Manas'ın soyunu
Sönmüş ateş gibi kılsam diye,

Yeri Talas diye duyarım,
Talas'a kırgın başlatmaya,
Tek kıl telini bırakmadan,
Er Manas'ın zürriyetini
Parçalayıp kırıp atmaya,
Kıl bırakmadan kırmaya,

Saying, "Let me parch his seed like salt,"
"His plane-tree that has taken root"
"Let me tear it out, roots and all,"
Smashing kerege-walls and roof-poles,
Making those who strive with him weep,
Saying, "Let me grip the steel lance hard,"
Saying, "Let me ram his heroes in the earth,"
Saying, "Let me scatter his people of the vales,"
And that Manas's very line,
Saying, "Let me make it like a fire gone out,"
"Talas, I hear, is where they dwell,"
To loose a slaughter on Talas,
Leaving not a single hair,
The seed of hero Manas
To rend and break and cast away,
To slay and leave no hair behind,

Bildiği fitneyi kurmaya,
Sihirbaz kızdan söz duyup,
Hepsinin bahadırı
Semetey elde diye duyup,
Cadı kızdan söz duyup,
O Manas'ın soyu
Yaralanıp gitti diye duyup,
Değirmen ağızlı Temirkul,
Atı yok yaya alpları sürüp,
Türlü türlü halkı sürüp,
Talas'ı kaplayıp basmaya,
Zorlayıp kırgın açmaya,
Bildiği fitneyi kurmaya,
Han Manas'ın soyunu
Bırakmadan topluca kırmaya,
Karardıkça kararıp
Kalmış imiş Sarıbay,
Kastını kurup bile bile,
Kalmış imiş Sarıbay.
Fesadı pahalı, hem hayli,
Yanıp kavrulmuşun ta kendisi imiş,

Bozguncunun kara gözü imiş.
Pehlivanlığı, yiğitliği
Başa çıkıp öne geçmiş,

To lay each plot he knew,
Hearing word from the sorcerer maid,
That the batyr of them all,
Semetey, was regained — so hearing,
Hearing word from the witch-maid,
That the line of that Manas
Had gone forth wounded — so hearing,
Mill-mouthed Temirkul,
Driving horseless alps on foot,
Driving peoples of every kind,
To flood and crush Talas,
To force the way and open slaughter,
To lay each plot he knew,
The line of Khan Manas
To slay entire and leave none,
Darkening ever darker
Had Sarıbay remained,
Framing his intent full knowingly,
Had Sarıbay remained.
Costly his malice, and abundant,
The scorched and seared one's very self was he,

The black eye of corruption was he.
In wrestling might and valor
He topped them all and took the fore,

El basmazın kırlarını
Nice yıl kırıp geçirmiş.
Deve yorup yer tarayıp,
Beyi kesip ganimet alıp,
Kızıl kana batmış.
Cin kokup kan içip,
Kâfiri Hüda vurmuş.
Rast geleni kemirip,
Kaplanı çiğnemiş.
Karşısına çıkanı almış,
Denk gelenin hepsini
Yaban domuzuna çiğnetip yutmuş.

The untrodden steppes where no folk pass
For many a year he ravaged.
Wearying camels, combing the land,
Slaying beys and taking spoil,
He was steeped in scarlet blood.
Reeking of jinn, drinking blood,
Hüda had struck the infidel.
Gnawing whoever chanced near,
He had trampled the tiger.
Taking all who stood against him,
And all of those who met him
He gave to wild boars to trample, and gulped down.

Denk gelenin hepsini
Uzunlamasına sermiş.
Sarıbay'ın halini sorarsan,
Kuncut'a girip kovmuş,
Kalday'ın kanını emmiş.
Ukruk tutacak can kalmadan,
Vuruşacak tek can kalmadan,
Tek başına kalmış.
Babam pehlivan Celmoguz,
Boğuşacak eren var mı diye,
Mızrak uzatıp, balta çalıp,
Vuruşacak insan var mı diye,
Dev pehlivanları toplanıp,
Alp devlerin hepsi,
Sarıbay'ın suretini görünce,
Çaresi büsbütün tükenip,
İnsan verir boyun eğip.
Büyüklüğü deve hörgücü gibi,
Rast geleni emecek gibi,

Sarıbay'ın hali böyledir.
O Sarıbay kâfirin
Sureti cehennem, zehri güçlü,
Kâfiri görsen düpedüz,
Yazık candan umudu kes.
O Sarıbay kâfirin ki,
Çelik topuza sap takmış,
Hatırı sayılır kavga başlatmış,
Yazık candan, kudurmuş,

Hepsinden birden geçip atmış.
Ak mızrağı çelik sıyırıp,
Ay âlemi dolaşıp,
Aşmış imiş belası.
Manas şirin soyunu
Hepsini birden kessem diye,
İşteydi o zaman dileği.
Kâfirin gelip yattığı,
El yürümezin çölü imiş.

And all of those who met him
He laid out at their full length.
If you would ask of Sarıbay's estate,
He broke into Kuncut, drove them out,
He sucked the blood of Kalday.
Till no soul was left to hold the lasso-pole,
Till not one soul was left to fight,
He remained there all alone.
Saying, "My sire is pehlivan Celmoguz,"
Saying, "Is there a hero who will grapple?"
Thrusting the lance, swinging the axe,
Saying, "Is there a man who dares to fight?"
The giant pehlivans assembled,
And all the alp-like giants,
On seeing Sarıbay's visage,
Their remedies exhausted quite,
Men yield and bow the neck.
His bulk is like a camel's hump,
As though he'd suck dry all who chance near,
Such is the state of Sarıbay.
That Sarıbay, the infidel —
His visage hell, his venom strong,
See but the infidel outright,
And cut all hope of your poor life.
That Sarıbay, the infidel —
He set a haft to his steel mace,
He set a mighty quarrel afoot,
The rabid one, of every hapless life,

Had washed his hands of all at once.
Baring his white lance's steel,
Roaming the moonlit world,
His plague had overtopped all bounds.
The line of Manas the shir,
Saying, "Let me cut down all at once" —
Such was his wish in that hour.
Where the infidel came and lay
Was the desert where no people walk.

Ormanda kıstırıp fil yakalayıp,
Yaratılmış âdemoğlundan
Birer ikişer dil tutup,
Sorudan kanıp söz duyup,
O Manas'ın soyu
Talas'ta olur diye duyup,
Yazık canı Sarıbay,
Kıla bağlayıp bırakmış.
O Sarıbay kâfirin,
Ağırlığı dağ kayası kâfirin,
Rast geleni biçer gibi.
Azıcık Kırgız eli değil,
Kahırlansa kudurmuş,
Ay âlem yurdunu emer gibi.

Suyu çekip kuyudan,
Kulanı kovup dar geçitten,
Boğa geyik, deve geyik,
Ayı, arslan, kaplandan,
Rast gelen sağ kalmadan,
Nicesini kovup kesmiş,
Kestiğine doymuş.
Postu yüzüp katlatıp,
Av derisini kudurmuş,
Süsleyip file yükletip,
Gören başı şaşkın olup,
Sarıbay böyle can olup,
Ay âlemi hükmüne almış.
Bağrı tüylü yazık yer,
Tependen inen domuza,

Kalınlığından dayanmış.
Nice boğazı biçmiş,

Nice canı kırıp geçirip,
Kahrolası domuz kesmiş.
Sınırdakini tutmuş,
Karşılık vereni
Kırgınla büsbütün yutmuş.

Cornering elephants in the forest,
And of created sons of Adam
Taking tongues by ones and twos,
Sated with question, hearing word,
That the line of that Manas
Abides in Talas — so he heard,
And Sarıbay, that wretched soul,
Bound it to a hair and left it.
That Sarıbay, the infidel,
The infidel heavy as mountain rock,
Seems to mow down all who chance near.
Not the little Kırgız land alone —
When wrath takes the rabid one,
He seems to suck the moonlit world's whole home.
Drawing water from the well,
Driving kulan through the narrow pass,
Bull-deer and camel-deer,
Of bear and lion and tiger,
None chancing near left alive,
Many he had chased and slain,
And had his fill of slaughter.
Flaying hides and folding them,
The rabid one his hunting-skins
Adorned and loaded on elephants,
All heads that saw were dazed,
Such a soul was Sarıbay,
He took the moonlit world beneath his rule.
The poor earth, shaggy-breasted,
Beneath the swine descending from the height,
Endured but by its thickness.
Many a throat he had mown,

Many a soul he cut to ruin,
The cursed swine had slaughtered.
He seized those on the borders,
And those who offered answer
He swallowed whole in slaughter.

Rast geleni çiğnemiş,
Çekişeni yenmiş,
Denk geleni hap edip,
Ejderha gibi yutmuş.
Kahırlanıp dikilse,
Kakan'ı diri mi koymuş?
Rast gelenin hepsini
Çiğneyip katlayıp kesmiş.
Haberini duysan, cehennemin
Tıpkısı olmuş.
Cenkçi binmiş akıncıyı
Yolda yakalayıp kesmiş.
Sarıbay böyle olmuş.
Rast geleni çiğnemiş,
Tepeleri tarayıp sinmiş.
Yedi gündür domuzun
Uzattığı ayağı çekilmeden,
Yumduğu gözü açılmadan,
Horuldayan yanıp kavrulmuş,
Horultusu kesilmeden,
Dirsek dayayıp rahat edip,
Yedi gün durmadan uyuyup,
Cellat ile gözcüler,
Yerini bölüp yol kollayıp,
Celmoguz oğlu Sarıbay
Yatarmış görünüp,
Kudurmuşun hali şöyle:
O sarp dağ gibi görünüp,
Gördüğünde düpedüz
İnsanın yüreği paralanıp.
Gözünü görsen işte böyle,
Yamacı kapatıp Sarıbay
Yatarmış yayılıp,
Zorba, kara bir şir imiş,
Kahrı dolup taştığı çağ imiş.

He trampled whoever chanced near,
He beat down all who strove,
Making pills of those who met him,
He gulped them like a dragon.
When he reared up in wrath,
Did he leave Kakan alive?
All of those who chanced upon him
He trampled, folded, slew.
Hear his tidings — of very hell
The likeness he had become.
The raider mounted for the war
He caught upon the road and slew.
Such had Sarıbay become.
He trampled whoever chanced near,
He combed the hills and lay in wait.
For seven days the swine's
Outstretched leg had not been drawn in,
His shut eye had not opened,
The scorched one lay there snoring,
His snoring never ceasing,
Propped at ease upon his elbow,
Seven days he slept unbroken,
Headsmen and the watchmen
Parted his ground and warded the road,
Sarıbay, son of Celmoguz,
Lay there in plain sight,
Such is the rabid one's estate:
Looming like that craggy mountain,
At the mere sight of him outright
A man's heart is torn asunder.
See but his eye — even so,
Blotting out the slope, Sarıbay
Lay sprawled at his length,
A tyrant, a black shir was he,
It was the hour his wrath brimmed over.

Gazayı adamakıllı yaparım diye,
Hunhar Manas soyunu

Saying, "I shall wage my war in earnest,"
The line of fierce Manas,

Bırakmadan topluca kırarım diye,

Kahrını döküp hazırlanıp,
Kalakay kürkünü örtünüp,
En akıllı, us bilen,
Gerçek obur canavarın ta kendisi imiş,
Azrail zebaninin gözü imiş,
Mızrak saplansa delinmeyen,
Tüfek atılsa işlemeyen,
Sallansa kılıç kesmeyen,
Kora atılsa yanmayan,
Sele atılsa akmayan,
Kudurup ölmüş bu domuz,
Çukura atılsa sığmayan,
Yanıp kavrulmuşun ta kendisi imiş,

Belanın kara gözü imiş.
Gerçek musibet, kudurmuş,
Gerçek zebaninin ta kendisi imiş.
Uyuması altı gün olup,
Uykusundan kalkmaya
Bir gün kaldığı çağ imiş.
Namlı pehlivan Kara dev,
Kara dev'in hali işte bu:
Kartalın, ele sınanmış,
Öte atası Kutubiy,
Bahadır bozkurt sultana
Baştan beri veziri.
Bahadırın hali işte bu:
Kara dev alevine bakıp durur,
Kınsız kılıç kuşanmış,
Geri dönmez kasırga olacak gibi,
Kahır yüzüne dönüşmüş,
Bileği kalın, taş yürek,
Fil gövdeli haşarı,
Sivri temrenli sır mızrağı
Heybetle yukarı doğrultmuş.
Çarpışılan düşmana
Korkup koltuk açmamış.

Saying, "I shall slay them entire and leave none,"
Pouring out his wrath, preparing,
Wrapped in his kalakay fur-cloak,
Most cunning, knowing every wile,
The very self of the glutton-fiend was he,
The eye of Azrail's hell-warder was he,
Whom no thrust lance could pierce,
On whom no musket-shot could bite,
Whom no swung sword could cut,
Who cast on embers would not burn,
Who cast in flood would not be swept,
This swine, gone rabid unto death,
Who cast in a pit would not fit,
The scorched and seared one's very self was he,
The black eye of calamity was he.
True calamity, the rabid one,
The very self of a true hell-warder.
Six days his sleep had lasted,
And till he rose up from his sleep
One day was left — such was the hour.
The famed pehlivan Kara dev —
Such is the state of Kara dev:
Of that eagle, proved before the people,
His elder forefather Kutubiy
To the batyr, the grey-wolf sultan,
Was vizier from the very first.
Such is the state of the batyr:
Kara dev stands gazing on the blaze,
Girt with a sword without a sheath,
Like to become a storm that turns not back,
His face transformed to very wrath,
Thick of wrist, heart of stone,
Elephant-bodied, unruly one,
His lacquered lance with sharpened head
He raised aloft in majesty.
Before the foe in battle joined
He never flinched nor bared his flank.

Menziline geleni	*Whoever came within his reach*
Tavşan gibi yere çakmış.	*He drove into the earth like a hare.*
Süngüleşmeye girse bölük ordu gibi,	*At bayonet-work he is like a troop of host,*
Bunun ağırlığı ağır, uğuru bol.	*Heavy is his weight, abundant his luck.*
Sarıbay'ı gördüğünde,	*When he beheld Sarıbay,*
Ateş gibi gözü parladı.	*His eye flashed out like fire.*
Hele mirasçı kartalın	*Then in the eagle-heir arose*
Kan içiciliği tuttu.	*His thirst for drinking blood.*
Kapı kanadı gibi akıtma dişini	*His teeth, broad as a door's leaf,*
Parça parça çiğnedi.	*He ground and gnashed to pieces.*
Altındaki Kılkürön'e	*To Kılkürön beneath him*
Sağlı sollu kamçı vurup,	*He laid the whip on right and left,*
Bilenmiş demir sır mızrağı	*His whetted iron lacquered lance*
Doğrultup tutup bağırıp,	*He leveled, gripped, and roared,*
Manas deyip savaş narası çağırıp.	*Crying "Manas!" — the battle-cry.*
Kavgayı dosdoğru başlattı,	*He opened the fight straight on,*
Hunhar Manas soyundan olduğunu	*That he was of fierce Manas's line*
Apaçık söyleyip attı.	*He flung out plain for all to hear.*
Celmoguz oğlu Sarıbay	*Ere Sarıbay, son of Celmoguz,*
Mızrağını ele alıncaya,	*Could take his lance in hand,*
Doğrulup ayağa kalkıncaya,	*Could straighten and rise to his feet,*
Cekeyboz kürkünü giyinceye,	*Could don his Cekeyboz fur-cloak,*
Celmayan'ına bininceye,	*Could mount upon his Celmayan,*
Sancak süzülüp, tuğ dikilip,	*The standard gliding, the tuğ set up,*
Göğü yaran çığlık olup,	*A cry went up that split the sky,*
Kaplan pehlivan Kara dev,	*The tiger pehlivan Kara dev*
Kılkürön'ün ağzını çevirmiş.	*Had turned Kılkürön's head about.*
Dağı çınlatıp, taş bozup,	*Ringing the mountain, breaking stone,*
«Manas» deyip sesi baş yarıp,	*Crying «Manas», his voice split heads,*
Durmadan mızrak uzatmış.	*He thrust the lance unceasing.*
Şunu bunu deyinceye dek,	*Ere one could say this thing or that,*
Gözü açıp yumuncaya dek,	*In the space of a blinking eye,*
Babası çevik, keskin bakışlı,	*His father nimble, keen of glance,*
Üstün pehlivan vezirdi.	*A peerless pehlivan vizier was he.*
Uğurlusu kaplan gibi,	*His fortune like a tiger's,*
Rast gelen sağ kalmaz gibi.	*None chancing near seems left alive.*
Saldırışı arslan gibi,	*His onset like a lion's,*
Gücü kuvveti Kara dev'in	*The strength and might of Kara dev*

Ay âlemi basar gibi.
Kapışı pars gibi,
Çevikliği yaban domuzu gibi,

Saldırdığında Sarıbay,
Afalladı alçak,
Ne yapacağını bilemeden.
Kara dev gider, yetişsem diye,
Rast geldiğinde domuzun
Başını kesip geçsem diye,
İyice öldürüp düşmanın
Başını kesip alsam diye,
Yol üstünde sürükleyip,
İt kurda parçalatsam diye,
Kara dev düşündü böyle söz.
Taştan geri dönmeyen,
Ölümden kıl kadar kaçmayan,
Keskindi Kara dev,
Şahlanıp önce yetişti işte.
Yetiştiği yerde Sarıbay'ı,
Namı bambaşka kâfiri,
Celmoguz oğlu bahadırı,
Kaburganın kaşı diye,
Tam yüreğin başı diye,
Ölçülmüşün ta kendisi diye,

Ölümün kara gözü diye,
Kımıldamaz taştan yaratılsa da,

Ölecek çağı budur diye,
Arslan gibi gözü parlayıp,
Mızrak çevirip, pek tutup,
Şahlanıp eren yetişti ya.
Ağırlığı büyük kâfiri,
Büyük Sarıbay bahadırı,
Yetiştiği yerde Kara dev,
Sapı çelik, ucu keskin —
Ucuna kara çelik katılmış,
Demirden geri dönmeyen,

Seems fit to crush the moonlit world.
His seizing like a leopard's,
His quickness like a wild boar's,

When he charged, Sarıbay,
The base one, stood confounded,
Not knowing what to do.
"He goes — let me but overtake,"
"And when I chance upon the swine,"
"Let me strike off his head in passing,"
"Let me kill the foeman thoroughly,"
"And take his head for mine,"
"Dragging him along the road,"
"Let dogs and wolves tear him apart" —
Such words did Kara dev think.
Who turns not back from stone,
Who flees not death a hair's breadth,
Keen was Kara dev,
Rearing, he was first to close.
And where he closed, on Sarıbay,
The infidel of singular fame,
The batyr son of Celmoguz,
Saying, "At the arch of the ribs,"
Saying, "At the very crown of the heart,"
Saying, "The very mark that has been measured,"
Saying, "The black eye of death itself,"
Saying, "Though wrought of stone that never stirs,"
Saying, "This is the hour that he must die,"
His eye flashing like a lion's,
Wheeling the lance, gripping it fast,
Rearing, the hero closed indeed.
The infidel of mighty weight,
The great batyr Sarıbay —
Where he closed on him, Kara dev,
Its haft of steel, its point keen-edged —
Black steel was forged into its tip,
That turns not back from iron,

Taştan geri çekilmeyen,
Şaşmaz çelik sır mızrağı
İsabetle tutup geçirdi ya.
Celmoguz oğlu kâfiri,
Er Sarıbay bahadırı,
Yetişip vurup geçti işte.

That shrinks not back from stone,
The unerring steel lacquered lance
He gripped and drove home true.
The infidel son of Celmoguz,
The batyr, hero Sarıbay —
He closed, he struck, he passed him by.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Deccal'ın Kara Gözü: Sarıbay

Kara dev'in mızrağı Sarıbay'ın gövdesinde paramparça olur, ejder zehrinde su verilmiş ay baltası körelir; yedi gün tek başına dövüşen kartal, çadır kadar dökme topuzun altında ezilir ve Sarıbay onu parçalayıp itlerine yem eder. Ulak Bozbala'nın kara haberi Talas'a düşünce Argın-Kırgız ordusu ayaklanır: tuğ dibinde Semetey, yanında Külçoro, orduya baş olarak genç han Seytek, El-Cürbös çölüne inip Kara dev'in öcü için saf tutarlar. Kaçıp gelen yaralı pehlivanların "Sarıbay'a rastlarsan candan ümidi kes" feryadı orduyu sindirse de Külçoro meydana tek başına çıkar; Bölökbay yapımı sırlı mızrak altmış vuruşta çember olup kırılır, altın yanaklı ay balta kâfirin çelik kalkanını paramparça etse de canına işlemez. Araya atılan körpe Seytek'i Sarıbay'ın topuzundan son anda Külçoro çeker alır ve çocuğa savaşın henüz onun çağı olmadığını haykırır.

Sarıbay yedi günlük alp uykusuna daldığında Külçoro onun ordusunu kılıçtan geçirir; uyanıp yalnız kalan dev, Manas'ın Celpiniş'te öldürdüğü babası Celmoguz'un öcü için Kırgız'ı kökünden kazımaya ant içer. Mızrak, ay balta, Oykuma kılıcı, hatta Semetey'in Ak Kelte'si — hiçbir silah işlemez; Semetey, Külçoro ve Seytek üçü birden gece gündüz vuruşup takatten düşer, "bizi neden eksik yarattın" diye Yaradan'a sızlanırlar. Çare, ak kuğu donunu giyip yedi gün er arayan Ayçürök'ten gelir: Kayıpçal kızı Kuyalı pehlivan, ancak Semetey "kıyamette görüşelim" nikâhıyla onu alınca meydana iner ve nice gün nice gece mızraklaşıp Sarıbay'ı öldürür, külünü göğe

savurur. Zafer sonrası Semetey, Kanıkey, Bakay, Ayçürök ve Külçoro eli Seytek'e emanet edip gün batısına atlanır, izleri belirsiz olur; destan, Seytek'ten türeyen Oruzkan, Kenen, Alımsarık ve Kulansarık soyunun müjdesiyle kapanır.

KÜNYE — KEY FACTS

- Kara dev, El-Cürbös çölünde Sarıbay'la yedi gün tek başına vuruşur; silahları işlemez, topuzla ezilip öldürülür ve Sarıbay onu itlerine yem eder.
- Ulak Bozbala'nın haberi üzerine Seytek'in baş olduğu Argın-Kırgız ordusu, Semetey ve Külçoro ile Kara dev'in öcü için sefere çıkar.
- Sarıbay, Manas'ın Celpiniş'te öldürdüğü Celmoguz'un oğludur; mızrak delmez, kurşun işlemez, ateş yakmaz gövdesiyle Manas soyunu kökünden kırmaya ant içmiştir.
- Külçoro'nun sırlı mızrağı, ay baltası ve Oykuma kılıcı ile Semetey'in Ak Kelte'si dahi Sarıbay'ın canına işlemez; araya atılan Seytek'i ölümden Külçoro kurtarır.
- Sarıbay yedi günlük alp uykusundayken Külçoro onun kalabalık ordusunu kırıp geçirir; ancak üç arslan bile devle baş edemez.
- Ayçürök'ün ak kuğu donuyla bulup getirdiği Kuyalı pehlivan kız, Semetey'le nikâhlanınca Sarıbay'ı öldürüp külünü savurur; büyükler gün batısına yitip el Seytek'e kalır.

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Un ufak olup parçalandı	*Ground to dust and shattered*
Kara Dev'in mızrağı.	*Was the lance of Kara Dev.*
Elindeki ay balta,	*The moon-axe in his hand,*
Mızrak paramparça olunca,	*When the lance was smashed to splinters,*
Ay baltayı aldı eline,	*He took the moon-axe in his grip,*
Sapı topuz, yumruk gibi,	*Its haft a mace, like a fist,*
Ay baltanın hâli böyleydi.	*Such was the state of the moon-axe.*
Öfkeyle kavrayıp çevirdi,	*He seized it in wrath and swung it round,*
Celmoguz oğlu kâfire	*Upon the infidel, Celmoguz's son,*
Dizgin dizgine girişti,	*Bridle to bridle he closed,*
Sopa savurup yetişti.	*Swinging the cudgel he overtook him.*
Ağzı çelik ay baltayı	*The moon-axe with its steel-forged edge*
Yine kavrayıp çevirdi.	*Again he seized and swung around.*
Bir vuruşta yüz vurup,	*Striking a hundred blows in one,*
Ustaymış Kara Dev,	*A master was Kara Dev,*
Vurdu vurdu ha vurdu.	*He struck and struck and struck again.*
Topuzundan kor çıktı,	*Embers flew from his mace,*
Kâfir Sarıbay'ın başından	*From the head of infidel Sarıbay*
Yıldız gibi uçup ateş çıktı.	*Fire flew out like shooting stars.*
Zınk zınk eder, aldırmaz,	*It clangs and clangs — he heeds it not,*
Kara Dev'in vuruşunu	*The blows of Kara Dev*
Kıl kadar yerine koymaz.	*He counts not worth a single hair.*
Sapladı, vurdu diye,	*Though pierced, though struck, they say,*
Domuz Sarıbay aldırmaz.	*The swine Sarıbay heeds it not.*
Pazısı kara taşmış,	*His sinews were black stone,*
Azılı düşmana alışıkmış.	*Long used to ferocious foes.*
Bahadırmış da, ermiş de,	*A batyr he was, a wonder too,*
Er Manas'ın soyunu	*The lineage of Er Manas*
Kökünden kurutayım diye,	*To wither to its very root,*
Aramaya çıkmış meğer.	*He had set forth, it seems, to seek.*
Pazısı geniş, gücü bol,	*Broad of sinew, brimming with strength,*
Kara Dev gayret edince	*When Kara Dev strained his utmost*
Kaykılıp aldırmadı bile.	*He merely leaned aside, unmoved.*
Heybeti geniş, zehri güçlü,	*Vast in menace, strong in venom,*
Böyle azgın pehlivan yok.	*No champion so rabid lives.*
Ay balta savursa, mızrak vursa	*Swing the moon-axe, thrust the lance —*

Zınlar da, aldırmaz.
Kara Dev'in mızrağını,
Dövüşte kurduğu çareyi
Tırnağına denk tutmaz.

Çare kıldığını gören yok,
Ot ucu kadar görmedi.
Öfkelenip davranıp,
Silah pusatın kuşanıp,
Azgın yüzü bozulup,
Yeniden yine kudurup.
Aşkın dövüşe kızışıp,
Devirecekmiş gibi bakıp.
Tüyü dökülmüş akbaba gibi,
Alıcı şahin gibi çatılıp,
Kerüü-Moynok, Taş-Kaşat,
Gelip yetti meydana.
O meydana yetince
Bahadırmış Kara Dev:
«Keşfe nasıl varayım ben,
Gücü çetin düşmandan
Hangi yüzümle kaçarım?
Gözbebeğim Bozbala,
Usta, hatip, becerikliydin,
Ata hafif, taya denk,
Uzağa elverişli, yolda uyanık,
Yen ucunda mektubun var,
Er Bozbala adın var.
Pirler koruyan ağama,
Külçoro ile Semetey,
Gözbebeğim iki büyüğüme söyle,
Bilgeye söyle, yaşlıya söyle,
Kalmadan yurdun hepsine söyle» –
Deyip, böylece, Kara Dev:
«Gökyele beyim Semetey'e söyle.
At sırtından yel gibi geçen,

Ay-âlemin tamamını
Uçup gezip dolaşan,

It rings, and he heeds it not.
The lance of Kara Dev,
The stratagems he wrought in combat
He counts not equal to a fingernail.

No one saw a remedy avail,
Not so much as a grass-blade's tip.
Rousing himself in fury,
Girding on his arms and armor,
His savage face contorting,
Raging anew, gone mad again.
Inflamed for battle beyond all bounds,
Glaring as if to topple all.
Like a vulture molted bare,
Like a hunting falcon poised to strike,
Kerüü-Moynok, Taş-Kaşat —
He came and reached the field.
When he reached that field of battle,
A batyr was Kara Dev:
«How shall I ride to reconnoiter,
From a foe so grim in strength
With what face could I ever flee?
Bozbala, apple of my eye,
Skilled you were, eloquent, deft,
Light on a horse, a colt's own match,
Fit for far roads, wakeful on the way,
A letter waits in your sleeve's end,
Er Bozbala is your name.
To my elder brother, guarded by the pirs,
To Külçoro and Semetey,
Speak to my two elders, apples of my eye,
Tell the sage, and tell the aged,
Tell the whole yurt, leaving none» —
So saying, thus, Kara Dev:
«Tell my gray-maned lord Semetey.
She who passes like wind from a steed's back,
Who over all the moonlit world
Goes flying, roaming, wandering,

Peri kızı Ayçürök,
Pek bilge yengeme söyle!
Bu kâfir Sarıbay'ın,
Gayreti, öfkesi eksilmez,
Değerliler geçse eline,
Dönecek domuz gibi görünmez.
Basıp mızrağı pek vursam

The peri-daughter Ayçürök,
Tell my most sage sister-in-law!
This infidel Sarıbay —
His zeal, his fury never wane,
Should worthies fall into his hands,
The swine shows no sign of turning back.
Though I press the lance and strike full hard

Zırh gömleği parçalanmaz.
Kılığı bozuk, yüzü zehir,
Yamanlar geçse eline,
Dönüp bakar hâli görünmez.
Erişkin çıkmış bir şommuş,
Kendisi Celmoguz'un oğluymuş.
Çarpışan sağ gitmemiş,
Rastlayan sağ geçmemiş,
Sarıbay yutucuymuş bu.
Hazırlıksızı biçiverir,
Sataşanı bırakmadan
Ejderha gibi emiverir.
Aklı gidip, geri çekilip,
Niceler ölüm bulacak gibi.
Zavallı başı yenecek gibi,
Yakalasa canı yutacak gibi,
Sarıbay'ın hâli böyle işte.
Rastlayanı kemirip yiyen
Öfkeli, belalı huyu var,
Karşılaşanı kemiren
Er Sarıbay diye şanı var.
At yorup, yer dolaşıp,
Can incitip, yer gezip,
Kastını dikmiş hâli var,
Baksak böyle hıncı var.
Pazısı çelik kale gibi,
Rastlayanı emecek gibi.
Saldırışı kaplan gibi,
Azıp gitmiş domuzun,
Vuruşan sağ kalmaz gibi.

His shirt of mail will not be torn.
Foul of guise, his face pure venom,
Should fierce ones fall into his hands,
He shows no sign of looking back.
A monster grown full-fledged is he,
Himself the son of Celmoguz.
None who fought him left alive,
None who met him passed alive,
A devourer is this Sarıbay.
He cuts down the unready where they stand,
And whoever crosses him
He sucks down like a dragon, sparing none.
Wits fled, falling back in dread,
So many seem to find their death.
As if to overwhelm the wretched head,
As if, once seized, to swallow the soul,
Such is the state of Sarıbay.
Gnawing, devouring all he meets,
His nature is wrathful, fraught with bane,
He who gnaws whomever he encounters —
Er Sarıbay, so runs his fame.
Wearying steeds, ranging the land,
Tormenting souls, roaming the earth,
He bears the look of fixed intent,
Behold what rancor he carries.
His sinew like a fortress of steel,
As if to suck dry all he meets.
His onslaught like a tiger's spring,
Of this swine run wild with rage,
It seems none who fight him stay alive.

Pazısı nice, zehri güçlü,
Çarpışan candan umut kes.
Yiğit de imiş, dayanak da,
Belli, cehennemin kendisiymiş.
Azgınlığın kara gözüymüş,
Can alıcının ta kendisiymiş» –
Deyip, böyle çırpınıp,
Haber ver aslana deyip,
Semetey, Seytek, Külçoro –
Bu soylu gökyele erlere deyip,

Mighty his sinew, strong his venom,
Who fights him must despair of life.
A warrior he was, a bulwark too,
Plainly, he was hell itself.
The black eye of savagery,
The very taker of souls himself» —
So saying, thus he thrashed and strove,
Bring word to the lion, saying,
Semetey, Seytek, Külçoro —
To these noble gray-maned men, he said,

Bahadırlığı bambaşka deyip,
Öfkelenen domuzun
Gayreti kara taş gibi deyip.
Yerinde gücüm varken
Kırgız'ı nasıl veririm!
Hınçlanan kâfire
Kırışıp bir göreyim.
Bahadır başım varken,
Halkımı nasıl vereyim!
Kudurukla ovada
Boy ölçüşüp göreyim.
Ölümden sağ kaldıkça
Hangi mirasa ereyim.
Aziz şahinin uğruna
Kurban olup gideyim!
Sarıbay düşmanın kendisiymiş,
Kastını dikip Kırgız'a,
Kırıp çıktığı zamanmış.
Han Manas'ın soyunu
Bırakmadan kırıp gitmeye,
Irmağın suyunu çevirmeye,
Yurdu kırıp durmaya,
Kahrını salıp basmaya,
Her yerine saldırmaya,
Heveslenmiş bu domuz,
Diyara kırgın salmaya,
Kelenker kuşaklı, geniş saçbağlı,

Whose valor is a thing apart, he said,
Of the swine inflamed with fury
The zeal is like black stone, he said.
While strength yet stands within me
How could I yield the Kyrgyz up!
Against the rancorous infidel
Let me clash and try him once.
While my batyr's head is on me,
How could I give my people up!
With the rabid one upon the plain
Let me measure strength and see.
If I live on past this death,
What inheritance would I gain?
For the sake of the cherished falcon
Let me go as sacrifice!
Sarıbay was the very foe himself,
His intent fixed on the Kyrgyz,
It was the hour he came to slaughter.
The lineage of Khan Manas
To cut down wholly, sparing none,
To turn aside the river's water,
To keep on breaking the yurt apart,
To loose his wrath and trample down,
To fall on every quarter of it,
This swine had set his eager heart,
To loose a slaughter on the land,
Those with kelenker sashes, broad hair-bands,

Salınan güzel, ceylan gözlü,
Gelin kızları yağmalamaya.
Kahrını döküp yutkunup,
Öfkelenip kudurup,
Düşman Sarıbay geldi ya,
Geldiğini zavallı Kara Dev gördü ya.
Can esirgemeden varışıp,
Kavgayı çetin başlatıp,
Sinek kadar canını ortaya atıp,
Ak sancak tuğ olup,
Nara üstüne nara salıp,
Birbirine asıldılar ya.
Gerçek yurda dönülse,

Swaying beauties, gazelle-eyed,
To plunder brides and maidens.
Pouring out his wrath, gulping it down,
Enraged and gone stark mad,
The foe Sarıbay came on indeed,
And poor Kara Dev saw him come.
Closing without sparing life,
Opening the grim contest,
Casting his fly-small soul into the fray,
The white standard become a banner-staff,
Hurling war-cry upon war-cry,
They grappled each with each, indeed.
Were one to return to the true homeland,

Zavallın oraya vardı ya.
Yarlı kayadan, uçurumdan,
Yuvada bir tektim.
Çınar çiçekli meyveden,
Anadan gerçek yalnızdım.
Basmaya ayağım yok,
Yılana çalar bir erdim,
Kaşınmaya yelem yok,
Sallamaya kuyruk yok.
Kulana çalar oğuldum.
Öfkeli pehlivan Sarıbay'la
Karşı karşıya gelirim.
Mızrak uzatıp yay çekip,
Güm güm vuruşurum,
Karşılıklı dururum,
Bel bağlayıp dövüşürüm.
Çatal geçidi açtırmadan,
Elimden gelse kâfiri,
Talas'a adım attırmadan,
Perçemli sancak ederim,
Göğü yaran gürültü koparırım.
Pehlivandı, aslandı,
Pazarlı kente surdu,
Pirler koruyan Kül ağam,
Narayı fazlasıyla salsın de.

Your poor one has arrived there now.
From the sheer crag, from the precipice,
I was a lone one in the nest.
Of the plane-tree's blossoming fruit,
Truly motherless, alone was I.
I have no foot to tread with,
A man akin to the serpent was I,
I have no mane to scratch,
No tail have I to swish.
A son akin to the wild kulan was I.
With the wrathful champion Sarıbay
I come to stand face to face.
Thrusting the lance, drawing the bow,
I trade blows, boom on boom,
I stand against him squarely,
Girding my loins I fight.
Before he forces the forked pass,
If my hand can reach the infidel,
Before he sets one step toward Talas,
I will make him a tufted banner,
I will raise a din to split the sky.
A champion he was, a lion,
A rampart to the bazaar town,
My elder Kül, guarded by the pirs —
Tell him to hurl the war-cry in abundance.

İkiz kuzu eşin,
Teselli bulduğum karaltım,
Sevinçli yoldaş karaltım.
Atışmaları başlatsın de,
Bu zavallı Kara Dev'i,
Emici kâfirin elinden,
Düşmanın demir ağından,
Can alıcının gözünden,
Gerçek yutucunun kendisinden,
Ayırıp kurtarsın de.
Ölümde ortak, iman kardeşi,
Cehennem çekmiş yaşıtım,
Gökyele ağam gelsin deyip,
Bunu diye diye sızlanıp,
Eğilip gitsem, eyerim yok,

Twin lamb, my own mate,
My solace-shadow at my side,
My joyous comrade-shadow.
Tell him to open the exchange of fire,
This poor Kara Dev
From the sucking infidel's hand,
From the iron net of the foe,
From the eye of the soul-taker,
From the true devourer's very self,
Tell him to wrest me free and save me.
Partner in death, brother in faith,
My age-mate who has borne hell's torments,
Let my gray-maned elder come, say this,
Saying this, over and over, he lamented,
Were I to ride out bowed, I have no saddle,

Hiç değilse, ablamdan doğma
yeğenim yok.
Arkalarda ağabeyim yok,
Derdimi söyleyecek dayım yok.
İçim yanıp bağrım kor,

Külçoro, Seytek, Semetey,
Bu üçü sağ olsun deyip,
Yaradan'a gönlüm tok,
Artık bundan başka sözüm yok.
Bu Sarıbay'la boğuşurum,
Çarpışma açarım kâfire,
Karşı karşıya dururum.
Tüfek atıp, yay çekip,
Ezişe ezişe dövüşürüm,
Öfkeli mızrak uzatışıp,
Çat çat vuruşup durup,
Kemik kadar başı yutuşup,
Dağ parçalayıp didişip,
Aman vermeden dövüşürüm».
Sırlı kargıyı kavrayıp çevirip,
Boz cekey kürkü giydirip,
Celcetpes'e bindirip,

At the least, of my elder sister born
no nephew have I.
No elder brother at my back,
No uncle to hear my grief.
My inward parts aflame, my breast an ember,
Külçoro, Seytek, Semetey —
Let these three live in health, I say,
Toward the Creator my heart is content,
Beyond this I have no more to say.
With this Sarıbay I will grapple,
I will open battle on the infidel,
I will stand against him face to face.
Firing the musket, drawing the bow,
Crushing and grinding I will fight,
Trading thrusts of the wrathful lance,
Striking crack on crack unceasing,
Swallowing heads down to the bone,
Tearing at mountains, grappling on,
I will fight and give no quarter».
He seized and swung the burnished pike,
He clad him in the gray cekey fur,
He set him upon Celcetpes,

Ak kargıyı kavrayıp çevirip,
Ken-Kol'daki gökyele beyine,
Bozbala'yı gönderip,
Kara Dev kaldı meydanda.
Çarpışmayı sert salmaya,
Kahrı dolu pehlivana,
Sayısız savaşın gözüne,
Sarıbay'ın kendisine.
Kara ecel yetse ölmeye,
Kapışıp bir görmeye,
Yiğidin hâli böyleydi.
Adlı sanlıymış, dayanakmış,
Yüzleşmeden geri dönmeyen,
Ecelden kıl kadar caymayan,
Düşman deyince kaynayan,
Ölüm dense sevinen,
Alabildiğine böyle aslanmış.
Kutubiy'in Kara Dev'i,

He seized and swung the white pike,
To the gray-maned lord in Ken-Kol
He sent Bozbala forth,
And Kara Dev stayed on the field.
To hurl the combat fiercely
At the champion filled with wrath,
At the eye of battles beyond count,
At Sarıbay's very self.
To die, should black fate overtake him,
To grapple once and try him —
Such was the hero's state.
Famed and storied was he, a bulwark,
One who turns not back before the meeting,
Who swerves not a hair's breadth from fate,
Who seethes at the word "foe,"
Who rejoices at the word "death,"
A lion such as this, beyond all measure.
Kutubiy's own Kara Dev,

Vay ki vay, böyle bir ermiş.
Semetey, Seytek, Çoro'nun,
Önüne serilse ak yolu,

Heybeti sert, sayısız ordusu,
Nice handan aziz bilineni.
Zorlu belalı düşman gelse,
Kapışmaya önce gireni,
Bela düşse haberi,
Çarpışmayı sert salanı.
Sırta koysa buluşanı,
Sağlam bakan yoldaşı,
Uzatsa çelik mızrağı,
Kayran başa gün düşse,

Akıl harmanı çaresi,
Kara Dev'in hâli böyleydi.
Kıvrım kıvrım kıyıları,
Buluşmak erin mirası.
Yiğit doğmuş Kara Dev'in,

Alas, alas — such a man was he.
For Semetey, Seytek, and Çoro,
Should the white road be spread before them,
Stern in majesty, his hosts unnumbered,
Held dearer than many a khan.
Should a grim and baneful foe come on,
He was first to enter the grapple,
Should calamity's tidings fall,
He it was who hurled the combat fiercely.
Set on the ridge, the one who meets it,
The comrade steadfast of gaze,
Thrusting the lance of steel,
Should dark days fall on the cherished head,
A threshing-floor of wisdom, of remedy —
Such was the state of Kara Dev.
The winding, coiling shores —
To meet there is the hero's portion.
Of hero-born Kara Dev

Gökte yıldız buluşağı,
Er Külçoro yoldaşı.
Akına çıksa toz bir,
Ölümde ortak, can bir.
Hilebazın aşıp geçemediği,
Dayanak olduğu da gerçek,
Kuldan üstün doğmuş,
Yüzleşse kopar kıyamet,
Ustalarda bulunmaz,
Kara çelik keskindi,
Kuşbazlarda bulunmaz,
Kara kartal cinsi maldı,
Bir yaratılmış Kara Dev.
Bora gelse, yel değmez,
Kuytu orman, balta girmez odur,
Davacıya mal vermez,
Pehlivanlara can vermez,
Gerçek çetin gök er odur,
Ak çeliğin sırtıydı,
Bozda toy durdurtmayan,
Boz ala şahin kuşuydu,
İşte Kara Dev'in vasfı buydu.

The starry meeting-place in heaven,
Er Külçoro was his comrade.
Riding to the raid, one dust,
Partners in death, one soul.
Whom no trickster could outpace,
That he was a bulwark, too, is true,
Born nobler than any slave,
Should he face you, doomsday breaks,
Not found among the master-smiths,
The black steel keen of edge,
Not found among the falconers,
A treasure of the black-eagle breed,
Kara Dev, created one of a kind.
Come the storm, no wind can touch him,
He is the sheltered forest no axe has entered,
He yields no chattel to the claimant,
He yields no life to champions,
He is the true grim gray-blue warrior,
He was the spine of the white steel,
Who lets no feast be halted on the steppe,
He was the gray-pied falcon-bird,
Such was the mark of Kara Dev.

Gözbebeği kıldığın şahinin,
Hızır'dan, Allah'ın kendisinden,
Dilediği buydu işte.
Bunun rastladığı Sarıbay,
Kara ecel gerçekten yeter deyip,
Kara Dev'in gönlü daraldı.
Ölmeden kendim yaşarken,
Hangi mirasa ereyim,
Yuvalı kavak çınara,
Bahadır Seytek yavru şahine,
Bunlara kurban olup,
Ölüp gideyim bari.
Dirlikte derlenmiş güç ver,
Ölürsek helal iman ver,

Sarıbay bahadırmış deyip,

Of the falcon he made the apple of his eye,
From Hızır, from Allah's very self,
This was the thing he begged.
The Sarıbay whom this one met —
Black fate in truth suffices, saying,
The heart of Kara Dev grew tight.
While I live on before my death,
What inheritance would I gain?
For the nested poplar plane,
For the batyr Seytek, fledgling falcon,
For these let me be the offering,
Let me die then, and be done.
Grant strength gathered in life entire,
If we die, grant faith made pure and lawful,

Sarıbay is a batyr, they will say —

Şerefimi nasıl saçayım,
Halkıma nasıl kaçayım.
Er, namustan ölmez mi,
Yazılmış çetin cezayı,
Elma kadar bu baş görmez mi,
Gün tükenip, su bitse,
Güreşe girmeden kasılıp,
Boş yatan kişi ölmez mi?
Melek beş elini uzattığında,

Cebrail, can çekici,
Yakına gelip durduğunda,
Söylenmeden dil tutulur,
Dünyadan hangi can kurtulur?
Kazılan mezar parçalayıp çeker,
Ay-âlemin tamamını,
Yiyip yutan kara yer.
Kaygılanmayayım bugün ben,
Ölümsüz diri yaratılıp,
Hangi mirasa eririz.
Kara ecel yetse bu yere,
Ufalanıp gideriz.
Ardımızda nişan bırakmadan,
Hasretle ölsek boşunayız.
Sarıbay pehlivanmış deyip,
Utancımı nasıl saçarım.

Kırgız'a nasıl kaçarım.
Korkakça çevirip belimi,
Halkımı çok ürkütüp,
Çatal geçit, alaca vadi,
Semer kaşı gibi sırtı,
Aşıp geldi dedirtip,
Kaçırıp kurnaz canını,
Telaşla geldi dedirtip,
Sinek kadar canı cıyaklayıp,
İliği kemiği sızlayıp,
Koşup geldi dedirtip,
Ciğeri ağzından çıkıp,

How could I scatter my honor so,
How could I flee back to my people?
Does not a man die for his honor's sake?
The grim sentence written down —
Will this apple-small head not meet it?
When days run out, when water fails,
Stiffening, never once to wrestle,
Does not the idle lier also die?
When the angel stretches forth his five-fold hand,

When Cebrail, the drawer of souls,
Comes near at hand and stands,
The tongue is bound before it speaks —
What soul escapes this world alive?
The dug grave rends and drags one down,
The whole of the moonlit world
The black earth eats and swallows.
Let me not sorrow on this day,
Created deathless and alive —
What inheritance do we gain?
Should black fate reach this place,
We crumble into dust and go.
Leaving no token in our wake,
If we die in longing, we die in vain.
Sarıbay is a champion, they will say —
How could I scatter my shame abroad?

How could I flee back to the Kyrgyz?
Turning my waist like a coward,
Throwing my people into fright,
The forked pass, the dappled vale,
The ridge curved like a saddle-bow —
Letting them say he crossed and came,
Smuggling off his cunning soul,
Letting them say he came in panic,
His fly-small soul squealing thin,
His marrow and his bones all aching,
Letting them say he came at a run,
His liver leaping from his mouth,

Utancı boynundan gidip,
Aceleyle soluyup,
Çare gidip sendeleyip,
Kaçıp geldi dedirtip,
Aktayım kalıp çeyiz olup,
Kalabalık yurda söz olup,
Kınayana kınanç olup,
Yaman erlere çekişme olup,
Gürültüye karışıp gezene dek,
Onulmaz içten yaralı söz,
Yaygaraya girip gezene dek.
«Kaçtı» diye ad alana dek,
Kötü adlı olana dek,
Kendi yolumu nasıl vereyim,
Ciğer delip, baş kesip,
Ezişip bir göreyim.
Gerçek dilerse sinek can,
Dizgin çekip devşiririm,
Yaren için, el için,
Sinek kadar canı kıyayım!» –
Deyip, böylece Kara Dev,
Kınsız kılıç kuşanıp,
Kıyamete göçmüş aslanlara –
Kaplan Manas, er Sırgak,
Almambet ile er Çubak,
Ruhlarına yalvarıp,
Sapı çelik sırlı kargıyı,
Yine uzatıp davranıp.

His shame gone clean from off his neck,
Panting in his haste,
Remedy gone, staggering,
Letting them say he came in flight,
Left an aktayım, made a dowry,
Become a byword in the crowded yurt,
Become a reproach to every scorner,
Become a quarrel among wicked men,
Till I wander mixed into the uproar,
A word that wounds beyond all healing,
Till I wander caught in the clamor.
Till I earn the name of «he who fled»,
Till I bear an evil name —
How could I give up my own road?
Piercing livers, striking off heads,
Let me grind against him once and see.
If Truth so wills this fly-small soul,
I draw the rein and gather it in,
For comrade's sake, for the people's sake,
Let me spend this fly-small soul!» —
So saying, thus Kara Dev,
Girding on the scabbardless sword,
To the lions who passed to the Last Day —
Tiger Manas, Er Sırgak,
Almambet and Er Çubak —
Praying to their spirits,
The burnished pike with steel-forged haft
He leveled once again and moved.

Altındaki Kılkürön,
Kara kayış örme kamçı,
Vursa kulak çınlatan,
Kabzasına kor koymuş,
Ucundaki püskülüne,
Üç parmak ölçüp kurşun koymuş.
Tabılgıyı sallayıp söktürmüş,

Kamçı sapına burdurmuş.
Beş yaşında öküz derisini,

Beneath him Kılkürön,
The whip plaited of black rawhide,
That sets ears ringing where it strikes,
Embers were set into its grip,
Into the tassel at its tip
Three fingers' measure of lead was set.
The meadowsweet was shaken loose and torn,
And twisted round the whip-stock.
The hide of a five-year ox

Özüne gerdirmiş,
Dört erkecin derisini,
Sıkıştıra sıkıştıra ördürmüş.
Gök alevli demirle pekitmiş,
Süsleyip düşmana ayarlamış,
Görkemli örme kamçı,
Vursa kulak çınlatan.
Kavrayıverip çevirip,
Çat dedirtip Kürön'ü,
Böğrüne çekiverip,
Kamçı yiyen Kılkürön,
Tulpar vasfı görünüp,
Toynak değen kara yer,
Dört bir yandan bölünüp,
Bulut gibi uçup hırlayıp,
Dönüp değen toynağı,
Ocak çukurunca dağıtıp,
Yay gibi seğirtip fırlayıp,
Yalın kılıç kuşanıp,
Yaradan'a yalvarıp,
Cezalı kıyıcı kılıcı,
Parlatıp ele davranıp,
Soylu küheylan gibi davranıp,
Kara aslan gibi atılıp.
Tam kolayımı bulsam deyip,
Kuduruğu bana verse deyip,
Bahadırmış Kara Dev,
Azgın gayreti başlattı,
Süs gibi kıymetli altın canı,
Kıl kadar görmeden, çetin işte,
Kıla bağlayıp bıraktı,

Was stretched upon its core,
The hides of four he-goats
Were plaited tight and tighter still.
Made fast with iron blue with flame,
Adorned and trimmed against the foe,
A splendid plaited whip,
That sets ears ringing where it strikes.
Seizing it and swinging round,
Making Kürön ring with the crack,
He drew it hard against his flank,
And whip-stung Kılkürön
Showed forth the tulpar's mark:
The black earth where his hoof came down
Split asunder on four sides,
Flying, snorting like a cloud,
His turning, striking hoof
Scattering pits deep as hearth-holes,
Springing, darting like a bow,
Girded with the naked sword,
Praying to the Creator,
The doom-charged, slaughtering blade
He made to flash within his hand,
Moving like a noble courser,
Springing like a black lion.
Let me but find my perfect opening,
Let him grant the rabid one to me,
A batyr was Kara Dev,
He loosed his furious striving,
His golden soul, precious as an ornament,
Counting it not a hair — grim work —
He bound it to a hair and let it hang,

Şahin cengi kızıştırdı.
Kuyruğu seyrek, yelesi az,
Koşmaya pek alışıktı,
Arkar yapılı Kılkürön,
Yay gibi koşup fırlayıp,
Atılan ok gibi vınlayıp,
Kulan gibi kulak yatırıp,

He set the falcon-battle blazing.
Sparse of tail and scant of mane,
Long practiced in the run,
Arkhar-built Kılkürön,
Darting, springing like a bow,
Whirring like a loosed arrow,
Ears laid flat like a kulan,

Kasırga gibi yeri savurup,
Üstündeki Kara Dev,
«Manas!» diye nara atıp,
Mızrak uzattı sarsılmadan,
Kara Dev'in gayreti,
Göğü yeri bölecek gibi.
Yüreği kısa can olsa,
Ecelden önce ölecek gibi.
Sahiden girişmiş Kara Dev,
Sinek kadar görmez Sarıbay,
Gerçek bela, azgın kuduruk.
Kuduruğun ta kendisiymiş,
Ütülmüş kurnaz domuz,
İçse kana doymayan,
Kavgası can koymayan,
Kuduruğun ta kendisiymiş,
Azgınlığın kara gözüymüş.
Yel devesiyle koşturup,
Deveye binip, mızrak alıp,
Silah pusatın kuşanıp,
Zınk zınk edip aldırmadan,
Kara Dev'in kavgasını,
Kılına bile denk tutmadan.
Ejderha gibi dikilip,
Atıyla birlikte emecek gibi,
Öldürüp bırakacak gibi.
Celmoguz oğlu bahadırın,
Yer tüketen kâfirin,
Vardığı yerde toz kalmaz,
Karşı durana can kalmaz,
Alplerden nicesini yenmiş,
Enteraalı Cezbilek'i –
İllerden bunu da yutmuş.

Whirling up earth like a black storm,
And Kara Dev upon his back,
Hurling the war-cry «Manas!»,
Thrust the lance without a tremor.
The striving of Kara Dev
Seemed fit to split the sky and earth.
Were his heart a short-lived soul,
He seemed fit to die before his fate.
In truth had Kara Dev engaged,
Sarıbay counts him less than a fly,
True bane, a rabid thing run wild.
The very self of madness was he,
The seasoned, cunning swine,
Who drinking blood is never sated,
Whose quarrel spares no soul,
The very self of madness was he,
The black eye of savagery.
Galloping on his wind-swift camel,
Mounted on the camel, lance in hand,
Girded in his arms and armor,
Clanging on, and heeding nothing,
The combat of Kara Dev
He weighed not even at a hair.
Rearing up like a dragon,
As if to suck him down, horse and all,
As if to slay and leave him there.
Of the batyr, Celmoguz's son,
Of the infidel who devours the earth,
No dust remains where he has passed,
No life remains in who withstands him,
Many an alp had he overcome,
Cezbilek of Enteraal —
Him too he swallowed from the lands.

Kendi keyfince yaşamış,
Karısı insan, erkeği it,
Cüceleri İtaalı,
Usanmadan koşturup, yer dolaşıp,
Rastlarsa onu yutmuş.

He lived by his own whim alone,
Their women human, their men dogs,
Their dwarves the İtaalı,
Tireless he galloped, roaming the earth,
Whomever he met, he swallowed.

El-Körbös'ün çölünden,
Dişi ayı henüz gitmemiş,
Yaşlı aslan, gaddar,
Can-Cürbös'te yarışıp,
Can kurtarmaz karınca,
Büyüklüğü erkek tazı kadar,
Türlü türlü can yaratılmış.
Rastlayan ölmeden gitmemiş.
Canlı cansız mahluk,
Hangi can ona karşı durmuş.
Bu cehennemlikle çatışıp,
Dokuz aylık çölünde,
El-Körbös'ün kıyısında,
Doksan gün dövüşüp,
Durdurmadan bunları kırmış,
Yiğitliği bundan artmış.
Canlı cansız mahluk,
Rastlayan yıkılıp yatmış.
Bileği başka, taş yürek,
Rastlayanı almış.
Sataşan hayvan canlıları,

Tam böylece kuduruk,
Un ufak edip biçmiş.

Sataşan alp devlerin hepsini,
Genciyle yaşlısını,
Kum gibi döküp bırakmış.
Güreştiğinde birini,
Güçlü ve diri salmadan,
Öldürüp bırakmış.
Bilenlerden söz duyup,
Böyle gökyele Manas'ın,
Soyu var diye duyup,
Soyunu tuz gibi kavursam deyip,
Yüz yüze gelip dövüşüp,
Kavgaya tutuşup dursam deyip.

From the desert of El-Körbös
The she-bear had not yet gone,
The aged lion, merciless,
Racing upon Can-Cürbös,
The ant that spares no life,
Big as a male sighthound,
Creatures of every kind were made.
None who met him left undying.
Of creatures quick or lifeless,
What soul has ever withstood him?
Clashing with this hell-spawn,
In his desert nine months wide,
On the shore of El-Körbös,
Fighting on for ninety days,
He cut them down without a pause,
His prowess only grew thereby.
Creatures quick and lifeless,
Whoever met him fell and lay.
Strange of arm, stone of heart,
He took whomever he encountered.
The beasts and living things that crossed him,
Just so, this rabid one
Ground them fine as flour and mowed them down.
Every alp and dev that crossed him,
The young of them and old,
He poured out and left like sand.
Whomever he wrestled once,
Releasing none alive and strong,
He slew and left them there.
Hearing word from those who know,
That of such a gray-maned Manas
A lineage yet lives, he heard,
Let me parch that seed like salt, he said,
Let me meet them face to face in battle,
Let me lock with them in strife, he said.

«Gücün nasıl?» desem deyip,

Soyunun tamamını,
Genciyle yaşlısını,
Topunu birden emsem deyip.
Yeryüzünde ad alıp,
Tek bahadır olsam deyip.
Alpleri, devleri alsam deyip,
Karşı koyacak bir can yok,
Tek başıma kalsam deyip,
Kuduruğun hâli işte bu.
Akıl yoğurup, düşünüp,
Aldıkları bunca olmuş.
Her bir kana doymuş.
Engebeyi çok dolaşıp,
Toz kokar olmuş.
Rast geleni çok haklayıp,
Kan kokar olmuş.
Zırh takımı seksen dört olup,
Savuruşu kızıl yangın olup.
Semer kaşı gibi yardan,
At-Cürbös'ün alçağından,
Küdür'ün beri yüzünden,
Issız bozkırın ucundan,
Batkalça'nın çukurundan,
Lop ırmağının boyundan,
Ceviz ağaçlı höyükten,
Yeryüzünün en güzel sağrısından,
At-Baspas'ın belinden,
Can-Cürbös'ün kıyısından,
Nara, kargaşa, büyük kavga,
Ardına nişan, büyük ün,
Kara Dev ile Sarıbay –
Halktan çıkmış büyük pehlivanlar.
Mızrak alıp saldırışıp,
Kayranlar kopardı büyük kavga.
Bunlar gibi kim yaşamış?
Yamanların varken,
Haykırıp saldılar büyük kargaşa.

«How stands your strength?» — so let me ask,
The whole of that lineage,
The young of them and old,
Let me suck them down together, all at once.
Let me win a name upon the earth,
Let me stand the one sole batyr.
Let me take the alps and devs, he said,
No soul is left to stand against me,
Let me remain alone, he said —
Such is the state of the rabid one.
Kneading his wits, revolving thoughts,
So much and more had he taken.
On every blood had he been sated.
Roaming the rough lands far and wide,
He came to reek of dust.
Striking down so many that he met,
He came to reek of blood.
His suits of armor eighty-four,
His swinging blow a crimson blaze.
From the cliff curved like a saddle-bow,
From the low ground of At-Cürbös,
From the near face of Küdür,
From the desolate steppe's far edge,
From the hollow of Batkalça,
From the banks of the river Lop,
From the walnut-wooded mound,
From the fairest croup of all the earth,
From the pass of At-Baspas,
From the shore of Can-Cürbös,
War-cry, tumult, mighty strife,
A token in their wake, great fame —
Kara Dev and Sarıbay,
Great champions sprung from the peoples.
Taking lances, charging each on each,
Alas, they loosed a mighty battle.
Who has ever lived like these?
While your fierce ones yet remained,
Roaring, they loosed a great turmoil.

Mızrak çevirip, kaydırıp,
Tanrı yüzünü göstermesin,

Nara kulakları sağır edip,
Erişkinler coşup,
Yetkin kargı uzattılar,
Yedi gün durmadan dövüştüler.
İnsan bakıp can görmez,
Bunun gibi kavga işini.
Altı günden yedi güne,
Alt edemeden durdular.
Ustalık edip birbirini,
Deviremeden durdular.
Mızrağı batıra batıra,
Kurşun geçmez kürkler gıcırdayıp,
Vuruşunca mızrak paralanıp,
Bir tutamlık yeri kaldı.
Mızraktan hiç çare yok,
Cehennemde yaratılmış,
Sarıbay gibi kâfir yok.
Haykırışıp değerliler,
Kılıçlaşıp giriştiler.
Kılıç kırılıp, paralanıp,
Kını boş kaldı.
Ay baltayla girişip,
Ay çelikle pek kızgın,
Sarıbay saldı pek yıkım.
Ay baltanın hâlini sorarsan,
Kömürüne dayanamayıp,
Nice ormanlar yok olmuş.
Körüğüne gelince,
Kırgız'a salma salınıp,
Boğa danalar kesilmiş,
Çeliği dövüp ağzını çıkarmış,

Savursa bu han sevinmiş,
Değdiği yer sağ kalmasın,
Kavrulup gitsin diye,
Tam eceli yetsin diye,

Turning lances, glancing them aside —
May the Lord not show its face to you,

War-cries deafening the ears,
The full-grown ones in fury,
They leveled the consummate pike,
Seven days unresting they fought on.
Man may look, yet sees no soul
Endure a battle-work like this.
From the sixth day to the seventh,
They stood, and neither overcame.
Matching mastery each with each,
They stood, and neither threw the other.
Driving the lance-point deep and deeper,
The bullet-proof furs a-creaking,
The lance was splintered as they struck,
A single handsbreadth of it remained.
From the lance no remedy at all,
Created in the depths of hell,
There is no infidel like Sarıbay.
Shouting each to each, the worthies
Fell to it with swords.
The swords were broken, splintered,
The scabbards stood there empty.
Setting to with the moon-axe,
Hot-wrathed with the moon-forged steel,
Sarıbay wrought fearful ruin.
If you ask how fared the moon-axe:
Unable to withstand its charcoal,
Many a forest had been consumed.
As for its bellows-forge,
A levy was laid upon the Kyrgyz,
Bull-calves were slaughtered for it,
The steel was hammered, the edge drawn out,
Should he swing it, this khan rejoiced,
Let no place it touches stay alive,
Let it be scorched away, he said,
Let its full doom be accomplished, he said,

Ejderhanın zehrine,
Altmış gün boyu batırmış,
İnce ustaya baktırmış,
Hizmeti için bin baş mal,
Armağan diye verdirmiş,

In the venom of the dragon
He steeped it sixty days entire,
He set a fine-handed master over it,
For that service a thousand head of stock
He caused to be given as reward,

Ağzı bir karış açılan,
Savurduğu yerden kan yayılan,
Hışımlanıp savursa,
Gök yeşil ağzı kızarıp,
Savurdukça uzayan,
Sapını çelikle burmuş,
Düşmana gözleyip ayarlamış.
Kara Dev'in ay baltası,
Kavrayıverip çevirip,
O kâfir Sarıbay'a,
Çatırdatıp indirdi.
Ay balta kırılıp paralanıp,
Körleşip gidiyor,
Vurdukça Sarıbay,
Güçlenip gidiyor.
Yakası altın, yeni tunç,
Kurşun geçmez zırh gömlek,
Tütüp gidiyor.
Öncekinden bin kat,
O kudurmuş Sarıbay,
Güçlenip gidiyor.
Mızrakçıların ustasıymış,
Hilesi düzgün, zehri güçlü,
Alabildiğine pekmiş.
Çadır kadar dökme topuz,
Öfkeyle vurur pehlivanı,
Şöyle böyle adamın,
Siperi uçup giderdi.
Düz dövüşe yanaşmadı.
Öz kemiğinden kuvvet güç,
İki eline topladı.
Dizgin kırıp dönene dek,
Yay gibi uçup Kılkürön,

Its mouth gaping a full span wide,
Blood spreading from where it swings,
Should he swing it in his fury,
Its blue-green mouth turns crimson,
Lengthening with every swing,
Its haft he twisted round with steel,
Sighted and trimmed against the foe.
The moon-axe of Kara Dev —
He seized it up and swung it round,
Upon that infidel Sarıbay
He brought it crashing down.
The moon-axe breaks and splinters,
Going ever duller,
While Sarıbay, with every blow,
Goes on growing stronger.
Gold-collared, bronze of sleeve,
The bullet-proof shirt of mail
Goes smoking on.
A thousandfold beyond before,
That maddened Sarıbay
Goes on growing stronger.
A master of the lancers was he,
His guile well-ordered, strong his venom,
Hardy beyond all measure.
The cast-iron mace big as a tent —
He strikes the champion in his wrath,
And any common man's
Shield would fly away.
He would not close in honest combat.
From his very bones the power and strength
He gathered into his two hands.
Till he wrenched the rein and turned,
Till Kılkürön, flying like a bow,

Sıçrayıp kaçıp kurtulana dek,
Toparlanıp canım er,
Sağ yoluna girene dek,
Aç aslan göğüslenip,
Emecek gibi uğursuz bakıp,
Çadır kadar dökme topuz,
Yoluna taş yığılası,

Sprang aside and slipped away,
Till my dear brave gathered himself
And found again his rightful road,
Breasting on like a starving lion,
Glaring ill-omened, as if to suck him down,
The cast-iron mace big as a tent —
may stones be heaped upon his road! —

Yiğide aman vermeden,
Kara uğursuz kuduruk,
Kavrayıverip çevirip,
Tam kürek kemiğine,
Çift elle çekip indirdi.
İşte o zaman Kara Dev,
İçi dışı kor olup,
Güçlü topuz değince,
Seksen canı olsa da,
Nasıl dursun dayanıp.
Alevlenip içi yangın oldu,
Ölüme gözü dört olup,
Beden gevşeyip çözülüp,
Bu kahrolası dünya,
Sonu gelmiş iş düşüp,
Gidecekmiş gibi görünüp,
Gözleri koyulaşıp süzülüp,
Altındaki Kılkürön'ün,
Beli gidip koptu.
Pek büyük dert oldu ya.
Bel bağladığı dayanağı yok,
Saklanacak yeri yok,
Tuzağa düştü Kara Dev.
Dönüp uçup çıkılmaz,
Ağa düştü Kara Dev.
Celmoguz oğlu Sarıbay,
Kahrolasının ta kendisi odur,
Azgınlığın kara gözü odur.
Güçlü pehlivan töresi,
Rastlayanı rahat koymadan,
Kanını içmek âdeti.

Giving the hero no quarter,
The black ill-omened rabid one
Seized it up and swung it round,
Full upon the shoulder-blade
He drew it down with both his hands.
Then it was that Kara Dev,
Ember within and ember without,
When the mighty mace came down,
Had he even eighty souls,
How should he stand and bear it?
His inward parts flared up in fire,
His eyes went wide toward death,
His body slackening, coming loose,
This world worthy of curses,
Its ending come, the matter fallen,
Seeming as if about to go,
His eyes darkening, glazing over,
Beneath him Kılkürön's
Back gave way and snapped.
It became a grief exceeding great.
No bulwark left to lean upon,
No place at all to hide,
Into the snare fell Kara Dev.
Whence none may turn and fly away,
Into the net fell Kara Dev.
Sarıbay, Celmoguz's son,
He is the very cursed one himself,
He is the black eye of savagery.
The mighty champion's custom:
Leaving none he meets in peace,
To drink their blood is his wont.

Kuduruğun bozgunu,
Rast geleni kemirip yiyen,
Kökünden beri huyu.
Ütülmüş kuduruk,
İnsanı sağ bırakır mı.
Kan akıtıp baş kesen,
Öfkeli domuz durur mu.
Zar zor duran Kara Dev,
Attan düşüp kaldı yaya.

The havoc of the rabid one:
Gnawing, devouring all he finds —
His nature from the very root.
The seasoned rabid one —
Will he leave a man alive?
Spilling blood and striking off heads,
Will the wrathful swine hold back?
Kara Dev, who barely stood,
Fell from his horse and lay afoot.

Topuz değip kederlenmiş,
Kanadından ayrılmış,
Tepesine kara gün düşüp,
Gönül göğüsten kopmuş,
Gözün yaşı dökülmüş.
Bu dünya kuru yalan,
Sonu gelmiş göründü.
Erişkinmiş Kara Dev,
Yedi gün boyu cenge dalıp,
Yedi yerden yara yiyip,
Takat yorulup, güç gidip,
Yaradan kara kan gidip,
En sağlam iki kolu,
Kımıldamadan felç olup,
Kova kadar zavallı baş,
Şakağından yarılıp,
Sicim sicim kanı dökülüp,
Kahrolası sinsi ölüm,
Tepeye yakın görünüp,
Akıl yorulup, güç gidip,
Keskinlik tükenip, kan gidip,
Zavallıdan derman gidip.
Göz koyulaşıp süzülüp,
Çok gerekli candan umut kesip,
Elde kaldı Kara Dev,
Düşen canın sıçrayıp çıkamayacağı,
Çukurda kaldı Kara Dev.
Düşen canın gömülüp gittiği,
Gerçek ecelinin yettiği,

Struck by the mace, bowed down with grief,
Severed from his wing,
The black day fallen on his crown,
His heart torn loose from out his breast,
The tears poured from his eyes.
This world is a hollow lie,
Its ending now appeared.
Full-grown in might was Kara Dev,
Seven days plunged deep in war,
Wounded in seven places,
Stamina spent and strength departing,
Black blood running from his wounds,
His two most steadfast arms
Palsied beyond all motion,
The poor head, big as a pail,
Split open at the temple,
His blood pouring down in cords,
Cursed, stealthy death
Appearing near his crown,
Mind wearied, strength departing,
Keenness spent, his blood departing,
All remedy gone from the wretch.
Eyes darkening, glazing over,
Hope cut off from the soul he sorely needs,
Captive remained Kara Dev,
Whence a fallen soul can never spring,
In the pit remained Kara Dev.
Where the fallen soul is buried deep,
Where his true fate has overtaken him,

Düşenin dibe battığı,
Çukurda kaldı Kara Dev.
Pazısı kalın, zehri güçlü,
Zorda kaldı Kara Dev.
Bel bağladığı dayanağı yok,
Saklanacak yeri yok,
Eşi görülmedik zulme düştü,
Ayırıp kurtaracak olan,

Pirler koruyan Külçoro,
Gözbebeği kıldığı dayanağı yok.
Narayı bolca salacak olan,

Where the fallen sinks to the very floor,
In the pit remained Kara Dev.
Thick of sinew, strong of venom,
In hardship remained Kara Dev.
No bulwark left to lean upon,
No place at all to hide,
He fell to torment without equal,
The one who would wrest him free and save him,
Külçoro, guarded by the pirs —
No such prop, apple of his eye, is here.
The one who would hurl the war-cry in plenty,

Ayırıp kurtaracak olan,

Ölümde ortak, can bir,
Alabildiğine gökyele er Seytek,
Böyle kararlı yiğit yok.
Pazısı sağlam bahadırdan,
Kurtulmaya çare yok.
Bundan kaçıp gidecek yol yok,
Öfkelenip gürleyip,
Görenin bedeni ürperip.
Gök çelik kavrayıp davranıp,
Gök aslan gibi atılıp,
Öfkelenip dikilip,
Celmoguz oğlu Sarıbay'ın,
Yanarak gözleri alevlendi,
Kan içiciliği tuttu.
Saldırışı kaplan gibi,
Vurmaktan geri durur mu.
Yüceliği kale gibi,
Öfkelense emecek gibi.
Bahadırlığı bambaşka,
İçse kana doymayan,
Rastlayan canı koyar mı?
Aç buğra gibi köpürüp,
Azı dişini iyice biledi.

The one who would wrest him free and save him,
Partner in death, one soul with him,
Gray-maned beyond measure, Er Seytek —
No hero so resolved is here.
From the batyr firm of sinew
There is no remedy of escape.
No road to flee from this one,
Raging and thundering,
The flesh of all who see him shuddering.
Seizing the blue steel, moving,
Springing like a gray-blue lion,
Rearing up in wrath,
Of Sarıbay, Celmoguz's son,
The burning eyes blazed up in flame,
The blood-drinker's fit was on him.
His onslaught like a tiger's spring —
Will he hold back from striking?
His loftiness like a fortress —
Enraged, he seems fit to suck one down.
His valor is a thing apart,
Who drinking blood is never sated —
Will he spare the soul he meets?
Frothing like a starving bull-camel,
He whetted keen his eye-teeth.

Öfkelenip dikilip,
Aslan ağzını açtı ya,
«Ah» dedirtmeden kuduruk,
Öfkeyle göründü,
Söz, ağzından kesildi.
Çelik kılıcı aldı şimdi,
Kara Dev'i bırakmadan,
Yol önünce sürükleyip,
Azgın itlere doğradı ya.
İçindeki kara kanı,
Avuçlayıp yuttu ya.
Celmoguz oğlu Sarıbay,
Kara Dev'i emdi ya,
Yiğidi sırtta haklayıp,
Adlı sanlı beli kırıp,
Aslan gönlünü susturup,

Rearing up in wrath,
The lion opened wide his jaws,
Without one «Ah», the rabid one
Appeared in all his fury,
And speech was severed from his mouth.
He took the steel sword now in hand,
And sparing Kara Dev in nothing,
Dragging him along the road before him,
He carved him for the raging dogs.
The black blood from within him
He scooped up in his palms and swallowed.
Sarıbay, Celmoguz's son,
Sucked dry Kara Dev,
Striking the hero down upon the ridge,
Breaking the famed and storied spine,
Silencing the lion heart,

Gözcü bakıp sakınıp,
Gürledi övünerek,
«Bahadır dersen bahadırım,
Ay-âlemin tümüne,
Tek başıma denk gelirim.
Diri kalan ben olurum,
Dik bakanların hepsini,
Rahat komadan emerim».
Deyip, böylece Sarıbay,
Övünmekten coşup,
Bütün canları emerim deyip,
Kasıla kasıla kuduruk,
Durmuş coşarak,
Nice türlü heybetlenip.
Kavga yanını ezberleyip,
Can çeker gibi yakınıp,
Cihanı kırıp geçirmeye,
Kendi bildiği kavgayı etmeye,
Kemirip alacağını alıp,
Tek başına hüküm sürmeye,
Durmuş kudurarak.
Düzeni belalı, huyu dar.

Watching warily for scouts,
He thundered in his boasting:
«A batyr? — then a batyr I am,
Against the whole of the moonlit world
I alone am equal match.
The one left living shall be I,
And all who dare look me in the eye
I suck dry, granting no repose».
So saying, thus Sarıbay,
Swollen up with boasting,
I shall suck dry every soul, he said,
Strutting and swaggering, the rabid one
Stood there overflowing,
Preening in many a kind of menace.
Learning the ways of battle all by heart,
Whining as if to draw out souls,
To break the whole world into ruin,
To wage the war he knows alone,
To gnaw and take whatever he would take,
To hold dominion all alone,
He stood there raging mad.
His order baneful, narrow his nature.

Gayretli bela, büyük kavga,
Kâfirin hâli işte bu.
Düşman arayıp gezmiş,
Ay-âlemin tamamını,
Devirip çiğneyip geçmiş.
Azgın kahrını başlatmış,
Kıymetli canını kuduruk,
Kıla bağlayıp bırakmış.
Kavgayla kahrı dolup,
Şimşek gibi çatırdayıp,
Azıp gitmiş Sarıbay.
Mavi göğü yarıp övünüp:
«Öfkelisini yola getiririm,
Gelen canı göndermeden,
Gürbüz gücüm varken,
Sataşanı boğazlarım.
Kapışanı bırakmadan,
Rastlayanı emerim.

Zealous bane, a mighty strife —
Such is the infidel's state.
He roamed abroad in search of foes,
The whole of the moonlit world
He toppled, trampled, and passed on.
He set his savage wrath in motion,
His precious soul, the rabid one,
Had bound upon a hair and left it.
Brimming with battle and with wrath,
Crackling like the lightning,
Sarıbay run wild beyond all bounds.
Splitting the blue sky with his boasting:
«The wrathful one I bring to heel,
No soul that comes do I send back,
While my stout strength is in me,
I butcher all who cross me.
Releasing none who grapples me,
I suck dry all I meet.

Kahrım dolu, zehrim güçlü,
Rastlayanı dümdüz ederim.
Bahadırları bağlarım,
Karşı geleni sağ koymadan,
Ay-âlemi haklarım.
Erenim ben, erim ben,
Ay-âlemi perişan eden,
Er Sarıbay benim ben!
Tulparın taştan yorulup aşamadığı,

Taşlı moloz geçidim ben.
Dünyayı tamam eden,
Er Sarıbay benim ben!
Yerin yüzünü tek sahiplenip,
Coşarsam yalnız ben kalırım.
Rast geleni kemirip,
Geniş kavgam tutarsa,
Karşıma çıkanı emerim.
Pehlivanım ben, bahadırım,
Ala-Too kadar ele değil,

Full is my wrath, strong is my venom,
I flatten level all I meet.
The batyrs I bind fast,
Leaving none alive who stands against me,
I finish off the moonlit world.
A saint am I, a man am I,
He who lays waste the moonlit world —
Er Sarıbay am I, yes I!
Where the tulpar tires upon the stones and cannot cross,
I am the pass of rock and scree.
He who makes an end of all the world —
Er Sarıbay am I, yes I!
Claiming the earth's face for myself alone,
If I surge, I alone remain.
Gnawing whomever I chance upon,
If my broad battle-fury takes me,
I suck dry all who stand before me.
A champion am I, a batyr,
Not to a people vast as Ala-Too —

Âleme tek başıma denk gelirim!
Malın otladığı koyağım,
Eli kemiren çeliğim.
Alnı yüksek sırtın gülüyüm,
Er Sarıbay adım şanım –
Belaların biriyim.
Mihnetin kara gözüyüm,
Er Sarıbay'ın ta kendisiyim!» –
Deyip, böylece Sarıbay:
«Yemek tadıp kalayım,
Tadına baştan bakayım,
Gürleyip fena coşup,
Nice türlü söylenip,
Kırgız şöyle dursun, cümle ele,
Cümle el değil, Urum'a.
Yaratılmış kul canına,
Yaratılmışların hepsine,
Atışmayı iyice salayım,
Kımıldayan canı emeyim.
«Sarıbay bahadır» dedirtip,
Âleme tek ben olayım!

To the world alone am I the equal match!
I am the vale where herds go grazing,
I am the steel that gnaws the people.
I am the flower of the high-browed ridge,
Er Sarıbay, my name, my fame —
I am one of the calamities.
I am the black eye of affliction,
Er Sarıbay's very self am I!» —
So saying, thus Sarıbay:
«Let me stay and taste the feast,
Let me try its savor first»,
Thundering, surging with foul glee,
Declaiming many a kind of vaunt,
The Kyrgyz aside — to every people,
Not every people only — to Urum.
To every soul created bondsman,
To all created things together,
Let me loose the exchange of fire in earnest,
Let me suck dry every stirring soul.
Let them say «Sarıbay the batyr»,
Let me stand alone in all the world!

Ben bahadır Sarıbay'ın,
Yürüdüğü yerden toz çıksın,
Geçtiğim koyaktan can çıksın,
«Sarıbay geliyor» denince,
Kahrım gazaya başlasın.
Bağrı tüylü kara yer,
Telaş içinde kımıldayıp,
Bozulup gidivesin!
Haberimi duyan yansın,
Azılı düşmanların hepsi,
Kara candan umut kessin.
Coşan düşman yansın,
Yer sallanıp, taş göçüp,
Ünümü duyan nice canlar,
Sinek kadar candan umut kessin!
Babam Celmoguz'un dediği söz vardı,
Yeryüzünde, Sarıbay,

Wherever I, batyr Sarıbay,
Have marched, let dust rise up,
From every vale I pass, let life go out,
When they say «Sarıbay is coming»,
Let my wrath begin its punishment.
Let the black earth, shaggy-breasted,
Stirring in its panic,
Break apart and be undone!
Let all who hear my tidings burn,
Let all the ferocious foes
Cut off their hope from their black souls.
Let the surging foe be burned,
Earth quaking, rocks collapsing,
Let the many souls who hear my fame
Cut off their hope from their fly-small souls!
My father Celmoguz spoke a word:
Upon the face of the earth, Sarıbay,

«Oğlum, tek sen ol» demişti.
Dikilip kahrımı dökeyim,
Han Manas hunhar soyuna,
Kapışıp bir göreyim,
Kabaran çorosunun,
Kaburgasını sökeyim,
Yurtlu oğlu Seytek'ini,
Yakalayıp kanını dökeyim,
Halkına karanlık salayım,
Kadınlarını, kızlarını,
Ganimet edip yağmalayayım.
Altın gümüş ziynet alıp,
Her türlü malı bol alıp,
Ganimetle nakışlı kürk alıp,
Kötüsünü koyup, hünerlisini alıp,
Kadınını bırakıp, kızı alıp,
Her ganimeti bol alıp,
Denk edemez olayım.
Hazine bozup, mal alıp,
Yükleyemez olayım.
Kırgız şöyle dursun, azarsam,
Kıtay yurdunu vurayım.
Hıncıma dokunulursa,

«My son, be you the only one», he said.
Let me rise and pour out my wrath,
Against Khan Manas's blood-drinking line
Let me grapple once and see,
Of his swelling çoro
Let me tear the ribs away,
His landed son, his Seytek,
Let me seize and spill his blood,
Let me cast darkness on his people,
Their women and their daughters
Let me plunder as my spoil.
Taking gold and silver ornaments,
Taking goods of every kind in plenty,
Taking broidered furs as booty,
Leaving the poor, taking the skilled,
Leaving the wife, taking the maid,
Taking every plunder in abundance,
Till I cannot count it even.
Breaking treasuries, taking stock,
Till I cannot even load it.
The Kyrgyz aside — if I run wild,
Let me strike the land of Kıtay.
And if my rancor should be touched,

Kızılbaş'ı yağmalayayım.
Bir yaratılmış er olup,
Aşkınmış talihim.
Güçlendireyim bu işi,
Coşturayım savaşı.
Aşırayım ünü,
Çoğaltayım kavgayı!» –
Deyip, böylece Sarıbay,
Yel devesini bağlatıp,
Besili kuzu, süt botası,
Deveden dördünü kaynatıp,
Aşını yemeğini o kâfir,
Hazırlatıp koydurup.
Çöl atını bağlatıp,
Besili kuzu yemeği, tatlı aş,

Let me plunder the Kızılbaş.
Born a man, one of a kind,
Surpassing was my fortune.
Let me strengthen this affair,
Let me set the war a-surging.
Let me raise the fame on high,
Let me multiply the strife!» —
So saying, thus Sarıbay
Had his wind-swift camel tethered,
Fatted lamb, milk-fed camel-colt,
Four of the camels set to boil,
His food and feast, that infidel,
He had prepared and set in place.
He had his desert steed tethered,
Fatted lamb's meat, savory fare,

Fokurdata fokurdata kaynatıp,
Usanmadan eğlence kurup,
Deveden kesip toy edip,
Dev, alp, beyler toplanıp,
Koyu eğlence başlatıp,
Şamataya daldılar.
Nara kulakları sağır eden,
Yaygaraya karıştılar.
Celmoguz oğlu Sarıbay,
At sırtından yel gibi geçen,
Çarpacak dağ bulamaz,
Dövüşecek düşman bulamaz,
Çiğneyecek taş bulamaz,
Koparacak baş bulamaz,
Erken sözü geç olup,
«Düşman nerede?» diye kudurup,
İki gözü dört olup,
Kervancıdan söz duyup,
Kulağı olan herkesi,
«Han Manas aldı» diye duyup.
Kabarmış coşarak,
«Ölüşelim» diye Manas'ın,

Soyuna karşı coşup.
Pehlivan da imiş, aslan da,
Belanın ta kendisiymiş,

Rastlayanı haklayan,
Mihnetin kara gözüymüş.
Sırta çıkıp yol gözleyip,
Pusuda yattığı zamanmış.
Gözcü yokken eli gözleyip,
Boğazı tutup, iz sayıp,
Kargaşa çıkardığı zamanmış.
Rastlayanı yutsam deyip,
Dilek tuttuğu zamanmış.
Güçlü pehlivan Kara Dev'i,
«Kara Dev'i boğazladım» deyip,
«Kaşım gözüm aydınlanıp,

Set boiling at a bubbling roll,
Untiring, mounting revelry,
Slaughtering camels for a feast,
Devs and alps and beys assembled,
Beginning a carousal deep,
They plunged into the uproar.
The war-cries deafening the ears,
They joined the wild clamor.
Sarıbay, Celmoguz's son,
Passing like wind from a steed's back,
Can find no mountain to collide with,
Can find no foe to fight,
Can find no stone to trample,
Can find no head to tear away,
His early word grown late,
«Where is the foe?» he raves,
His two eyes going four,
Hearing word from a caravaneer,
All those possessed of ears
Hearing «Khan Manas has taken».
Swollen, overflowing,
«Let us fight to the death», against Manas's
Line he surged in fury.
A champion he was, a lion too,
The very self of calamity,

Striking down whomever he meets,
He was the black eye of affliction.
Climbing the ridge to watch the road,
It was the season he lay in ambush.
Watching the land when scouts were gone,
Holding the defile, counting tracks,
It was the season he raised turmoil.
Let me swallow whomever I meet, he said —
It was the season of his wishing.
The mighty champion Kara Dev —
«I have butchered Kara Dev», he said,
«My brow and eyes have brightened,

Kaygım kaçıp dağılıp,
Kanına iyice doydum» deyip.
«Şahin gibi bağrını oydum» deyip,

Böğründen yarıp kanına,
«Kımızdan beter doydum» deyip.
Bahadır huyu, er yürek,
«Aklım başıma geldi, iyi oldum» deyip,

Celmoguz oğlu bahadırın,
Böyle coşup kâfirin,
Yel devesine binip,
Yeri çatlatırcasına övünüp.
Öfkelenip gümbürdeyip,
Kasılıp gürleyip,
«Öfkelenirsem yenerim» deyip,
Ay-âlemi üçe katlayıp,
«Heybetlenirsem yutarım» deyip,
«Yüce dağa çıkıp konarım» deyip.

Kul oğlunu perişan edip,
«Karşıma çıkanı boğazlarım» deyip.

Doksan bin canı olsa da,
«Taşarsam âlemi,
Nasıl sağ bırakırım» deyip.
Sarıbay durdu gürleyip,
Celmoguz'un zehrinden,
Yer sarsılır, gürleyip.
Bunu böylece bırakalım,
Beri yanından başlayalım.
Telaşla bakınan Bozbala,

Ilgınlı Ken-Kol'da, Batkal'da,
Gündüzü kımız, gecesi kız,
Kırgız gürül gürül yatarken,

Geniş Talas'ın çukurunda,
Ilgınlı Ken-Kol koyağında,

My sorrow fled and scattered,
On his blood I am fully sated», he said.
«Like a falcon I have hollowed out his breast», he said,
Tearing his flank open, on his blood —
«I am sated worse than on kumis», he said.
Batyr-natured, hero-hearted,
«My wits are come again, I am made well», he said,
Of the batyr, Celmoguz's son,
Of the infidel surging so,
Mounting his wind-swift camel,
Boasting as if to crack the earth.
Raging and rumbling,
Strutting and thundering,
«If I am angered, I prevail», he said,
Folding the moonlit world in three,
«If I rise in menace, I swallow it», he said,
«I mount and perch upon the lofty peak», he said.
Laying waste the bondsman's son,
«I butcher all who stand before me», he said.
Had it ninety thousand souls,
«If I overflow, the world —
How could I leave it alive?» he said.
Sarıbay stood there thundering,
From the venom of Celmoguz
The earth shakes with the thunder.
Let us leave him thus awhile,
Let us begin from this side hither.
Bozbala, glancing round in haste,

In tamarisked Ken-Kol, in Batkal,
Their days kumis, their nights a maid,
While the Kyrgyz lay in murmuring throngs,
In the hollow of broad Talas,
In the tamarisked vale of Ken-Kol,

Tört-Kül'ün aşağı yanında,
Beyin yattığı yere.
Varmış meğer Bozbala,
Tepeli geçit, kaya kapı,
Kötörmö'nün sırtından,
Kahır salıp bağırıp,
Herkesi eksiksiz çağırıp.
Kurban olayım, er Kırgız,
İsteyip içip doymadın,
Açgözlülüğünü bırakmadın.
Karanlıkta sürülse,
Kaplan gibi dolandın.
Ala-Too'yu yurt edindin,
Hünerini kimseye vermedin.
Talas'ı gözetip yurt kıldın,
Talas'ta Kırgız'ı, Argın'ı,
Ustalıkla el kıldın.
Bahadır Seytek, er gökyele,
Hanım, burada durursun,
Pirler koruyan Külçoro,
Aslanım, burada durursun,
Bahadır gökyele kaplan,
Kök atanız Tügöl Han,
Kökünden Hızır dokunmuş.
Yolunu aslan yoldamış,
Yolundan çıkıp kaplan,
Yol eğrisini düzeltmiş,
Yaratılan âdemoğlundan,
Senin gibi hunhar olmamış.
Konup geçtiği yere,
Çepeçevre mazar kurulmuş,
Kökünden Hızır korumuş,
Mızrakladığı sayıya gelmez olmuş,
Şevketli han olmuş,
Yiğitliği yurda ün olmuş,

Ağam, burada durursun,
Akıl harmanı ulu Bakay,
Atam, burada durursun.

On the lower side of Tört-Kül,
To the place where the bey lay.
There, it seems, came Bozbala,
The crested pass, the gate of rock,
From the ridge of Kötörmö,
Crying out, loosing his anguish,
Summoning all, omitting none.
Let me be your offering, Er Kyrgyz,
You craved and drank and were not sated,
You did not leave your greed.
Driven through the dark,
Like a tiger you prowled round.
You made Ala-Too your homeland,
You yielded your craft to no one.
You watched over Talas and made it home,
In Talas the Kyrgyz and the Argın
You made a people by your mastery.
Batyr Seytek, gray-maned hero,
My khan, here you stand,
Külçoro, guarded by the pirs,
My lion, here you stand,
Batyr, gray-maned tiger,
Your root-father Tügöl Han —
From the root has Hızır touched him.
A lion guided his road,
Straying from his road, a tiger
Straightened the road's crookedness,
Of all created sons of Adam
None so blood-fierce as you has been.
Wherever he camped and passed,
Shrines were raised on every side,
From the root has Hızır guarded him,
Those he lanced went past all counting,
A khan of splendor he became,
His prowess became the yurt's renown,

My elder, here you stand,
Great Bakay, threshing-floor of wisdom,
My father, here you stand.

El-Cürbös'ün çölünden,
Perçemli tuğu dalgalanıp,
Deveye binmiş, mızrak almış,
Tepeden inesi ne biçim can?

Yeri çökerten ordu gördüm,
O orduyu yöneten,
Celmoguz oğlu Sarıbay'ı,
Yer yağlayan büyüğünü gördüm.
Ecelliler tutuldu,
Eceli yok Bozbala,
Zar zor kaçıp kurtuldu.
Çilesi ağır olan tutuldu,
Çilesi yokmuş Bozbala,
Öle yite kaçıp kurtuldu.
Sırt yanımda kaptırdım,
Şahin ağam Kara Dev'i,
Sarıbay'a kaptırdım.
Dar geçitte çaldırdım,
Yiğit ağam Kara Dev'i,
Sarıbay'a kaptırdım.
Yar boyu kaçıp yel oldum,
Gözbebeğimden ayrılıp,
Kaçtığım gibi ben geldim.
Mızrağı flamaya sapladım,
Şanı yüce Kara Dev'i.
Pazısı dolu düşmana,
Armağan verip geldim.
Kederlendim, kaygılandım,
«Keşfe çıkıp gelirim» deyip,
Kara Dev'den ayrıldım.
Gerçek ecelli Kara Dev,
Güçlüye tutuldu.
Eceli olmayan Bozbala,
Sağ kaçıp kurtuldu.
Gerçekten çatılan Sarıbay,
Bahadır da imiş, er de imiş,
Kapışan geçse eline,

From the desert of El-Cürbös,
His tufted banner rippling,
Mounted on a camel, lance in hand,
What manner of soul swoops from the height?
I saw a host that made earth buckle,
And he who leads that host,
Sarıbay, Celmoguz's son —
I saw their earth-greasing chief.
The fated ones were taken,
Bozbala, having no fate to die,
Barely fled and got away.
The heavy-burdened one was taken,
Bozbala, it seems, unburdened,
Fled half-dead and got away.
At my back I let him be taken,
My falcon elder, Kara Dev,
To Sarıbay I lost him.
In the narrow pass I let him be stolen,
My hero elder, Kara Dev,
To Sarıbay I lost him.
Along the cliff I fled and turned to wind,
Parted from the apple of my eye,
Even as I fled, so have I come.
I fixed the lance into the pennant,
Kara Dev of lofty fame.
To the foe brimful of sinew
I gave him as a gift, and came.
I grieved, and I was stricken,
«I go to reconnoiter and return», he said,
And so I parted from Kara Dev.
Kara Dev, whose fate was true,
Was taken by the stronger.
Bozbala, having no fate to die,
Fled alive and got away.
Sarıbay, truly scowling grim,
A batyr was he, a man was he,
Should a grappler fall into his hands,

Yakalayıp yer imiş.
Heybeti yanan kor imiş,
Yumru başlı âdemde,
Böyle öfkelisi yok imiş.
El-Cürbös'ün kıyısında,
Can-Baspas'ın çölünde,
Karşı karşıya durdular,
Can esirgemeden kan döküp,
Ciğer yarıp dövüştüler,
Görmedim böyle işi.
Yürünecek yolların hepsini,
Tıkayıp çıkıp geliyor,
Öncekinden beter kuduruk,
Güçlenip çıkıp geliyor.
Sarıbay'ın kahrından,
Uğursuz basasıcanın zehrinden,
Kırılmak üzereydi şahinler.
Kıpkızıl ölüp yok oldu,
Kızıl boyunlu yavru şahinler.
Hayli çetin vebal var.
Bahadırmış Kara Dev,
At sürüp mızrak saldılar.

Göğe uçup toprak,
Güm güm vuruştular.
Karşı karşıya tutuştular,
Yer bozulup, gece oldu,

Mızrak saplansa kül oldu.
Kederlendik, kaygılandık,
Canımızı siper etmezsek,
Bahadır Kara Dev'den ayrıldık,
Elma kadar başı yutuşup,
Nara göğü sağır edip,
Esirgemeden didiştiler,
«Adlı sanlılar öldü» deyip,

«Daha beter dert gördü» deyip,
Ölçüp biçip akıl yorarım,

He would seize and devour him.
His menace was a burning ember,
Among round-headed sons of Adam
None so wrathful has there been.
On the shore of El-Cürbös,
In the desert of Can-Baspas,
They stood against each other,
Spilling blood, not sparing life,
They fought and split each other's livers,
I have not seen a work like this.
Every road that can be walked
He blocks as he comes on,
More rabid than before,
He comes on growing stronger.
From the wrath of Sarıbay,
From the doomed ill-omened one's venom,
The falcons stood near to perishing.
Dead crimson-red, they were destroyed,
The red-necked fledgling falcons.
A hard and heavy reckoning lies here.
A batyr was Kara Dev,
They spurred their steeds and hurled the lance.
The soil flying to the sky,
They traded blows, boom on boom.
They locked together face to face,
The earth was churned, and night came down,
Where the lance drove in, it turned to ash.
We grieved, and we were stricken,
If we make not our souls a shield,
We are parted from batyr Kara Dev,
Swallowing heads no bigger than apples,
War-cries deafening the sky,
They tore at each other unsparing,
«The famed and storied ones are dead», they say,
«He has seen worse grief still», they say,
I measure, weigh, and rack my wits,

Türlü türlü düşünüp,
Gözbebeği olan yiğide,
Çarpışmaya varalım.

Turning thought on thought of every kind,
To the hero, apple of the eye,
Let us ride into the clash.

Ölüşerek öcünü alalım.
Ölmeyip kalırsa o yiğide
Bir olup destek olalım.
Azaplı cehennem sıkıntısından
Kurtarıp alalım!» –
Deyip, böyle dedikten sonra,
Öfkelenip hazırlanıp,
O kan dökücülerin kendine
Gaipten akıl bulunup,
Savaş silahını kuşanıp,
Yalın kılıç bağlanıp,
Bahadır Seytek, Külçoro,
Düşman kurdu erenler,
Duyunca sabredemeyip,
Er Semetey, yiğitler.
Silah takımı seksen dört olup,
Her bakışı yangın olup,
Taş yontulup, dağ yıkılıp,
Heybetlenip gürleyip,
Argın ile Kırgız'dan
Önde tümen ordu kurup,
Asker topladı gürültüyle,
Göğe uçtu toz toprak.
Hâlis çelik mızrak biledi,
Gerçek gayretini bir günde,
Altüst olan kara yer
Çöküp gidecek gibi sarsıldı.
İşte o zaman Külçoro
Ok geçmez zırhı bürünüp,
Öfkelendi hazırlanıp:
«Bu gürbüz baş yerindeyken
Kırgını pahalıya salalım.
Çetin ise Sarıbay
Kırışmaya varalım!

Let us die together and take his vengeance.
If that brave one lives and does not die,
Let us stand as one and be his stay.
From the anguish of tormenting hell
Let us deliver him and set him free!» –
So saying, when these words were said,
Kindling with wrath, making ready,
Those spillers of blood, for their own part,
Found counsel from the unseen world,
Girding on the weapons of war,
Binding on the naked blade,
The batyr Seytek, Külçoro,
The heroes, wolves against the foe,
Hearing, could not bide in patience,
Er Semetey and the brave men.
Their gear of arms made eighty-four,
Each glance of theirs a raging fire,
Stone was hewn and mountains toppled,
In awful grandeur thundering,
From the Argın and the Kırgız
They raised a tümen host in front,
They mustered soldiers with a roar,
Dust and earth flew to the sky.
They whetted lances of pure steel,
Their true zeal in a single day,
The black earth, all turned upside down,
Shook as though it would cave and sink.
Then it was that Külçoro,
Wrapped in mail no arrow pierces,
Waxed wrathful, making ready:
«While this sturdy head is in its place
Let us sell the slaughter dear.
If Sarıbay be hard indeed,
Let us go and join the fray!

Râvilerden sora sora öğrendim,
Bilgelerden binlerce sordum.
Hani Can-Cürbös'ü aşarken,
Puslu büyük çölü geçerken
Kötü halkın Carmanas'ı
Meğer enîştemizmiş o.

Asking the tale-tellers I learned,
A thousand times I asked the sages.
When crossing Can-Cürbös, you know,
Passing the great and misty desert,
Carmanas of the wicked people
Was, it seems, our sister's husband.

Söylenecek sözün özü:
Manas'ın kız kardeşi Karcıgaç,
Karcıgaç'ın kocasıydı o.
Nice erini hor kılıp,
Çıkmazını bozup yol kılıp
Halkını yağmaladığında,
Diyarına kırgın saldığında.
Celpiniş'te kötü halk,
Ovasını bozup kana bulayıp,

The marrow of the word to speak:
Karcıgaç, sister of Manas —
He was the husband of Karcıgaç.
Abasing many a valiant man,
Breaking the impasse, making a road,
When he plundered all his people,
When he loosed slaughter on his land.
At Celpiniş the wicked folk,
Wrecking his plain and drenching it in blood,

Nice erenini yere serip
Diyarını bozup dururken,
Altı yürük at gelip,
Aygöl Manas arslana,
Celmoguz cefa saldı – diye,
Yurdumu yakıp yıktı – diye.

Laying many a hero low,
While they ravaged all his country,
Six swift coursers came at speed,
To Aygöl Manas the lion:
Celmoguz has loosed torment – saying,
He has burned and razed my homeland – saying.

Avuç kadar mektup gelip,
Haber ulaşıp durduğunda,
Acıbay, ihtiyar Bakay var,
Yiğit kıranların hepsi var.
Almambet, Sırgak, Çubak var,
Çok bilen ihtiyarlar var,
Kıranların hepsi var.
Hızır'a sığınıp atlanıp,
Kıranlar hep birlikte varmışlar.
Carmanas'a katılıp,
Yedi sırta konup,
Enîştesine arka çıkıp.
Yedi gün kırgın olduğunda
Kale siperi yıkılmış.
Ölçüsüz bahadır Celmoguz

A letter broad as a palm arrived,
When the tidings kept on coming,
There was Acıbay, old Bakay,
All the valiant champions there.
Almambet, Sırgak, Çubak were there,
Elders there of deepest knowledge,
All the champions gathered there.
Trusting in Hızır, they mounted,
The champions went forth together.
Joining with Carmanas there,
They camped upon the seven ridges,
Standing by their sister's husband.
When seven days of slaughter passed,
The fortress rampart was cast down.
Celmoguz, batyr beyond measure,

Han Manas'ın elinden serilmiş,
Halkı keklik gibi dağılmış.
Nice ereni ölmüş,
Ölenden geriye kalanı
Ganimet edip bölüşmüşler.
Celmoguz'u boğazladı – diye,
Ölümüne kıydı – diye,
Âleme kalan şöhreti,
Atamızın kavgası bu.
Babasını Tanrı almış,

Was felled by Khan Manas's hand,
His people scattered like partridges.
Many of his heroes perished,
And what was left behind the dead
They shared among themselves as spoil.
He slaughtered Celmoguz – they say,
He dealt to him his death – they say,
The fame that lingers in the world —
This was our forefather's battle.
God had taken his father then,

Celmoguz'dan Sarıbay.
Yaşı yediye geldiğinde
İşte o zaman yetim kalmış.
Gayretini gören ürkmüş,
Geri durmadan Sarıbay
Acayip sihir ilmini
Bu vakte dek okumuş.
Bozkurt sureti olgunlaşmış,
Öç alacak çağı gelmiş.
Sancak çekip dağ gibi,
Göğü yaran gürültüyle.
Düşmanlaşsa kırgın kılmaya,
Han Manas'ın soyunu
Bırakmadan topyekûn kırmaya.
Gayretlenip davranıp,
Didinip hazırlanıp.
Düzenli ordu alıp,
Demir urgan, ağ alıp,
Hepsi eksiksiz silahlanıp,
Bildiğim fitneyi yaparım – diye,

From Celmoguz came Sarıbay.
When his years had come to seven,
Then it was he was left an orphan.
Who saw his zeal shrank back in dread,
Never resting, Sarıbay
The wondrous science of sorcery
Had studied until this very hour.
His grey-wolf visage ripened full,
His hour of vengeance had arrived.
Raising banners like a mountain,
With a din that split the sky.
Turned foe, to work a slaughter dire,
The seed of Khan Manas himself
To cut down whole and leave not one.
Stirring himself with zeal, he moved,
Toiling hard and making ready.
He took an army in good order,
He took iron ropes and nets,
All were armed and lacking nothing,
I shall work the mischief that I know – saying,

Hunhar Manas soyunu
Kökünden biçip kırarım – diye.
Alp devlerden büyüklerini alıp,
Yoldan sürüp asker alıp,
Yanası mel'unun ta kendisi ya.
İz sayıp izine ot koyup,

The seed of bloodthirsty Manas
I shall mow down at the root – saying.
Taking the greatest of the giant alps,
Driving soldiers from the road —
The very self of the accursed Yanası, indeed.
Counting tracks, laying grass on the trail,

Sarara sarara kovaladığı zaman ya.

Yaygaralı dedikodudan söz duyup,
Şahbaz Manas bozkurdun
Soyu var diye duyup.
Geniş Talas'a kurduğu
Kalesi var diye duyup,
Kurumlanan bozkurdun,
Oğlu var diye duyup,
Asker kurup, ordu toplayıp,
Topladığı orduyu bol toplayıp,
Karanlık değil, gecesi ya,
Kâfirin kahırlı öfkesi ya.
Kastını kurup bilerek,
Kavrulmuş kudurgan,

Tam arayıp geldiği gün ya.
Bozguncu düşman Sarıbay,
Sarıbay bahadırmış – diye,
Argın, Kırgız, garip yurt,
Halkı nasıl verelim,
Kudurmuş doğan ahmağa
Kafa tutup görelim,
Tam ecel yetişirse ölelim!
Tüfek atıp, yay çekip,
Göğüs göğüse çarpışıp,
Adamakıllı vuruşup ölüşüp,
Tepeden görüp bellerini,
Yiğitlerini, erlerini,
Karşı karşıya duruşup,
Sinek gibi canı atıp, kan döküp,
Sahiden böyle vuruşup,
Tutuşup görelim.
Sarıbay gibi kâfiri,
Binler içinden çıkmış bahadırı.
Çarpışıp kanını döküşüp,
Kaburga kemiğini söküşüp,
Cenkleşip duruşup,
Can atışıp vuruşup,

When he hunted, paling and paling,
indeed.
Hearing word from clamorous rumor,
That the falcon Manas, the grey wolf,
Had seed still living, so he heard.
That in broad Talas he had built
A fortress standing, so he heard,
That the proud grey wolf had left
A son behind him, so he heard,
He raised soldiers, massed an army,
Massing the host he massed in plenty,
No mere darkness, but his night, indeed,
The infidel's tormenting wrath, indeed.
Plotting his intent with knowledge,
The scorched and rabid one —

The very day he came in search.
Sarıbay, the wrecking foe,
Sarıbay is a batyr – they say,
Argın, Kırgız, hapless homeland —
How shall we give up the people?
To the fool born rabid-mad
Let us stand and brave him out,
If our hour indeed o'ertakes us, let us die!
Firing muskets, drawing bows,
Clashing breast to breast in battle,
Striking hard and dying together,
Viewing their passes from the summit,
Their brave ones and their fighting men,
Standing face to face against them,
Casting life away like flies, shedding blood,
Fighting truly in this fashion,
Let us grapple and be tried.
An infidel like Sarıbay,
A batyr risen from the thousands.
Clashing, spilling each other's blood,
Wrenching out each other's rib-bones,
Warring on and standing firm,
Hurling lives and trading blows,

Sancak tutup, tuğ dolup,
Yoğun sıkıntı figan olup.
Hasım ecel gelirse ölelim!

Kendi gelen düşmana
Ciğer yarıp, öd döküp,
Nara atıp, mızrak vurup,
Güreş tutup görelim.
Kaza kâfirden yetişirse
Gayret gücünü görelim!
Irmak boyu, sarp yamaç, sağlam taş,
Kendim kolaçan ettiğim yoldu,
Öfkelenen kâfiri,
Onun gibi bahadırı,
Alıp yürüdüğüm ordu idi.
Ölçüp bildiğimiz yoldan,
Kendimiz gördüğümüz orduyla,
Atışmalar salarız.

Silahlı Kırgız yurdu için,
Kuru canı bir kıla bağlayıp,
Kurban olup kalırız!
Halkı esenliğe erdirip, ün salıp,
Karga yavrusu kadar Seytek çocuğu
Bu Kırgız'a tuğ kılıp,
Yer yerine şenlenip döneriz.
Yaradan iyilik ederse,
Azgınlıkla gelen kâfire
Yetişip cevabını veririz.
Bahadırlığını görürüz.
Başa düşerse bir sıkıntı,
Yazılanı görürüz.
Kaza kâfirden yetişirse
Garip canı veririz.
Hasım ecel yetişirse ölürüz.

Köy için, yer için,
Yurtlu Kırgız halkı için,
Yedi gün durmadan vuruşup,

Holding banners, standards thronging,
Thick distress becoming wailing.
If the foeman's death-hour comes, then let us die!
To the foe who comes himself,
Splitting livers, spilling galls,
Roaring war-cries, striking lances,
Let us wrestle and be tried.
If doom o'ertake us from the infidel,
Let us see the strength of zeal!
River-bank, steep slope, firm stone —
The road I scouted for myself,
The infidel who rages so,
A batyr of that very kind —
This was the host I led to war.
By the road we gauged and knew,
With the host ourselves had seen,
We shall loose the skirmish-fire.

For the armed Kırgız homeland,
Binding bare life to a single hair,
We shall stay and fall as offerings!
Bringing the folk to safety, spreading fame,
The child Seytek, small as a raven's chick,
Making him a standard for these Kırgız,
We shall return, each place rejoicing.
If the Creator show His kindness,
To the infidel who comes in fury
We shall reach him and give answer.
We shall see his batyr's mettle.
If a hardship fall upon our heads,
We shall see what fate has written.
If doom o'ertake us from the infidel,
We shall yield our hapless souls.
If the foeman's death-hour finds us, we shall die.
For the village, for the land,
For the Kırgız folk with homeland,
Fighting seven days unceasing,

Yurt için çekişip duruşup.
Yer için bir kavga edip,
Erenlerim, arslanlarım
Halk için kurban oldu – diye,

Halka kalsın bir şan!
Vade daralıp geldiğinde,
Hasım ecel dileyip baktığında,

Söylemez olur, dil tutulur,
Bu aldatıcı dünyadan
Hangi can kaçıp kurtulur?
Sokmaz mı kazılan mezar,
Ay-âlemin hepsini,
Genç Lokman'ı, yaşlısını,
Parçalayıp emen bu yerdir.
Ölümden korkan onar mı,
Dünyada ölmeden yaşayan
Demir özlü olur mu?
Yiğit de ölmüş, han da ölmüş,
Şu dünya yalancı,
Kazası yetişen can ölmüş.
Su tükenip, gün bitmiş,

Elle yapıp bu canı
Hangi can tüneğe tünetmiş?
Elle yapılmış can var mı?
Dünya tümden geçinceye dek,
Dünya dibine batıp gidinceye dek,
Ölmeyecek can var mı?
Celmoguz oğlu Sarıbay,
Kabadayılık taslayan kudurgan,
Kuşatıp savaş salarım,
Gücüm yeterse terkiye vurup,

Atından kapıp alırım.
Kudretim yeterse düşmanı
Sırt üstü sererim.
Doğuştan düşman kişiydi,

Striving, standing for the homeland.
Waging battle for the land,
My heroes and my lions all
Fell as offerings for the people – so they'll say,
Let glory remain to the people!
When the appointed span draws narrow,
When the foeman death-hour looks with longing,
Speech will fail, the tongue be tied —
From this deceiving world of ours
What soul escapes and saves itself?
Does not the dug grave take us in?
All the moonlit world entire,
Young Lokman and the old alike,
This earth it is that rends and sucks them.
Does he who fears death ever mend?
He who lives undying in the world —
Can any be of iron core?
Brave men have died, and khans have died,
This world is but a liar,
The soul whose doom arrives has died.
The water spent, the day is done,

Who made this soul with hands
And set what soul upon a perch?
Is there a soul that hands have made?
Until the world entire has passed,
Until it sinks to the world's bottom,
Is there a soul that shall not die?
Sarıbay, son of Celmoguz,
The rabid one who plays the bully —
I shall ring him round with war,
If my strength suffice, sling him behind my saddle,
And snatch him from his very horse.
If my power suffice, the foe
I shall stretch flat upon his back.
He was a foeman from his birth,

Celmoguz oğlu gelse – diye,
Geldiğini gözüm görse – diye,
Denk getirip mızrak saplamaya
Dileğim işte buydu:
O itle bir kapışıp kalmaya.
Erken sözüm geç idi,
İki gözüm dört idi.
Yamacını bozup yol açsam,

Diyarını bozup el atsam,

Nicesini bozup ganimet alsam,

Karşı karşıya görüşsem,
Bütün öfkeyi döküşsem.
Gümbür gümbür çarpışıp,
Herkesten yaman ölüşsem.
Artsın cenk, çoğalsın fitnem,
Artsın böyle işlerim,
Nişan kalsın şanım,
Sağlam kılsın kavgasını.
Tam düşmanım gelir mi,
İçimdeki dilek buydu,
Kudret sahiden verir mi?» –
Deyip, böylece Külçoro,
Ok geçmezi giyinip,
Öfkelenip köpürüp,
Kaş çatıp, kıpırdamadan,
Salınıp, gık demeden.

Kayın evine gider gibi,
Halk yöneten töre gibi.
Işıldayıp gülüp sevinip,
Silah takımı seksen dört olup,
Seferi kötü, vakit geç olup,
Acele eder senin kıranın,
İki gözü dört olup.
Almambet oğlu o çılgının,
Bereketli yiğidin,

If Celmoguz's son should come – saying,
If my eye should see him coming – saying,
To time it well and plant my lance —
This was ever my desire:
To close once with that dog and grapple.
My early word had come too late,
My two eyes were four with watching.
Would I might break his slope and open a road,
Would I might wreck his land and lay hands on it,
Would I might rout his many and take spoil,
Would we might meet face to face,
Would I might pour out all my wrath.
Clashing with a thunderous din,
Would I might die more fierce than all.
Let war increase, my strife be multiplied,
Let deeds like these of mine increase,
Let my glory stand as token,
Let it make the battle firm.
Will my true foeman come at last?
This was the wish within my breast —
Will Power truly grant it me?» –
So saying, thus Külçoro
Donned the mail no arrow pierces,
Raging, foaming in his wrath,
Brows knit fast, unmoving still,
Swaying, uttering not a sound.

As though he went to his bride's kin's house,
Like a lord who rules the people.
Beaming, laughing, full of joy,
His gear of arms made eighty-four,
The march was ill, the hour grown late,
Your champion makes his eager haste,
His two eyes grown four with watching.
That wild son of Almambet,
That blessed and abundant brave,

Kula boyun eğmeyen.
Ünlü kıran, inatçın.
Geciktiğine hayıflanıp,
Yeni aldığı yârini görecekmiş gibi,
Şahlar koruduğu kıranın.
Kımıldayıp gülüp sevinip,
Celmoguz oğlu Sarıbay
Heybeti yüce, zehri güçlü,
Ah insanoğlu, ne olacak – diye,

Who bows his neck to no man's thrall.
Famed champion, your stubborn one.
Grieving that he was delayed,
As though to see his new-wed love,
The champion guarded by the shahs.
Stirring, laughing, full of joy,
Sarıbay, son of Celmoguz,
His grandeur high, his venom strong —
Ah, child of man, what shall become of us – saying,

Kırgız bunalıp kederlenip.
Ölüm dense kahkaha atıp,
Bu bozkurt doğan Külçoro
Apaçık durur sevinip.
Koşup acele edip durmadan,
Ok geçmez kaftanını giyinip,
Savaş silahını kuşanıp,
Yalın kılıcı bağlanıp,
Kara duman çökecekmiş gibi,
Yüzü kahra dönüşüp.
Bileği kalın, taş yürek,
Âleme salmış büyük kargaşa.
Uzun boylu, geniş omuzlu,
Üstün pehlivan, hem arslan,
Ecelden geri durmayan,
Ah, yerinden oynamaz yaman er.

The Kırgız, choked with grief, despairing.
At the word of death he laughs aloud,
This grey-wolf-born Külçoro
Stands in open joy, rejoicing.
Running, hastening without pause,
Donning his arrow-proof kaftan,
Girding on the weapons of war,
Binding on the naked blade,
As though black smoke would settle down,
His face was turned to wrathful gloom.
Thick of wrist and stone of heart,
He has loosed great tumult on the world.
Tall of stature, broad of shoulder,
Peerless pehlivan and lion,
Never flinching from his death-hour —
Ah, a dread man not to be moved from his place.

Ünlülerini çağırıp,
Elini arkasına alıp,
Yorulmuş gibi göğüs geçirip.
Otağdaki Semetey,
Arslan ağasına seslenip,
Halkın hanı Seytek'i

Summoning his men of fame,
Clasping his hands behind his back,
Sighing deep as though grown weary.
To Semetey within the lordly yurt,
Calling to his lion elder,
And Seytek, khan of all the people,

Yoldaşlığa çağırıp.
Usulca söyleyip, sağlam bağlayıp,
Er bozkurda söz başlayıp:
«Bahadır bozkurt bahadırım,
Benim bildiğimi bildin mi?

Summoning to comradeship.
Speaking softly, binding surely,
He began his word to the grey-wolf hero:
«Batyr, grey wolf, my batyr true,
Do you know what I have known?

Benim sezdiğimi sezdin mi?
Babasından atası,
Babası Kutu er idi.
Gerçek talihe yazılmış,
Miras kalmış biriydi.
Sönmüş ateşi tutuşturan,
Ölmüş canı dirilten.
Kopmuşunu ulayan,
Saçılmışı toplayan,
Ata oğlu bir töre idi.
Irmak gibi yük kaldıran,
Cana derman biriydi.
Babasını Tanrı almıştı,
Öteden beri her zaman,
Miras olup kalmıştı.
Makas gibi dolaşıp yer gezip,
Keşfe çıkıp görmüş.
O keşifte rast gelip,
Celmoguz oğlu Sarıbay
Karşısında bulunup,
Geri durmaz gerçek savaşı
Gözbebeğimiz Kara dev
Çarpışıp görmüş,
Hasım ecel yetişip ölmüş.
Gözbebeği mirasçı yoldaşlar,
Kuvvet kaçıp, mecal çözülüp,
Perişan kaçıp gelmişler.
Has kıranın Kara dev,
Sarıbay elinden ölmüş.
Gürleyen Sarıbay,
Kolaçan edip, kurulup,
Ala-Too'nun Kırgız'ını,
Sürüp kovup paramparça edip,
Törelerini ayakta koymadan
Tepemizden basmaya,

Dört tür malı saçmaya.
Halka karanlık salmaya,
Yamanlarını, büyüklerini

Have you sensed what I have sensed?
His forefathers from his father's line —
His father was the hero Kutu.
Written down for fortune true,
He was one left as legacy.
Kindler of the fire gone out,
Reviver of the soul that died.
Joiner of what had been sundered,
Gatherer of what was scattered,
A father's son, a lord he was.
Bearing burdens like a river,
He was balm unto the soul.
God had taken his father from him,
From of old and evermore,
He had remained a legacy.
Roaming scissor-wise across the land,
He went out scouting and he saw.
Upon that scouting, meeting chance,
Sarıbay, son of Celmoguz,
Stood there right before his face,
The true war that never yields
Our eye's own apple, Kara dev,
He clashed and put it to the trial,
The foeman's death-hour came; he died.
His cherished heirs, his comrades dear,
Strength fled and vigor came unbound,
They fled and came in wretchedness.
Your truest champion, Kara dev,
Has died at Sarıbay's own hand.
Sarıbay the thundering,
Scouting round and setting up,
The Kırgız of the Ala-Too
To drive and hound and rend to pieces,
Leaving not their lords upstanding,
To trample down upon our heads,

To scatter the four kinds of herds.
To cast darkness on the people,
Their fierce ones and their great ones both

37570	Bırakmadan sermeye.	*To lay low, leaving not a one.*
	Yamacı vurup mülk alıp,	*To strike the slope and seize the goods,*
	Geçidi yakıp yılkı alıp,	*To burn the pass and take the horse-herds,*
	Ecelsize yetişmeye,	*To overtake those not yet fated,*
	Köydeki güzeli, dul gelini,	*The village beauty, widowed bride,*
	Ganimet edip götürmeye,	*To carry off as battle-spoil,*
	Kastını kurup hazırlanıp,	*Plotting his intent, preparing,*
	Savaş silahını kuşanıp,	*Girding on the weapons of war,*
	El-Cürbös'ün çölünden,	*From the desert of El-Cürbös,*
	At-Baspas'ın belinden,	*From the pass of At-Baspas,*
37580	Kara dev'e rast gelip,	*He came by chance on Kara dev,*
	Hasım ecel yetişip Kara dev	*The foeman's death-hour came; Kara dev*
	Karşılaşıp çarpışıp,	*Met him face to face and clashed,*
	O Kara dev ölmüş.	*And that Kara dev has died.*
	Kalan erleri	*The men who still remained alive*
	Kaçıp ürküp gelmişler.	*Have fled in terror and come home.*
	Sarıbay canları kırdı – diye,	*Sarıbay has slain the souls – saying,*
	Bildiği kavga, büyük cenk,	*The strife he knows, the mighty war,*
	Yanası bize etti – diye,	*The Yanası has done it to us – saying,*
	Kendi varlığını saçmış.	*Their very substance has been strewn.*
37590	Ürperip nice can kaçmış.	*Shuddering, many a soul has fled.*
	Haber yeni gelmiş,	*The tidings newly have arrived,*
	İleri gelenler ulaşmış.	*The foremost men have reached us here.*
	Sarıbay'ın kahrını görünce,	*Seeing the fury of Sarıbay,*
	Cenkleşip vuruşmadan,	*Without warring, without striking,*
	Karşı karşıya durmadan.	*Without standing face to face,*
	Kiminin yüreği canından,	*Some men's hearts, from very life,*
	Büsbütün düşüp ölmüş.	*Dropped altogether, and they died.*
	Öleni bu göz görmüş.	*These eyes have seen the ones who died.*
	Kahırlı ise Sarıbay,	*If Sarıbay be full of fury,*
37600	Üşüşüp cenk salalım.	*Let us swarm and loose the war.*
	Zorbalık taslayan domuzun	*That swine who plays the tyrant's part —*
	Yolunu kesmeye varalım.	*Let us go and bar his road.*
	Yiğitse vuruşup,	*If he be brave, then trading blows,*
	Bel çözüşüp kan döküp,	*Loosing belts and shedding blood,*
	Amansız çekişip duruşup,	*Striving pitiless, standing fast,*
	Güçsüz ise Sarıbay,	*If Sarıbay be weak of strength,*
	Hayvanın tulparına binelim,	*Let us mount the tulpar, best of beasts,*

Yer yerine sürelim.
Topluluğuna cehennem salalım,
Durdurmadan vurup alalım.
Halkını kara güne koyalım.
Kastını kuran domuza,
Gazayı sert kılalım.
Yetkinine yetişelim,
Kavgalaşıp böyle edelim.
Arayıp gelen kâfiri,
El perişan eden bahadırı,
Bohçasını bir yoklayalım.
Direğini söküp alalım,
Dosdoğru kırgın salalım.
Kırışarak vuruşup,
Kızıl kan akıp dururken,
Kemirilip bölüşüp,
Bu canı atıp ölüşüp,
Cenkleşmeye varalım,
Sarıbay gelmiş – diye,
Sinip nasıl yatalım!
Koyun gibi horlanırız,
Otağa üşüşüp girerse,
Bahadır, korkmuş gibi kalırız,
Cengi yaman salalım,
Kuvveti tam kâfire,
Çarpışmayı, cenk kargaşasını,
İsteyip gelen bahadıra,
Gaza açmaya varalım!
Hasım ecel yetişirse ölelim,

Kapışıp görelim!» –
Deyip, böylece Külçoro
Eren bunu söylediğinde,
Kabul edip, doğru görüp,
Güçsüzlerin hepsi kederlenip,
Erenlerin hepsi
Cenk dense sevinip,
Ok geçmez kaftanı giyinip,
Kınlı çeliği kuşanıp,

And ride from place to place.
Let us loose hell upon his host,
Strike without ceasing, take our prize.
Let us plunge his folk in the black day.
Upon the swine who plots his plot,
Let us make the war-stroke hard.
Let us reach his mightiest,
Let us battle — so let us do.
The infidel who came in search,
The batyr who lays lands in ruin —
Let us search his bundle through.
Let us tear his tent-pole out,
And loose the slaughter straight and true.
Fighting on in mutual slaughter,
While the red blood streams and streams,
Gnawed away and parted out,
Casting life away, dying together,
Let us go to wage the war.
Sarıbay has come – saying,
How should we cower and lie low!
We should be scorned like very sheep,
If they come swarming in the yurt,
Batyr, we should seem as men afraid.
Let us loose the war full fierce,
Upon the infidel full-strong,
The clash of arms, the storm of war,
Upon the batyr come desiring it,
Let us go to open holy war!
If the foeman's death-hour finds us, let us die,
Let us grapple and be tried!» –
So saying, thus Külçoro —
When the hero spoke these words,
They accepted, deemed it right,
The weak ones all sank into sorrow,
But the heroes, every one,
Rejoiced at the very word of war,
Donned the arrow-proof kaftan,
Girded on the sheathed steel,

Savaş silahını kuşanıp,

Sapı çelik mızrağı
Doğrultup ele alıp,
Sancak elde dalgalanıp,
Kara çelik Zülfikar,
Her elde parıldayıp.
Gündüz yürümeyip, gece yol alıp,

Nara atıp, çığlık koparark,
Asker hazırlayıp, ordu alıp,
Ordunun hepsini toptan alıp,
Yer sarsılıp, tuğ olup,
Kulak sağır eden uğultu olup,
Ay-âlemi şaşırtıp,
Altındaki Buurul'u
Çalımla yürütüp,
Er gayreti taş yarıp,
Er narası baş yarıp,
Sancağı dalgalanıp,
Yer yarılıp, dağ yıkılıp,
Sancaklar dalgalanıp,
Gayretliler gümbürdeyip.
Şaşmadan vuran avcısını
Öncüye sürüp koymuştu,
Mızrakçıların ustasını,
Ay balta çalan yamanını.
Düşman kurdu ereni,
Düşmanın çaresini bilen yiğidi
Sürüp yola koymuştu.
Akın akın sökün edip,
Bir adamın tek başı
Bin kişi gibi görünüp.
Ok geçmez kaftanı giyişip,
Ok yetişmez tulparlardan
Ondan seçip binişip.
Mızrak seçip bileyişip,
Emanet canı kıranlar
Kıla bağlayıp bırakışıp.

Girding on the weapons of war,

The lance whose haft is very steel
They leveled, took into the hand,
Banners waving in the hand,
The black steel Zülfikar
Gleaming bright in every hand.
Not marching by day, taking the road by night,
Roaring war-cries, raising shrieks,
Making soldiers ready, taking the host,
Taking the whole host all as one,
The earth was shaken, standards rose,
A roar arose to deafen ears,
Astounding all the moonlit world,
The Buurul steed beneath him then
He paced with stately swagger,
The hero's zeal split very stone,
The hero's war-cry split the head,
His banner waving in the wind,
Earth was riven, mountains toppled,
The banners waving in the wind,
The zealous thundering aloud.
The hunter whose shot never strays
He had driven to the vanguard,
The master of the lancer-men,
The dread one wielding the moon-axe.
The hero, wolf against the foe,
The brave who knows the foe's undoing
He had driven, set upon the road.
Streaming onward wave on wave,
The single head of one lone man
Appearing like a thousand men.
They donned arrow-proof kaftans each,
From tulpars no arrow overtakes,
Choosing from among them, mounting up.
Choosing lances, whetting them,
The champions, their souls held in trust,
Bound them to a hair and let them hang.

Fitilli tüfek doğrultup ateş edip,
Tüfek sesi gümbürdeyip,
Ata binen tümen ordu,

Han Manas! diye haykırıp,
Erenleri yol başlayıp,
Tunç nayın sesi gürleyip,
Borazan sesi çınlayıp,
Serçe uçmaz geniş vadiden,
Tunç naydan tiz nağme çekip,
Davul kulak sağır edip,
Erenlerden gayret dökülüp,
Bahadırları, arslanları
Sırtlarda ayrılıp.
Dalgalanan can olup,
Tuğ dibinde Semetey,
Yanı başında Külçoro,
Göğü gömen toz olup,
Orduya baş olan er Seytek,
Yerinden oynamaz kara çelik,
Başındaki giydiği,
Sırma işli has Kırgız börkü.

İyice gözetip ordu alıp,
Orduyu toptan hep alıp,
Ordu başçısı er Seytek,
Keskin demir sırlı mızrak,
Yer yardıran bahadıra,
Sarıbay oğlana, o kâfire,
Gazayı sert salmaya,
Kara dev'in öcünü almaya.
Göğü yaran toz olup,
Bozkurt Seytek güç olup,
Görsen ilginç, gümbürtü koparıp,
Yeri kaynatan çığlık koparıp.
Çelik mızraklar çatışıp,
Esaslı cenk başlatışıp,
Gerçekten değerli altın canı
Kıla bağlayıp bırakışıp,

Leveling matchlock guns and firing,
The musket-thunder booming out,
The tümen host that rode to horse,

Crying out: Khan Manas! aloud,
The heroes led upon the road,
The bronze nay's voice was thundering,
The trumpet's voice was ringing out,
Through the broad vale no sparrow crosses,
Drawing shrill tunes from the bronze nay,
The drum was deafening the ear,
Zeal came pouring from the heroes,
The batyrs and the lions all
Parted out along the ridges.
Becoming souls that surge like waves,
Beneath the standard, Semetey,
And at his very side, Külçoro,
Dust arose to bury heaven,
Er Seytek, head of all the host,
Black steel that cannot be dislodged,
And what he wore upon his head:
A true Kırgız börk worked with gold thread.
Watching well, he took the host,
Taking the whole host all as one,
Er Seytek, chieftain of the host,
The keen lance of burnished iron,
Against the batyr who splits the earth,
Against young Sarıbay, that infidel,
To loose the war-stroke hard upon him,
To take revenge for Kara dev.
Dust arose to split the sky,
Grey wolf Seytek became a power,
A wonder to behold, a din bursting forth,
Raising shrieks that boiled the earth.
The lances of steel clashed together,
Beginning war in earnest then,
Their golden souls, so truly precious,
Bound to a hair and left to hang,

İlginç kargaşa, fitne koparıp,
Kırılan yurda ibret kılıp,
Canı bağlayıp el için,
Cengi yaman salmaya,
Yetkin Kırgız'ı, Argın'ı

Raising wondrous tumult, strife,
Making a lesson for the stricken land,
Binding life up for the people,
To loose the war full fierce,
The able Kırgız and Argın

Kurtarıp kalmaya,
Kaza yetişirse ölmeye,
Kahırlı pehlivan Sarıbay'la
Kapışıp görmeye.
Nice düşmanı devirmeye,
Taş kalesini paramparça edip,
Seytek'in düşüncesi şudur:
Sağ ise Kara dev,
Kurtarıp almakta.
Ordunun önünde er Seytek,
Ak-kelte uzatıp ateş edip,
Han Manas! deyip nara çekip,
Keskin çığlık taş yarıp,
Sert gayret baş yarıp,
Gören gönlünü kaptırıp,
Gök zirvesi gibi görünüp.
Kirpiği yalım kor olup,
Kahrı çelik ok olup,
Çarpışacağı düşmanı görünce,
Nasıl dursun duraklayıp,
Ordunun önünden gürültü çıkıp,
Arslan gibi ses çıkıp.
Yaman Seytek çocuğun,
Kaynaşıp yangın olup.
Hunhar hanın öz oğlu,
Vuruşmaya davranıp,
Çarpışmadan kaçıp kalır mı?
Ordu haykırıp, yer kaynayıp,
Atasını, dedesini anıp,
Çelikten mızrak bileyip,
Koruyucularına bak hele!
Sinek kadar kuru canı
Kara benekli kaplan

To save and keep alive,
To die if doom should overtake,
With Sarıbay the wrathful pehlivan
To grapple and be tried.
To topple many a foe to earth,
To smash his stone fort all to pieces —
The thought of Seytek is but this:
If Kara dev be yet alive,
To rescue him and bring him forth.
Before the host rides Er Seytek,
Stretching out Ak-kelte, firing,
Roaring the war-cry: Khan Manas!,
The keen shriek splitting very stone,
The hard zeal splitting heads apart,
Who saw him lost his heart to him,
Appearing like the peak of heaven.
His lashes embers all aflame,
His fury a steel arrow made,
Seeing the foe he was to fight,
How should he stand and hesitate?
From the host's front a clamor rose,
A voice came forth as of a lion.
Of the dread child Seytek then,
Seething, turning into fire.
The bloodthirsty khan's own son,
Bestirring himself to fight —
Would he flee and shun the clash?
The host cried out, the earth was seething,
Naming father and grandsire both,
Whetting lances made of steel —
Behold his guardians — only look!
Their bare lives worth but a fly,
The black-spotted tiger there

Kıla bağlayıp bırakışıp,
Şimdi yarıp parçalayacakmış gibi,
Geçidin belini aşmıştı,
Yanı başında atılıp,
Kara yeleli arslan,
Şimdi kapıp çelecekmiş gibi,

Yanı yöresinde hazırlanıp.
Ön tarafta boz kaplan,
Düşünsen böyle can olmaz.
Gök zirvesi gibi heybetle dikilip,
Alp karakuş Zümrüdüanka,
Şimdi kapıp gidecekmiş gibi,

Pençesini salıp gerilip,

Şimdi savurup geçecekmiş gibi.

Âlemin erini terkiye vurup,

Sarp kayaları aşıp gidecekmiş gibi.
Gererek pençesini uzatmış,
Yedisinden biri karakuş,
Gerçekten destekleyip durmuş.
Ardında sıra sıra kırk kaplan,
Nicelerinde böyle can olmaz.
Yöneldiği yer yangın olup,
Huyu kızıl kor olup,
Kahırlı düşmanı gördükten sonra,
Ata oğlu senin kıranın,
Nasıl dursun duraklayıp.
Şanlı seçkin yiğit,
Ağırlığı ağır nice seçkin,
Çarpışacağı düşmanı Sarıbay –
Şanı şevketi bambaşka.
Zalimlikleri dağ sırtı gibi,
Ay-âlemi düpedüz
Şimdi kesip yiyecek gibi.
Pençeleyişi kaplan gibi,

Bound to a hair and left to hang,
As though to rend and tear this instant,
Had crossed the saddle of the pass,
Springing forward at his side,
The lion with the coal-black mane,
As though to snatch and carry off this instant,
Making ready all around him.
In the forefront the grey tiger —
Think on it: no such soul there is.
Towering grand as heaven's peak,
The alp eagle, the Zümrüdüanka,
As though to seize and bear away this instant,
Loosing its talons, straining taut,

As though to hurl and sweep past in a breath.

Slinging the world's own hero behind the saddle,

As though to pass beyond the sheer crags.
Stretching taut, it reached its talons —
One of the seven an eagle black,
Stood in truth to lend its aid.
Behind, in ranks, the forty tigers —
In many such a soul is not.
Where he turned became a blaze,
His temper glowing ember-red,
Once he had seen the wrathful foe,
Your champion, son of noble sires,
How should he stand and hesitate?
The glorious and chosen brave,
Many chosen, weighty in their worth,
Sarıbay, the foe he is to fight –
His glory and his pomp are quite apart.
His cruelties like a mountain ridge,
The moonlit world entire, outright,
As though to cut and eat this instant.
His clawing like a tiger's stroke,

Çatışan sağ kalmaz gibi.
Ordu haykırıp, siper dolup,
El-Cürbös'ün ovasını,
İnip varıp kaplamıştı.
Ordu haykırıp, halk konup,
Nöbetçi koyup, tay kesip,
Seçkin küheylanların hepsini
Germeye asıp bağlatıp,
Kısır emen taylardan,
Yemeğe bunu kaynatıp.
Özene bezene tay kesip,
Aşını yemeğini düzenle koyup.

Who meets him seems to leave no life.
The host cried out, the trenches filled,
The plain of El-Cürbös below —
Descending, they had covered it.
The host cried out, the people camped,
Setting sentries, slaughtering colts,
All of the chosen coursers fine
They hung and tethered on the line,
Of colts that sucked the barren mares,
They boiled this for the evening meal.
With loving care they slaughtered colts,
Setting food and dish in order.

Ordunun hepsi mırıldanıp,
Ordu uğuldayıp, kaynaşıp,
Dirseğe yaslanıp uyku alıp,

The whole host murmuring low,
The host a-humming, seething round,
Leaning on elbows, taking sleep,

Celmoguz oğlu Saribay'ın Kissasi

The Tale of Saribay Son of Celmoguz

Ordu böyle dururken,
Göl-ırmak gibi yer dalgalanıp,
Halk böyle dururken,
Tan ağarıp sökülüp,
Yere aydınlık dökülüp,
Tan ağarıp durduğunda,
Tan atımının buz gibi yeli
Vadi aşağı vurduğunda,
Kamışın başı sızlayıp,

While thus the army stood encamped,
The land a-wave like lake and river,
While thus the people stood encamped,
The dawn grew pale and broke apart,
And light was poured upon the earth,
When the dawn stood whitening,
Daybreak's wind as cold as ice,
When it struck along the valley,
The reed-heads ached and moaned with cold,

Yavru tarla kuşu cıvıldayıp,
Can ve canlılar kımıldanıp,
Mahlûk, hayvan uyanıp,
Gökten yıldız teker teker,
Kıbleye doğru titreyip,
Tepeden yıldız parıldayıp,
Kıbleye doğru akışıp,
Tan apak açılıp,
Yerin alacakaranlığı basılıp,

The young lark twittering its song,
Soul and living things a-stir,
Creature and beast awakening,
Stars from heaven one by one,
Trembling toward the qibla side,
Stars agleam above the summit,
Streaming toward the qibla side,
The dawn broke open purest white,
The twilight of the earth suppressed,

Meltem esip, yel olup,
Yer göründü, halk dolup,
Gözcü karaltısı seçilip,
Dünya yüzü görünüp,
Yükü göçü topladığında,
Yurt kımıldanıp kalktığında,
Karakoldaki bekçiler –
Yer dolaşıp, yol kolaçan edenler,

Düşman düzenini öğrenenler.
Yol alıp, diyar gezip,
Atışmayı bol salanlar.
Her bir düşman belasına
Karışıp kalanlar.
Telaşla çırpınıp ürkek bakınıp,
Karakolun önünde karşılaşıp,

Kestirip dinlenip,
Yatıp yanını dinlendirip,
Uzanıp uykuya kanıp.
Sarıbay'dan sopa yiyip,
Akıl toplayıp durmadan,
Türlü yiğitlik edip vuruşmadan,
Nice pehlivan şaşırmış.
Coşup köpüren çok pehlivan,
Kimileri geri kaçmış,
Eceli gelen ölmüş.
Eceli olmayan kimi pehlivan,
Allak bullak toz olup,
Başı kova dolusu kan olup,
Nice pehlivan şaşırmış.
Kırışırım deyip varıp,
Kıpkızıl çetin iş görüp,
Sarıbay'dan güç görüp,
Coşup şişinenler,
Kendim bahadırım diyenler,
Paldır küldür gürültücüler,
Şaşkın alık gümbürtücüler,
Kıt akıllı böbürlenenler,

The breeze blew up, became a wind,
The land appeared, the people thronged,
The watchman's outline could be seen,
The face of the world came into view,
When loads and camp were gathered up,
When the camp stirred and arose,
The sentries at the outpost there –
Those who range the land and scout the road,
Those who learn the foe's array.
Taking roads and roaming lands,
Those who loose the skirmish thick.
Into every plague of foes
Those who plunge and there remain.
Fluttering in haste, glancing in fright,
Meeting before the outpost line,

Dozing lightly, taking rest,
Lying down to ease their sides,
Stretched out, drinking deep of sleep.
Having eaten Sarıbay's cudgel,
Without collecting wits again,
Without deeds of valor, without fighting,
Many a pehlivan was dazed.
Many a pehlivan boiling, foaming —
Some of them have fled away,
Whose hour had come has died.
Some pehlivans whose hour was not,
Turned to dust, all topsy-turvy,
Their heads a bucketful of blood,
Many a pehlivan was dazed.
Going forth — I'll fight, they said —
Meeting work most red and grim,
Suffering force from Sarıbay,
Those who swelled and boiled with pride,
Those who said: I am the batyr,
The blusterers of crash and clatter,
The dazed and witless thunder-makers,
The scant of wit who love to boast,

Denk düşmana rastlamadan,
Rastlanmayacağa rastlayıp,
Yıkılmış nice pehlivanlar.
Yıkılanların hepsi –
Hızırlıyım diyen kabadayılar,
Alaca göğüslü, kof yürekliler,
Höykürüp kabaranlar.
Kendi varını saçmışlar,
Ölenlerden kalanı
Çekilip geri kaçmış.
Pehlivanlık taslayan yiğitler,
Kendini kendi yükseltip,
Ben pehlivanım diyenler,
Kendi varını saçmışlar.

Never having met their equal foe,
Meeting what should not be met,
Many pehlivans were felled.
And all of those who fell were these –
The bullies claiming Hızır's favor,
The pied of breast, the hollow-hearted,
Those who bellow, puffing up.
They squandered all their very being,
And those the dead have left behind
Drew off and fled back to the rear.
Braves who played the pehlivan,
Exalting their own selves themselves,
Those who said: A pehlivan am I —
They squandered all their very being.

Ölen canlardan kalanlar,
Çığlık koparıp geri kaçmış.
Kimi pehlivan yaralı,
Kimisi büsbütün kaygısız.
Kimi pehlivan, şaşıranlar,
Mızrakla adamakıllı yiyip,
Çaresini bulamayıp kaçanlar.
Tanrı yüzünü göstermesin,
Korkunçmuş Sarıbay,
Tepeden orduyu çevirdi – diye,

Karşısına çıkan kimi canı,
Söz etmeden nicesini kırdı – diye.

Güreşsen güç yetmez,
Arslan dişi geçmez,
Görünüşü başka, zehri güçlü,
Sarıbay'a rastlarsan –
Öldük deyip candan ümidi kes!
Yanasının ta kendisiymiş,
Can alıcı zebaninin gözüymüş,
Zalimin kızıl özüymüş.
Sarıbay'ın suretini biz gördük,
Halkı kurutan pehlivan gibi,

Those left over from the dead
Fled back shrieking to the rear.
Some pehlivans are sore with wounds,
And some are wholly free of care.
Some pehlivans, the ones struck dumb,
Took the lance-thrust hard and full,
Finding no remedy, they fled.
May God not show his face to you —
Fearsome, so they say, is Sarıbay,
He turned the host back from the height – saying,
And some souls who stood before him,
He cut down many without a word – saying.
Wrestle him — your strength won't serve,
A lion's tooth won't pierce his hide,
Strange his aspect, strong his venom,
If you should come on Sarıbay –
Say: We are dead! and give up hope of life!
He is the very Yanası itself,
The eye of the soul-taking fiend of hell,
The crimson essence of the tyrant.
We ourselves saw Sarıbay's own visage,
Like a pehlivan who withers peoples,

Saldırdı mı canı perişan edip,
Aç kurt gibi parçalar sanki.
Âlemi kavrayıp tutup,
Bir torbaya koyar sanki.
Kadir Allah kulunu
Türlü türlü yaratırmış.
İki yanağı sarkıp,
İki azman köpek doymuş sanki.
Saldırdığını çöle çevirip,
Çiğneyip yutuvermiş sanki.
Karşısına sayısız ordu varamaz,
Vuruşan sağ kalamaz.
Yatan it gibi kara kaşı,
Tüneğe akbaba konmuş sanki.
Rast geleni kemirip,
Düpedüz yutuvermiş sanki,
Sarıbay'ın sureti işte böyle.
Her can helâk olup,

When he strikes, he wrecks the soul,
He rends, it seems, like a starving wolf.
Seizing, gripping all the world,
He stuffs it in a sack, it seems.
Almighty Allah makes His servants
In kinds most various, it seems.
His two cheeks hanging slack and low,
Like two monstrous dogs gorged full.
Turning what he strikes to desert,
He has chewed and gulped it down, it seems.
No numberless host can face him,
Who fights him cannot stay alive.
His black brow like a lying hound,
As though a vulture perched its roost.
Gnawing whatever comes his way,
He has swallowed it outright, it seems —
Such is the visage of Sarıbay.
Every soul being brought to ruin,

Anlatır nice pehlivanlar.
Bahtı kara olan ele tutulup,
Eceli olmayan kimi pehlivan,
Güç bela kurtulup gelmiş.
Bahtı karayı Sarıbay,
Topuz vurup, yay çekip,
Yolu açık olası basmış,
Bahtsızı geri kaçmış.
Yiğit Seytek bahadır var,
Yüzüne karşı anlatıp durmuşlar.
Bütün kalabalık ordu kederlenip,
Sinek kadar candan ümit kesip.
Beden gevşeyip hıçkırıp,
Ne yapacağını bilemeyip,
Kalabalık ordu durdu feryat edip.
Davul sıkıca vurulup,
Ordu içinde Külçoro,
Gaipten uçup yetişip,
Yoktan akıl bulunup.
Zurna çalıp coşup,

So many pehlivans relate.
The black-fated fell into captive hands,
Some pehlivans whose hour was not
Escaped with pains and made it home.
The black of fortune, Sarıbay,
Striking with mace and drawing bow,
Trod down — may his road lie open —
The luckless fled back to the rear.
There stands brave Seytek the batyr —
They kept recounting to his face.
The whole vast host sank into sorrow,
Giving up hope of fly-small life.
Bodies slackening, sobbing loud,
Knowing not what should be done,
The vast host stood and wailed aloud.
The drum was beaten hard and fast,
Amid the host was Külçoro,
Flying from the unseen, arriving,
Finding counsel out of nothing.
The zurna playing, spirits surging,

Boz küheylanı şahlanıp.
Bütün canları şaşırtıp,
Altındaki boz atını,
Kurumla yürütüp,
Çeliği hedefleyip bilemiş.
Boşuna korkan sayısız orduyu,
Bir solukta yutacakmış gibi haşlamış.
Kirpiği yalım ateş olup,
Gözü tutuşup kor olup.
Çatır çatır diş gıcırdatıp,
Kan içici sureti pek kaynayıp.
Öfkelenip hızlanıp,
Kalabalık orduya söylenip:
«Hay atanızın körü, kalabalık ordu,
Arslansınız, şirsiniz,
Kurumlanan erlersiniz,
Cenge diye geldiniz!
Cenge çıkınca zevzeklenip,
Bozgunla kaçıp durdunuz,
Böyle yaparsanız ey yurt, öldünüz!

His grey courser rearing high.
Astounding every living soul,
The grey steed underneath him then
He paced with proud and stately air,
He whetted steel and aimed it true.
The numberless host that feared in vain
He scalded as if to gulp them in one breath.
His lashes turned to flame of fire,
His eyes caught fire and turned to embers.
Grinding, gnashing teeth with cracking,
His blood-drinker's visage seething hot.
Raging, quickening his pace,
He spoke unto the crowded host:
«A curse upon your fathers, crowded host,
Lions are you, tigers are you,
You are men who strut with pride,
You came here — for the war, you said!
Going out to war, you babbled,
You kept fleeing, put to rout —
Do thus, O homeland — you are dead!

Yiğitler, pehlivanlar,
Çarpışan düşmandan ölünmez mi,
Gerekirse bu canı,
Dileyene vermez mi insan!
Aklınızı şaşırdınız,
Telaşa kapılıp, çığlık koparıp,
Çareyi bulamayıp kaçtınız.
Burada bahadırın var, erin var,
Sözü açıp başlasan,
Korkup giden eksiğin var,
Akıl bulamayıp şaşıranın var.
Sayısız tümen orduyu bozup,
Bel kırıp kaçanın var.
Korkağın var, erin var.
Kargaşa salan eksiğin var.
Sarıbay'ı öve öve zırvalayıp,
Hay atanızın körü, kötü yurt,
Tanrı çarpmış yanınız var!

Brave men and pehlivans,
Does one not die of foes in battle?
If need be, this very life —
Does man not give it to who asks!
You have lost your wits entire,
Seized with panic, raising shrieks,
Finding no remedy, you fled.
Here you have batyrs, have your men,
If one should open up the word,
You have your lack who fled in fear,
You have your dazed who found no counsel.
Breaking the numberless tümen host,
You have those who broke and fled.
You have your cowards, have your men.
You have your lack who spread the panic.
Driveling praise on Sarıbay —
A curse upon your fathers, wretched folk,
There is a side of you God-struck!

Sarıbay üstün arslan mıymış,
Celmoguz oğlu o kâfir,
Benden yaman er miymiş?
Büyük meydana varırım,
Sarıbay ile kapışırım.
Tüfek atıp yay çekip,
Adamakıllı cenk salarım.
Geniş Talas ucuz yer değil,
Arslan yaradılışlı Külçoro,
Külçoro sıradan er değil.
Kapışacağım Sarıbay,
Karaltısı dağ gibi kâfire,

Han Sarıbay bahadıra,
Yeri yakıp kül edene,
El kurutan bahadıra.
Atışmayı bol kılayım,
Çevresindeki yurdunu kırayım.
Malını yağmalayıp almazsam,
Bir bozguncu cenk salmazsam,
Karşı karşıya duruşup,
Gözler önünde değerli garip can
Yok olana dek vuruşup,

Rast geleni boğazlamazsam,
Sarıbay itin kanına
Sonunda doymazsam!» –
Er Külçoro bunu söyleyip,
Arslan yapılı ağan duruyordu,
Külçoro ağan bunu söyleyip,
Ateş gibi gözü parladı.
Sarıbay'ı duyduğunda,
Kahırlı öfkesi tuttu.
Çivi gibi sağlam yaman dişini
Kütür kütür gıcırdattı.
Cehennemi yüzünden görünüp,
Arslanlığı, şirliği,
Aşıp yurttan seçilip,
Gök kaplan gibi gerilip,

Is Sarıbay the higher lion?
That infidel, Celmoguz's son —
Is he a fiercer man than I?
I shall go to the great field,
I shall grapple with Sarıbay.
Firing muskets, drawing bows,
I shall loose a war in earnest.
Broad Talas is no cheap-bought land,
Külçoro of lion nature —
Külçoro is no common man.
Sarıbay with whom I'll grapple,
The infidel whose bulk looms like a mountain,
Khan Sarıbay the batyr bold,
Who burns the land and turns to ash,
The batyr who dries up the peoples.
Let me make the skirmish thick,
Cut down the camp about his sides.
If I plunder not his goods and take them,
If I loose not one wrecking war,
Standing firm, face set to face,
Before all eyes, till the dear hapless soul
Is perished — fighting to that end,

If I cut not the throat of whom I meet,
If on the blood of Sarıbay the dog
I glut not myself at last!» –
Er Külçoro spoke these words —
Your lion-fashioned elder stood,
Your elder Külçoro spoke these words,
His eye flashed out like very fire.
When he heard of Sarıbay,
His wrathful fury seized him fast.
His dread teeth firm-set like nails
He ground with crunching, grinding din.
Hell itself showed in his face,
His lionhood, his tigerhood,
Surpassing, singled from the folk,
Straining like the grey-blue tiger,

Ok geçmez giysi giyinip,
Savaş silahını kuşanıp,
Yalın kılıç bağlanıp.
Gönlü hüzünle bölünüp,
Kalabalık ordudan çıktı ayrılıp,
Sancak elde dalgalanıp,
İşte böylece Külçoro,
Surkiyik ile dörtnala koşturup,
Yerin göbeğini sarsıp,
Uzun boylu, geniş omuzlu,
Hem pehlivan, hem arslan,
Düşmanın çaresini bilen yaman er.
Kuvveti tam kâfire,
Gayreti bol bahadıra,
Sarıbay oğlana, o kâfire,
Soluk aldırmadan yetişmeye,
Çatır çatır çarpışıp.
Kırışarak gitmeye,
Kırgını çokça salmaya,
Bir yüzleşip kalmaya.
Erken dediği geç olup,
İki gözü dört olup.
Mızrak tutup, diş bileyip,
Sahiden coşup, göz parlayıp.
Teke tek gitmeye,

Donning garb no arrow pierces,
Girding on the weapons of war,
Binding on the naked blade.
His heart divided by its sorrow,
He went out parted from the host,
Banner waving in his hand,
And thus it was Külçoro then,
Galloping on Surkiyik,
Shaking the navel of the earth,
Tall of stature, broad of shoulder,
Both pehlivan and lion too,
A dread man who knows the foe's undoing.
Against the infidel full-strong,
Against the batyr rich in zeal,
Against young Sarıbay, that infidel,
To reach him, granting him no breath,
Clashing with a crackling din.
To go on slaying as he went,
To loose the slaughter thick and fast,
To meet him once, come face to face.
What he called early came too late,
His two eyes grown four with watching.
Gripping the lance and whetting teeth,
Truly surging, eyes aflame.
To go to single combat now,

Kudurmuş deli Sarıbay'ı,
Kuvveti yeterse almaya.
Uygun görüp kırgın salmaya,
Amansız çekişip böyle etmeye,
Yiğitlik taslayan domuzun,
Bohçasını bir yoklamaya.
Topluluğuna cehennem salmaya,
Durmadan girip vuruşup,
O Sarıbay kâfiri,
Tepetaklak saplamaya.
Bir yolunu bulup böyle iş olup,
Bel bağladı Külçoro,
Bir yüzleşip gitmeye.

Mad rabid Sarıbay himself,
To take him if his strength suffice.
Seeing fit, to loose the slaughter,
Striving pitiless, so to do,
That swine who plays the valiant man —
To search his bundle through and through.
To loose hell upon his host,
Charging in without a pause,
That infidel Sarıbay himself
To pitch him headlong on the lance.
Finding a way, the deed being so,
Külçoro set his hope on this:
To go and meet him face to face.

Pençeleşip gücü sınamada,
Kudreti yeterse kıranın,
Sarıbay'ın kanını dökmede,
Denk gelmezse ölmede,
Mızrak tutup hınçlanıp,
Dudağını ısırıp dişlenip.
Öfkelenip suratı asılıp,
Boz kemer kesesini kuşanıp.
Silahını yerleştirip bağlanıp,
Öfkeyle kabarınca,
Yüzü kahra dönüşüp.
Ovayı gözleyip yeri yaylayıp,
Tevekkül deyip soluğunu bağlayıp.
Kara saplı kamçıyı,
Kavradığı gibi çevirip,
Gaipten olma Surkayık –
Emanet canın dayanağı,
Kıl kuyrukluların bir başkası.
Gaip boz kısrağın tayı,
Yılkı içinde düldül olanı.
Kara soylu Surkayık,
Kamçıyı tutup çevirip,
Sağrıya çekip vuruverip.
Uçurumlu yeri sarsıp,
Surkayık ile dörtnala koşturup.
Teke tek dövüşe çıktı Külçoro,
Çılgın Surkayık.

In trying strength with grappling claws,
If the champion's power should suffice,
In spilling Sarıbay's own blood,
In dying if the match fall short,
Gripping the lance, his rancor rising,
Biting his lip, gnashing his teeth.
Raging, with a lowering scowl,
Girding on his grey belt-pouch.
Setting his weapons, binding fast,
And when he swelled with rising wrath,
His face was turned to wrathful gloom.
Watching the plain, sweeping the ground,
Saying: God's will! he bound his breath.
The whip whose haft is black
He gripped and whirled it round at once —
Surkayık, born of the unseen –
The prop of life held but in trust,
A breed apart among the hair-tailed kind.
Foal of the unseen grey mare,
The Düldül of the horse-herd he.
Surkayık of the black line —
Gripping the whip and whirling it,
He drew and struck it on the croup.
Shaking the precipice-riven land,
Galloping on Surkayık,
Külçoro rode to single combat,
On wild Surkayık.

Görünen yerde göründü,
Görünmeyen vadide.
Gök duman gibi süzüldü.
Gözü parlayıp kızarıp,
Dağ koyunu gibi adımı uzayıp,
Dönemece geldiğinde,
Küheylanmış canım hayvan,
Geyik gibi gözü kızarıp.
Kıvrıma geldiğinde,
Adımını açıp, koşuyu başlatıp,
Yürüklüğü artıp,

In seen land he was seen,
In the valley none can see
He glided like the blue-grey smoke.
His eye a-flash and reddening,
His stride long as the mountain sheep's,
When he came unto the bend,
A courser true, the darling beast,
His eye red like the very deer's.
When he came unto the curve,
Opening stride, beginning the run,
His swiftness ever mounting up,

Tabanı yerde takırdayıp,
Kara çelik gem,
Damağında şakırdayıp,
Perçemini göğe savurup,
Toynağını yere çakıp,
Kara çelik gemini,
Damağına vura vura,
Dal ipek gibi kuyruğu,
Apış arasına çarpa çarpa,
Kulan gibi kulak yatırıp,
Kasırga gibi yeri savurup,
Çığlık duyunca ileri atılıp,
Koştuğunda kara yer,
Kat katından ayrılıp,
Tulparlık hâli işte böyle.
Mızrak tutup, saf bozup,
Acele vardı Külçoro.
At-Ötpögön yokuşunu,
Basıp çıkıp gitmekte.
El-Baspas'ın ıssız çölünü,
Bölüşmeye gitmekte.
Celmoguz oğlu kâfirle,
Ölüşmeye gitmekte.
Can-Baspas'ın Car-Kıya'sına,
Yol salmaya gitmekte.
Azıp çıkan kâfire,
Er Sarıbay bahadıra,
Saldırmaya gitmekte.
Yerin, suyun sahibine,

His soles a-clatter on the ground,
The bit of black steel
Rattling loud against his palate,
Tossing his forelock to the sky,
Driving his hooves into the earth,
The bit of black steel in his mouth,
Beating, beating on his palate,
His tail like a bough of silk,
Lashing, lashing between his thighs,
Laying ears back like the kulan,
Whirling earth like a hurricane,
Springing forward at the cry —
And when he ran, the black earth then
Parted from its layered folds:
Such is the state of tulpar-kind.
Gripping the lance, breaking the ranks,
Külçoro came in urgent haste.
The rise of At-Ötpögön
He climbs and crosses on his way.
The desolate waste of El-Baspas
He goes to share it, on his way.
With the infidel, Celmoguz's son,
He goes to die, each killing each.
To the Car-Kıya of Can-Baspas
He goes to open up a road.
Against the infidel run wild,
Against Er Sarıbay the batyr,
He goes to hurl his own assault.
Against the lord of land and water,

Tek yürüyen, zehri güçlü,
Er Sarıbay devine,
Ecelin ta kendisine,
Sahici yutucunun gözüne,
Taraşalı yamacına,
Taş yarların burnuna,
Yorulmadan bozkurt yetişmişti,
Paramparça olacakları yere.
Çiy otlu yarlı ak vadiye,

Who walks alone, whose venom's strong,
Against the div Er Sarıbay,
Against the very self of death,
Against the true devourer's eye,
To his splinter-strewn hillside,
To the nose of the stone cliffs,
Unwearied had the grey wolf come,
To the place where they'd be rent to shreds.
To the white vale of cliffs and dew-wet grass,

Yüzleşme meydanına,
Ordusunu yarıp yol açıp,
Şahlar koruduğu Külçoro,
Sarıbay'a saldırıp,
Beri yandaki yüzüne,
Pehlivanların ucuna,
Sağlam beli kuşanıp,
Yetişip girdi saldırıp.
Rast geleni mızraklayıp,
Celmoguz oğlu Sarıbay,
En yamanınız nerede deyip!
Arslanlığı işte şöyle:
Mızrak yetişen yerlerini,
Mızrak ile devirip,
Ay balta yetişen yerlerini,
Yıkıp biçip devirip,
Kılıca zor geleni,
Kıyıp biçip devirip,
Önüne geleni,
Çöle çevirip yıkıp,
Gök açık, yer kapalı,
Yer bozuldu, gece çöküp.

Öteki ordu, beriki ordu,
Birbirine karışıp durdular.
Bağrışarak vuruşup,
Kim görmüş böyle işi.
Gayretsizler kenara çekilip,
Yiğitlerin hepsi yüzleşip,
Mızrak kırılıp, bağı düşüp,
At yıkılıp, dağ düşüp,
Amansız cenk oldular.

Şahlar koruduğu Külçoro,
Uzun boylu, geniş omuzlu,
Hem pehlivan, hem arslan,
Kendisi düşmanın çaresini,
Pek iyi bilen yaman er.
Kulansur'a sağrıdan bir vurup,

Unto the field of confrontation,
Splitting his army, opening road,
Külçoro guarded by the shahs,
Charging down on Sarıbay,
Upon the face on this near side,
Upon the fringe of the pehlivans,
His firm waist girded tight,
He reached and entered, charging in.
Lancing whoever crossed his path —
Sarıbay, son of Celmoguz,
Crying: Where is your fiercest man!
His lionhood was even thus:
Where the lance could reach them,
With the lance he toppled them,
Where the moon-axe reached them,
He felled and mowed and toppled them,
What proved too hard for the sword,
He hacked and mowed and toppled it,
Whatever came before him
He wrecked and turned to desert waste,
The sky was clear, the earth was shrouded,
The earth was spoiled, and night came down.
The yonder host, the hither host
Stood mingled each into the other.
Shouting loud and trading blows —
Who has ever seen such work?
The zeal-less drew off to the side,
The brave ones all met face to face,
Lances broke, their bindings fell,
Horses toppled, mountains fell,
They joined in war without all mercy.

Külçoro guarded by the shahs,
Tall of stature, broad of shoulder,
Both pehlivan and lion too,
He himself the foe's undoing
Knows full well — a dread man he.
He struck Kulansur once on the croup,

Has çelikli mızrak alıp,
Sarıbay'a yönelip,
Er Sarıbay bahadıra,
Tek başına girdi saldırıp:
«Celmoguz oğlu Sarıbay,
Er Sarıbay sen isen,
Er Külçoro ben isem,
Yüz yüze mızrak saplaşıp,
Bir yüzleşip görelim,
Ecel yetişirse ölelim!
Karşı karşıya duruşup,
Can esirgemeden çarpışıp,
İşi bitirip tüketelim.
Alınan mızrakla başlansın,
Kımıl düşüp yeryüzünü,
Yıkılıp gidercesine sarsalım,
Almambet oğlu ben isem,
Celmoguz oğlu sen isen,
Azgınlığını duyayım,
Celmoguz'dan doğup,
Yedi bin canın olsa da,
Öldürüp yere gömeyim!
Diyarına kırgın salayım.
Kıl kadar bırakmadan birinizi,
Kırgın edip salayım.
Gayretini duyayım,
Aylarca yıllarca vuruşup,
Öldürüp yere gömeyim!
Yuvandakileri darmadağın edeyim,
Yiğitlerini silip süpüreyim.
Kara canımı esirgemeden,
Sertleşip kahrımı dökeyim.
Celmoguz oğlu kâfir seni,
Kaburganı sökerim.

Kanını su gibi dökeyim.
Dosdoğru tüketip yaşını,
Böylece kesip başını,
Döktüreyim bol yaşını.

Took the lance of purest steel,
Turned him straight for Sarıbay,
Against Er Sarıbay the batyr,
Alone he entered, charging in:
«Sarıbay, son of Celmoguz,
If you be Er Sarıbay,
If I be Er Külçoro,
Planting lances face to face,
Let us meet once and be tried,
If the death-hour finds us, let us die!
Standing firm, face set to face,
Clashing, sparing not our lives,
Let us end and finish out the work.
Let it begin with the couched lance,
Till tremors fall upon the earth,
Let us shake it as to bring it down.
If I be Almambet's own son,
If you be Celmoguz's son,
Let me feel your raging fury,
Though born of Celmoguz's loins,
Though you had seven thousand souls,
Let me slay and earth you deep!
Let me loose slaughter on your land.
Leaving not a hair of any of you,
Let me loose the slaughter through.
Let me feel your vaunted zeal,
Fighting on for months and years,
Let me slay and earth you deep!
Let me scatter those within your nest,
Let me sweep your braves away.
Sparing not my own black soul,
Let me harden, pour my fury.
You infidel, Celmoguz's son,
I shall tear your ribs from you.

Let me pour your blood like water.
Spending out your years entire,
And cutting off your head just so,
Let me make your tears flow free.

Celmoguz oğlu Sarıbay,
Ne bu kadar azdın böyle?
Öfkelenip fitne salıp,
Ovanı alıp kaçmadıksa,
Hazineni saçmadıksa,
Gaza edip çığlık koparıp,
Kalabalık halkını basmadıksa?
Sanki aşığını emmişiz gibi,
Ekinini ham biçmişiz gibi,
Celmoguz başta yedi atanı,
Yurdundakini sömürmüşüz gibi.

Niçin cenk edersin,
Bahadır, arslan soyu,
Ne diye üstümüze yürürsün?
Talas kolay yer miymiş,
Senin kırıp geçireceğin,
Ganimet edip kökünden,
Damarını kazıp geçeceğin?
Ceti-Özön'den göçmüş göçün yok,
Yetmiş atadan öcün yok.
Dümdüz belaya çevirecek,
Hâlin var mı Sarıbay?
Tükenişe gitmeye,
Öfken var mı Sarıbay?
Vadine kısrak bağlayıp,
Halkının üstüne basıp konduk mu?
Senin böyle kararıp duracağın,
Köyünü kırıp sömürdük mü?
Kabadayılanıp kavga salacak kadar,
Halkını kırıp koyduk mu?
Er Sarıbay sen isen,
Er Külçoro ben isem,
Benim çarpışacağım arslandı,
Benim Tanrı'dan dilediğim,
Dilediğim sendin:
«Düşmanlığını bilmiştim,

Kahrını döküp dikilip,

Sarıbay, son of Celmoguz,
Why have you run so wild as this?
Raging, loosing strife abroad —
Did we seize your plain and flee?
Did we scatter your treasure wide?
Waging war and raising shrieks,
Did we trample your thronging folk?
As though we'd sucked your knuckle-bone,
As though we'd reaped your crop unripe,
Your seven sires with Celmoguz first,
As though we'd drained your homeland dry.
Why is it that you make this war,
O batyr, seed of lions,
Why do you march upon our heads?
Is Talas such an easy land
For you to slaughter and lay waste,
To take as spoil, and from the root
To dig its veins out as you pass?
You have no camp moved from Ceti-Özön,
No vengeance from your seventy sires.
To turn it all to sheer calamity —
Have you the strength, O Sarıbay?
To go unto annihilation,
Have you the wrath, O Sarıbay?
Did we tether mares in your valley,
Did we camp down upon your folk?
That you should stand thus darkening,
Did we sack and drain your village?
That you should bully, loose your brawl,
Did we cut your people down?
If you be Er Sarıbay,
If I be Er Külçoro,
A lion was what I would fight,
And what I begged of God on high,
What I desired was you yourself:
«I had known your enmity,

Pouring my fury, standing tall,

Kapışır diye gezmiştim.
Ciğer yarıp, öd alacak,
Öz düşmanım geldikten sonra,
Nasıl canımı esirgeyeyim!
Ben Külçoro olalı,
Ay-âlemi perişan edip,
Sürdüm, kırdım, sömürdüm.
Benim gibisi ok geçmez giydi,
Senin gibinin binini boğazladım,
Hani benim öldüğüm?!
Sonunda Sarıbay,
Kahırlı seni görmüş oldum.
Kapışmayı üstün kılalım,
Esirgemeden vuruşup,
Haykırıp mızrak uzatalım!
Aşık kemiği kadar başı ütüşüp,
Dağ gibi canı yutuşup,
Issız yayla gibi olup,
Andıkça canı sömürüşüp,
Sınayalım pehlivanı,
Güçlendirelim cengi.
Aşikâr edip şanı,
Artıralım kavgayı.
Gaza başlatıp savaşı,
Halk kırılıp, el ölmüş,
Sevmişsin böyle işi!
Bahadırlığı, arslanlığı,
Gör böyle yiğitliği.
Yansın gitsin zorlu canımız,
Gücü esirgemeden hızlanıp,
Yeniden savaş salınız!
Yamanımız, hanımız,
Kırgına uğramış gibi,
Yıkılıp gitti hepimiz.
Bahadırlık taslayan arslanımız,
Yıkılsın çetin belimiz.
Cenk nasıl, kavga nasıl,
Dilersen, bunu görünüz!» –
Deyip, böylece Külçoro

I roamed in hope that we would grapple.
To split the liver, take the gall —
Now that my own true foe has come,
How should I spare this life of mine!
Since I have been Külçoro,
I've wrecked the moonlit world entire,
I drove, I slew, I drained it dry.
Such as I wore arrow-proof mail,
A thousand of your kind I've slaughtered —
Where is the day I ever died?!
At the last, O Sarıbay,
I have looked on you, the wrathful.
Let us make our grappling supreme,
Striking blows and sparing nothing,
Crying out, let us couch our lances!
Singeing heads like knuckle-bones,
Gulping souls as big as mountains,
Becoming like a desolate summer-pasture,
Draining souls at each remembrance,
Let us put the pehlivan to trial,
Let us make the war wax strong.
Making glory manifest,
Let us swell the battle higher.
Opening holy war and battle,
The folk cut down, the people dead —
Such work is what you've loved!
Batyrhood and lionhood —
Behold such valor as this is.
Let our hard-tried souls burn and be gone,
Quickening, sparing not our strength,
Loose the war upon us anew!
Our fierce ones and our khans alike,
As though they had been put to slaughter,
We all have toppled and gone down.
Our lion who plays the batyr's part,
Let our stubborn spine be broken.
What war is like, what battle's like —
If you wish it, then behold!» –
So saying, thus Külçoro

Sarıbay'a bunu söyleyip,
Kahırlı öfkesi tuttu onu.
Kapı kanadı gibi bembeyaz dişini
Parça parça gıcırdatıp çiğnedi,
Gözleri yanan kor olup,
Kirpikleri tutuşan ateş olup,
Duramayıp yerinde o yiğit,
Dalgası ırmak çağıltısı gibi,
Dövüşecek işte Sarıbay.
Gökyeleli hiç çekinir mi,
Külçoro böyle dedikten sonra,
Celmoguz oğlu şunu söyler,
Görsen, belalı, sinsi sözler söyler:
«Soyunu kökten kırmazsam,
Bildiğim kavgayı koparmazsam,
Yalvarsan da dinlemeden sözünü,
Öcümü bir almazsam,
Sarıbay olmadan öleyim,
Celmoguz'dan doğmamış olayım,
Doğmadan dibe çökeyim!
Söylesem nice sözüm var,
At yorup, can üzerek,
Baksan bunca öcüm var.
Celpiniş'te Carmanas,
Onun karısıymış Karcıgaç,
Han Manas'la bir yuvadan kardeşmiş,
Kaduu boyunca konup,
Karcıgaç'a arka çıkıp,
Kırgız'dan ordu toplayıp,
Değerlisi Bakay, er Koşoy,
Bu soydan orduyu alıp,
Cazayıl attırıp, yay çekip,
Gündüz yürümeyip, gece yol katıp,
Türlü türlü kılığa girip,
Ordunun önünde ulu Manas,
Ordunun ardında Karcıgaç.
Sancak çekilip, tuğ dolup,
Kapkara bela gulguleye dönüp,

Having said this to Sarıbay,
A grievous wrath took hold of him.
His teeth white as a door's broad wing
He gnashed and ground them piece by piece,
His eyes became live burning coals,
His lashes became kindled flame,
That brave could not stand still in place,
His surging like a river's roar,
Now Sarıbay would join the fight.
Would the grey-maned one ever flinch,
When Külçoro had spoken so,
The son of Celmoguz then speaks,
Behold, he speaks sly, baneful words:
«If I cut not his line at root,
If I raise not the fight I know,
Though you should plead, unheeding you,
If I take not my vengeance once,
May I die and be no Sarıbay,
May I be unborn of Celmoguz,
May I sink unborn to the deep!
Were I to speak, my words are many,
Wearying steeds and grieving souls,
Look — so many wrongs to avenge.
In Celpiniş was Carmanas,
His wife, they say, was Karcıgaç,
Nest-born brother to Khan Manas,
Camping all along the Kaduu,
Rising to stand for Karcıgaç,
Mustering a host from the Kırgız,
The precious Bakay, the man Koşoy,
Taking the host of this same line,
Firing cazayıl, drawing bows,
Not marching by day, riding by night,
Slipping into guise after guise,
Before the host great Manas rode,
Behind the host rode Karcıgaç.
Banners raised and tuğ-staffs thronging,
Black calamity turned to clamor,

Ay-âlemi şaşkına çevirip,
Altındaki Çon Kula at

Salına salına yürütüp,
Silah pusatı seksen dört olup,
Bir bakışı yangın olup.
Benim babam Celmoguz,
Manas'ın heybetini gördüğünde
Aşıp kaçacak geçit bulamayıp,
Girecek kara yer bulamayıp,
İnip yatacak mezar bulamayıp.
Yamacı da vadiyi de,
Kartal Bakay ile er Koşoy,
Kıpırdatmadan kesince yolunu,
Almambet amansızca saldırınca,
Sayısız yiğit pehlivanı
Mızraklayıp Çubak ile er Sırgak,
Sayısız malımı yağmalayınca,
Benim babam Celmoguz
Er Manas'ın elinden ölünce,
Hazinemi bozup yol açtılar,
Nice yiğidi büküp devirdiler,
Dolup yatan malımı mülkümü
Kendi filime yüklediler.
Bunca canımı kavurdular,
Malımı bırakmadan yağmaladılar.
Halkımı perişan ettiler,
Belimi kat kat büktüler.
Nicesine tuzumu tattırmıştım,
Böyle yağmalayıp gittiler,
Yüksük ağızlı, boto gözlü,
Fıldır fıldır kara gözlü,
İşte böylesi güzel kızımı,
Bel bağladığım dayanağımı,
Altı yolda kalmış halkımı.
Mahvolmuş gezerken düzeldim,
Kundakta kalıp büyüdüm.
Bahadırım ben, aslanım,
Pehlivan Sarıbay benim işte!

Striking the moonlit world with awe,
Beneath him the steed Çon Kula

Pacing with a stately sway,
His arms and gear were eighty-four,
A single glance of his was fire.
My father, he was Celmoguz,
When he beheld Manas's dread
He found no pass to flee across,
He found no black earth to crawl into,
He found no grave to lie down in.
The hillside and the valley too,
Eagle Bakay and the man Koşoy,
When they cut his road without a stir,
When Almambet fell on him fierce,
Warriors and wrestlers beyond count
Speared down by Çubak and brave Sırgak,
When they plundered my countless herds,
My father, he was Celmoguz,
When he died at brave Manas's hand,
They broke my treasury, cleared a road,
They bent and felled so many braves,
The goods and wealth that lay in heaps
They loaded on my very own elephant.
They scorched so many of my souls,
They plundered my herds and left me none.
They cast my people into ruin,
They bent my back in fold on fold.
So many had tasted of my salt,
Thus did they plunder and depart,
Thimble-mouthed and camel-colt-eyed,
With glistening, darting eyes of black,
That daughter of mine, so beautiful,
The mainstay whom I leaned upon,
My people stranded at six roads.
Wandering ruined, I set myself right,
Left in the cradle, I grew tall.
I am a batyr, I am a lion,
The wrestler Sarıbay am I!

Sataşanı çiğneyip yutan,
Rast geleni kemiren,
Kara Deccal'ın ta kendisiyim!
Savaşın yolunu kestiren,

He who tramples and swallows the meddler,
He who gnaws whatever he meets,
I am the Black Deccal himself!
He who blocks the road of war,

Kan içse kanmayan,
Yattığım yer yerin altı,
Celpiniş'in tam hizasıydı.
Amansız kırgın salayım diye,
Ata öcünü alayım diye,
Dilediğim buydu işte.
Pehlivanlığım bambaşka,
Bahadırlığım kat kat fazla.
Söylediğim söze güç katarım,
Nasıl almadan kalayım,
Dilden dile söylenen öcümü!
Ben Sarıbay olalı,
Önüme çıkanı yendim,
Kaçanı yuttum.
Rast geleni oydum,
Karşı duran pehlivanı, nice alpı

Who drinks of blood and is not sated,
The place I lay was under earth,
Just level with Celpiniş it lay.
That I might loose a merciless slaughter,
That I might avenge my father's blood,
This was the thing I had desired.
My wrestler's might is like no other,
My valor is manifold and more.
I lend my spoken word its force,
How should I leave untaken still
My vengeance told from tongue to tongue!
Since first I have been Sarıbay,
I felled whatever crossed my path,
I swallowed all who fled.
I gouged whatever came my way,
The wrestler who stood against me, many an alp

Kırıp geçirip sömürdüm!
Hıncımı döküp söz söylerim,
Niceni kırıp öç alırım!
Belanın kara gözüyüm,
Felaketin ta kendisiyim.
Kanatlı uçup kurtulamaz,
Kara sarp uçurumum.
Sık ormanı budarım,
Boğuşanı yutarım.
Ejderha heybeti salarım,
Nerde olsa öcümü alırım!
Gerçek felaketin gözüyüm,
Kara Deccal'ın kendisiyim.
Çapayla saçsan tükenmez,
Kara kayalık vadiyim ben» –
Deyip, böylece Sarıbay,
Ağzından alev, ateş saçıp,

I broke and crushed and drained them dry!
I pour my spite and speak my word,
I break down many and take revenge!
I am the black eye of calamity,
I am disaster's very self.
The winged cannot fly free of it,
I am the black sheer precipice.
I prune away the thickset forest,
I swallow him who grapples me.
I cast the dragon's dreadful awe,
Wherever it be, I take my vengeance!
I am the eye of true disaster,
I am the Black Deccal himself.
Sow it with hoes, it is not spent,
I am the black-cragged valley» –
So saying, in this way Sarıbay,
Spraying flame and fire from his mouth,

Dağ gibi topuzu ele alıp,
Celmayan'ın sağrısına bir vurup,
Boğazı yarıp yol açıp,
Külçoro'ya saldırıp,
Kahırlanıp durmuştu.
Çığlık sesli tunç boruyu
Aybaltayla vurmuştu.

Taking the mountain-mace in hand,
Striking Celmayan's croup a blow,
Splitting the gorge to clear a road,
Falling upon Külçoro there,
Had stood there raging in his wrath.
The bronze horn with its shrieking voice
He had struck with his moon-axe blade.

Yer gümbürdeyip, dağ göçüp,
İşiten canı bunaltıp,
Sarıbay böyle duruyordu.
O Sarıbay kâfirin
Saldırışı yaban domuzu gibi.
O domuzun asıl gücü
Dağı taşı deviren yel gibi.
Yırtıcılığı derin boğaz gibi,
Külçoro yiğitten gayrı can
Kırılıp yıkılıp yatar sanki.
Bu erin hali işte böyle,
Pek kan içici Sarıbay.
Kâfirin kahrı ortalığı daralttı,
Vadiyi bozdu gürleyerek,
Öldük deyip candan umut kesip,
Argın, Kırgız kalabalık halk
Ne yapacağını bilemeyip,
Uğuldayarak kaçışıyordu.
Celmoguz oğlu Sarıbay
Her şeyi biçip devirecek gibi,
Kendi haline bıraksan o uğursuz,
Ay-âlemin tümünü
Bir heybeye sığdıracak gibi.
Kahırlı öfkesi uçurum gibi,
Gücü canı yutacak gibi.
Yüzünün her yanında bir tüyü
Aybalta sapı kadar.
O domuzun er gücü –
Bayıra düşen alev gibi.
Sarıbay'ın hali şöyleydi,
Ateş kesilmiş domuzdu ah.

Earth rumbled and the mountains slid,
It stifled every soul that heard,
So Sarıbay was standing there.
That Sarıbay, the infidel,
His onslaught like a wild boar's charge.
That boar's essential strength was like
The wind that fells both mount and stone.
His savagery like a deep ravine,
It seemed all souls but brave Külçoro
Lay broken down and overthrown.
Such was the state of this bold man,
The deep blood-drinker Sarıbay.
The infidel's fury cramped the world,
He wrecked the valley, thundering,
Saying 'we die,' despairing of life,
The teeming folk of Argın and Kırgız
Not knowing what they ought to do,
Went scattering with a droning roar.
Sarıbay, son of Celmoguz,
As though to mow down all and fell it,
Left to himself, that ill-starred wretch,
The whole of the moonlit world entire
Seemed apt to stuff into one saddlebag.
His grievous wrath was like a chasm,
His strength seemed fit to swallow souls.
Each single hair upon his face
As thick as a moon-axe's haft.
That boar's own manly strength was like
A flame that falls upon the slope.
Such was the state of Sarıbay,
A boar turned wholly into fire.

Yer yarılıp uğuldayıp,
Yutacakmış gibi gürleyip.
Çöken yar yamaca benzeyip,
Yamaçtan akan sele benzeyip,
Kazılmış derin mezara benzeyip,
Bu kudurmuş yetişmişti.
Cazayıl atıp, yay çekip,
Canını esirgemeden Sarıbay,
Yine sövüp, ok döküp,

Earth split apart and droned aloud,
Roaring as though it would devour.
Like a collapsing cliff-side bank,
Like torrents flooding down the slope,
Like a deep grave already dug,
This maddened one had now arrived.
Firing cazayıl, drawing bows,
Sparing his life not, Sarıbay,
Cursing again and raining arrows,

Var gücüyle yüklenmişti.
Kahırlanıp saldırıp,
Göçer çadırı kadar demir başlı topuzu,
Yine eline almıştı,
Demir topuzla vurmuştu.
Yalman ağızlı sırlı oku,

Alıverip yüzlerce atıp,
Sarıbay güç göstermişti.
Zamanı daraltıp,
Kudurmuş böyle duruyordu.
Kulansur'a kamçı vurup,
Savaşa yaraşır becerikli kul,
Düşmanın çaresini bilen
yaman kul,
Uğurlu doğan Külçoro,
Sarıbay şöyle dursun, âlemi
Kolaçan etmiş çoro değil mi.
Ay-âlemi darmadağın edip,
Almış çoro değil mi!
Gözü uzaktan gören,
Çok adamdan daha bilge,
Yarıştan tek başına önde çıkan.
Mızrakta usta, üstün aslan,
Düşman hilesini hakkıyla bilen
Kaplan çoro, bilge er.
Başkalardan apayrı pehlivan,
Baksan gökyeleli Çoro'nun
Kaf Dağı kadar ağırlığı.

Had thrown his whole strength on the foe.
Raging in fury, attacking hard,
The iron-headed mace big as a nomad tent,
He had taken up in hand again,
And with the iron mace he struck.
The glazed arrow with blade-shaped mouth,
Seizing and loosing by the hundred,
Sarıbay had shown his strength.
Straitening the very hour,
The maddened one was standing so.
Laying the whip to Kulansur,
The deft servant fit for war,
Who knows the remedy for the foe,
the formidable servant,
Külçoro of the blessed birth,
Let Sarıbay be — the whole world
Is he not the çoro who has ranged it?
Scattering the moonlit world asunder,
Is he not the çoro who seized it!
His eye that sees from far away,
Wiser than a crowd of men,
Who takes the race's lead alone.
Master of the lance, surpassing lion,
Who rightly knows the foeman's guile,
The tiger çoro, the sage man.
A wrestler set apart from all,
Behold, the grey-maned Çoro bears
The weight of Mount Kaf in himself.

Karşılaştığı Sarıbay,
Böylesine azgınlık etti.
Celmayan'ın başını çevirdiğinde,
Sarıbay topuz vurduğunda,
Ah, Şay'ın koruduğu Külüstön,
Çın çın öter, aldırmaz,
Sarıbay'ın vuruşunu
Topuğuna bile saymaz.
Yalpalamaz, kılı kıpırdamaz,
Ah, Şay'ın koruduğu yiğidin
Takatı tükenmez, yerinden oynamaz.
Küheylanın başını çevirmişti,

The Sarıbay whom he had met
Ran to such lengths of savagery.
When he turned Celmayan's head about,
When Sarıbay dealt out his mace-blow,
Ah, Külüstön whom Şay protects,
Rings clear and pays it not a mind,
The blow of Sarıbay he counts
Not even worth his very heel.
He sways not, not a hair is stirred,
Ah, the brave whom Şay protects,
His strength unspent, he stands unmoved.
He had turned his courser's head about,

Öleceği yeri ölçüp biçip,
Alabildiğine usta o er,
Yolunu kesip duran Külçoro,
Celmoguz oğlu kâfire,
Yetişip mızrak vurmuştu,
Taşa yumruk atmış gibi,
Aziz cana zor gelip,
Çeliğin hası belli olup,
Kırılmadan sırlı mızrak
Çember olup eğilip,
Almambet oğlu yiğidin
Aslan olduğu belli olup,
Fazlasıyla usta, uğurlu,
Gücü çelik kale gibi,
Çarpışan sağ kalmaz gibi,
Kökü çelik sırlı mızrakla,
Böyle vurup duruyordu,
Sırlı mızrağın aslını sorarsan,
Savaşa göre nişanlanıp alıştırılmış.
Düşmana göre hesaplayıp Bölökbay,
O garip yapmıştı.
Sapını sertçe burup pekiştirmiş,
Garip usta Bölökbay,
Kat kat kaplayıp iyice onarmıştı.
Özüne demir çektirmiş,
Ölçüsünü sağlamca artırmıştı.

Measuring out the place he'd die,
That man of utmost mastery,
Külçoro, standing athwart the road,
Upon the infidel Celmoguz-son,
Had reached and driven home the lance,
As though a fist had struck a stone,
It bore hard on the precious soul,
The trueness of the steel shone forth,
The glazed lance, never breaking,
Bending itself into a hoop,
The brave son of Almambet
Was proven then to be a lion,
Exceeding skilled, exceeding blessed,
His strength was like a steel-built fortress,
As though no clasher would survive,
With the glazed lance whose core was steel,
So he kept striking blow on blow,
If you ask the glazed lance's origin,
It was aimed and trained for war.
Reckoning it against the foe, Bölökbay,
That poor soul was the one who made it.
He twisted its haft hard and made it fast,
That humble master Bölökbay,
Sheathed it in layers, mended it well.
He drew iron through its very core,
He stoutly increased its measure.

Kurt dili gibi yontup sivriltmiş,
Çarpışmada kazara
Elden kayar mı ola diye,
Süsleyerek sırlamıştı.
Her destancı bunu söylemiş,
Söz bilen adam dinlemişti.
Sırlı mızrağın aslını sorarsan,
Kömürüne gelince,
Yeşil düzlükte koca orman tükenmişti.

He whittled it sharp like a wolf's tongue,
Lest in the clash by some mischance
It slip out of the wielder's hand,
He glazed it with adorning care.
Every bard has told of this,
The man who knew words listened well.
If you ask the glazed lance's origin,
As for the charcoal that it took,
A whole great forest on the green plain failed.

Körüğüne gelince,
Kırgız'ın türlü türlüsünden,
Boz dana boğalar kesilmişti.
Kökünü çelikle işlemiş,
Savaşa göre yapmıştı,

As for the bellows that it took,
From every varied kind of Kırgız stock,
Grey bull-calves and bulls were slaughtered.
He worked its core throughout with steel,
He fashioned it to fit for war,

Ucunu çelikten çıkarıp,
Sivriltilen yeri delsin diye,
Vurduğu yeri oysun diye,
Kazara rast gelirse eğer
Öbür yandan bağrını kessin diye,
Böyle böyle yapmıştı.
Ucunu çelikten çıkarıp,
Ejderhanın zehrine
Altmış kez batırıp su vermişti.
Ölüme ortak, ateş budur,
Mızrağın hali işte bu.
Ölçtüğü yeri hedefledi,
Er Külçoro, o kahraman aslan,
Sarıbay'ı mızraklayıp vurdu.
Kahrı Çoro başlattı,
İki eteği savrularak,
Celmayan'dan Sarıbay
Az kalsın yıkılıp düşüyordu.
Celmayan'ı sersemleyip,
Sarıbay durdu sararıp,
Külçoro'ya şaşırıp:
«Adı belli biriymiş, dayanakmış,
Namlı gökyeleli aslanmış.

Drawing its point out of pure steel,
That the sharpened place might pierce,
That it might gouge the place it struck,
And should it chance by fortune's stroke,
Cut through the breast from the other side,
Thus and thus he fashioned it.
Drawing its point out of pure steel,
In the venom of the dragon
He dipped and tempered it sixty times.
Partner to death, this thing is fire,
Such is the state of that same lance.
He aimed at the place he had measured out,
Brave Külçoro, that hero lion,
Speared Sarıbay and struck him home.
The Çoro set the fury going,
His two coat-skirts flying wide,
From Celmayan's back Sarıbay
Very nearly toppled down.
His Celmayan reeling dazed,
Sarıbay stood there gone pale,
Astonished at Külçoro:
«A man of name he was, a mainstay,
A famed grey-maned lion he was.

Bileği kalın, taş yürekli,
Fil gövdeli hınzır.
Kast edene, düşmana,
Büyük bela salarmış.
Hem bahadırmış, hem aslanmış,
Bambaşka doğmuş bir ermiş.
Ağırlığı ağır, zehri güçlü,
Âlemi aşmış biriymiş».
Kahrı şiddetle başlattı,
Türlü türlü vurup Sarıbay
Az kalsın yıkılıp düşüyordu.
«Kasları kalın, nasıl bir can,
Yüzyılda çıkmaz böyle bir can.
Feryat edip güç bela durdu,
Aman, çıkıp gitmesin bizim can.
Gök demir gibi çetinmiş,
Çok adamı mahvetmiş,

Eşsiz yaratılmış bir kurtmuş.
Hem denizmiş, hem denkmiş,
Hele gökyeleli bir ermiş.
Ben Sarıbay olalı,
Sarıbay adını alalı,
Basmadığım çöl kalmadan,
Görmediğim halk kalmadan,
Dolaşmıştım nicesini,
Bunca yeri yenip alıp,
Canları çığlık çığlığa koşturup,
Bahadır geçinen, dev geçinen,

Yeryüzünün sahibi kesilen,
Bunca pehlivanı kestim.
Nicesinde böylesini görmedim,
Hem çetinmiş, hem aslanmış» –
Deyip, böylece Sarıbay
Yiğitliğini sınayıp görmüştü,
Dağ ağırlığını yüklemişti.
Mızrak tutuşup kor olup,
Külçoro mızrak saplasın diye,

Thick of wrist and stony-hearted,
An elephant-bodied rogue.
Upon the schemer and the foe
He looses great calamity.
Both a batyr and a lion,
A man born like no other man.
His weight is heavy, his venom strong,
One who has overpassed the world».
He set his fury fiercely going,
Striking blow on varied blow, Sarıbay
Very nearly toppled down.
«Thick-muscled — what soul can this be,
In a hundred years no such soul comes.
Crying out, he barely held his ground,
Mercy — let not our soul depart.
Hard as the grey iron he was,
He has destroyed a many men,

A wolf created without peer.
Both a sea and a full match,
Indeed a grey-maned man he was.
Since first I have been Sarıbay,
Since I took the name Sarıbay,
No desert left that I've not trodden,
No people left that I've not seen,
I have roamed through many of them,
Conquering and taking all these lands,
Driving souls shrieking as they ran,
Those who passed for batyrs, passed for giants,
Who set up as masters of the earth,
So many wrestlers have I slain.
In many I never saw his like,
Both hard he was, and a lion too» –
So saying, in this way Sarıbay
Had tried and seen the other's valor,
Had loaded on him a mountain's weight.
The lance caught fire and turned to coal,
That Külçoro might drive the lance,

Durmuş beklemişmiş,
İşte o zaman Külçoro:
«Bu kulu Tanrı verirse» deyip,
Bunu düşünüp Külçoro,
Mızrağı çekmeden nişanladı,
O Sarıbay kâfiri
Altmış kez vurdu.
Çınladı, aldırmadı,
Altmış mızrak saplanışını
Topuğuna bile saymadan,
Dikilip çare bulmuştu.
Külçoro'nun mızrağını
Orta yerinden biçmişti.
Mızrak kırılıp kül oldu,
Orta yerinden çatırdayıp,
Külçoro'nun sırlı mızrağı
Vınlayarak göğe çıktı.
O gökyeleli Külçoro'nun
Silahı da var, yardımcısı da var,
Gökyelelide bunca kuvvet var,

He had stood and waited so,
And at that moment Külçoro:
«If God should grant this servant», saying,
Pondering this, Külçoro
Aimed the lance without withdrawing,
And that infidel Sarıbay
He struck him sixty times.
It rang out, he paid it no mind,
The sinking of sixty lance-thrusts
He counted not even worth his heel,
Standing firm, he found his remedy.
The lance of Külçoro
He sheared clean through its middle.
The lance broke and turned to ash,
Cracking through its middle part,
Külçoro's glazed lance
Went whining up into the sky.
That grey-maned Külçoro,
He has his weapons, has his helper,
The grey-maned one has all this strength,

Silahının hepsi var.
Usta doğmuş aslan Çoro,
Altın yanaklı aybalta
Bileğine dolanmış,
Kavrayıp yakalamıştı.
Aybaltanın aslını sorarsan,
Ağzı bir karış, kocaman,
İndiği yerden kan yayılan,
Kökü çelik, yumruk kadar,
Aybaltanın hali böyleydi.
Çayıra değse yangın çıkaran,
İndirdiği anda can alan.
Hınçlanıp indirse,
Koca baş uçup giden,
Baştan sonra kan giden.
Kan gidince derman gidip,
Kandan önce can giden.
İndiren pehlivan sevinmiş,

He has his weapons every one.
The master-born lion Çoro,
The moon-axe with the golden cheek
Was wound about his wrist,
He gripped it fast and caught it up.
If you ask the moon-axe's origin,
Its mouth a span across, enormous,
Where it descends the blood spreads wide,
Its core of steel, big as a fist,
Such was the state of the moon-axe.
Touching the meadow, it starts a blaze,
The instant it falls, it takes a life.
Should he bring it down in spite,
The great head goes flying off,
And after the head the blood runs out.
The blood once gone, the strength is gone,
Before the blood the life is gone.
The wrestler who swings it down rejoiced,

İndirdiğinde taş kesip,
Kaymadan gitsin diye,
Karşı çıkanın köküne,
İndiği yerde ulaşsın diye,
Ağzını keskinletip oturtmuştu.
Keskin olduğunu bilince,
Kucaklaşıp dost olup,
Nice yaşıt onu istemiş.
İsteyen hiç kimseye vermemiş,
Yabancı bir can onu görmemiş.
Vurduğu yıkılıp serilmiş,
Böyle bir acayiplik olmamış.
Altın yanaklı aybaltayı,
O çevik er Çoro
Çift elle kavrayıp savurup,
'Ay' diyene dek Sarıbay'a,
Altın yanaklı aybaltayı,
Şay'ın koruduğu aslan Çoro
Çift elle çekip indirip,
Kulansur'un başını çevirmişti,
Kartalın bakıp duruyordu.
Celmoguz oğlu kâfirin,

That where it fell it might cut stone,
That it might go and never glance,
Down to the root of him who resists,
That it might reach where it descends,
He set its edge and honed it keen.
Learning how keen of edge it was,
Embracing, becoming fast friends,
Many an agemate begged for it.
He gave it to no one who asked,
No stranger soul had looked on it.
Whom it struck fell sprawled full length,
No marvel like it had there been.
The moon-axe with the golden cheek,
That agile man, the Çoro,
Gripping two-handed, swinging wide,
Before Sarıbay could say 'Ay',
The moon-axe with the golden cheek,
The lion Çoro whom Şay protects
Drew down two-handed to the mark,
He had turned Kulansur's head about,
His eagle stood there gazing on.
The infidel Celmoguz-son,

Ölmeye hiç niyeti yoktu.
Başındaki çelik kalkanı
Çatırdayıp parçalanıp kor oldu.
Celmoguz oğlu kâfirin,
Bundan ölmeyip durdu.
Heybetlenip Sarıbay,
Gerçek Deccallığa başladı.
Dağ devirip, göl emip,
Durmadan çetin işler yaptı.
Önüne çıkanı yalayıp yuttu,
Kara yer bozulup gitmeden,
Kalınlığı sayesinde dayandı.
Tepelerin hepsini dümdüz etti,
Ormanı söküp güç gösterdi.
Canlı şöyle dursun, cansızın
Yavrusunu dahi toz etti.

Had no intention yet of dying.
The steel shield set upon his head
Cracked, shattered, and turned into coal.
The infidel Celmoguz-son,
Did not die of this, but stood.
Swelling in dread, Sarıbay
Began his true Deccal's work.
Felling mountains, sucking lakes dry,
He wrought hard deeds unceasingly.
He licked and swallowed all before him,
Only because the black earth's thickness
Held, did it not break apart.
He flattened every hill to plain,
Uprooting forests, he showed his strength.
Let living things be — even the lifeless,
Their very young he ground to dust.

Kahırlanıp davranıp,
Kâfirmiş Sarıbay,
Düzlenesice, saldırarak çıktı.
Gürleyerek kahırlandı,
Bakıp duran kulların
Tüm bedeni ürperdi.
Düpedüz tutuşup kavga koparıp,
Kahırlanıp dikilip,
38660 Şiddetli kahrı başlattı.
Altı kapalı kara yer,
Deccal Sarıbay'ın kahrına,
Kâfirin acı zehrinden,
Gümbürdeyen öfkesinden,
Adamakıllı bozulmuş halinden,
Az kalsın bozulup gidiyordu.
Kahırlanıp kudurup,
Şiddetli kahrı başlattı.
Yeri, göğü söküp,
38670 Yelpaze gibi savuruverdi.
Canlıları yerden yere vurdu,
Gazaya çıkmış kalabalık ordu
Kaçıp gidecekmiş gibi,
Dalgalanıp gidip durdu.
Hem pehlivanmış, hem aslanmış,

Raging and rousing himself for action,
An infidel was Sarıbay,
May he be leveled — out he charged.
He thundered out his rage aloud,
And all the servants looking on
Shuddered through their every limb.
Kindling outright, breaking the brawl,
Raging in fury, rearing up,
He set his violent fury loose.
The black earth with its six shut floors,
At the fury of Deccal Sarıbay,
At the infidel's bitter venom,
At his thunder-rolling rage,
At his thoroughly corrupted state,
Very nearly broke and perished.
Raging in fury, running mad,
He set his violent fury loose.
Tearing up the earth and sky,
He winnowed them like a fan.
He dashed the living to the ground,
The teeming host gone forth to holy war,
As though it were about to flee,
Kept surging onward wave on wave.
Both a wrestler and a lion,

Bambaşka doğmuş bir ermiş.
Yiğitmiş Külçoro,
Can esirgemeden durdular,
Amansızca vuruştular.
38680 Ala meydan tuğlarla dolup,
Göğü yaran çığlık kopup,
Boğuşup duruyorlardı.
Er Sarıbay'la bu ikisi,
Vuruşup duruyorlardı.
Celmoguz oğlu Sarıbay,
Kul yetişip alamaz,
Yeri kanla yağlayan domuza,

Kul dayanıp kalamaz.

A man born like no other man.
A valiant brave was Külçoro,
They stood unsparing of their lives,
They traded blows without mercy.
The pied field filled with tuğ-standards,
A cry went up that split the sky,
They stood there grappling breast to breast.
Brave Sarıbay and these two,
They stood there trading blow for blow.
Sarıbay, son of Celmoguz,
No servant can reach and take him,
Against the boar who greases earth with blood,
No servant can hold out and stand.

Görünüşü dar boğaz uçurumu gibi,
Rast gelse canı yutacak gibi.

Yüz yüze geldiğinde,
'Hey, sen de kimsin' der gibi.
Rastlarsa canların hepsini,
Alıp emip yiyecek gibi.
Halkı kurutmuş canlar gibi,
Âlemi güden pehlivan gibi.
Nara atıp kabararak,
Öfkelenip tüyleri dikilip,
Çınladı, aldırmadı.
Mızrak saplayıp balta vursa,
Şay'ın koruduğu gökyeleliyi
Topuğuna bile saymadan.
Vurdukça Sarıbay
Şimşek gibi çatırdayıp,
Güçlenip gümbürdeyip,
Karalı meydanda tuğ tutup,
Aç kurt gibi gözleri parlayıp,
Kuşanıp, bel bağlayıp,
Beri vuracakmış gibi sallanıp,
Tasalanıp kederlenmeden,
Kaşını bile çatmadan,
'Öldüm, eyvah' demeden,
Ölümden tasa yemeden,
Gidilecek yolu yamaçtan tutup,
Tıkayıp çıkıp gidiyor.

His look like a narrow gorge's chasm,
Should he chance on a soul, like to swallow it.
When he came face to face with one,
As though to say, 'Hey, who are you.'
Should he meet them, every soul,
As though he'd take and suck and eat them.
Like souls that have drained a people dry,
Like the wrestler who herds the world.
Bellowing war-cries, swelling huge,
Enraged, his hackles bristling up,
It rang out, he paid it no mind.
Though lances sank and axes struck,
The grey-maned one whom Şay protects
He counted not even worth his heel.
At every blow Sarıbay
Crackled like the lightning-stroke,
Gathering strength and thundering,
Holding the tuğ on the blackened field,
Eyes glittering like a famished wolf's,
Girding himself, binding his loins,
Swaying as though to strike this way,
Without a care, without a sorrow,
Without so much as knitting his brow,
Never saying 'I die, alas',
Taking no grief at thought of death,
Seizing the road to go by the slope,
He blocks it up and out he goes.

Mızrak vuran Sarıbay.
Kahrolasının hali şöyle,
Güçlenip çıkıp gidiyor.
Göz açıp kapayıncaya dek,
Şöyle böyle diyene dek,
Türlü şekle sokup gidiyor.
İnsanın akıl erdiremeyeceği,
Cin oyununa vurup gidiyor.
Erleri, orduları
Ezip geçip gidiyor.

Sarıbay, the striker of lances.
Such is the state of that accursed one,
Gathering strength, and out he goes.
In the blinking of an eye,
Before one can say this or that,
Shifting through shape on shape he goes.
Past all reckoning of man,
Playing the djinn's own game he goes.
The men, the hosts arrayed for war,
Crushing them under, on he goes.

Ovayı dağı söküp,
Kâfirin kahırlı öfkesi
Aşıp taşıp gidiyor.
Baştakinden bin kat,
Kudurmuş itin büyük öfkesi
Taşıp coşup gidiyor.
Bin türlü kılığa girip saldırıp,
Bu dünyayı bırakmadan
Emecekmiş gibi davranıp,
Sarıbay'ın hali böyleydi.
Er gücünü gören can,
Aziz candan umut kesip,
Zaman daralıp sıkışır gibi,

Ürperip tüyleri diken diken,
Yanıp gözleri parladı,
Hamlesine güçle girişti.
Külüstön soylu Külçoro'yu,
Külçoro'yu baş edinip,
Bütün yurdun nicesini
Silkip döküverdi.
Kahırlanıp söze başlayıp,
Söylediği söz zehirden beter,
Kırıp geçiriverdi.

Sarıbay coşup durdu,
Kalabalık orduya söylenip:
«Kahrım gelip dikilirsem,
Şiddetle kavga koparırım.
Tuttuğumda can komadan,
Bir kaşık kadar kan komadan,
Varını yoğunu kırarım,

Talas'ı alıp konarım.
Taş ağılını paramparça edip,
Nicenizi yakıp sömürürüm.
Asillerinizi ele geçiririm,
Ayköl başta, hanınızı,
Bırakmadan hepinizi sömürürüm.

Tearing up the plain and mountain,
The infidel's grievous, wrathful fury
Overbrims and floods and goes.
A thousandfold beyond the first,
The great rage of the maddened dog
Overflows and surges on.
Charging in a thousand guises,
As though he would not leave this world
Behind, but suck it wholly dry,
Such was the state of Sarıbay.
Each soul that saw that manly might,
Despairing of the precious soul,
As though the times were pressed and cramped,
Shuddering, hair on end with dread,
His eyes took fire and blazed alight,
He hurled his whole strength at the charge.
Külçoro of Külüstön's line,
Making Külçoro his chief mark,
Of all the homeland's many folk
He shook and poured them down like grain.
Raging, he took up his speech,
The words he spoke were worse than venom,
He mowed them down and broke them through.
Sarıbay stood surging on,
Railing at the teeming host:
«If my fury comes and mounts,
I will break the brawl with violence.
When I grip, leaving no soul alive,
Leaving not one spoonful of blood,
I will smash all that you have,

I will take Talas and camp on it.
Smashing the stone fold all to pieces,
I will burn and drain many of you.
I will seize upon your nobles,
Ayköl first of all — your khan,
I will drain you all and leave not one.

Celmayan'ın başını çevireyim,
Yer yaratılalı var olan Celpiniş'i,
Yerle bir edinceye dek kırayım.
Hanlarını tutup keseyim,

Baş düşmanım buydu işte,
Bırakmadan hepsini sömüreyim.
Önüme çıkanı çiğnerim,
Rast geleni kemiririm,
Karşıma düşeni kırmazsam,
Dümdüz silip süpürmezsem.
Halkını tutup yenmezsem,
Bırakmadan tümünü yutmazsam,
Ben Sarıbay olacağıma
Doğmadan dibe çökeyim,
Diri gezmeden öleyim!
Nicenize kırgın salmazsam,
Kızlarınızı yağmalayıp almazsam,
Diyarınıza kırgın salmazsam.
Gökyeleli devinizi bağlayıp,
Baş beyninizi ezmezsem.
Çıkarayım ben senin
Ta içindeki hıncını!
Değerlinizi, hanınızı,
Kıyamet koparıp kırayım.
Hiç bırakmadan hepinizi,
Ulunuzu, hanınızı,
Ben er Sarıbay,
Hepinizi hırpalarım.
Kanınızı su gibi akıtırım,
Tek söğüdünüzü bile komadan.
Devinizi diri diri bağlayıp,
Bayırdan kısrağınıza el koyup,
Beyninizi ezercesine vurup,
Çıkarayım ben senin

Ta içindeki hıncını.
Erlerinizi teker teker biçeyim,
Nicenizi kırıp yakayım.

Let me turn Celmayan's head,
Celpiniş, standing since earth was made,
I will smash until I raze it flat.
Let me seize their khans and cut them down,
This was my chiefest enemy,
Let me drain them all and leave not one.
I trample whatever crosses my path,
I gnaw whatever I chance upon,
If I break not him who falls before me,
If I sweep him not out clean and level.
If I seize not and defeat his people,
If I swallow not the whole and leave none,
Rather than be Sarıbay,
May I sink unborn into the deep,
May I die before I walk alive!
If I loose no slaughter on your many,
If I plunder not and take your daughters,
If I loose no slaughter on your land.
Binding up your grey-maned giant,
If I crush not your chiefest brain.
Let me draw out of you
The rancor deepest in your core!
Your precious one and your khan,
Let me raise doomsday and cut them down.
Leaving not a single one of you,
Your elder and your khan,
I, the brave man Sarıbay,
Will batter every one of you.
I'll pour your blood out like water,
Leaving not even your one lone willow.
Binding your giant while yet he lives,
Seizing your mares upon the slope,
Striking as though to crush your brains,
Let me draw out of you

The rancor deepest in your core.
Let me mow your men down one by one,
Let me break and burn your many.

Nice kırgın salayım,
Elime geçerse Kırgız'ınız,
Ocaklıyı ocaksız edip,
Kapının ağzını kan edip,
Kara yolunu toz edip,
Yaktığın ateşi söndürüp,
Topunu birden göçürüp,
Kırgını, yıkımı yapmazsam,
Öfkelenip kükreyip,
Göğü kubbeyi savurup,
Ben Sarıbay olalı,
Sarıbay adını alalı.
Ergenlik çağına girip er olup,
Er kişiyle denk olup,
Oba güdüp, yer tutup,
Heybet salıp, halka hükmedip,
Görmediğim yer kalmadan,
Almadığım halk kalmadan,
Nicesini kırıp, aslanlar yendim.
Nice tümen halkı aldım.
Mızrak, tüfek çok görüp,
Aklım şaşıp bozulmadım.
Bu Külçoro gibi bir oğlanı
Yeryüzünde görmedim.
Pehlivanmış, hem de ermiş,
Oğlanın en yavuz çağıymış.
Çarpışıp denk gelecek,
Aman, düşünsem düşmanım buymuş işte!
Hem yiğitmiş, hem aslanmış,
Gelişim azap vaktine denk gelmiş.
Sıkıntı çekip kavga aradım,
Benim boğuşacağım düşman buymuş.
Namlıymış, aslanmış.
Babam Celmoguz'u kestiği,
Yeri tümsek edip gömdüğü,
Yalan söylemezsem, doğru bir ermiş.
Yavuzmuş, hem de hanmış,

What slaughter upon slaughter I shall loose,
If your Kırgız fall into my hands,
Making the hearth-blessed hearthless now,
Making the door's mouth run with blood,
Making their black road into dust,
Quenching the fire that you have lit,
Driving off the whole of them at once,
If I work not slaughter and ruin,
Enraged and roaring in my wrath,
Hurling the sky's own dome aside,
Since first I have been Sarıbay,
Since I took the name Sarıbay.
Coming of age and grown a man,
Made equal with the man full-grown,
Herding camps and holding land,
Casting dread, ruling the people,
No land left that I have not seen,
No people left that I've not taken,
Breaking many, I conquered lions.
I took many a tümen of people.
Seeing lance and musket in plenty,
My mind never reeled nor broke.
But a boy like this Külçoro
I never saw on the face of earth.
A wrestler, and a brave man too,
The boy is at his fiercest age.
Fit to meet me in the clash,
Mercy — if I think, this was my foe!

Both a brave and a lion he was,
My coming fell upon a time of torment.
Suffering hardship, I sought a fight,
The foe I am to grapple was this one.
Famed he was, a lion he was.
That he cut down my father Celmoguz,
That he mounded earth and buried him,
If I lie not, he is a true-born man.
Fierce he was, and a khan as well,

Herkes dedikodusunu ederdi,
Söylendiği kadar varmış.
Hem yiğitmiş, hem aslanmış,
Hesaba gelmez bir ermiş.
Körpelerini silkip dökeyim,
Külçoro'sunu keseyim» –
Deyip, böylece Sarıbay
Türlü türlü mızrağını
Öne arkaya savurdu,
Kavgayı fena başlattı.
Güçlenip davranıp,
Üstün kalacak gibi göründü.
Ay-âlemin tümünü
Alacak gibi göründü.

Pek belalı büyük kavgayı
Salacak gibi göründü.
Celmoguz oğlu bahadırın,
Yer yakan kâfirin,
Yiğitliği başka, zehri güçlü,
Yanasıcanın ta kendisi o,
Deccal'ın kara gözü o,
Gerçek felaketin kendisi o.
Kahırlanıp davranıp,
Silahını pusatını kuşanıp,
Boğuşmaya hazırlanıp çıktı.
Kestiği yol kıyı köşe olup,
Kahrı kızıl yangın olup.
Yamaca doğru çekip bağırıp,
Yolu açık yanasıca,
Ütülüp yalazlanmış kudurgan.

Heybet salıp bağırıp,
Öfkelenip çağırıp:
«Gelecekseniz eriniz gelsin,
Şay'ın koruduğu aslanınız gelsin,
Mızrakta usta beceriklin gelsin,
Canını sakınmayan yavuzun gelsin.

Everyone would gossip of him,
He proved as great as he was told.
Both a brave and a lion he was,
A man beyond all reckoning.
Let me shake down his tender young,
Let me cut his Külçoro down» –
So saying, in this way Sarıbay
Swung his lance of many kinds
Forward and backward through the air,
He began the fight full evil.
Gathering strength, rousing himself,
He seemed as though he would prevail.
The whole of the moonlit world entire
He seemed as though he would seize and take.
The great fight, thick with calamity,
He seemed as though he would let loose.
The batyr son of Celmoguz,
The infidel who burns the earth,
His valor apart, his venom strong,
He is the very one to burn,
He is the black eye of the Deccal,
He is true disaster's very self.
Raging and rousing himself for action,
Girding on his arms and gear,
He came out ready for the grapple.
The road he cut became nooks and corners,
His fury became a crimson blaze.
Hauling toward the slope and shouting,
That open-roaded one to burn,
A maddened brute singed through with flame.
Casting dread abroad, he shouted,
Enraged, he called his challenge out:
«If you would come, let your man come,
Let your lion whom Şay protects come,
Let your deft lance-master come,
Let your fierce one who spares not his life come.

Bel bağladığın dayanağın gelsin,
Namlı pehlivanın, aslanın gelsin,
Şu gücümü görün!
Gök kubbe gibi dolsanız da,

Let the mainstay you lean upon come,
Let your famed wrestler, your lion come,
Behold this strength of mine!
Though you fill the sky's grey dome,

Çetin kartal olsanız da,
Kahrolasılar, benden öleceksiniz.
Kahırlandım, yenerim,
Halkın şöyle dursun, yerini de
Kastımı diksem yutarım!
Bırakmadan hepinizi tutup,
Kanınızı akıtayım,
Tatlı canınızı kıyayım!
Kirli tozunuzu silkip dökeyim.
Bağınızı kesip devirip,
Evinizi yıkıp devirip,
Yurdunu ganimet edip toplamazsam.
Yurdunu un ufak edip,
Tertemiz, topunu kırmazsam.
Sarıbay olmadan öleyim» –
Deyip, böylece Sarıbay,
Sarıbay öyle dururken,
Zaman fena daraldı ah.
Kıran kırana kavga saldı,
Öfkelenip Sarıbay,
Tepeciğe bir vurdu.
Topuzundan kor çıktı,
Tepecikten ateş çıktı.
Ay-âlemi biçecek gibi,
Rast gelen tek söğüdü bile
Komadan topunu emecek gibi,
Öfkesinin doruğunda Sarıbay,
Tutuştu o kudurgan.
Kurt gibi gözleri parladı,
Yaban domuzu gibi dişini biledi,
Kan içiciliği tuttu.
Bedeninden güç fışkırdı,
İki yanağının ateşinden
Keçe gibi kara tüy bitti.

Though you should be hardy eagles,
Accursed ones, by me you die.
I am enraged, I will prevail,
Let the people be — their very land,
If I set my will, I swallow it!
Seizing every one of you, leaving none,
Let me pour out your blood,
Let me slay your sweet, dear souls!
Let me shake off your filthy dust.
Cutting your orchards down and felling,
Wrecking your houses down and felling,
If I gather not your homeland as spoil.
Grinding your homeland into meal,
If I break them not, clean and entire.
May I die and be no Sarıbay» –
So saying, in this way Sarıbay,
While Sarıbay was standing so,
The times grew evil-strait, alas.
He loosed a fight of mutual slaughter,
Waxing wrathful, Sarıbay
Struck a blow upon the knoll.
From his mace the live coals flew,
Out of the knoll a fire burst.
As though to mow the moonlit world,
As though to leave not one lone willow
He chanced on, but to suck them all,
At the summit of his rage, Sarıbay,
He caught ablaze, that maddened one.
His eyes flashed like a wolf's own eyes,
He whetted his teeth like a wild boar,
His thirst for blood laid hold of him.
Strength gushed out of all his body,
From the fire of his two cheeks
Black bristles sprouted thick as felt.

Kahırlanıp davrandı,
Dirlik düzen yerle bir edildi.
Âlemi almış bahadır ah,
Kahırlandı kâfir ah.
Kudurmuşun ta kendisiymiş,
Kan akıtıp baş kesen

Deccal'ın kara gözüymüş.
Kasıldı mı can emen,
Gerçek felaketin kendisiymiş.
Sarıbay işi sıkı tutmuştu,
Aşırı kahrı başlattı.
Kıran kırana toz koptu,
Kahrolası kurnaz dünya
Altüst oluverdi.
Hınçlanıp avuç avuç kapıp,
Ak ayı gibi yeri eşeleyip.
Topuzu çekip geriye kaykılıp,
Şiddetli öfkesi tuttu mu
Gök kubbeyi paramparça edip.
Görsen, dehşet Sarıbay,
Gör öfkesini, işte böyle.
Akınların boşa çıkasıca,
Ölüp yere gömülesice.
Bahtlı şehrin bağlanasıca,
Ölüp toprağa bağlanasıca.
Böğürerek gümbürdeyip,
Kahırlanıp çatırdayıp,
Kaplan gibi davrandı,
Saldırdığı sağ kalmaz gibi.
Alevlenip coşup,
Durmadan nice kılığa girip.
Kahırlanıp sarsılıp,
Kabardıkça kabarıp,
Ünkür-Koo uçurumu gibi.
Hışmına geleni,
Eline geçse yutar gibi,

Sarıbay'ın hali böyleydi.

Raging, he roused himself to act,
All peace and order were razed to earth.
The batyr who has seized the world, alas,
The infidel raged in fury, alas.
He was the maddened one himself,
Spiller of blood and cutter of heads,

He was the black eye of the Deccal.
Once he tenses, a sucker of souls,
He was true disaster's very self.
Sarıbay pressed the matter hard,
He set his boundless fury loose.
Dust rose from the mutual slaughter,
The accursed, cunning world itself
Was turned over upside down.
Snatching in spite by the fistful,
Pawing the earth like a white bear.
Drawing his mace, leaning far back,
When his violent anger seized him,
Shattering the sky's dome to pieces.
Behold him, the terror Sarıbay,
See his rage — it is even so.
May his raids all come to nothing,
May he die and be buried in earth.
May the blessed city be bound — may he
Be bound in the soil, a dead man.
Bellowing out and thundering,
Raging in fury, crackling loud,
He bore himself like a tiger,
As though none he charged would stay alive.
Bursting to flame and boiling over,
Endlessly shifting guise on guise.
Raging in fury, quaking hard,
Swelling and ever swelling more,
Like the chasm of Ünkür-Koo.
Whoever came before his wrath,
Should they fall in his hand, he'd swallow them,

Such was the state of Sarıbay.

Sarıbay hazırlanıp çıktı,
Silahını pusatını kuşanıp.
Yeniden bastıran ayaz gibi,
Canlara cefa, buz kar gibi,
Er Sarıbay denen belanın,
Asıl gücüne baksan,
Vadiden vuran ayaz gibi.
Celmayan'la kudurup,
Yiyecekmiş gibi yutkunup,

Yalçın dağ gibi devinip,
İki gözü fal taşı gibi açılıp,

Değse canı emecek gibi,
Dönüp bakmadan bir canı
Kırıp geçirecek gibi,
Sarıbay'ın görünüşü böyleydi.
Büyük ağırlığı yeri yakıp,
Azgınlığı halkı yakıp,
Büyük kargaşayı başlattı.
Kahrolası, candan umut kestirip,
Kıyıda köşede nice can
Az kalsın kırılıp gidiyordu.
Kahırlanıp yanıp,
Halk canından umut kesip,
Kudurmuşu kudret,
Gücüyle çarpmıştı.
Külçoro'ya doğru,
Kuru çelik mızrağı uzatmıştı.
Oktan önce yetişecekken,
Şay'ın koruduğu yiğidi
Yetişip saplayıp geçecekken,
Gönle sığmaz nice kaygı,
Çok sıkıntı görüp biçare,
Semetey oğlu er Seytek –
Mızrak uzatıp savurdu,
Ağasına eriştirmeden,
Sinek misali canını ortaya attı.
Hem kartalmış, hem aslanmış,

Sarıbay made ready and came out,
Girding on his arms and gear.
Like frost that presses down anew,
Torment to souls, like ice and snow,
That calamity called brave Sarıbay,
If you look upon his essential strength,
Like frost that strikes along the valley.
Running mad with Celmayan,
Gulping as though about to eat,

Heaving like a sheer crag mountain,
His two eyes starting wide like divining-stones,
As though he'd suck what soul he touched,
As though, without a backward glance,
He'd break and mow a soul clean down,
Such was the look of Sarıbay.
His great weight set the earth on fire,
His savagery burned the people,
He set the great turmoil loose.
Accursed one — driving souls to despair,
Many a soul in nook and corner
Very nearly perished then.
Burning in his rage and fury,
The people despairing of their lives,
The maddened one with all the might
Of his power struck his blow.
Straight at Külçoro
He thrust the dry steel lance outstretched.
When he would arrive before the arrow,
When he would reach and skewer through
The valiant brave whom Şay protects,
With cares too many for the heart,
Seeing much hardship, that poor soul,
Semetey's son, the brave Seytek –
Thrust out his lance and swung it wide,
Before it could reach his elder brother,
He flung his gnat-small life between.
Both an eagle and a lion,

Bahadırlığı, aslanlığı,
Öne çıktığı çağıymış.
Er Seytek daha oyun çağında,
Ovada gökyeleli ağasını
Korumaya çıktığı demdi.
Kök atası Tügöl Han,
Kökü köklü o biçare,
Öbür atalarının hepsi han,
Başına Hızır dokunmuş.
Bahadırımın soyudur o.
«Gücü geçmiş ağama,

Gömülesi domuz yetişir diye,

His valor and his lionhood
Were at the age of coming forth.
Brave Seytek, still at the age of play,
Rode out upon the plain to shield
His grey-maned elder — such was the hour.
His root-forefather Tügöl Han,
Deep-rooted was that poor brave soul,
His other forefathers all khans,
Hızır had touched him on the head.
He is the seed of my batyr.
«Lest at my brother, his strength now passed,
That boar fit for the grave arrive,

Kolu geniş, zehri güçlü,
Kazara saplayıp geçer diye,
Arka çıkmazsam yazık olur diye,
Ağam Külçoro gözünü yumarsa,
Vadi boyunca konarız.
Yaban düşmana toy olup,
Basıp keseceği koyun olup,
Düşman toyu oluruz.
Kahraman ağam yiterse,
Kara yanaklı aybaltayı
Yalpalatmadan kim savurur?
Kalabalık Kırgız'ı, çok Argın'ı,
Kederlendirmeden kim yönetir?
Alıç saplı aybaltayı
Bükmeden dosdoğru kim savurur?
Dolu Kırgız'ı, çok Nogay'ı,
Karmaşaya düşürmeden kim yönetir?
Külüstön Kül ağamdan ayrılırsak,

Vadiye çekilip konarız,
Ateşi sönmüş gibi oluruz.
Kıra doğru konarız,
Ay batmış gibi oluruz.
Yeleden kuyruktan ayrılırsak,
Güdük kalırız.

Broad of arm and strong of venom,
Lest by mischance he skewer him through,
Lest, if I stand not by him, it be woe,
If my brother Külçoro shuts his eyes,
We shall camp along the valley.
A feast for the wild foe we'd be,
The sheep he pens and slaughters we'd be,
The enemy's own feast we'd be.
If my hero brother is lost,
The moon-axe with the blackened cheek —
Who will swing it without a waver?
The teeming Kırgız, the many Argın —
Who will rule them without grief?
The moon-axe with the hawthorn haft —
Who will swing it true, unbent?
The full Kırgız, the many Nogay —
Who will rule them free of turmoil?
If we are parted from Külüstön Kül, my brother,
We shall draw back to the valley and camp,
We shall be as a fire gone out.
We shall camp out toward the steppe,
We shall be as a moon gone down.
If we are parted from mane and tail,
We shall be left docked and stubbed.

Boynuz kırılıp baş kalırsa,
Boynuzsuz kalırız.
Boynuzun biri kırılsa,
Güçsüz kalırız.
Memenin biri kesilse,
Sütsüz kalırız.
Ecel yetişirse ölürüm,
Gücüm yeterse, Sarıbay'ın
Kanını pençeleyip dökeyim.
Var gücümle boğuşayım,
Tedbiri tam ağamı
O kahırlının elinden
Çekip kurtarayım!
Doğduğunda er Seytek,
Heybeti dağın yarısı kadar.
Çare bulamayıp ağasını,

'Düşmana verdi' dedirtmeden.

Kuytuya doğru konayım,
Böyle böyle gezineceğime,
Dosdoğru öne atılayım.
Ağama arka çıkmadan,
Küheylanın başını mı çevireyim,
Felç illetine tutulmuş gibi,
Sölpük sölpük nasıl durayım.
Bu kudurmuş Sarıbay'a,
Yanından yetişeyim.
Kurban olayım ağacığım,
Sana dayanak olup gideyim!»
Telkızıl'ını kamçılayıp,
O deniz yürekli yiğidin halini sorarsan,

İki gözden akan yaş
Göğsüne damlayıp,
Beli iki büklüm gerilip,
Gözleri kaynayıp yuvasından fırlayıp.
Usta doğmuş kartalın,
Telkızıl'a kamçı vurup,

If the horn breaks and the head remains,
We shall be left without a horn.
If one of the two horns should break,
We shall be left bereft of strength.
If one of the udders is cut away,
We shall be left without milk.
If my hour arrives, I die,
If my strength suffices, Sarıbay's
Blood let me claw and pour it out.
Let me grapple with all my strength,
My brother, perfect in his measures,
Out of that grievous raging one's hand
Let me drag him free and save him!
When brave Seytek was born,
His dread was half a mountain's size.
Rather than fail my brother helpless,

Rather than let them say 'He gave him to the foe'.
Should I camp away in shelter,
Rather than wander to and fro,
Let me charge straight to the fore.
Not standing by my brother's side,
Shall I turn my courser's head away,
As though struck down with palsy's sickness,
How should I stand here slack and limp.
Upon this maddened Sarıbay,
Let me come at him from the flank.
Let me be your offering, dear brother,
Let me go and be your stay!»
Whipping up his Telkızıl,
If you ask the state of that sea-hearted brave,

The tears that ran from his two eyes
Dripping down upon his breast,
His waist drawn taut and doubled over,
His eyes boiling, starting from their sockets.
The master-born eagle then,
Laying the whip to Telkızıl,

Dağın bittiği çıkıntıdan,
Telkızıl'ın başını çevirmişti.
Sivri çelik mızrağı
İşte o anda er Seytek,
Kavrayıp çevirip saldırıp,
Yeri sarsarak yetişmişti.
Yetiştiği yerde bahadıra,
Er Sarıbay kâfire,
Sağ böbreğin üstü diye,
Omurga kemiğinin hizası diye,
Asıl ölümcül yer budur diye,
Zehri dehşet kâfire,
Er Sarıbay bahadıra,
Yanından yetişmişti.
Böbreğine vurup geçmişti.
Mızrağı yetiştiğinde,
Celmoguz oğlu kâfirin,
Kurnazlığı fazlaymış.
Ölümcül yeri iyice gözleyip,
Kahrı şiddetle başlattı.

From the spur where the mountain ends,
Had turned Telkızıl's head about.
The sharp-pointed lance of steel
At that very instant brave Seytek,
Gripping, wheeling, charging in,
Had arrived with the earth a-shaking.
Where he arrived, upon the batyr,
Upon brave Sarıbay the infidel,
Saying, here above the right kidney,
Saying, level with the spine's own bone,
Saying, this is the true mortal place,
Upon the infidel dread of venom,
Upon brave Sarıbay the batyr,
He had come in from the flank.
He struck through the kidney and passed on.
When his lance arrived and struck,
The infidel Celmoguz-son,
His cunning proved to be too great.
Watching the mortal place full well,
He set his fury fiercely going.

Sinek misali canını er Seytek
Kıl ucuna bağlayıverdi.
Oktan önce yetişmişti,
Yetişip vurup geçmişti.
Taşa yumruk vurmuş gibi,
Çelik mızrak büküldü,
Güçlü kuvvetli cana zor geldi.
Göçer çadırı kadar ak et,
Sarıbay'ın böğründen
Akbaba gibi uçup savrulup,
Sert saplanan mızrağı
Seksen parça olup dağılıp,
Bahadırların, aslanların,
Gücü bambaşka erlerin,
Yelesi kuyruğu savruldu.

Var hızıyla çarpan Telkızıl,
Kaval kemiğine değin

His gnat-small life the brave Seytek
Had tied upon a hair's thin end.
He had arrived before the arrow,
Arriving, struck and passed on through.
As though a fist had struck a stone,
The steel lance bent itself double,
It bore hard on the strong-thewed soul.
White flesh the size of a nomad tent,
Out of the flank of Sarıbay
Went flying like a vulture, whirling,
And the hard-driven lance itself
Scattered into eighty pieces,
Of batyrs and of lions both,
Of men whose strength is like no other,
The mane and tail were tossed and scattered.

Telkızıl, charging at full speed,
Down to the very shin-bone deep,

Çakılıp kalmış kazık gibi,
Kara yere saplandı,
Aslanın aslanlığı belli oldu.
Seytek toparlanana dek,
Celmoguz oğlu Sarıbay
Er Seytek'e doğru koştu.
Bir hesabını görmeye,
Fırsat kollayıp o uğursuz,
Topuzuyla vurmaya,
Hazırlanıp, bel bağlayıp,
Beri vuracakmış gibi sallanıp,
Boğaz gibi ağzı açılıp,
Ağzından çıkan gök alevi
Göğsüne saçılıp.
Yetişip topuz vuracakken,

Seytek'in başını alacakken,
Şay'ın koruduğu Külçoro
«Felaket!» diye haykırıp,
Hepsinden becerikli gökyeleli kul,
«Manas!» diye savaş narası atıp,
Kınsız kılıç kuşanıp,
Ahirete göçmüş Ayköl'ün
Ruhuna yalvarıp.

«Bunaldım, hanım, güç ver» deyip.

«Doğru Almambet, aslan atam,
Darda kaldım, kuvvet ver» deyip.
Kahırlanan kâfire,
Han Sarıbay bahadıra,
Er Seytek'e eriştirmeden,
Kökü çelik mızrağı,
Doğrultup hazırlayıp,
Er Seytek'in önünde
Kurban olup ölürüm deyip.
Tam düşmanım Sarıbay'la,
Sarmaş dolaş dövüşüp görürüm deyip.
Belayı sıkıca basmaya,

Like a stake driven in and stuck,
Was planted fast into the black earth,
The lion's lionhood was proven.
Before Seytek could right himself,
Sarıbay, son of Celmoguz,
Ran straight at brave Seytek.
To settle an account with him,
Watching his chance, that ill-starred one,
To strike him with his mace,
Making ready, binding his loins,
Swaying as though to strike this way,
His mouth gaping like a gorge,
The grey flame issuing from his mouth
Spraying out across his breast.
As he would arrive and strike the mace-blow,
As he would take Seytek's head,
Külçoro whom Şay protects
Cried out aloud «Calamity!»,
The grey-maned servant, deftest of all,
Roared out «Manas!» — his cry of war,
Girding on the scabbardless sword,
To the spirit of Ayköl who has passed
To the hereafter he made his prayer.

«I am beset, my khan, give strength», he said.
«True Almambet, my lion father,
I am in straits, give power», he said.
Upon the raging infidel,
Upon Khan Sarıbay the batyr,
Before he could reach brave Seytek,
The lance whose very core was steel,
Leveling it and making ready,
Before the face of brave Seytek,
Saying, I'll die an offering here.
With Sarıbay, my very foe,
Saying, I'll grapple locked and see.
To press the calamity down hard,

Namlı Seytek oğlanı
Güçlü Deccal kâfirden,
Celmoguz oğlu bahadırdan,
Çekip kurtarmakta.
Kamçı vurunca Kulansur'un
Küheylanlığı belli olup.
Altmış geçit, seksen sırt,
Adım açınca dürülüp,
Küheylan vasfı belli olup,
Toynak vurunca kara yer
Dört bir yandan bölünüp,
Sarıbay'ın önünden
Bulut gibi uçup koşturup.
Boyun eğmiş yer sırtlarını,
Dört bir yandan yıkıp.
Bastığı yer paramparça olup,
Mızrak boyu taş tozanı
Alaçık kadar çoronun
Tepesinde vınlayıp,
Burnundan çıkan buğu
Ocak bacası gibi tütüp,
Yer tükenip pusarıp,
Sarıbay'a yaklaşıp.
Şay'ın koruduğu aslan çoro
Kahırlıya yetişmişti,
O Sarıbay kâfiri
Tam yakasından vurup geçmişti.

The famed boy Seytek
From the mighty Deccal infidel,
From the batyr son of Celmoguz,
He is dragging free and saving.
At the whip-stroke Kulansur
Proved the courser that he was.
Sixty passes, eighty ridges,
Folded up beneath his stride,
His courser's virtue proven plain,
Where his hooves struck, the black earth
Split apart on every side,
And past the front of Sarıbay
He flew and galloped like a cloud.
The bowed-down ridges of the earth
He tumbled down on every side.
The ground he trod was smashed to pieces,
Stone-dust rising a lance-length high
Above the çoro big as a herder's hut,
Whining about his crown,
The steam that issued from his nostrils
Smoking like a hearth's own chimney,
The earth ran out and dimmed to haze,
As he drew close to Sarıbay.
The lion çoro whom Şay protects
Had arrived upon the raging one,
And that infidel Sarıbay
He struck full in the collar and passed through.

Tam yakaya değdiğinde,
Bahadır geçinen Sarıbay'ın
Pazar yolu bağlandı,
Bir et pişimi kendinden geçti.
Aklını tam derleyemeden,
Haykırıp mızrak vuramadan,
Perişan olup duruyordu.
Bahadırlığı işte böyle,
Er Seytek'e eriştirmeden,
Şay'ın koruduğu aslan ağam

When it touched full on the collar,
Sarıbay, who passed for a batyr,
The road of his bazaar was bound,
The time meat takes to boil, he swooned.
Unable to gather up his wits,
Unable to cry out and thrust his lance,
He stood there ruined and undone.
Such was his vaunted valor now,
Before he could reach brave Seytek,
My lion brother whom Şay protects

Kâfire çare bulmuştu.
Önce davranıp mızrağını kaptı,
Er Seytek'e eriştirmeden,
Sarıbay'ın kolunu bağladı.
Çareyi eksiksiz bulup,
Göz bebeğine eriştirmeden,
Kâfirin yolunu bağladı.
Kendinden geçip güçsüz düşüp,
Sarıbay kan kaybedip durdu.
Bahadırlığı, aslanlığı,
Çok adamı geçmişti,
Şay'ın koruduğu Külçoro
Bir kez daha Seytek'i
Gelen ölümden korumuştu.
Külüstön soylu Külçoro
Homurdanıp coştu,
Türlü türlü hallere girip,
Kahırlanıp o kahraman aslan,
Er Seytek'e söylenip:
«Yavrum, Celmoguz oğlu bahadıra,
Yer yakan kâfire,
Âleme tek başına kafa tutana,
İnsan şöyle dursun, yeryüzünü
Tek başına çiğneyip emene.
Celmoguz'un ta kendisine,
Belanın kara gözüne,
Yetişip mızrak vuruyorsun,
Arada bir, her zamanki gibi
Çocukluk edip duruyorsun!
Yaşın yirmiye ermedi daha,

Had found the infidel's remedy.
Moving first, he snatched his lance away,
Before he could reach brave Seytek,
He bound up Sarıbay's arm.
Finding the remedy entire,
Before he could reach the eye's own apple,
He bound the infidel's road shut.
Swooning away, fallen strengthless,
Sarıbay stood losing blood.
His valor and his lionhood
Had surpassed a many men,
Külçoro whom Şay protects
Once again had shielded Seytek
From the death that was coming on.
Külçoro of Külüstön's line
Growled aloud and boiled over,
Passing through state on shifting state,
Raging, that hero lion,
Railing at brave Seytek:
«My child — at the batyr Celmoguz-son,
At the infidel who burns the earth,
Who alone defies the whole wide world,
Who — let man be — the earth itself
Alone would trample down and suck.
At the very self of Celmoguz,
At the black eye of calamity,
You arrive and drive your lance,
And now and then, as is your way,
You keep on playing the child!
Your years have not yet reached a score,

Çocukluk çağın geçmedi daha,
Kemiğin daha pekişmedi,
On eklem, seksen kemik,
Dolup taşıp olgunlaşmadı daha.
Vadiyi yarıp yol açıp,
Yöneldiğin düşmana saldırıp,
Karşılaşacak çağın gelmedi daha,
Ah oğlum, boz bulanık sarp yokuş bu,

Your childhood age has not yet passed,
Your bones have not yet hardened firm,
The ten joints and the eighty bones
Have not yet filled and ripened full.
Splitting the valley, clearing a road,
Charging the foe that you have marked,
Your age to meet him has not come,
Ah my son, this is a murk-grey, sheer ascent,

Hesaplayıp aşılır dağ değil,
Celmoguz oğlu kâfir,
İnsanın alt edeceği düşman değil.
Celmoguz oğlu Sarıbay,
Cehennemin ta kendisiymiş,
Belanın kara gözüymüş.
Ben Külçoro olalı,
Yiğit gördüm, aslan gördüm,
Nice Deccal gördüm ben.
Alplarla boğuştum,
Azı dişliyle çarpıştım.
Nice düşmanla boğuştum,
Yiğit gördüm, aslan gördüm,
Nice belalı er gördüm.
At yorup yer gördüm,
Mızraklaşıp el gördüm.
Maralı çevirip sığır gibi güttüm,
Karşı geleni darmadağın ettim,
Kaderim yetip ölmedim.
Cehennemlik böyle bir belayı,
Yeryüzünde görmedim.
Eksiksizmiş, aslanmış,
Tek başına çıkmış bir ermiş.
Ağırlığı ağır, zehri güçlü,
Heybeti üstün, boyu düzgün,
Gözü tutuşmuş kor imiş.
Bizim karşılaştığımız alplarda,
Türlü türlü halklarda,
Böyle dehşetlisi yokmuş.
Her topuz vuruşunda,
Dönüşü olmayan dar yoldan
Az kalsın geçip gidiyordum.

Diri insan canımdan,
Az kalsın oluyordum.
Kapkaranlık korkunç mezarı,
Az kalsın görüyordum.
Düşmanım kazara galebe çalıp,
Az kalsın ölüyordum.

No mountain crossed by reckoning,
The infidel Celmoguz-son
Is no foe for man to overcome.
Sarıbay, son of Celmoguz,
He was the very self of hell,
He was the black eye of calamity.
Since first I have been Külçoro,
I have seen braves, I have seen lions,
Many a Deccal have I seen.
I have grappled with the alps,
I clashed with the tusked and fanged.
With many a foe have I grappled,
I have seen braves, I have seen lions,
Many a baneful man I've seen.
Wearying steeds, I have seen lands,
Trading lances, I have seen peoples.
I turned the maral, herded them like cattle,
I scattered all who stood against me,
My fate never came due — I did not die.
But a hell-bound bane like this one
I never saw on the face of earth.
Complete he was, a lion he was,
A man come forth alone, unmatched.
His weight is heavy, his venom strong,
His dread surpassing, his stature straight,
His eye was a kindled burning coal.
Among the alps that we have met,
Among the peoples of every kind,
There was no terror such as this.
At every blow his mace came down,
Along the narrow road of no return
I very nearly passed away.

Of my living human soul
I very nearly was bereft.
The pitch-black grave of dread
I very nearly looked upon.
My foe prevailing by mischance,
I very nearly met my death.

Bu Sarıbay kâfirin
Bedeni yanmış kor imiş,
Âlemde böylesi yokmuş.
Asıl gücü atılmış ok gibi,
Düşünsek böyle bela yok.
Celpiniş'te şanlanıp,
Yeri göçürüp yutmaya,
Hazırlanıp gelmişmiş.
Pehlivanları yenmeye,
Bir soyu diri komadan,
Hepten yakalayıp yutmaya,
Güçlüyü oymaya,
Darmadağın edip hepten kesmeye.
Kahırlanıp yutkunup,
Kahrını döküp kudurup,
Sıcağı cehennem alevi gibi.
Kâfirin her hali,
Alıp yutsa doymayan,
Yöneldi mi can komayan,
Dünyanın obur kursağı gibi,
Sarıbay'ın hali şöyleydi.
Ağırlığı ağır, zehri güçlü,
Karşı karşıya çarpışsa kahrı güçlü,
Düpedüz candan ümit kes.
Can emicinin ta kendisiymiş,
Azıp kudurup bu domuz,
Kudurarak geldiği demmiş.
Bildiği kavgayı koparmaya,
Rast getirip canları kırmaya,
Bırakmadan yakıp durmaya,
Kalan çınarı, köklü söğüdü,
Kök komadan sökmeye.
Hiç tohum bırakmadan,
Hepten yakıp kavurmaya,

Azgınlaşıp gelmişmiş,
Coşup kudurmuşmuş.
Kastını dikip kasılıp,
Belalı Sarıbay çıkageldi,

This Sarıbay, the infidel,
His body was a burning coal,
The world does not contain his like.
His true strength like a loosed arrow,
Think as we may, no bane like this.
Winning glory at Celpiniş,
To heave the earth up and devour it,
He had made ready and come forth.
To defeat the wrestlers all,
Leaving no lineage alive,
To seize and swallow them entire,
To gouge out the mighty one,
To scatter them and cut down all.
Raging, gulping down his wrath,
Pouring out fury, running mad,
His heat like the flame of hell.
The infidel's every state,
Never sated though he swallow,
Sparing no soul once he turns,
Like the glutton gullet of the world,
Such was the state of Sarıbay.
His weight is heavy, his venom strong,
Meeting him head-on, his fury strong,
Despair outright of your dear soul.
He was the very sucker of souls,
Rabid and maddened, this same boar,
It was the hour he came in fury.
To break out the fight he knows,
To chance upon and break the souls,
To burn on, leaving nothing be,
The standing plane, the deep-rooted willow,
To root them out and leave no root.
Leaving no seed at all behind,
To burn and scorch them all entire,

He had come in raging frenzy,
He had boiled and run stark mad.
Setting his will, tensing himself,
Baneful Sarıbay arrived,

Kara günü işte böyle saldı.
Her kaçılacak geniş alanı,
Tıkayıp çıkıp gidiyor,
O domuzun adımı
Güçlenip gidiyor.
O kâfirin mızraklayışı,
Kıyıdan kıyıdan biçip geliyor.
Kâfirin her mızraklayışı,
Yakıp yıkıp geliyor.
Elma misali başı sağ komadan,
Yenecekmiş gibi geliyor.
Aziz canı sağ komadan,
Yutacakmış gibi geliyor.
Aziz başa bir bela,
Salacakmış gibi geliyor.
Bütün canların hepsini,
Alacakmış gibi kılıktan kılığa girip,
Ganimet edip Talas'a,
Konar mı diye duruyorum.
Çarpışması pek güçlü,
Hayret, önüne çıkan canı
bırakmadan,
Emer mi diye duruyorum.
Elma misali başı fazlasıyla,
Yener herhalde diye duruyorum.
Önüne çıkanı bırakmadan,
Yutar herhalde diye duruyorum.

Rast geleni kemirip,
Sağ kor mu diye ümit kestim.

Bu Sarıbay'ın kahrından,
Kâfirin saçtığı zehrinden,
Aziz candan ümit kestim.
Şımarıksın, daha hamsın,
Sarıbay'la boy ölçüşürsen,
Belaya adamakıllı düşersin.
Heybeti üstün, zehri güçlü,

Thus did he loose the black day on us.
Every broad ground fit for flight,
He blocks it up and out he goes,
The stride of that same boar
Goes gathering strength as it goes.
That infidel's way of lancing,
Comes mowing edge to edge along.
The infidel's every lance-thrust,
Comes burning and wrecking as it comes.
Sparing no apple-round head alive,
As though to defeat us, on it comes.
Sparing no precious soul alive,
As though to swallow, on it comes.
Upon the precious head some bane,
As though to loose it, on it comes.
The whole of all the living souls,
Shifting guise as though to take them,
Making spoil of them — will he camp
On Talas? — so I stand and watch.
His clashing is exceeding strong,
Amazement — the souls before his path,
sparing none,
Will he suck them? — so I stand and watch.
The apple-round head — full likely
He will prevail, I stand and think.
Sparing none who cross his path,
He'll swallow them, likely, I stand and
think.
Gnawing whatever he chances on,
Will he leave one alive? — I have
despaired.
From the fury of this Sarıbay,
From the venom the infidel spews,
I have despaired of the precious soul.
You are spoiled, you are yet raw,
If you measure yourself with Sarıbay,
You will fall soundly into bane.
His dread surpassing, his venom strong,

Denk gelse canı yerle bir eder.

Çetin cenge girişme,
Göz bebeğim Seytek, yiğit bozkurt,
Sarıbay'a sataşma.
Öfkeni döküp düşmanlık etme,

Kâfirle boy ölçüşme.
Yüz yüze gelip boğuşarak,
Ben Külçoro öleyim!
Senin ardında kalıp ben
Bu dünya aldatıcı,
Hangi safayı süreyim!
Kaz dönemez yalçın kayamsın,
Karaltısı Kaf Dağı gibi dağımsın.

Vadili ırmağım, pınarımsın,
Sayılı canıma sırdaşımsın.
Yiğidim Seytek var ya, deyip,
Soy olup halk yeşerip,
Armağan kalacak odur, deyip,
Sağlam dilekte bulunurum.
Ejderha gibi soluyup çekse de,

Heybetlenip emse de,
Hemen yutuverse de,
Celmoguz oğlu bahadıra,
Yel sıvazlamış kâfire
Karşı durup savaş edeyim.
Alın alına dikilip,
Ölçülü mızrak uzatıp,
Ciğer yarıp, öd alıp,
Ölürüm diye bakıp yönelip,
Alın alına varışıp,
Gümbür gümbür vuruşup,
Ben karşısına çıkayım.
Gücüm yeterse göreyim,
İte kaptırdım deyip,
Aziz canı vereyim.

Should he chance upon you, he razes the life to earth.
Do not enter the grievous battle,
Seytek, apple of my eye, valiant grey wolf,
do not provoke Sarıbay.
Do not pour out your wrath and make enmity,
do not measure yourself against the infidel.
Coming face to face, grappling,
let me, Külçoro, be the one to die!
Were I to linger on behind you —
this world is a deceiver —
what pleasure could I savor!
You are my sheer crag no goose can round,
you are my mountain, its shadow like Mount Kaf.
You are my valleyed river, my spring,
you are the confidant of my numbered soul.
Saying, my brave Seytek lives on,
the line enduring, the people flowering,
saying, he is the gift that shall remain,
I make my steadfast prayer.
Though he breathe and draw me in like a dragon,
though he loom in dread and suck me down,
though he swallow me upon the instant,
against the batyr, Celmoguz's son,
against the infidel the wind has stroked,
let me stand opposed and make my war.
Standing brow to brow,
thrusting the measured lance,
splitting the liver, taking the gall,
facing him resolved to die,
closing brow to brow,
striking blow on thundering blow,
let me be the one to face him.
If my strength suffices, let me see it through;
saying, I have lost it to the dog,
let me give my precious life.

Gayretim, gücüm varken,
Yeri yakan harama,
Kudurmuşluk bulaşmış pehlivana

Tam bir kavga koparayım.
Kuray otu yumuşayıp pişinceye,

Mıyzam çiçeği uçup gidinceye,
Nice devir doluncaya,
Sayılı altı ay oluncaya,
Usanmadan vuruşup,
Dümdüz tükenip, düz kaçınca,

Tükenmezse vuruşup,
Er ecel yeterse ölelim,

Güreşe tutuşup görelim.
Alın alına gelişip,
Hiç esirgemeden itişip,
Zorlayıp sıkıştırıp,
Yamaçta durup vadiye yaslanıp,

Kıpkızıl kana bulanıp,
Nice azap göreyim», –
Deyip, böylece er Seytek
Aklında tutsun diye bunu söyleyip,
Yiğit doğmuş Külçoro:
«Her zamandan bir zaman,
Ölümüne doğmuş kuldum ben,
Bozkurdun kendisiyle kardeş olan,
Hani ben Manas'ın oğluydum?!
Biri kavga saldığında,
Kana doymaz, kanlı adım,
Çarpışmadan geri dönmeyen,
Kan içici çoro âdetim.
Geçidi, beli aşırtmadan,
İtle çarpışayım,
Talas'ın yüzünü bastırtmadan,
Yuvalı ırmak, ulu yurt,

While my zeal and strength remain,
against the foul one who scorches the earth,
against the champion steeped in rabid frenzy,
let me raise a full and furious fight.
Until the kuray grass softens and ripens,

until the mıyzam flower flies away,
until many a cycle is fulfilled,
until the numbered six months are done,
fighting on without wearying,
when all is spent outright and flight lies plain,
if it is not spent, still fighting,
if a man's appointed death arrives, let us die,
let us grapple hard and see.
Coming brow to brow,
shoving without any mercy,
pressing hard and hemming in,
standing on the slope, braced against the valley,
smeared in crimson blood,
let me suffer many a torment», –
saying so, that the hero Seytek
might hold it in his mind, he spoke it,
Külçoro, born a valiant man:
«Of all the times there comes a time,
I am a slave born unto my death,
brother to the grey wolf himself —
was I not a son of Manas?!
When any man looses a fight,
my name is bloody, never sated with blood,
never turning back from combat,
the blood-drinking çoro is my way.
Before he crosses pass and ridge,
let me clash with the dog,
before he tramples the face of Talas,
the nested river, the great homeland,

Yuvasını bozdurup dağıttırmadan.
before he lets its nest be wrecked and scattered.

Dövüşeceğim Sarıbay'dır» –
Deyip, böylece Külçoro
Ay baltayı kaldırıp,
Heybetini üstün kılmaya,
Bahadırlıkta öne geçmeye,
Argın, Kırgız aziz yurdu
Kurtarıp almaya,
Celmoguz oğlu Sarıbay
Yetişip savaş salmaya,
Yer bozulup toz olup,

It is Sarıbay I shall fight» –
saying so, Külçoro
raised the moon-axe high,
to make his majesty supreme,
to take the lead in valor,
the sacred land of Argın and Kırgız
to rescue and reclaim,
as Sarıbay, Celmoguz's son,
came on to loose his war,
the earth was churned and turned to dust,

Amansız düşmanı Sarıbay
Yer yakasıca güçlenip,
Fitilli tüfek atıp, yay çekip,
Yan geçidin sırtını aşıp,
Yiğitmiş Külçoro,
El-Cürbös çölünü boylayıp,
Öfkelenip coşarak,
Külçoro çıktı şahlanıp.
Atı dörtnala sürerek,
El-Barbas çölünü dolaşıp,
Yerin üstünü sarsarak,
Kulansur ile koşturup,
Varmış nihayet Külçoro
Yer vadisinin yüzüne.
Ay gibi sarı bozkırın,
Öteki ucun sırtında,
Yiğit çoro rastladı
Sarıbay'ın alayına.
Celmoguz oğlu bahadırın,
Yeri yağlayan kâfirin,
Baksan göze ilişmiyor,
Nerede olduğu bilinmiyor.
Bayırını yakıp yol açarak,
Sarıbay'ın ordusuna
Er Külçoro saldırdı.
Yettiği yeri mızraklayıp,

the merciless foe Sarıbay,
the earth-scorcher, gathered strength,
firing the matchlock, drawing the bow,
crossing the ridge of the side pass;
a valiant one was Külçoro,
traversing the El-Cürbös desert,
surging up in wrath,
Külçoro came forth rearing high.
Driving his horse at full gallop,
ranging the El-Barbas desert,
shaking the face of the earth,
racing onward with Kulansur,
Külçoro came at last
to the face of the valley of that land.
Of the yellow steppe wide as the moon,
upon the ridge of its far end,
the valiant çoro came upon
the massed host of Sarıbay.
As for the batyr, Celmoguz's son,
the infidel who greases the earth,
look as you might, he caught no eye,
where he was, none could tell.
Burning the hillside, opening a road,
upon Sarıbay's army
the hero Külçoro fell.
Lancing wherever he reached,

En yamanını ufalayıp,
Alayını bozup yol açıp,
Ay baltayı kavrayıp savurdu.
Her birini paralayıp,
Perişan ediverdi.
Ordunun düğümünü çözdü işte,
Ayaklanmış düşman, kalabalık ordu,
Boydan boya, enine kesti.
Alayı küme küme bölünüp,
Eceli gelenin kanı dökülüp,
Pehlivanlarını, erlerini,
Kırıma verip arslanlarını,
Ustasını yere sererek,
Yamanını çölde süründürüp,

crumbling the fiercest of them,
breaking their ranks, carving a road,
he gripped the moon-axe and swung it.
Tearing each one of them apart,
he left them all in ruin.
He untied the army's very knot,
the risen foe, the teeming host,
he cut through end to end and crosswise.
The ranks split into scattered clumps,
the blood of the doomed was spilled,
their champions and their men,
giving their lions to the slaughter,
laying their masters on the ground,
dragging their fiercest through the desert,

Toza daldı Külçoro.
Bozkırın hepsi puslu duman,
Kana daldı Külçoro.
Çarpıştılar çıkıntıda,
Sarp geçidin burnunda.
Savaş salıp dikilip,
Kavgalaşıp dövüşüp,
Fena kırgın oldu ya.
Derken çok geçmeden,
Göğü yaran çığlık kopup,
Aşırı sıkıntı, kavga olup,
Sarıbay'ın ordusunu kırdı diye,
Duyan cana ibret olup.
Vuruşması şiddetlendi,
Kopan kargaşa iş olup,
Aziz başa yük olup.
Bu hengâme koptuğunda
Yedi gün durmadan dalıp,
Yettiği yeri yaralayıp,
Yandan çıkıp fırlatıp,
Önüne gelenini
İnciğinden tutup savurup.
Her yiğidini ufalayıp,
O Sarıbay nerede diye,

Külçoro plunged into the dust.
All the steppe was hazy smoke,
Külçoro plunged into blood.
They clashed upon the jutting spur,
at the nose of the sheer pass.
Loosing war and standing fast,
brawling on and battling,
a dire slaughter it became.
Then before long,
a cry that split the sky broke out,
dire distress and strife arose,
word that he had felled Sarıbay's host
became a lesson to each soul that heard.
His fighting grew the fiercer,
the tumult breaking loose became a burden,
a load upon the precious head.
When this uproar broke loose,
for seven days he plunged unceasing,
wounding all within his reach,
darting from the flank and hurling them,
whoever came before him
he seized by the shin and flung.
Crumbling every warrior of theirs,
crying, where is that Sarıbay,

Külçoro dolaşır bağırıp,
Karşılaşınca savurup,
Çakır doğan gibi dönüp,
Ortadan yarıp el attığında
Kuru çalı gibi fırlatıp.
Koluna geleni,
Atmaca gibi davranıp,
Hain ölüm, büyük kavga
Uğursuza nasip olup.
Ovalar tozup çukurlanıp,
Kuzguna, akbabaya, yırtıcıya
Bol ganimet, toy düşüp,
Yiğitlerin hepsi demet demet devrilip,
Kavgalaşıp dikilip,
Can esirgemeden kan döküp,
Cefalı kavga eylediler.

Külçoro ranges, shouting,
flinging aside whoever met him,
wheeling like a grey-eyed falcon,
when he split the center and reached out,
he hurled them off like dry brush.
Whoever came within his arm,
striking like a sparrowhawk,
treacherous death, the mighty fray,
fell to the lot of the ill-fated.
The plains rose in dust, gouged into pits,
to raven, vulture, beast of prey
fell rich spoils and a feast,
all the warriors toppled down in sheaves,
standing fast in strife,
spilling blood, sparing no life,
they waged a torment-laden fight.

Toprak uçup toz inmiş,
Yer görünmez, boz çökmüş,
Yerden pus dönüp dolaşıp,
İnsanın gözü bağlanıp.
Tuğ dibinde er ölüp,
Bahadır geçinen kurt ölüp,
Ala göğüslü, ters huylu,
Zora koşup sürenler,
Kalın ciğerli, gürültücü,
Burnuyla toslayanlar,
Kasılanlardan bunca can ölüp.
Kurumlanan çoroya
Rast gelenin hepsi ölüp,
Sarıbay'ın ordusu küme olup,
Şahbaza yalnız rastlayıp,
Nice adamı yok olup.
Can feryat edip, kan gidip,
Yiğitlerin hepsi böyle böyle,
Ölçüsüz kavga, çığlık olup,
Sarıbay'ın böyle kaldığı bu,
Celmoguz oğlu pehlivanı.
Yedi güne dek kudurası,

The soil flew up, the dust came down,
the ground unseen, a grey pall settled,
mist wheeled and wandered from the earth,
binding fast the eyes of men.
Men died at the standard's foot,
wolves who passed for batyrs died,
the dapple-breasted, cross-grained ones,
those who rushed and drove to violence,
the thick-lunged and the clamorous,
those who butted with their snouts,
so many swaggering souls lay dead.
Whoever chanced upon the haughty çoro,
every one of them was slain,
Sarıbay's army heaped in clumps,
meeting the royal falcon single-handed,
many of their men were wiped away.
Souls wailing, blood draining off,
all the warriors thus, one by one,
measureless strife and screaming rose —
this is how Sarıbay was left,
the champion son of Celmoguz.
For seven days the rabid one

Halka cefa salarmış.
Yedi güne dek kudurası,
Yumduğu gözü açılmadan,
Uzattığı bacağı çekilmeden,
Yan gelip yatsa aldırmadan,
Yaratılmış kul oğlunu
Kılına bile denk tutmadan,
Alp uykusuna dalarmış,
Yedi gün kımıldamadan
Uyuyakalır imiş.
Alp uykusuna dalmış,
Yedi gün kımıldamadan
Uyuyup yatıvermiş.
Kalabalık ordusunu kırdırıp,
Bu yüzden kara yasta kalmış.
Ordusunu Çoro boğazlamış,
Nicelerini kırıp geçirip,
Kırıma uğratıvermiş,

would loose torment on the people.
For seven days the rabid one,
his shut eyes never opening,
his outstretched legs never drawn in,
lolling on his side and heedless,
the created sons of men
counting not worth a single hair,
would sink into the hero-sleep,
seven days without a stir
he would lie there sleeping.
He had sunk into the hero-sleep,
seven days without a stir
he lay there slumbering on.
He had let his teeming host be slain,
and so was left in black mourning.
The Çoro had butchered his army,
cutting down man after man,
he had given them to slaughter,

Yedi güne dolmuş.
Yeri yağlanmış domuzun
Uykusu kanıp bitmiş.
Toslayacak dağ bulamayıp,
Dövüşecek düşman bulamayıp,
Bozup yıkacak yer bulamayıp,
Kavga edecek el bulamayıp,
Yıkılasının hâli işte böyle.
Atılışı kaplan gibi,
Islığı yılan gibi.
Kâfirin en büyük gayreti
Yer göstermez duman gibi.
Dalgalanışı yele benzer,
En iri kara kâfirin,
Dağ taş yıkan sele benzer.

Kâfirin gayretiyle
Yer bozulup gümbürdeyip,
Sarp yardan kopan çığ gibi,
Yer yarılıp gürleyip,

Seven days had run their course.
The earth-greased boar's
sleep was sated and done.
Finding no mountain to butt against,
finding no foe to fight,
finding no land to wreck and raze,
finding no people to brawl with,
such was the state of the doomed one.
His lunge was like a tiger's,
his hiss was like a snake's.
The infidel's greatest fury
was like smoke that hides the ground.
His surging was like the wind,
of that hugest black infidel,
like a flood that wrecks mountain and stone.
By the fury of the infidel
the earth was churned and rumbled,
like an avalanche torn from a sheer cliff,
the earth split open, roaring,

İnsanın yüreği bölünüp,
Yer silkinip sökülüp,
Celmoguz sureti görünüp,
Heybeti yanan kor olup,
Celmoguz oğlu o kâfir
Nasıl dursun dinelip,
Otağda olanı biçivermiş.
Altmış köşek, seksen deve,
Azık diye bunları pişirip,
Eliyle kapışıp sömürmüş.
Celmoguz oğlu kâfirin,
Yeri yağlanmış bahadırın,
Silkinip coşma vakti gelmiş,

Sarıbay'ın hâli işte böyle.
Mızrağını, pusatını bilemiş,
Kâfirinin kahrından
Altı katı kara yer,
Altüst olup dağılıp,
Az kalsın çöküp gitmiş,
Kudurasının hâli işte bu.
Haberinden söz işitip,

Kalabalık orduyu Külçoro
Kırıp geçirdi diye duyup,
Uykudan kalkıp uyanıp,
Canı çekilir gibi kıvranıp,

Pek derin uyumuşum deyip,
Sertleşip yanıp yakılıp,
Kalabalık ordudan umut kesip,
Engebeli geçit, yan yol,
Bu da ne oldu? deyip.
Yeri kaplayan sayısız ordu,
Orduya ne oldu? deyip.
Ordu diye telaşlanıp ürküp,
Söylenip duran yanası,
Celmayan'ı eyerleyip,
Zırh kaftan giyip yerleşip,

the hearts of men were cloven,
the earth shuddered, torn loose,
the shape of Celmoguz appeared,
his dread became a burning ember —
that infidel son of Celmoguz,
how could he stand there idle:
he had mown down all within the pavilion.
Sixty camel-colts, eighty camels,
he cooked these for his provender,
snatching with his hands, he gorged.
For the infidel son of Celmoguz,
the earth-greased batyr,
the hour had come to shake himself and surge,
such was the state of Sarıbay.
He whetted his lance and weapons,
by that infidel's wrath
the six-layered black earth
was overturned and scattered,
it had all but caved and sunk,
such is the state of the rabid one.
Hearing word and tidings of it,

that the teeming host, by Külçoro,
had been cut down — hearing this,
he rose from sleep, awakening,
writhing as if his soul were drawn from him,
saying, too deep have I slept,
hardening, burning with his grief,
cutting hope from the teeming host,
the rugged pass, the side road —
saying, what has become of this?
The countless host that covered the earth —
saying, what has become of the army?
Fretting, startled for his army,
the muttering one, curse him,
saddled his Celmayan,
donned his armored kaftan and settled in,

Göçer çadırı denli koca demir başlı
Topuzuna davranıp.
Sarıbay'ın hâli şöyleydi:
Topuzunun sırt sırt yivleri
Tüterek yanıp kor olmuş,
Sataşan canlar yok olmuş.
O kul hazırlıksız kalmamış,
Onunla tutuşan diri kalmamış.
Sarıbay'ın suretini sorarsan –
Yüzü yanmış kömür gibi,
Burnu dağın sırtı gibi,
Gözü masmavi demir gibi,
Kaşları derin uçurum gibi,
Kavgaya girdiği yaşlısını,
Rast geldiğinin hepsini,
Önüne düşeni emip yutmuş gibi.

Kâfirin sakalının ucu
Zırhı delip geçer gibi.
Ağırlığı başka, zehri güçlü,
Vuruşsa kökünü kurutur gibi.

Sayısız tümen ordu gelse,
Savrulup bol bol gelse,
Dosdoğru kökünü kazır gibi.
Heybetlense kudurası,
Ak buzulu yara yara geçer gibi.

Kızıl kaynayıp ateş çıksa,
Nice çetin kor saçılsa,
Yer bozulup dağ olsa,
Yurt yıkılıp çığlık kopsa,

Kımıldamadan, kıpırdamadan,
Tuğ dibinde durur gibi.
Ecel yaklaşıp sokulsa,
Hemen boynunu vurur gibi.
Can emen gulyabani,

its great iron head big as a nomad's tent,
he reached out for his mace.
Such was the state of Sarıbay:
the ridge-on-ridge flutes of his mace
had smoked and burned to glowing coal,
souls that crossed him were no more.
That slave was never caught unready,
none who grappled him stayed alive.
If you ask the visage of Sarıbay —
his face like charred-out coal,
his nose like a mountain's ridge,
his eyes like deep-blued iron,
his brows like a plunging chasm,
the old men he had met in battle,
all whom he had chanced upon,
as if he had sucked down and swallowed all who fell before him.
The tip of the infidel's beard
as if it would pierce through armor.
His heft beyond compare, his venom strong,
should he strike, as if he would wither the root.
Should countless tümens of troops come on,
should they come surging in their plenty,
as if he would dig out their root outright.
Should the rabid one loom up in dread,
as if he would cleave through the white glacier.

Should red boil up and fire burst forth,
should many a grievous ember scatter,
should the earth be churned into mountains,
should the homeland fall and screams break out,
without a stir, without a twitch,
as if he stands at the standard's foot.
Should death draw near and sidle close,
as if he would strike off its neck at once.
The soul-sucking ghoul itself,

Yaklaşıp bakıp dursa da,
though it draw near and stand there staring,

Bir belayı eder gibi,
as if he would work some ruin upon it —
Sarıbay'ın hâli işte böyle.
such is the state of Sarıbay.
El-Baspas'ın kıyısında,
On the shore of El-Baspas,
Can-Cürbös'ün çölünde,
in the desert of Can-Cürbös,
Ucu Lop çukurunda,
its far end at the Lop hollow,
Bañgübö ile Dagalak,
Bañgübö and Dagalak,
Dagalak'ın boyunda.
along the length of Dagalak.
Cenge girecek kaftanı yok,
He has no kaftan to enter battle in,
Göz bebeği bildiği, can bir,
those he held as the apple of his eye, one in soul,

Halkından gelen ordusu yok.
he has no army come from his people.
Kederlendi Sarıbay:
Sarıbay fell to grieving:
«Vay yavrum, yedi gün derin uyuyup,
«Alas, my child, sleeping deep for seven days,

Perişan olmuşum ben.
I have come to ruin.
Aziz candan ayrılıp,
Parted from precious souls,
Kara gözü duman basıp,
my black eyes veiled in smoke,
Kör olmuşum ben.
I have gone stone-blind.
Çarpışmada giyecek kaftanım yok,
I have no kaftan to wear in combat,
Önümde tümen ordum yok.
no tümen of troops before me.
Yedi gün durmadan uyku uyuyup,
Sleeping seven days without cease,
Perişan olmuşum ben.
I have come to ruin.
Sayısız ordumdan ayrılıp,
Parted from my countless host,
Gafil avlanmışım ben.
I have been caught unawares.
Eski ırmağın soyuna,
To the line of the ancient river,
Er Manas'ın dölüne,
to the seed of the hero Manas,
Köküne dosdoğru varmazsam.
if I do not go straight to their root,
Kıl kadar dalını komadan,
leaving not a hair's-breadth branch,
Kırıp geçirip gitmezsem.
if I do not cut them down and go,
Yurdunu tüketip kurutmazsam,
if I do not drain and wither their homeland,

Kökünde damar, dal komadan,
leaving neither vein nor branch at the root,
Kütüğünü kazıp sökmezsem.
if I do not dig out and uproot their stump,

Hiçbir izini bırakmadan,
leaving no trace of them at all,
Tohumsuz koyup kurutmazsam.
if I do not leave them seedless and dried,
Kuru ağaç gibi dalsız,
branchless as a dead tree,

Kurumuş gibi tohumsuz
Karşına dikilip seni etmezsem.
Yiğitliğin ölçüsüzmüş, bileyim,

Er Sarıbay denmesin bana,
Dimdik yerin dibine gireyim!

Fesadı önce ben salmazsam,
Vaktiyle atam Celmoguz'u
Küheylan Manas yok etmişti,

Bunun öcünü almazsam!
Fesadı önce ben salmazsam,
Yurdunun hepsini kırmazsam,
Cele ipini çözüp katlatıp,
Yetmiş file yükletip,
Halkını kırıp ustaları alıp,
Kadınını kırıp kızını alıp,
Töreni bozup zorbalık edip,
Dükkânını dümdüz edip,
İnsanlıktan öte iş edip,
Obana azap bildirmezsem.
Ala-Too'nu ufalayıp,
Pehlivanlarını mızraklayıp,
Kırk ülkeni yıkıp geçip,
Nicelerini kırıp ağlatıp,
Geride kalanını sürüp bölmezsem,

Güreşe tutuşup görmezsem!
Yiğidini kovalayıp tepmezsem,

Namuslunun yüzsuyunu dökmezsem!
Hızlanıp haykırarak,
Külünü yakıp savurup,
Arını yere sermezsem,
Hazine malını saçmazsam.
Diyarını kırıp uçtan girip,
Kırgız'ım, sana ateş salıp,
Varıp belini büküp,

seedless as a withered one,
if I do not stand before you and finish you,
then let me learn your valor is beyond measure,
let none call me the hero Sarıbay,
let me sink upright into the depths of the earth!
If I do not loose the mischief first —
my forefather Celmoguz, in his day,
Manas of the thoroughbred steed destroyed —
if I do not take vengeance for that!
If I do not loose the mischief first,
if I do not slay all his homeland,
untying the foal-tether, coiling it in folds,
loading it upon seventy elephants,
slaying his people, seizing the craftsmen,
slaying his women, seizing his daughters,
wrecking their law, working tyranny,
flattening their shops down level,
doing deeds beyond humanity,
if I do not teach your camp its torment.
Crumbling your Ala-Too,
lancing your champions,
wrecking your forty realms in passing,
slaying many, leaving them weeping,
if I do not drive off and divide those left behind,
if I do not grapple with you and see!
If I do not chase down and trample your braves,
if I do not spill the honor of the honorable!
Quickening, roaring aloud,
burning them to ash and winnowing it,
if I do not lay their pride in the dust,
if I do not strew their treasure-goods.
Breaking into their land from its edge,
my Kırgız, loosing fire upon you,
coming on and bending your back,

Üstüne çullanıp elini kırıp,
Çapalayıp dümdüz etmezsem,
Yalçın dağlı yerini.

falling upon you, breaking your people,
if I do not hoe down flat and level
your land of the sheer mountains.

Kavgamı zorlu kılıp,
Topunuzu kırıp düz edip,
Nicelerini kırıp boğazlamazsam.

Making my fight a grievous one,
slaying you all and leveling you,
if I do not cut down and butcher your many.

Halkına karanlık salmazsam,
Elini kırıp yağmalayıp,
Yurdu yıkıp bırakmazsam,
Sarıbay olmayayım, öleyim!
Kudurmuş meğer şu yurt,
Ben de kafa tutup göreyim.
Tam ecel yeterse öleyim,

If I do not loose darkness on your people,
breaking your folk and plundering,
if I do not leave the homeland in ruins,
then let me not be Sarıbay — let me die!
This homeland has gone rabid, it seems,
let me too defy it and see.
If my true appointed death arrives, let me die;

Çarpışacağım bu Kırgız'la
Çalkalaşıp görüşüp,
Vuruşarak öle öle,
Kahırlı gaza açayım.
Kalanlarını darmadağın edip,
Tam bugünden geri kalmadan alayım» –

I shall do battle with this Kırgız,
churning together, meeting face to face,
fighting on, dying by degrees,
let me open a wrathful holy war.
Scattering the remnant to the winds,
let me take it all, delaying not past this very day» –

Deyip, böylece Sarıbay
Fesat gözünü alevlendirip,
Her yanda öfkesini kaynatıp,
Masmavi demir kuşanıp,
Gücü kuvveti tam kâfirin,
Kan dökücü bahadırın,
Gayreti taş gibi bilenip,
Masmavi demir kuşanıp,
Gök ala çelik mızrak alıp,
Yüce dağ gibi yerleşip.
Çöl kuşu gibi dikilip,
Kahra büründü Sarıbay.
Çorak, kuru dünya
Nasıl daralmadan dursun.
Sefası silinip biçilesi.
Başına bela yağası.

saying so, Sarıbay
set his eye of mischief aflame,
boiling his wrath on every side,
girding on the deep-blued iron,
the infidel full in power and strength,
the blood-spilling batyr,
his fury whetted hard as stone,
girding on the deep-blued iron,
taking up the grey-flecked lance of steel,
settling like a lofty mountain,
standing tall like a desert bird,
Sarıbay wrapped himself in wrath.
The barren, arid world —
how should it not grow strait?
Its joy wiped out — may he be mown down.
May ruin rain upon his head.

Gök yalçın dağ yamacı gibi,
Göz göreni yutar gibi,
Görsen kahrı işte böyle.
Bela gelse, ok gelse,
Bana nedir ki der gibi,
Karşısına çıkanın hepsini
Ezip, dövüp yer gibi.
Sureti soğuk, aldırmaz,

Like the flank of a sheer blue mountain,
as if he would swallow all the eye can see —
behold him, such is his wrath.
Should ruin come, should arrows come,
as if to say, what is that to me,
all who come out against him
as if he would crush, batter, devour.
His visage cold and heedless,

Güreşecek adamı
Hayvana benzer kudurası,
Topuğuna denk tutmaz.
Yürekten cesaret kaçıp,
Karaltısı dağ gibi görünüp,
Celmayan ile dörtnala,
Ağzından çıkan gök alevi,
Mızrak boyu fışkırıp.
Kahrını döküp kükreyip,
Karaltısını gören bahadırlar
Boydan boya ürperip.
Sarıbay çıktı sıyrılıp,
Sırıtan heybeti
Ala yalçın dağ gibi görünüp.
Sarıbay'ı gördüğünde,
Pir koruyan Çoro'nun
Aklı hayrete bölünüp:
«Kâfire mi çattık,
Gücü kuvveti tam bir bahadıra,
Dağ gibi itin gözüne,
Cehennemin ta kendisine» –
Deyip, böylece Külçoro:
«Hâlis bela Sarıbay,
Fiskesinden öldü Kara dev,
Gerçekten kırıldı nice dev.
Ünü yüksek, zehri güçlü,
Nice canı kırıp düzledi.
Evime ateş yakıp,
Bu kırılası kudurmuş,
Köküme mi erecek acep.

the man he is to wrestle
the rabid one, beastlike as he is,
counts not equal to his heel.
Courage fled away from hearts,
his silhouette loomed like a mountain,
at full gallop upon Celmayan,
the blue flame issuing from his mouth
spurting out a lance-length long.
Pouring forth his wrath, roaring,
batyrs who beheld his silhouette
shuddered from head to heel.
Sarıbay came forth, breaking clear,
his grinning dread
looming like a sheer pied mountain.
When he beheld Sarıbay,
the Çoro whom the pir protects,
his mind was cloven with amazement:
«Is it an infidel we have met,
a batyr full in power and strength,
the eye of a dog huge as a mountain,
the very self of hell itself» –
saying so, Külçoro:
«Ruin unalloyed is Sarıbay,
at a flick of his finger the Black div died,
many a div was truly slain.
His fame is high, his venom strong,
many a soul he has cut down and leveled.
Setting fire to my house,
this rabid one, may he be broken —
will he reach my very root, I wonder?

Su gibi akıtıp kanımı,
Giderir mi ki dermanımı.
Ben Külçoro olalı,
Külçoro adını alalı,
Serpilip büyüyeli,
Gök arslan gibi dolalı,
Ergenleşip er olalı,
Er oğluyla denk olalı,
Arslan gibi eğitilip,
Haykırıp düşmana atlanıp,

Letting my blood flow like water,
will he drain away my strength?
Since I have been Külçoro,
since I took the name Külçoro,
since I shot up and grew,
since I ranged like a grey lion,
since I came of age and became a man,
since I stood equal with the sons of men,
trained up like a lion,
roaring, riding at the foe,

Gök çelik mızrağı ele alıp,
Meydana teke tek vardım.
Türlü türlü alp ile,
Tedbiri tam halk ile,
Nicesinin yurdunu görüp,
Nicesinin örneğini gördüm.
Hatibin manasını bildim,
Nicesinin vuruşunu gördüm.
Kandan geçit geçip kan gördüm,
Bulut gibi kaplayan toz gördüm,
Türlü türlü can gördüm,
Kazaya uğrayıp ölmedim.
Böyle kudurmuş belayı,
Gözüm açılalı görmedim.
Göğsümden cız diye ses çıkıp,
Başımda kara tüy bitip,
Halka siper olup gerilip,
Ata binip kurulup,
Ben Külçoro olalı
Böyle bela görmedim.
Yamanmış, kurnazmış,
Yerin altında doğmuş,
Âleme salmış velvele,
Gerçek imansız buymuş.
Yurdu yakıp gider mi ki,
Yerin dibine girsin, zehri güçlü,

Coşarsa köke erer mi ki,

taking the grey steel lance in hand,
I went to the field in single combat.
With alps of every kind,
with peoples full of cunning counsel,
I saw the homelands of many,
I saw the manner of many.
I learned the meaning of the orator,
I saw the fighting of many.
I crossed fords of blood and saw blood,
I saw dust that covered like a cloud,
I saw souls of every kind,
I met with mishap and did not die.
But a ruin so rabid as this
I have not seen since my eyes first opened.
A searing hiss rose from my breast,
black hair sprang up upon my head,
stretched as a shield before the people,
mounted and set upon my horse,
since I have been Külçoro
I have not seen such ruin.
Fierce he is, and cunning,
born beneath the earth,
he has loosed tumult on the world,
this is the true faithless one.
Will he burn the homeland and go —
may he sink into the earth's depths, strong his venom —
if he surges, will he reach the root,

Hızırlıyı kırar gibi,

Uçsuz bucaksız el geçse eline
Kıl kadar birini komadan,
Niceleri kırıma verir gibi –
Deyip, böylece Külçoro,
Kahırlı kâfirmiş, deyip,
Halkımı nasıl vereyim.
Hain ecelim yetinceye dek
Boğuşup durayım.
Vurduğunu başımla göreyim,
Ağırlığı zorlu kâfirle
Vuruşa vuruşa öleyim» –
Deyip, böylece Külçoro

Yurda yol gösteren, ele arslan,
Sarsılmaz doğmuş aziz er.
Sağa sola bakmadan,
Kıl kadar canı esirgemeden,
Zorlu cengi başlattı.
Talas için, el için,
Yorulmayan arslan
Kül ağam öz canını,
Kıl kadar sayıp attı ortaya.
Cenkte bedenini denemeye,
Gerekirse aziz canı
Sarıbay'a vermeye,
Enine boyuna cenk salmaya,
Gücü taşıp, dermanı yeterse
Sarıbay'dan Kırgız'ı
Kurtarıp almaya.
Sarıbay'ı gördüğünde,
Buğra deve gibi diş bileyip,
Kan içme damarı kabarıp,
Pir koruyan arslan Çoro,
Düşmana karşı pek usta,
Yurdun kalesi arslan Çoro,
Yerin göbeğini sarsıp,
Sarıbay düşmana yönelip,

as if he would slay even one whom Hızır guards,
should a boundless people fall into his hand,
leaving not one, not a hair's worth,
as if he would give multitudes to slaughter –
saying so, Külçoro,
saying, a wrathful infidel is he,
how shall I give up my people?
Until my treacherous death arrives,
let me keep grappling on.
Let my head take whatever blow he strikes,
with the infidel of grievous heft
let me die fighting, blow on blow» –
saying so, Külçoro,

guide of the homeland, lion of the people,
the precious hero born unshakable,
looking neither right nor left,
sparing his life not a hair's worth,
began the grievous battle.
For Talas and for the people,
the unwearying lion,
my aga Kül his own dear life,
counting it worth a hair, cast down.
To test his body in the battle,
if need be, his precious life
to yield up unto Sarıbay,
to loose battle far and wide,
if his strength overflowed and vigor served,
to rescue the Kırgız from Sarıbay
and take them back again.
When he beheld Sarıbay,
grinding his teeth like a bull camel,
his blood-drinking vein swelling up,
the lion Çoro whom the pir protects,
most masterly against the foe,
the lion Çoro, fortress of the homeland,
shaking the navel of the earth,
turned upon the foe Sarıbay,

Kulansur ile koşturup,
Küheylanmış Kulansur
Bulut gibi uçup savrulup,
Yaydan fırlar gibi hızlanıp,
Görününce görünüp,
Görünmezse hayvancağız
Gök duman gibi süzülüp.
Sırlı mızrağı uzatıp kaldırıp,
Sarıbay'a yönelip,
Kulansur'un başını çevirdi ya,
Dişleri çelik sırlı mızrağı
Çift elle kavrayıp er Çoro,
Sarıbay'a vurdu ya.
Er Sarıbay bahadıra,
Sureti güçlü kâfire
Ölçüsüz mızrak erişti.

racing onward with Kulansur —
a thoroughbred was Kulansur,
flying and swirling like a cloud,
speeding as if loosed from a bow,
seen whenever he showed himself,
and when unseen, the dear beast
gliding onward like grey smoke.
Raising and leveling the burnished lance,
bearing down upon Sarıbay,
he turned Kulansur's head, did he not,
the lacquered lance with teeth of steel
gripping two-handed, the hero Çoro
struck Sarıbay, indeed he struck.
Upon the hero Sarıbay the batyr,
upon the infidel of mighty visage,
the measureless lance came home.

Sapı çelik sırlı mızrak,
Paramparça olup savrulup,
Tutam tutam sağlam yeri kalmadan,
Kırıldı mızrak çatırdayıp.
Bahadırlığı, arslanlığı,
Her yanının dengi denk oluşu,
Âlemi aşan Çoro'nun
Yaratılıştan yiğitliği.
Soylu doğmuş Külçoro
Kükreyen nasıl arslandı,
Göz kırpıp kaş çatarak,
Külçoro'nun vuruşunu
Zerre kadar saymıyor hiç.
Beceriklıymiş Sarıbay,
Can alıcı yer şurası, deyip,
Göbeğin altı, oyuğu, deyip,
Pis karnın boyu, deyip,
Ağırlığı yeterse kudurası
Sidik torbasının ta kendisi, deyip,
Uzağa düşerse bu mızrak
İki eğri butun
Ortasındaki hassas bezi, deyip,

The lacquered lance with haft of steel
was shattered into flying shards,
no handspan of it left there whole,
the lance broke with a splintering crack.
His valor and his lionheart,
each part of him matched to the rest,
of the Çoro who surpasses the world,
his bravery born of creation.
Külçoro of noble birth,
what a roaring lion he was —
yet blinking, knitting up his brows,
the blow that Külçoro struck
he counts not worth a mote.
Skillful indeed was Sarıbay,
saying, here is the mortal spot,
saying, below the navel, its hollow,
saying, along the foul belly,
if his heft suffices, the rabid one,
saying, the very bladder itself,
and should this lance-thrust fall out wide,
of the two crooked thighs
saying, the tender gland between them,

Mızrağını ölçüp nişanlayıp,
Çaresini kat kat artırıp,
Can evinin tam yerini
Nişanladı Sarıbay.
Mızrakla esirgemeden
Bindirip vurdu Sarıbay.
Çetin eceli, ölümü,
Kahrı bunca göründü.
Sarıbay'ın mızrağı
Seksen parça çatırdayıp,
Meydana döküldü paramparça,
Mızrağından ayrılıp,
O Sarıbay kederlenip:
«Her uzvu birbirine dengmiş.
Bu kahrolası Külçoro
Nice candan arslanmış.
Sayısız orduyu mızraklayıp deviren,
Hanların hepsini boğazlayan,

Beni yalnız koyan da bu.
Yalan değil, gerçekmiş,
Kırgız yurdunda durdukça
Düşman kıpırdayıp giremeyen,
Çelik kale, surmuş,
Ölçüye sığmaz ermiş.
Kuru cana yoldaş edip,
Yanına seçip gidilecek ermiş.
Öldürmeden, yitirmeden,
Canına kıyıp bitirmeden,
Elini ayağını sıkı bağlayıp,
Ganimet edip yaya sürüp,
Çetin kahrı bildirip,
Katırdan binek bindirip.
Aldatıp götürülecek oğulmuş.
Alev alev kızıl kormuş,
Cehennemde bile yokmuş.
Yel değmez ağıl, surmuş,
Bu, Manas'ın soyuna
Bel olması pek yerindeymiş» –

measuring and aiming his lance,
multiplying his stratagems fold on fold,
the very seat of the soul —
Sarıbay took his aim.
With the lance, unsparing,
Sarıbay bore down and struck.
Grievous doom and death,
such wrath was now revealed.
The lance of Sarıbay
cracked into eighty pieces,
strewn shattered on the field;
parted from his lance,
that Sarıbay fell to grieving:
«Every limb of him is matched to the rest.
This accursed Külçoro
is a lion beyond many souls.
He who lanced and toppled countless hosts,
who butchered all the khans,

it is he who left me all alone.
It is no lie, it is the truth,
so long as he stands in the Kırgız homeland
no foe can stir and enter in,
a steel fortress, a rampart is he,
a hero beyond all measure.
One to take as companion of the bare soul,
a hero to choose and ride beside.
Not killing him, not losing him,
not slaying and ending his life,
but binding fast his hands and feet,
making him spoil, driving him on foot,
teaching him grievous wrath,
mounting him on a mule for a steed —
a son to be lured away by guile.
He is a red ember all aflame,
not even hell contains his like.
He is a windproof fold, a rampart —
for the line of Manas
it is most fitting he should be their spine» –

Deyip, böylece Sarıbay
Yiğitliğine hayıflanıp,
Mızrağından ayrılıp,
Kavgaya seçkin usta kul,
Kan akıtıp cana kıyan,
Niceyi görmüş yaman kul.
Ay-âlemi bölen kul,
Devlerle vuruşup,
Usta olup alışan kul.
Fena azgınlık başlattı,
Gerçekten canını ortaya attı.
Gerinip kol atıp,
Kabzadan kavrayıp döndürüp,
Arslan çoro toparlanıp
Dizgin çekip dönünceye dek,
Celmoguz oğlu Sarıbay
Çevikliği işte şöyle.
Yanasının ta kendisidir,
Azgınlığın kara gözüdür.
Göçer çadırı denli demir baş,

saying so, Sarıbay,
rueful at such valor,
parted from his lance,
a slave choice and masterly in battle,
who lets blood flow and slays the soul,
a fierce slave who has seen much,
a slave who divides the moonlit world,
having fought with divs,
a slave grown practiced and masterly,
began a dire rampage,
truly he staked his life.
Stretching, swinging out his arm,
gripping by the haft and wheeling it,
before the lion çoro could gather himself
and rein about and turn —
Sarıbay, Celmoguz's son,
such was his quickness.
He is the very one who should burn,
he is the black eye of rampage.
An iron head big as a nomad's tent,

Kan döken, zehir karışık,
Bildiğin usta Sarıbay,
Kaplanmış, arslanmış da,
Şahin kuşundan daha usta,
Avcı kuştan daha yaman,
Çevikliği, arslanlığı,
Yan yana gelmiş yiğitliği,
Yakalayıp döndürüp,
Çoro kımıldayana dek
Yanası bunca olur mu,
Düşmana usta, uz görmüş it,
Yol kurdu becerikli kul,
Kara saplı demir topuzu
Kavrayıverip savurdu.
Vur demeye kalmadan hırpalayası,
Çekip indiriverdi.
Pir koruyan koçağın
Çevikliği ölçüsüz.

blood-spilling, mixed with venom,
the master Sarıbay you know,
a tiger he is, a lion too,
more masterly than the falcon,
fiercer than the hunting bird,
his quickness and his lionheart,
his valor joined up rank on rank,
seizing and wheeling it about,
before the Çoro could even stir —
can the cursed one be so much? —
a dog masterly against foes, far-seeing,
a road-wolf, a deft and able slave,
the black-hafted iron mace
he gripped at once and swung it.
Ere one could cry strike, the mauler
drew it and brought it crashing down.
Of the brave one whom the pir protects
the quickness is beyond all measure.

Yiğitliği baştan aşkındı ya,
Atmaca gibi davranıp,
Gaipten akıl bulunup,
Başını ölüme sokmadan,
Küstah kâfir ahmağın
Topuzunu bedene değdirmeden.
Altın yanaklı ay balta,
Çaresi tam, seçkin koçak,
Er gayreti üstündü ya.
Sarıbay'ın demir topuzunu,
Kül ağam geri karşıladı ya.
Can çaresini buldu işte,
Demir topuzunu yaklaştırmadan,
Sapı çelik ay baltayla
Çın dedirtip çeldi ya.
Çevikliği ölçüsüz,
Şak dedirtip çekti ya.
Göçer çadırı denli demir baş,
Ay balta değdi, paramparça,
Sapı elde, başı yok,
Yuvarlanıp gitti gümbürtüyle.
Sarıbay kaldı kederlenip,

His valor overflowed his head,
moving like a sparrowhawk,
counsel came to him from the unseen,
not thrusting his head into death,
the insolent infidel fool's
mace he let not touch his body.
The gold-cheeked moon-axe —
the choice brave one, full of resource,
his hero's mettle was supreme.
Sarıbay's iron mace
my aga Kül met and turned it back.
He found the remedy for his life,
letting the iron mace come no nearer,
with the steel-hafted moon-axe
he parried it with a ringing chime.
His quickness beyond measure,
he struck it aside with a crack.
The iron head big as a nomad's tent —
the moon-axe struck: shattered to pieces,
the haft in hand, the head gone,
it rolled away with a thundering din.
Sarıbay was left there grieving,

Demir topuzdan ayrılıp,
Er toparlanıp doğrulana dek,

Yürüyüşüne yel yetişmez,
Celmayan başını çevirene dek,
Düşmana usta er Çoro,
Yaklaşanı telef eden.
Ay arslan, koç Çoro,
Yelkenli kayık gibi Kulansur'u
Dizginleyip döndürdü.
Kâfiri Tanrı verirse, deyip,
Kara çelik ay baltayı
Kavrayıverip koçak arslan,
Ustaca tutup savurup,
Çın deyinceye dek domuzu
Çift elle çekip indirip,

parted from the iron mace;
before the hero could gather and right himself —
no wind can overtake his stride —
before Celmayan could turn his head,
the hero Çoro, masterly against foes,
who destroys whoever draws too near,
moon-lion, ram-brave Çoro,
Kulansur like a boat under sail
he reined about and wheeled.
Saying, if God but grants me the infidel,
the black-steel moon-axe
the brave lion gripped at once,
wielding and swinging it with mastery,
till it rang out, upon the boar
he drew it down two-handed;

Usta bozkurt çaldığında,
Dağlar bitişip toz koptu,
Yer yarılıp güm etti.
Azaba Çoro dolandı,
Ay balta değen kaftanından,
Sarıbay kâfirin sırtından,
Altmış tüfek ateşlendi.
Ay balta kırılıp bitti,
Gücü bol kudurası
Bir daha vursa yine boş,
Gök yaban domuzu gibi azdı.
Sarıbay'ın gidişi,
Gayretlenip kükreyip,
Ölür mü denen Sarıbay
Buyurgan söylenip, pek güçlenip,
Vuruştukça kudurası,
Kahrı kaynayıp güç dolup,
Boğuşacak dermanı tam olup,
Yürüdüğünden toz çıkıp,
Gürültüsünden can çıkıp.
Kirpiği alev kor olup,
Silkinse çelik ok olup,
Kâfirin gayretinden
Kahrolası boş can,
Nasıl dursun dinelip.

when the master grey wolf struck,
mountains met and dust burst up,
the earth split with a boom.
The Çoro was wound in torment:
from the kaftan where the moon-axe struck,
from the back of the infidel Sarıbay,
sixty muskets fired at once.
The moon-axe broke and was done —
the rabid one of abounding strength,
strike him again, and still in vain,
he raged like a grey wild boar.
The onset of Sarıbay:
summoning his mettle, roaring,
Sarıbay, of whom they ask, can he die,
muttering commands, waxing mighty,
the rabid one, the more he fought,
his wrath boiling, filling with strength,
his vigor full and fit for grappling,
dust rising up from out his tread,
souls fleeing at his very din.
His lashes turned to flaming embers,
when he shakes himself, steel arrows fly,
before the fury of the infidel
the doomed bare soul —
how should it stand upright?

Vuruşta uz görmüş er Çoro,
Çelik saplı ay baltayı
Kabzasından kavrayıp savurdu.
Celmoguz oğlu bahadıra,
Kara yerin yuttuğu kâfire,
Göğereni biçip devirene,

Görüneni emip sömürene,
Kana doymaz kan içiciye,
Halkı yıkan yeminbozana,
Ziyanla beslenen azgına,
Yurt yıkıcı domuza,
Var çareyi denedi ya,

The hero Çoro, far-seeing in the fight,
the steel-hafted moon-axe
gripped by the haft and swung.
At the batyr, Celmoguz's son,
at the infidel the black earth swallowed,
at him who mows and topples all that greens,
at him who sucks dry all that shows itself,
at the blood-drinker never sated with blood,
at the oath-breaker who wrecks the people,
at the rampant one that feeds on ruin,
at the homeland-wrecking boar,
he tried every remedy there was,

Her hesabın yolunu bulurdu ya.
Sapı çelik, ucu keskin,
Sapına altın burulmuş,
Süsleyip onarılmış.
Cenge yaraşır geniş ay baltayı
Usta Çoro savurup,
Bir vuruşta bin vurup,
Çatırdatıp indirdi.
Ay balta kırılıp yok olup,
Sapı elde kaldı işte.
Çayıra değse yangın çıkaran,

Savurduğu yerde can alan,
Haykırıp kınından çıkarsa,
Yeşil ağzı kızıl yanan.
Haykıran düşmana savursa,
Kırk kulaç dek uzayan.
Savrulunca yılan gibi süzülen,
Susadığında doymayan.
Kahırla sıyrıldığında,
Kan içmeden boş dönmeyen.

Kana iyice doymazsa,
Dönüp kınına girmeyen.
Atadan kalma mirası,
Kasırga doğmuş Külçoro,
Oykuma'yı ele aldı ya.
Sarıbay'ı denk getirip,
Hızır dokunmuş arslan çoro,
Kılıçla vurdu ya.

Sarıbay'ın bir kaftanı,
Saksavul yaksan kor geçmez,
Fitilli tüfek atsa ok geçmez,
Kalınlığına göz ermez.
Boğuşmaya gelse el geçmez,
Böyle kaftana el yetmez,
Emanet canın çobanı,
Çarpışmada giyse ok geçmez,

he always found the way of every reckoning.
Steel-hafted, keen of edge,
gold twisted about its haft,
adorned and finely wrought —
the broad moon-axe fit for battle
the master Çoro swung on high,
striking a thousand in one blow,
he brought it down with a crash.
The moon-axe broke and was no more,
only the haft was left in hand.
That which kindles fire where it touches meadow,
that takes a life wherever it is swung,
if it leaves its sheath with a scream,
its green edge burning red;
if swung at a screaming foe,
stretching out to forty fathoms;
when swung, gliding like a serpent,
unsated whenever it thirsts;
when it is drawn in wrath,
never returning empty without drinking blood;
if not fully sated with blood,
never turning back into its sheath —
the heirloom left him by his fathers,
Külçoro, born a whirlwind,
took Oykuma into his hand.
Catching Sarıbay full and square,
the lion çoro touched by Hızır
struck him with the sword.

Sarıbay had a certain kaftan:
burn saxaul, and no ember passes,
fire a matchlock, and no ball passes,
the eye cannot fathom its thickness.
Come to grips, and no hand passes,
no hand can reach such a kaftan,
shepherd of the soul held in trust,
worn in combat, no arrow passes.

Sarıbay'ın kaftanından
Kılıç delip geçemeyip,
Kılıç kırılıp savrulup,
Kını boş kaldı.
Kaçmadan durup şahbazlar,
Alın alına vuruştu.
Silah pusat kırıldı,
Can esirgemez oldular.
Dosdoğru gelip şahbazlar,
Ta eteğinden yapıştılar.
Tükenen canı hiç komadan,
Bitirişmek düşünüp,
Azgın öfkeleri arttı.
Can ortaya atıp şahbazlar,
Yakalaşıp çekiştiler.
Kaftan yolunup parça olup,
Taşa diz dayayıp çekiştiler.
Kulansur'un dizi
Yere gömülüp saplanıp,
Sinek kadar canı atıp dövüşüp,
Sinek gibi cana kıyışıp.
Sendeleyip yaslanışıp,
Alt edemeyip durdular.
Göğü yaran haykırış,
Velveleye daldılar.
Dinmeyen bir azap,
Gürültüye daldılar.
Ay alemli sancak dikilip,
Baksan kavga çığlık olup,
Alt edemeyip derman gidip,
Devirişemeden akıl gidip,
En büyük kavga oldu böylece.

Through the kaftan of Sarıbay
the sword could not pierce its way,
the sword broke and flew apart,
its sheath was left there empty.
Standing unfleeing, the royal falcons
fought each other brow to brow.
Weapon and armament were broken,
they came to spare no life at all.
Coming straight on, the royal falcons
seized each other by the very skirts.
Leaving nothing of their waning lives,
minded to finish one another,
their rampant fury swelled.
Staking their lives, the royal falcons
grappled and hauled at one another.
Kaftans were plucked and torn to shreds,
knees braced on stone, they hauled.
Kulansur's knees
sank and stuck fast in the earth;
staking their fly-small lives, they fought,
slaying each other's lives like flies.
Staggering, leaning each on each,
they stood, and neither overcame.
A cry that split the sky —
they plunged into the tumult.
A torment unabating —
they plunged into the din.
The moon-crested banner was planted,
look — the fight became a scream,
neither prevailing, vigor draining,
neither toppling the other, wits fleeing,
thus it became the greatest fight of all.

Tam böylece dururken,
Dermanın hepsi yutulup,
Kaftanın hepsi yırtılıp,
Yer dumanlanıp gece olup,
Ok geçmez kaftanlar kül olup,
İki gözler fıldır fıldır,

While they stood there even so,
all their vigor swallowed up,
all their kaftans torn away,
the earth fumed over and turned to night,
the arrow-proof kaftans turned to ash,
both pairs of eyes rolling wild,

İki bacaklar sarkıp sallanıp,
Gerekli başlar kan olup,
Hizmet eden iki el
Kalkamayıp felç olup,
Dünya kurmuş zavallı can
Kımıldamadan bitkin düşüp.
Takat yorulup tükenip,
Geniş dünya dar olup,
Cana can katan tükürüğe,
Bir yutuma hasret olup,
Yer bozulup toz gidip,
Göğsü kaplayıp toz yetip,
Celmoguz oğlu Sarıbay,
Külçoro'yu işte böyle,
Pençeleyip durdu Sarıbay.
Güç, takat, derman yetmeyip,
Kara gün çöktü işte böyle.
Güreşip vuruşsalar,
İnsan gücü yetmedi.
Pir koruyan Külçoro,
Hesabını bir türlü bulamayıp,
Hiç çaresini kılamayıp,
İçi yanıp derman gidip,
Bambaşka azap, koyu dert:
Celmoguz oğlu Sarıbay,
Dopdolu yatan kalın güç.
«Her bir belayı, şerri
Örtüp savuşturup gidiyor.
Her hamlede Sarıbay,
Yalazlanıp kudurup,
Güçlenip çıkıp gidiyor.
Belalı azabı, çetini,
Salmaya gidiyor.
Çığırdığında toz çıkıyor,

both pairs of legs dangling slack,
the needful heads bathed all in blood,
the two hands that gave service
could not rise, struck palsied,
the poor soul that built its world
fell spent, unable even to stir.
Strength wearied and ran out,
the wide world grew strait,
for the spittle that adds life to life,
they longed for a single swallow;
the earth churned, dust drifting off,
dust reached and covered the breast,
Sarıbay, Celmoguz's son —
even so did Sarıbay
keep clawing at Külçoro.
Power, strength, and vigor failing,
thus the black day descended.
Though they wrestled and they fought,
man's strength did not suffice.
Külçoro whom the pir protects
could in no way find the reckoning,
could contrive no remedy at all,
his heart burning, vigor draining,
a torment all its own, a thick grief:
Sarıbay, Celmoguz's son,
a thick strength lying brimful.
«Every ruin, every evil
he covers over and shrugs away.
At every onset Sarıbay
flares up, going rabid,
comes out ever the stronger.
Ruinous torment, grievous woe,
he goes forth to loose them.
When he screams, the dust flies up,

Pençelese bedenden kan çıkıyor.
Ölçüsüz yıkım salacak gibi,
Kudurasına baksana,
Biçip devşirip alacak gibi,

when he claws, blood springs from the body.
As if he would loose measureless ruin —
look upon the rabid one —
as if he would mow, gather in, and take,

Kudretli pehlivan ermiş,
Güreştiğini yermiş.
İnsan görüp yanaşmaz,
Belde gezen kulmuş,
Beyin kaynatan dar geçitte,
Çölde gezen kulmuş.
Rast gelmiş kara uğursuz,

Baştan başa gövdesi kara taş,
Önüne düşeni çiğneyen,
O Sarıbay kara uğursuz.
Gerçek gulyabaninin kendisine,
Belanın kara gözüne,
Rast getirdi kudret,
Kara Deccal'in ta kendisine.
Sonunda bir çetin dert,
Görecekmişim meğer.
Sinek kadar canım feryat edip,
Kavut gibi kemiğim ufalanıp,
Garipliğim ortaya çıkıp,
Kadri yüce kanım dökülüp,
Açılmadan gözüm süzülüp,
Feryatla canım üzülüp,
Görecekmişim meğer.
Kahırlı kâfir elinden,
Ölecekmişim meğer.
Pehlivanmış, ermiş de,
Tam çetinin ta kendisiymiş.
Köke dosdoğru erecek gibi,
Tüketip kırıp gidecek gibi,
Bin türlü vuruş salacak gibi.

Kâfirinin ağırlığı,
Sayısız adama bedel gibi.
Karşısına çıkanın hepsini
Eğdirip büküp yaracak gibi.
Akıldan çıkmaz dert, bin azap,

a mighty champion hero is he,
he devours whomever he wrestles.
No man who sees him draws near,
a slave who roams the mountain passes,
in the strait defile that boils the brain,
a slave who roams the desert wastes.
An ill-omened black one has crossed my path,
his body black stone from end to end,
trampling all who fall before him,
that Sarıbay, black and ill-omened.
Upon the very ghoul itself,
upon the black eye of ruin,
the Power has brought me face to face,
upon the very Kara Deccal himself.
At the last a grievous woe,
it seems, I was fated to see.
My fly-small soul crying out,
my bones crumbling like parched meal,
my forlornness laid out bare,
my blood of lofty worth spilled out,
my eyes glazing before they open,
my soul grieving with a wail,
it seems I was fated to see it.
At the wrathful infidel's hand,
it seems, I was fated to die.
A champion he is, a hero too,
the very self of hardship entire.
As if he would reach straight to the root,
as if he would consume, cut down, and go,
as if he would loose a thousand kinds of blows.
The heft of this infidel
seems worth a countless host of men.
All who come out against him
as if he would bow, bend, and cleave.
Grief that leaves not the mind, a thousand torments,

Aziz başa salacak gibi.

as if he would loose them on the precious head.

Kök damarı söküp,
Soyu tuz gibi kavurup,
Hep birden köke erer ya,
Gümbürdedi kudurası,
Hiçbir şey komadan gider ya –
Deyip, böylece Külçoro –
Kederlendi, yandı,
Aziz candan umut kesti.
Pişti canı kor oldu,
Ufalanıp hırpalandı,
Tasa çekip yıprandı.
Gönlü kedere bölündü,
Doğru düşünse kuru dünya
Bir tutamdan az göründü,
Doğru zaman bölündü.
Tutuşup yanan kuru dünya,
Durmadan gider kuru dünya,
Arslandım, koçaktım da,
Şanı bol bir er idim,
Geniş Talas'ta yatarken
Karnım acıksa aziz başım,
Kuyruktan kesip yerdim.
Zavallı baş sağ iken
Bela nerede derdim.
Bugün zaman yoruldu, derman gitti,
Sarıbay'a rastlayıp,
Ağırlığım gitti böylece.
Besbelli azıp bu kâfir,
Demirli kafese koyar mı ki,
Besbelli canımı komadan
Kasılıp duran kudurası

Tearing out the root-vein,
parching the lineage like salt,
he will reach the root of all at once —
the rabid one thundered —
he will go leaving naught behind –
saying so, Külçoro –
he grieved, he burned,
he cut off hope of his precious life.
His soul was seared to glowing coal,
he was crumbled and battered,
worn ragged with his sorrow.
His heart was cloven with grief;
thought on rightly, the bare world
seemed less than a handful,
the true time itself was cloven.
The bare world catching fire and burning,
the bare world that passes without pause —
I was a lion, a brave one too,
I was a hero rich in glory;
while I lay in wide Talas,
when hunger came, my precious self,
I would cut from the fat tail and eat.
While this poor head was hale,
I would say, where is ruin to be found?
Today time has wearied, vigor gone,
having met with Sarıbay,
my weight has thus departed.
Plainly this infidel, run rampant —
will he cage me in a cage of iron?
Plainly, not sparing my life,
the rabid one who stands there swaggering —

Kurban diye keser mi ki» –
Deyip, böylece Külçoro
Ölmeden yitmeden dertlenip,
Pişmanlık edip neyleyeyim,

will he slaughter me for a sacrifice?» –
saying so, Külçoro,
grieving before death, before loss —
what avails me my regret,

Üstüme çöken it ile,
Ölüşe dövüşe gideyim.
Dosdoğru mızrak uzatayım,
Hain ecelim yetinceye dek
Boğuşup durayım!

with the dog that bears down on me
let me go to die fighting, blow for blow.
Let me level my lance straight on,
until my treacherous death arrives,
let me keep grappling on!

Kahır çarpmış kâfire,
Bu Sarıbay bahadıra,
Bahadırlığı demir gibi,
Takati gidip Külçoro,
Kaptırdı dedirtmeden,
Yüz yüze mızrak saplaşıp,
Sıkı dişlenip Külçoro,
Karşı karşıya kaldılar.
Yakadan çekip uzatışıp,
Çatır çutur şahbazlar,
Kaburgaya vuruşup,
Sert kavga ettiler.
Kara canı gerçekten atıp,
Çatırdaşıp durdular.
Yüzleşip dikilip,
Mihnet çekip dövüşüp,
Aklın hepsi dökülüp,
Azığın hepsi tükenip,
Altındaki küheylanın
Eti kaldı sulanıp mosmor,
Kanı kaldı bir kaşık.
Issız, günsüz kıyıda,
Aklı gidip yüzleşip,
Külçoro böyle durdu ya.
Bunu burada bırakalım,
Şu yanından başlayalım,
Perişanlık böyle mi olur,
Âlemi perişan eden
Sarıbay kâfir adam olur mu?
Celmoguz oğlu Sarıbay,
Boğuşacağı düşmana pek alışkınmış,
Bileği zindan taşıymış,
Yaratılıştan kara uğursuzmuş.

At the wrath-stricken infidel,
at this Sarıbay the batyr,
his valor hard as iron,
his strength failing, Külçoro,
letting none say he was caught,
lances thrust face to face,
gritting his teeth hard, Külçoro —
they stood confronted, each to each.
Hauling each other by the collar,
crackling and cracking, the royal falcons,
striking each other's ribs,
made a bitter fight of it.
Truly staking their mortal souls,
they stood crashing on each other.
Standing face to face,
fighting on through hardship,
all wits spilled away,
all provender ran out,
the thoroughbred beneath him,
its flesh left livid and watery,
its blood was down to a spoonful.
On the desolate, sunless shore,
his wits gone, confronting still,
thus did Külçoro stand.
Let us leave this matter here,
let us begin from the other side:
is this how ruin comes to pass —
he who lays the world in ruin,
can the infidel Sarıbay be called a man?
Sarıbay, Celmoguz's son,
was long inured to foes he grappled,
his wrist was dungeon-stone,
ill-omened black from his creation.

Pir koruyan Külçoro,
Gerindi, yandı yakıldı,
Sinek kadar candan umut kesti,
Sırttan canını nerden esirgesin.
İçi dışı yanan ateş,
Sarıbay çetin bela,
Takat yorulup, eklem gevşeyip,

Külçoro whom the pir protects
stretched himself, burned and lamented,
cut off hope of his fly-small life —
how should he spare the life on his back?
Fire burning within and without,
Sarıbay a grievous ruin,
strength wearied, joints slackening,

Kulansur başını çevirdi işte.
Ne yapacağını bilemeden,
Ay baltaya dayanıp,
Er Külçoro durdu ya.
Hain ecel yeterse ölmeye,
Göz bebeği bozkurt Çoro'ya,
Arka olup durmaya.
Çatırdayıp vuruşup,
Ölümden arta kalıp,
Derman yeterse güce başvurmaya.
Pir koruyan Külçoro'yu
Kahırlanan kâfirden,
Han Sarıbay bahadırdan,
Isırdı mı bölen yırtıcıdan,
Tuttu mu yutan oburdan,

Kulansur turned his head at last.
Not knowing what to do,
leaning on the moon-axe,
the hero Külçoro stood.
To die, should treacherous death arrive,
for the grey-wolf Çoro, apple of his eye,
to stand fast as his support.
To fight on with a crash,
to outlast death itself,
to summon force, should vigor serve.
Külçoro whom the pir protects —
from the wrath-filled infidel,
from Khan Sarıbay the batyr,
from the beast that rends what it bites,
from the glutton that swallows what it grips,

Kendi başına buyruk olandan,
Kaplanı çok çiğneyip,
Ejderha gibi emenden,
Kazılmış derin çukurdan,
Kahırlının ağından,
Kara Deccal elinden,
Kurtarıp almaya,
Amansız kargaşa salmaya.
Ay-âlemi şaşırtıp,
Küheylan olmuş Buurul'unu
Çalımlı çalımlı yürütüp,
Görse gönül bölünüp,
Masmavi göğü direkleyen
Kaf Dağı gibi görünüp.
Heybetlenip kükreyip,

from him who is a law unto himself,
who has trampled many a tiger,
from him who sucks like a dragon,
from the deep-dug pit,
from the net of the wrathful one,
from the hand of the Kara Deccal,
to rescue and reclaim him,
to loose a merciless turmoil.
Confounding the moonlit world,
his Buurul grown a thoroughbred
pacing him proud and stately,
the heart cloven at the sight of him,
propping up the deep-blue sky,
he loomed like Mount Kaf itself.
Swelling in dread, roaring,

Namlı Külçoro'suna
Sıkı dur! diye bağırıp,
Yiğit bozkurt er Semeñ,
Apaçık belli er kişin,
Kayıplara karışmışken çıkagelip,
Yeniden canı bulunup.
Yine arslanın aklına,
Yeniden akıl bulunup.
Belalı çetin dert salmaya,
Bahadır Külçoro'sunu

to his famed Külçoro
he cried aloud, Stand fast!
The valiant grey wolf, the hero Semeñ,
a man of proven mettle, plain to see,
though lost among the vanished, came forth,
his life was found anew.
And to the lion's mind again,
wits were found anew.
To loose grievous, ruinous woe,
his batyr Külçoro

Kurtarıp almaya,
Canını esirgemeden atılıp.
Yine suretine baksan,
Can alır gibi görünüp.
Alt dudağı sarkıp,
Ekincinin çuvalı gibi.
Diktiğinde kahırlı göz,
Vadide biten alev gibi,
Sakalı sadak kılıfı gibi,
Ağzındaki soluğu
Körüklü ateşin alevi gibi,
Görsen bey işte böyle.
Görse gönül bölünüp,
Göğü düşürmeyen
Direği gibi görünüp,
Görsen bozkurt işte böyle.
Çıkmazı bozup yol açıp,
Sarıbay'a saldırıp,
Ay-âlemi şaşırtıp,
Altındaki küheylanını
Çalımlı çalımlı yürütüp,
Üstün heybet gösterdi ya.
Yeri göğü yelpirdetip,
Yetişip mızrak vurdu ya.
Hunhârın sapladığı mızrağı,
Sarıbay'ın çaresini bulmadı.
Saplamakla ölmedi,
Hunhârının hünerini,

to rescue and reclaim,
he charged unsparing of his life.
Look once again upon his visage:
he seems as one who takes a life.
His lower lip hangs slack
like the sower's sack.
When he fixes his wrathful eye,
like flame that springs up in the valley,
his beard like a quiver's case,
the breath within his mouth
like the flame of a bellowed fire —
behold him, such is the bey.
The heart cloven at the sight,
like the pillar that keeps the sky
from falling down, he looms —
behold him, such is the grey wolf.
Breaking the impasse, opening a road,
falling upon Sarıbay,
confounding the moonlit world,
the thoroughbred beneath him
pacing proud and stately,
he showed a majesty supreme.
Setting earth and sky aflutter,
he closed and struck with the lance.
The lance thrust at the bloodthirsty one
found no remedy for Sarıbay.
He did not die of the thrusting;
the prowess of his bloodthirsty foe

Sen kimsin deyip görmedi.
Aldırmadan çarpışmaya girdi,
Yüreği ürkmeden, gönlü çözülmeden,
Topuğuna denk tutmadan.
Celmoguz oğlu ermiş,
Yetişse canı yermiş,
Zahmete girip düşman arayıp,
Gezip durması yerindeymiş.
O Sarıbay kâfire,
Binde bir çıkan bahadıra,

Sayısız gücü esirgemeden
İkisi birden saldırdı ya.

he did not regard, not asking, who are you?
Heedless he entered the combat,
heart unstartled, spirit unloosened,
counting him not equal to his heel.
A hero is the son of Celmoguz,
if he closes, he devours the life,
taking pains to seek out foes,
his endless roving was well founded.
Upon that infidel Sarıbay,
upon the batyr who comes one in a thousand,
unsparing of their countless strength,
the two together fell on him.

Kımıldatsan kıpırdamıyor,
Kıpırdamamasının sebebi
Baştan başa gövdesi kara taş,
Rast geldiği düşmana pek alışkın,
Sarıbay'ın hâli işte böyle.
Rast geldiği yerden ateşe dalıp,
Kor kokan Sarıbay,
Alplerle boğuşup,
Alpı eğdirip çok alıp,
Oyuk kayalı beli alıp,
Ganimet edip eli alıp,
Barut kokan Sarıbay.
Kurnaz Celmayan'ın basmadığı,
Çöllerden biri kalmamış,
Kuru mızrağın tam değmediği,
Ellerden biri kalmamış.
Rast geleni kemiren,
Önüne düşeni çiğneyen.
Kervan bozup yerle bir eden,
Yaklaşanı boyun eğdiren.
Haykırışı taş yaran,
En gayreti baş yaran.
Mızrağı çelikle sarılı,
Boğuştuğu düşman devrilen.
Karşılaşan sersemleyen,

Shake him — he does not stir,
and the cause of his not stirring:
his body black stone from end to end,
long inured to every foe he meets,
such is the state of Sarıbay.
Plunging into fire wherever he comes,
Sarıbay who reeks of embers,
grappling with the alps,
bowing the alp and taking many,
taking the pass of hollowed crags,
taking peoples for his plunder,
Sarıbay who reeks of powder.
Of deserts untrodden by cunning Celmayan
not a single one remains,
of peoples never touched full by the dry lance
not a single one remains.
Gnawing all he meets,
trampling all who fall before him.
Wrecking caravans, razing them to earth,
bowing the neck of all who near him.
His war-cry splits the stone,
his utmost fury splits the head.
His lance is wound about with steel,
the foe he grapples topples down.
Who meets him is left stunned,

Rast gelenler telef olan,
Sarıbay'ın hâli işte böyle.
Kâfirmiş Sarıbay,
Yamanmış, ermiş de,
Sınırı aşmış biriymiş,
Söndürmeye kor bulamayıp,
Çarpışmaya ok bulamayıp,
Kahırlanıp kükreyip,
Çarpışıp nice canlar,
Boydan boya ürperip.
Tüfeğini başa doğrulttu,
Şu yer altüst olmadıysa,
Kalınlığındandır durduğu.
Gürledi, hızlandı,
Gerçek gulyabani şekilden şekle girdi.

who crosses him is destroyed —
such is the state of Sarıbay.
An infidel is Sarıbay,
fierce he is, a hero too,
one who has passed all bounds,
finding no ember left to quench,
finding no arrow left for combat,
filling with wrath, roaring,
many souls that fought with him
shuddered from head to heel.
He leveled his musket at the head;
if this earth was not overturned,
it stands but by its thickness.
He thundered, he quickened,
the true ghoul shifted from shape to shape.

Kahrını şiddetle başlattı,
Kahrına nice pehlivan
Devrilip yıkılıp gitti.
İyice gayrete gelip,
Bakıp ölçüp gören can,
Canından pek korktu,
Var gücüyle kasıldı.
Gerçekten kahrını saldı,
Gerçek bela neyler, deyip,
Malı şöyle dursun, canından
Sahiden vazgeçiverdi.
Onun gayretine yandı,
Kaynayıp duran tümen asker
Canından bezip umut kesti.
Eceli gelen kulların hakkına
Ölüm hemen isteyip erişti.
Eceli gelmemiş kimi kul
Kendi yerli yerine gitti.
Nice adam can derdine düştü,
Hiç kimse durmayıp, feryat kopup,
Nice adamlar kaçıştı.
Telaşla kaçmalarının sebebi:
Semetey ile Külçoro —

He loosed his wrath with fury,
Beneath that wrath how many a champion
Toppled and fell and was gone.
Roused to the utmost of his ardor,
Each soul that looked and took his measure
Feared sorely for his life,
Strained with all the strength he had.
In truth he loosed his fury;
What can true calamity do, they said,
Let goods be as they may — their very lives
They verily renounced outright.
They burned before his ardor,
The seething host of ten thousand men
Grew sick of life and lost all hope.
Upon those servants whose hour had come
Death came swift at their own asking.
Some whose appointed hour had not come
Went each man back to his own place.
How many fell to fearing for their lives,
No man stood fast; a wailing rose,
And many were the men who fled.
The reason for their panicked flight:
Semetey and Külçoro —

Bu ikisi nasıl arslandı,
İkisine boyun eğmeyen
Sarıbay nasıl bir yiğitti.
Sonuna dek çekişip,
Yiğitliklerini sınaşıp,
Haykırıp mızrak uzatıp,
Tüfek atıp, yay çekip,
Çatır çutur vuruşup,
Kimi yiğide ara sıra
Ansızın mızrak erişmiş.
Kıl kadar teki kalmadan
Kırgına uğrayıp gitmiş.
Bel tepede kimi can durmuş,
Falanca yerde bir kardeşim
Demin şöyle öldü, deyip,
Kimini kimisi
Hıçkıra hıçkıra yasını tutmuş.

What lions were these two,
And he who bowed to neither one,
What manner of hero was Sarıbay.
Contending to the very end,
Testing each other's valor,
Shouting, thrusting out their lances,
Firing muskets, drawing bows,
Clashing with crack and clatter,
Upon some hero now and then
A lance had found him unawares.
Not one remaining, not a hair,
They met with slaughter and were gone.
On pass and hilltop some souls stood:
In such-and-such a place my brother
But now died thus, they said,
And one man for another
Kept mourning, sobbing sob on sob.

Yas tutanların nicesini
Celmoguz oğlu Sarıbay
Mal gibi yutup otlamış,
Rast geleni ezmiş,
Kiminin soluğunu kesmiş.
Nicesi kırılıp ölmüş,
Nice sıkıntı, büyük azap
Sarıbay'dan görmüşler.
Semetey ile Külçoro —
Şah-ı Merdan'ın koruduğu arslan nasıl!

İkisine boyun eğmeyen
Sarıbay gibi yiğit nasıl!
Allah Taala kulunu
Türlü türlü yaratırmış.
Sesi yanan kor oldu,
Kahırlının elinden
Baksan niceleri yok oldu.
Celmoguz oğlu kâfirin
Yiğitliği ele belli oldu.
Akıllarında nice can

Many of those who mourned
Sarıbay, son of Celmoguz,
Swallowed and grazed on them like cattle,
Crushed whomever crossed his path,
And of some he stopped the breath.
Many were broken there and died,
Much torment and great agony
They suffered at Sarıbay's hand.
Semetey and Külçoro —
What lions these, whom Şah-ı Merdan guards!
And he who bowed to neither one —
What a hero was this Sarıbay!
Allah Taala fashions His servants
In many and many a kind, they say.
His voice became a burning ember;
At the hand of the wrathful one,
Look — how many passed to nothing.
The infidel son of Celmoguz —
His prowess was made plain to the people.
In their hearts how many souls

Sinek kadar canından umut kesti.
Kâfir haykırdığında
Gayreti tüten kor olup,
Karşı çıkıp mızrak vuran
Erlerden bir teki kalmadı.
Celmayan'ın ağzını
Çevirip durdu Sarıbay.
Yetiştiği yiğidi topuzlayıp
Vurup durdu Sarıbay.
Rast geleni kül meydan
Edip durdu Sarıbay.
Pehlivanları, erleri
Yenip durdu Sarıbay.
İki yiğidimden gayrısına,
Ses çıkarana derman koymadan,
Anınca sinek kadar can koymadan,
Emip durdu Sarıbay.
Kendi keyfince, başına buyruk
Köpürüp duran Sarıbay,
Şah-ı Merdan'ın koruduğu iki arslan —

Despaired of lives worth but a fly's.
Whenever the infidel cried out,
His ardor smoking like an ember,
Of men who faced him, striking lances,
There did not remain a single one.
The head of his Celmayan
Sarıbay kept wheeling round.
Maceing each hero he overtook,
Sarıbay kept striking on.
All in his path to ashen waste
Sarıbay kept on reducing.
The champions and the fighting men
Sarıbay kept overcoming.
All save my two young heroes,
Leaving no strength in any who cried out,
Sparing no life worth even a fly,
Sarıbay kept sucking down.
At his own pleasure, a law unto himself,
Sarıbay, ever foaming with rage —
The two lions whom Şah-ı Merdan guards
—

Pehlivanlığı, yiğitliği
Üstün duruyordu o yolda.
Karşılıklı mızrak vurup,
Bir ileri bir geri atışıp,
Fazlasıyla belaya, sıkıntıya
Daha beter girdi çarpışıp.
Sırayla nöbetleşe vuruşup,
Canlarını ortaya koyup dövüşürler.

Dudak yalayıp, diş sıkıp,
Hırslanıp gözleri alev saçar.
Çarpışmayı şiddetle başlattı,
Aziz canı el uğruna
Kurban ediverdi.
El-Baspas'ın çölünde,
Geçidi beri aşırtmadan,
İnatlaşıp kan döküp,

Their championhood, their valor
Stood supreme upon that road.
Striking lance on lance together,
Charging forward, falling back,
Into calamity and torment
They plunged the deeper, clashing on.
Striking turn by turn in relay,
They fight with their lives laid down as stake.
Licking their lips and grinding teeth,
Enraged, their eyes shoot forth flame.
He opened combat with full fury,
His precious life for the people's sake
He offered up in sacrifice.
In the desert of El-Baspas,
Letting none cross the pass this way,
Obstinate, spilling blood,

Sarıbay'ı ilerletmeden,
Savaşları pek çetin oldu.
Külçoro ile Semetey
Öfkelenip çırpınıp,
Sarıbay düşmanına çatıp,
Sarıbay'ın kudretinden
Yaradan'a gücenip:
Çapalayıp saçsan tükenmez
Sarı tepeli beli kıldın,
Ala-Too'yu yer kıldın,
Kırgız'ı bize el kıldın.
Sarıbay'a güç yetmiyor,
Bizi neden bunca eksik kıldın?!
Bu sefer, ey Yaradan,
Kara yerle bir kıldın.
Hak ecelini sahiden bağlayıp,
Yanılmadan alsana!
Altı kat kara yer,
Soğuk bağrına koysana!
Yiğidim demeden, arslan demeden,
Yaradan, yalnızca onu alsana!
Önce evvelce yaratıp,
Ay-âlemi kuşattın.
Sonunda canımı,

Letting Sarıbay advance no step,
Most grievous grew their battles.
Külçoro and Semetey,
Raging and struggling hard,
Grappling their foe Sarıbay,
At the might of Sarıbay
Grew bitter toward the Creator:
Unfailing though one dig and scatter,
You made the yellow-crested pass,
You made Ala-Too our ground,
You made the Kırgız our people.
Our strength does not suffice for Sarıbay —
Why did You make us fall so short?!
This time, O Creator,
You have leveled us with the black earth.
Binding fast his rightful hour of death,
Take him, and do not err!
O black earth six layers deep,
Lay him in your cold bosom!
Calling him neither hero nor lion,
Creator, take him and him alone!
In the beginning You created,
You girded round the moonlit world.
And in the end my life,

Göbeğimin kesildiği yerimi,
Fildişi süslü aziz elimi,
Sarıbay'ın eline verdin.
Celmoguz oğlunu er kıldın,
Külçoro ile Semetey'i
Kara yerle bir kıldın.
Can yaratıp yürüttün,
Kurumlandırıp ata bindirdin,
Ay-âlemi bildirdin.
Sarıbay'ı er kılıp,
İnsandan beter yaktın.
Bileği dolu han yetişti,
Boğuşa boğuşa gücü gitti.
Bileği geniş Sarıbay

The land where my birth-cord was cut,
My precious people, ivory-adorned,
You gave into Sarıbay's hand.
You made Celmoguz's son a warrior,
And Külçoro and Semetey
You leveled with the black earth.
You made souls and set them walking,
You puffed us proud and set us on horses,
You made known the moonlit world.
Making Sarıbay a warrior,
You burned us worse than any man could.
A khan of brimming forearm came;
Wrestling on and on, his strength has gone.
Broad-wristed Sarıbay

Boğuşunca bezdirdi.
Varlığımızı denk kıldın,
Yine de pek eksik kıldın.
Sonunda düşmana
Gücümüzü alıp, yem kıldın.
Neden bunca, ey Yaradan,
Kaburgamızı eksik kıldın.
Sızlana sızlana yandılar,
Semetey ile Külçoro
Eksilip candan umut kesti.
Takat yorulup güç gitti,
Bedenden derman, hâl gitti.
İkisine hiç boyun eğmedi.
Semetey girip saldırdı,
Pusatlı bozkurt yetişmişti,
Bahadırlığı üstündü.
Karşısından bağırıp,
Manas diye savaş narası atıp,
Bozkurt yiğidin karşıladı.
Ak Kelte'sini doldurtup,
On iki gün kurşun atıp,
Sarıbay'ı durdurup,
Üstün durdu hunhar arslan,
O Sarıbay kâfirini
Karşılayıp durdu hunhar arslan.
Sarıbay'ı yutmaya

Has worn us weary in the grappling.
You made our beings equal,
Yet still You made us fall far short.
And in the end unto the foe
You took our strength and made us fodder.
Why so greatly, O Creator,
Did You make our very ribs too few.
Moaning, moaning on, they burned;
Semetey and Külçoro,
Diminished, lost all hope of life.
Endurance tired, strength was gone,
Vigor and state fled from the body.
To neither one would he bow his neck.
Semetey went in and charged;
The armored grey wolf had come up,
His prowess was supreme.
Shouting from before him,
Raising the war-cry of Manas,
The grey wolf met his man.
Having his Ak Kelte loaded,
Firing bullets twelve days long,
Bringing Sarıbay to a stand,
The bloodthirsty lion stood supreme;
That infidel Sarıbay
The bloodthirsty lion kept confronting.
To swallow Sarıbay whole

Adım attı aziz arslan.
On beş gün can dinlenmeden
Savaş etti aziz arslan.
İşte o zaman Sarıbay,
Gayrete gelip hazırlandı.
Cehennemliğin zehrinden
Sarsılmadık adam kalmadı.
Öfkelenip coşarak,
Sarıbay söylenerek çıktı:
«Ben Sarıbay, er adım,
Her ne zaman halk kırmak,
Ta kökümden beri âdetim.

The precious lion stepped forward.
Fifteen days without rest for his soul
The precious lion made war.
Then it was that Sarıbay
Roused his ardor and made ready.
From the hell-spawn's venom
No man remained unshaken.
Raging, surging up,
Sarıbay came forth declaiming:
«I am Sarıbay, a warrior's name is mine;
The slaughtering of peoples, at all times,
Has been my custom from my root.

Benim atam Celmoguz,
Coşarsa yakar bu domuz.
Yurt tutanını kırarım,
Kendi bildiğimi yaparım.
Rast geleni çiğnerim,
Kara-Kum'a uzanan kuru çöle

Celmayan'ımı şahlandırırım,
Yetince adamakıllı kırarım.

Vadide oturanı toz ederim,
Rast geleni darmadağın ederim,
Kahırlıyım, yenerim.
Bir kaşık kanını akıtmadan,
Boğuşanı yutarım.
Heybetli canın ciniyim,
İçse kana doymayan
Belaların biriyim.
Bahadırın yamanını parçalarım,
Aziz başım sağ iken
Karşıma çıkan hanın kanını dökerim.
Düşman yanına ustayım,
Beli sıkıca bağlayıp çıktım,
Yetkin atam Celmoguz'un
Ata kanı davasına düşüp çıktım.
Yedek deve bağlayıp diz çöktürdüm,
At yorup yer basıp,
Ayköl hanın soyundan
Öcümü almak için mahsus,
Mahsus seni aradım.

Geçit aşıp taş bastım,
Düzü tüketip bel bastım.
Küheylan atı yordum,
Nice doğru eri kocattım.
Çarpışıp kavga salarım,
Ata öcünü alırım,
Köyüne azap salarım.
Vadindekini burarım,

My father is Celmoguz;
When he surges, this boar burns all.
I slay whoever holds a homeland,
I do whatever I see fit.
I trample whomever I meet;
Across the dry waste stretching to Kara-Kum
I make my Celmayan rear high,
And when I catch them, slay them well and truly.
I turn the valley-dwellers into dust,
I scatter to ruin whomever I meet,
I am wrathful; I prevail.
Without spilling one spoonful of blood
I swallow him who wrestles me.
I am the demon of the awesome soul,
I am one of those calamities
That drink and are not sated with blood.
I tear apart the fiercest of batyrs;
While this dear head of mine is whole
I spill the blood of any khan who faces me.
Against the foe I am a master;
I girded tight my loins and came,
For my consummate father Celmoguz —
I came pursuing my father's blood-feud.
I tied spare camels, made them kneel,
Wearying horses, treading lands,
From the line of Ayköl the khan
Expressly to exact my vengeance,
Expressly did I seek you out.

I crossed the passes, trod the stones,
Used up the flats and trod the ridges.
I wore the blood-horse weary,
I aged how many an upright man.
I clash and I let loose the fray,
I take my father's vengeance,
I loose torment on your village.
I wring whatever dwells in your valley,

Keskinlerini kırarım.
Önderini yok ederim,
Bahadırlarını parçalayıp,
Tümünü kırıp koyarım.
Rahmetli atamı sorarsan,
Er Sarıbay olurum.
Taş kaplasa ulaşılmaz,
Engebeli geçit beliyim.
Ay-âlemi perişan eden
Er Sarıbay benim ben.
Er Sarıbay, arslan adım,
Âlemi perişan etmek
Her ne zaman âdetim.
Ben Sarıbay, oynarım,
On bir yıl durmadan savaşsam,
Harap edeceğim, seni bırakmam.
Hepten cinini çıkarırım,
Hesabını nasılsa bulurum.
Yanaşanını biçerim,
Rastlayanı kurtarmadan
Kemirip çiğneyip emerim.
Âleme yayılmış adım-sanım,

Dünyaya sığmaz kavgam.
Çatarsa canı emerim,
Er Sarıbay olurum.
Keñ-Kol'dan bozarım köyünü,
Ganimet ederim karını.
Tüketirim dipsiz varını,
Parçalayıp kırarım çocuğunu.
Büküp koyarım belini,
Çöle düşürürüm elini.
Gözün açık kalmasın,

İçinde ukde kalıp gitmesin.
Pehlivanmış Sarıbay,
Pehlivanlık etti deme,
Sonradan böyle dertlenme.
Bel bağladığın geçidini tut,

I cut down your keenest men.
I annihilate your leader,
I tear your batyrs limb from limb
And slaughter all of them entire.
If you ask after my departed father,
Then Er Sarıbay am I.
Unreachable though stone should cover it,
I am the rugged mountain pass.
He who lays the moonlit world in ruin —
Er Sarıbay am I, even I.
Er Sarıbay — a lion's name is mine;
To lay the whole world waste
Is at all times my custom.
I am Sarıbay; I play my game;
Though I fight eleven years unresting,
I will lay you waste; I will not leave you.
I will drive out your demon utterly,
One way or other I will settle your account.
I scythe down all who side with you;
Sparing none whom I encounter,
I gnaw and chew and suck them dry.
My name and fame are spread through the world,
My quarrel is too great for the earth.
If a soul confronts me, I suck it dry,
For I am Er Sarıbay.
I will wreck your village out of Keñ-Kol,
I will take your wife for plunder.
I will use up your bottomless wealth,
I will tear and slaughter your child.
I will bend and break your back,
I will cast your people into the desert.
Let not your eye stay open in death,

Let no regret remain within you.
A champion indeed was Sarıbay —
Do not say he played the champion,
Do not lament so afterward.
Hold the pass on which you stake your trust,

Berkittiğin yerini tut.
Kazın dönemediği kayalık hazırla,
Sarp kara dağ hazırla.
Kendine dost, asker çıkar,
Yer sarsarak bol çıkar.

Destek çağır, dayanak çağır,
Adamakıllı savaş açacak,
Gayreti yetse alacak,
Hasret kalmadan el çıkar.

Dediğine razıyım.
Ordun dizilip gelinceye dek,
Otuz gün mühlet veririm.
Çubuk tutup ant keserim,
Ordumu oynatmayıp dizginlerim.
Otuz güne dolunca,
Gerçek vaat dolunca,
Ovanı bozup yakarım,
Seni öldürmeden gitmem!
Evini yıkıp devirip,
Filizini kesip sererek,

Gerçek belayı salarım.
Sinek kadar kılını komadan,
Sahiden hepinizi alırım.
Beylerini boğazlarım,
Kıl kadar birini komadan,
Kırgına uğratıp koyarım.
Önderini yenerim,
Bütün nicenizi yutarım.
Rast geleni çiğneyen
Han Sarıbay olurum.
Bir kılınızı bırakmadan,
Kaçınız varsa emerim.
Ansızın kabalık edersem,
Anide kükrerim.
Gündüz değil, geceyim,

Hold the stronghold you have fortified.
Prepare crags where the goose cannot turn,
Prepare a sheer black mountain.
Bring forth friends and soldiers for yourself,
Bring them forth in hosts that shake the earth.
Call for succor, call for support,
Such as will wage war in earnest,
Such as will take me if their ardor serves;
Bring forth your people, that no longing remain.
To what you ask I give consent.
Until your host is ranked and come,
I grant a term of thirty days.
I grasp the wand and cut the oath,
I will rein my host and not let it stir.
When the thirty days are full,
When the true pledge is full,
I will wreck and burn your plain;
I will not go until I have killed you!
Tearing down and toppling your house,
Cutting your young shoots and strewing them,
I will loose the true calamity.
Leaving not so much as a fly-small hair,
I will verily take you all.
I will slaughter your beys;
Leaving not one, not a hair's worth,
I will give you over to the slaughter.
I will overcome your leader,
I will swallow all your many host.
He who tramples all he meets —
I am Khan Sarıbay.
Leaving not a single hair of you,
However many you be, I will suck you dry.
If of a sudden I turn rough,
In an instant I roar.
I am not day — I am the night,

İçse kana doymayan,
Tutuşsa can bırakmayan
Er Sarıbay'ın kendisiyim,
Deccal'ın kara gözüyüm.
Yaman kara belayım,
Coşarsam seni alırım.
Dağı bozup savurup,
Topunu dağıtır çökertirim.
Öfkelenip saldırırsam,
Kaşık kadar kanınız,
Hiç kalmaz mecaliniz.
Adamakıllı kırarım, bilin,
Kızıp haykırırsam,
Kılınız bile kalmaz,
Diri kalmaz biriniz.
Demir özlüyüz biz,
Yalan değil sözümüz.
Yalvarsanız can kalmaz,
Gazapla saldırırsam,
Kırgız'ım, sende hâl kalmaz.
Ganimete tek mal kalmaz,
Elin şöyle dursun, baş kalmaz,
Yerinde bir tane taş kalmaz.
Diri diri bağlarım devini,
Beynini dağıtıp saçarak,
Kırlardan kısrağını sürerim,
Bel bağladığın geçidini.

Öfkelenip dikilirsem —
Bozarım iki devini.
Sahiden cinim tutarsa,
Çıkarırım ben senin
Ta nerelerdeki hıncını.
Perişan ederim göçünü,
Rahatça alırım öcümü.
Ordanı çiğneyip yün gibi didip,
Yiğitlerini kul ederim.
Benim adım Sarıbay,
Celmoguz'un oğluyum.

Who drinks and is not sated with blood,
Who, once he grapples, leaves no life —
I am Er Sarıbay himself,
I am the black eye of the Deccal.
I am the dire black calamity;
If I surge up, I will take you.
Wrecking the mountain, winnowing it,
I scatter and collapse your whole.
If I attack in wrath,
Of your blood not a spoonful,
Of your strength nothing will remain.
I slay in earnest — know it well;
If I grow hot and bellow,
Not even a hair of you remains,
Not one of you remains alive.
We are of iron essence, we;
Our word is not a lie.
Though you beg, no life is left;
If I attack in fury,
My Kırgız, no strength stays in you.
Not one beast is left for booty;
Let alone the people — no head remains,
Not one stone remains in its place.
I bind your giant alive;
Dashing out and strewing his brains,
I drive your mares off from the steppes,
And take the pass on which you stake your trust.
If I rise up in my wrath —
I will break your two giants.
If my demon truly seizes me,
Then I will wring from you
Grudges from times long out of mind.
I will scatter your caravan in ruin,
I will take my vengeance at my ease.
Trampling your horde, teasing it like wool,
I will make your heroes slaves.
My name is Sarıbay,
I am the son of Celmoguz.

Gücü ele yeter,
Coşmasına bir bak.

His strength suffices for a people —
Just look upon his surging.

Çöle girse Sarıbay,
Çölde şaşmazların biridir.
Çorağa diksek çadır gibi,
Geri dönmez er kulun,
Kana mızrak banmadan.
Can alıcıyım, arslanım,
Can kıyıcı erim ben.
Âlemi cefaya salan
Er Sarıbay benim ben.
Öfkelenip saldırdım,
Zavallım, sağ kalmazsın.
Sıram geldi, kemiririm,
Vaktim geldi, mahmuzlarım.
Ata öcünü almazsam,
Sinip nasıl coşayım.
Ben Sarıbay, er adım,
Her zamandan bir zaman,
Yapageldiğim düsturum.
Kana adamakıllı doymazsam,
İçimdeki öcü dindirmezsem,
Geri dönmemek âdetim.»
Deyip, böylece Sarıbay
Döktü kahrını bir hayli.
Dileğin taşa çalınsın ey!
Doğrusunu söyler Sarıbay:
«Baş köşeye kuyu kazarım,
Dört tülük malı saçarım.
Yaylaya yaslanıp konarım,
Kendi keyfimce olurum.
Hasım düşmanı yenerim,
Çatarsa canı yutarım.
Fitnenin ta kendisiyim,
Sıkıntının kara gözüyüm.
Rast geleni çiğneyen
Kara Deccal'ın kendisiyim.
Halkı çiğneyip yutmaya

If Sarıbay goes into the desert,
He is of those who stray not in the waste.
Though planted on the salt-flat like a tent,
This warrior servant turns not back
Until his lance is dipped in blood.
I am a taker of lives, a lion,
A warrior who slaughters souls am I.
He who casts the world in torment —
Er Sarıbay am I, even I.
I have charged in wrath;
Poor wretch, you will not live.
My turn has come — I gnaw;
My hour has come — I set spurs.
If I take not my father's vengeance,
Cowering, how should I surge?
I am Sarıbay; a warrior's name is mine;
From all times unto this time
It is the rule I have ever kept.
If I be not well sated with blood,
If I still not the vengeance in me,
It is my custom not to turn back.»
So saying, thus did Sarıbay
Pour out his wrath in full measure.
May your wish be dashed on stone, O!
Sarıbay speaks the plain truth:
«I dig a pit at the seat of honor,
I scatter the four kinds of herds.
I camp at ease against the summer pasture,
I live according to my pleasure.
I overcome the hostile foe;
If a soul confronts me, I swallow it.
I am sedition's very self,
I am the black eye of torment.
He who tramples all he meets —
I am the black Deccal himself.
To trample peoples and devour them

Kast bağlayıp gezerim,
Yamaca yaslanıp konarım.
İçinde büyük ukde kalmasın,
Yiğit, seni emerim.

İkileşirseniz ikileşin,
Teke tek ben yeterim.
Düzlük boyunca konmuş olan,
Ulu topla, asker topla,
Askerin hepsini bol topla.
Gücüm yetkin, mızraklaşırım,

Kavga salıp vuruşup,
Tokuşup dururum,
Öfkelendim, boğazlaştım.
Er Sarıbay şanım —
Her yandaki kullara
Yetişir benim kavgam.
Bahadırlığım, yiğitliğim,
Başkadır benim arslanlığım.
Irmağa salsan sığmayan,
Girdap belası çekmeyen,
Ateşe salsan yanmayan,
Fitilli tüfek kurşunu kesmeyen,
Ben Sarıbay bahadırı
Çelik mızrak delmemiş.
Yola gelmezin ta kendisiyim,
Kabarıp cinim tutarsa,
Topunuzu toptan bir kırıp,
Tepetakla mızraklayacak çağımdayım.
El ayaklandırıp asker toplayıp,
Ahbabı dostu bol toplayıp,
Yiğit topla, dayanak topla,
Berkitilmiş yer topla.
Kazılı çukur, hendek hazırla,
Benim takılıp düşmem için
Demir urgan, ağ hazırla.
Âlemi dolaştım, sen şöyle dur,
Devlerin, alplerin nicesini

I roam with fixed intent,
I camp at ease against the hillside.
Let no great regret remain in you —
Hero, I will suck you dry.

Come at me two if two you be;
Alone I am enough, man to man.
You who are camped along the flat,
Gather the great, gather soldiers,
Gather all your soldiers in abundance.
My strength is consummate; I duel with lances,
Loosing the fray and striking,
I stand and butt against them;
I have raged, I have gone for throats.
Er Sarıbay is my renown —
To servants upon every side
My quarrel reaches out.
My prowess and my valor,
My lionhood is like no other.
Whom no river can contain if cast there,
Who suffers no bane of the whirlpool,
Who burns not though cast into fire,
Whom the matchlock's bullet cannot cut —
Me, the batyr Sarıbay,
No steel lance has ever pierced.
I am the untamable one himself;
If I swell and my demon seizes me,
Smashing the whole of you at once,
I am in my prime to lance you headlong.
Rouse the land and gather soldiers,
Gather comrades and friends in plenty,
Gather heroes, gather support,
Gather fortified places.
Prepare dug pits and trenches;
That I may catch my foot and fall,
Prepare iron ropes and nets.
I have roamed the world — you stand aside;
Of giants and of alps how many

Kırdım, boğazladım, sen şöyle dur.
Benim adım Sarıbay.»
Deyip, böylece kudurmuş,
Kahrını döküp coşarak,
Kan damlarcasına kuşanıp,
Kan içici hâli belli olup,
Gayreti taş yarıp,

Gümbürdeyen domuzun
Coşması baş yarıp,
O kükreyip durduğunda,
Kaplan bey hunharın
Gözü ateş gibi parladı.
Kan içer hâli tuttu,
Kahrı şiddetle başlattı.
Sarıbay alırsa, işte! deyip,
Sinek kadar canı ortaya attı.
Taybuurul'un sağrısına bir vurup,
Sapı çelik mızrak alıp,
Beline kılıç kuşanıp,
Arslan olduğu belli olup,
Ölüm dense sevinen,
Kan içe içe pişmiş,
Aziz bozkurt diye ün almış.
Yiğit odur, arslan da odur,
Yüzleşmeden geri dönmeyen
Namlı bozkurt er odur.
Sarıbay kahrını saldığında,
Çevresine bakmadan,
Hiç canını esirgemeden,
Soylu doğmuş bozkurt ey!
Zırhlı kaftanı seksen dört,
Savuruşu kızıl yangın.
Üstün de odur, dayanak da odur,
Karşısındaki — Sarıbay,
Vuruşulacak yer orası.
Buurul'un ağzını çevirdi,
Güçlü çelik mızrağı
Sarıbay'a yönelip,

I slew and slaughtered — you stand aside.
My name is Sarıbay.»
So saying, thus gone rabid,
Pouring out wrath and surging,
Girded as though he dripped blood,
His blood-drinking manner plain,
His ardor splitting stone,

The thundering boar —
His surging splitting heads,
While he stood roaring so,
The tiger bey, the bloodthirsty one —
His eye blazed up like fire.
His blood-drinking mood came on him,
He loosed his wrath with fury.
If Sarıbay takes me, so be it! he said,
And cast his fly-small life into the ring.
Striking once on Taybuurul's croup,
Taking the steel-hafted lance,
Girding the sword upon his waist,
Showing plainly he was a lion,
He who rejoices at the word of death,
Seasoned drinking blood on blood,
Famed as the precious grey wolf.
He is the hero, he the lion,
He who turns not back before the meeting —
He is the famed grey-wolf warrior.
When Sarıbay loosed his wrath,
Never glancing to either side,
Never sparing his own life,
O nobly-born grey wolf!
His armored kaftans eighty-four,
His swing a crimson conflagration.
He is the supreme one, he the support,
And facing him — Sarıbay;
There is the place where blows must fall.
He turned Buurul's head about;
His mighty lance of steel,
Aiming straight at Sarıbay,

Gürleterek uzattı.	*He thrust it out with thunder.*
Öleceği yerin ta kendisi, deyip,	*The very place where he shall die, he said,*
Ölçülü yerin gözü, deyip,	*The very eye of the measured spot, he said,*
40790 Nişanladığı yerini hedefledi.	*He aimed at the place he had marked.*
Yiğit doğmuş kaplan,	*The tiger born a hero*
Er Sarıbay bahadıra	*At Er Sarıbay the batyr*
Yönelip girip vurdu.	*Drove in and struck him full.*
Taşa vurmuş gibi,	*As though it struck on stone,*
Yaman yiğidin mızrağı	*The fierce hero's lance*
Paramparça düşüp dağıldı,	*Fell shattered all to pieces,*
Kum gibi ufalanıp çatırdayarak düştü.	*Crumbled like sand and fell with a crack.*
Mızraktan çare gidince,	*When no help was left in the lance —*
Omzuna assa, mübarek,	*Slung on his shoulder, the blessed thing,*
40800 Omuz başının aynası,	*The mirror of his shoulder-crest,*
Sarmaş dolaş düşmanı bir vursa,	*Should he strike a foe locked breast to breast,*
Emanet canın eğlencesi.	*The solace of the soul held in trust:*
Atadan kalma Ak Kelte,	*Ak Kelte, heirloom of his father,*
Keskinliği canda sınanmış,	*Its keenness proven upon souls,*
Soya kalan mirası.	*The legacy left down the line.*
Düşmana yönelip attığında,	*When aimed and fired at the foe,*
Kurşunu gözleyerek atılan,	*Its bullet fired with watching eye,*
Eceli gelmiş düşman ona çatan.	*The foe whose hour has come is he who meets it.*
Dökülmüş kurşunu tunçtan,	*Its bullet cast of bronze,*
40810 Düşmanı gördü mü atılan,	*Fired the moment it sees the foe,*
Kestirilmez Ak Kelte,	*The unerring Ak Kelte,*
Öfkelenip çevirse,	*If wheeled about in wrath,*
Eceli gelene atılan,	*Fired at him whose hour has come,*
Azaba kendisi bulaşan.	*Itself steeped deep in torment.*
Güm dediğinde güç gitmiş,	*At its boom the strength was gone,*
Dumandan önce can gitmiş.	*Before the smoke the life was gone.*
Atılan çelik Almabaş,	*The steel Almabaş once fired*
Uzak yakın ayırt etmez.	*Marks no difference of far and near.*
Hunhar arslanın Ak Kelte'si,	*The bloodthirsty lion's Ak Kelte —*
40820 Atılınca kimse sağ yürümez,	*Once fired, no man walks away alive,*
Her düşmana karanlık getiren.	*It brings down darkness on every foe.*
Düşmana kaplayıp değse,	*If its blast engulf the foe,*
Bir tutam kemiğini bulamazlar.	*Not a handful of his bones is found.*

Fitili ipek bükümlü,
Gözlenen düşmana nişanlanan.
Padişahının Ak Kelte'si,
Nişancılıkta arı olanı,
Her zamandan bir zaman
Fitili hazır dururdu.
Buurul'un ağzını çevirdi,
Dirseğinin hizası, deyip,
Kara taştan yaratılmış olsa da,
Uğraşanı emse de,
Gerçek bela olsa da,
Ölçülü yerin ta kendisi, deyip,

Its fuse of twisted silk,
Trained upon the watched-for foe.
The Ak Kelte of its padishah,
Purest of all in marksmanship,
From all times unto this time
Its fuse stood ever ready.
He turned Buurul's head about;
Level with his elbow, he said;
Though he be made of black stone,
Though he suck dry all who strive with him,
Though he be the true calamity,
The very measured spot is this, he said,

Öleceği anı budur, deyip,
Ak Kelte ile vurdu.
Kelte patlayıp tars etti,
Yer gürleyip yarıldı.
Kıpırdayıp kımıldamaz,
Yaman Deccal Sarıbay,
Hiç yalpalamaz, yerinden oynamaz.
Ölürüm diye aldırmaz,
Bozkurdunun Kelte'sini
Hiçe sayar, umursamaz.
Kelte kurşununun kesmediği,
Gelmiş bela bir canmış.
Filintanın kurşununun işlemediği,
Tam bir uğursuzlukmuş o.
«Vay, Kuday çarpasıca Ak Kelte,
Ben yitip gittiğimde,
Kundağını yarıp at basıp,
İç yatağını pas basıp,
Kelte'yi pas mı bastı?
Bela mı sarıp aldı?
Kahırlı sıkıntı mı görürüm,
Sarıbay'dan mı ölürüm?»
Deyip, böylece hunhar arslan
Kaygılanıp durdu.
Kara Deccal Sarıbay
Ağır bela etti.

This is the moment of his death, he said,
And struck him with Ak Kelte.
The Kelte burst and cracked its thunder,
The earth roared out and split.
He stirs not, does not budge —
Sarıbay, the dire Deccal,
Never sways, is never moved.
He cares not that he might die;
The grey wolf's own Kelte
He counts as nothing, heeds it not.
He whom the Kelte's bullet cut not
Was a soul of calamity come among us.
He on whom the carbine's ball won't bite
Was an utter thing of evil omen.
«Alas, Ak Kelte, may Kuday strike you!
While I was lost and gone,
Did horses trample and split your stock,
Did rust o'erspread your inner bed —
Has rust then seized the Kelte?
Has calamity wrapped it round?
Shall I meet grievous torment,
Shall I die at Sarıbay's hand?»
So saying, the bloodthirsty lion
Stood a while in troubled thought.
Sarıbay, the black Deccal,
Wrought a heavy bane.

Çadır kadar dökme demir topuz,
Aman deyinceye kadar,
Göz açıp kapayıncaya dek,
Zehri koyu kâfirin,
Düşman kurdu bahadırın,
Haykırışı taş yarıp,
Bağırışı baş yarıp,
Kargaşa salıp coşarak,
Emip yutacakmış gibi görünüp,
Celmayan'ın ağzını çevirdi.
Yetkin arslanın ta kendisine,
Çadır kadar dökme demir topuzu
Kaldırıp gelip vurdu.
Kaldırıp gelip vurduğunda,

A cast-iron mace as big as a tent —
Before a man could cry for mercy,
In the blinking of an eye,
The infidel of thickened venom,
The batyr-wolf against his foes,
His shriek was splitting stone,
His bellow splitting heads,
Loosing tumult, surging up,
Seeming set to suck and swallow whole,
He turned his Celmayan's head about.
At the consummate lion's very self
The cast-iron mace as big as a tent
He raised on high and struck.
And when he raised it up and struck,

Sarıbay sıkıntı verdiğinde,
Gök demirden tolgası,
Gösterişli çelik kalkanı —
Kalkan un ufak oldu,
Kalkan gitti parçalanıp.
Dört yanına kor olup,
Kırığı çatırdayıp düştü.
Bahadırlığı, arslanlığı
Baştakilerin hepsinden üstünmüş,
Bahadırımın sinek kadar canını
Masmavi demir tolga,
Çelik takke, çar-ayna,
O ikisi karşılamış,
Bozkurt sağ kalmış.
Yeniden toparlanıp vuruncaya dek,
Can hesabını buluncaya dek,
Şah-ı Merdan'ın koruduğu Külçoro,
Yeri savurup sarsarak,
Savaşarak aziz arslan,
Ecel gelirse ölmeye,
Çare olursa bozkurda,
Kadri yüce sultan ağama,
Üstün bozkurt kartala,

When Sarıbay pressed his torment home,
His helm of grey-blue iron,
His splendid shield of steel —
The shield was ground to flour,
The shield went all to pieces.
Turned embers on his every side,
Its shards fell crackling down.
In prowess and in lionhood
He outdid all who went before,
But my batyr's fly-small life
The deep-blue iron helm,
The steel cap and the çar-ayna mail —
Those two together met the blow,
And the grey wolf stayed alive.
Till he could gather himself to strike anew,
Till he could settle the account of his life,
Külçoro, whom Şah-ı Merdan guards,
Winnowing and shaking the earth,
Fighting on, the precious lion,
To die if the appointed hour should come,
To be a remedy to the grey wolf,
For my sultan-brother of exalted worth,
For the supreme grey wolf, the eagle,

Gözbebeği bildiği hunhara
Destek olup vermeye.
Aziz Çoro n'etsin,
Yeri kanla yağlanmış Sarıbay,

Bileği geniş kâfire,
Kan yutucu bahadıra.
Kudurmuşun ta kendisine
Yönelip mızrak saldı,
Yeri yelpirdetip yetişti.
Yetiştiği yerde kâfiri
Bir daha vurup geçti.
Vurdu ama domuz ölmedi,
Üstünlüğünü kimseye vermedi.
Yeni baştan Sarıbay,
Ağrısı derdi düzelip,
Homurdanıp büyüyerek,
Onulup gidiyor.

Önceki hâlinden gücü,
Er Sarıbay kâfirin,
Artarak gidiyor.
Sarıbay'ın zehri,
Göl gibi kahrı dalgalandı.
Gerçek sıkıntıyı başlattı,
Ay-âlemi bu domuz
Emip yutuverecekti.
İşte o zaman hunhar arslan,
Ölümden kıl payı kaldılar.
Külçoro ile Semetey,
Genç bozkurt er Seytek,
Ortaya alıp savaştılar.
Her gün dinlenip durmadan,
Günün dinlencesini almadan,
Dirseğe dayanıp uyku alıp,
Şekerleme edip rahat yüzü görmeden,
Gündüz gece savaşıp,
Canlarını ölümden zor kurtarıp,

For the bloodthirsty one dear as his eye's own pupil,
To stand and give him his support.
What should the precious Çoro do?
Sarıbay, whose ground is greased with blood —
At the broad-wristed infidel,
At the blood-gulping batyr,
At the rabid one's very self
He aimed and hurled his lance,
He came on, setting the ground aflutter.
And where he reached the infidel
He struck him once again and passed.
He struck — and yet the boar died not,
Yielded his mastery to none.
And once again did Sarıbay,
His hurt and ailment mending,
Growling low and growing great,
Go on and on to healing.

Beyond his former state, the strength
Of Er Sarıbay the infidel
Goes on increasing still.
The venom of Sarıbay,
His wrath surged wave-like as a lake.
He began the true torment;
The moonlit world this boar
Was on the point of sucking down.
Then it was the bloodthirsty lion —
They stood a hair's breadth from death.
Külçoro and Semetey,
The young grey wolf, Er Seytek,
Ringed him round and fought.
Each day without pause or rest,
Taking no repose the day might owe,
Snatching sleep propped on an elbow,
Dozing, never seeing comfort's face,
Fighting on by day and night,
Scarce saving their lives from death,

Hunharların nişanesi,
Sarıbay ile tutuşup —
Kara Deccal'ın kendisiymiş,
Sıkıntının kara gözüymüş.
Çarpışıp güç yetiremeyip,
Vuruşup takat getiremeyip,
O Sarıbay kâfirine,
Bahadıra güç yetmeyip,
Sarıbay tek, berikiler üç,
Yüz yüze vuruşup,
Sıkı kavga salıp durup,
Çare akıl gidip yıpranıp,
Çare bulamayıp tükenip,
Yılmadan durdular,
Parçalaşırcasına vuruştular.

Kim görmüş böyle işi?
Nöbetleşe savaşıp,
Sersemleyip akıldan bayılıp,
Dağa dayanmadan kırlarda,
Dolu yeri yaralayıp,
Dere boylayıp kırlarda,

Sayısız yeri dolaşıp,
Böyle iş yapıp,
Gündüz yatıp gece durmadan,
Gümbürdeşerek vuruşup.
Nice zafer yitirilip,
Kaftanın hepsi lime lime olup,
Düşünüp zavallı can sıkışıp.
Kurşun geçmezlerin hepsi
Paramparça olup söküldü.
Eklem tükenip güç gitti,
Sarıbay böyle yapıp durdu,
Savaşanı bezdirip.
Aziz arslanlar yanıp,
Günümüz tükenmiş, deyip,
Aziz candan umut kesip.
Mecal tükendi diye yanıp,

With the very ensign of the bloodthirsty,
Grappling with Sarıbay —
He was the black Deccal himself,
He was the black eye of torment.
Clashing, and their strength not serving,
Striking, and endurance failing,
Against that infidel Sarıbay,
No strength sufficing against the batyr,
Sarıbay alone, the others three,
Striking face to face,
Keeping up the close-locked fray,
Counsel and wit worn down and gone,
Finding no remedy, spent through,
Yet they stood undaunted,
They fought as though to tear each other apart.
Who has ever seen such a thing?
Fighting turn and turn about,
Dazed, swooning out of sense,
In the steppes, not leaning on the mountain,
Scarring the laden ground with wounds,
Tracing streambeds through the wilds,

Ranging countless places over,
Doing deeds like these,
Lying by day, unresting in the night,
They fought with mutual thunder.
Many a victory was lost,
The kaftans all in tatters torn,
Brooding, the poor soul hard-pressed.
The bullet-proof coats, every one,
Were rent to shreds and stripped away.
Joints were spent and strength was gone;
Sarıbay kept on at this,
Wearying all who fought him.
The precious lions burned with grief,
Saying, Our day is spent,
Despairing of their precious lives.
Burning that their force was finished,

Can ecelden umut kesip.

Yiğidin kendini esirgemesi nerde,
Yamaca bozkurt dayanıp,
Kahır salıp bağırıp,
Dayanağı Seytek oğlanı
Külçoro'yla ikisini çağırıp.
Dertlenip konuşup, el bağlayıp,
Vasiyetini söyleyip mırıldanarak:
«Bel bağladığım yiğidim,
Yüzümün akı Külçoro —
Bulunmaz değerli varlığım.
Gözbebeğim Seytek can —
Yanımdaki silahım,
Canımla bir dayanağım.
Cezayı da, mihneti de
Görmüş olmuşum.
Büyücüye bağlatıp,
Azdırıcıya sürdürüp,
Bu can ayrılıp gittiğinde,
Gaipçiye vardığında,
Kaygıya düşmüşüm.
Nice yiğitlikten aziz can,
Ayrı düşmüşüm.
Çelik kuvvetten ayrılıp,

Bu hâle gelmişim.
Olmadık güçten yoksun kalıp,
Ölmüş gibi olmuşum.
Üstün çareden, gücümden,
Ey çocuklar, yoksun kalmışım.
Gerçek ölümlük gerçek yere
Varıp kalmışım.
Çarpışmaya takat yok,
Saftan düşmüşüm.
Belim gidip kamburlaşıp,
Gözüm gidip belerip,
Takat yorulup güçsüzleşip,
Gücüm gidip sersemleyip,

Their souls despairing at the appointed hour.
When did a hero ever spare himself?
The grey wolf leaned against the slope,
Loosing wrath, crying out,
His stay, the boy Seytek,
And Külçoro — calling both to him.
Speaking in sorrow, hands clasped low,
Murmuring out his testament:
«My hero, prop of all my trust,
Külçoro, the whiteness of my face —
My treasure not to be found again.
Dear Seytek, pupil of my eye —
The weapon ever at my side,
My support that is one with my soul.
Both punishment and tribulation
I have seen and known.
Bound fast by the sorcerer's spell,
Driven astray by the tempter,
When this soul departed and was gone,
When it went to the realm of the unseen,
I fell into sorrow.
From many a deed of valor this dear soul
Has been sundered far.
Parted from strength of steel,

I have come to this estate.
Bereft of strength beyond all telling,
I have become as one dead.
Of supreme remedy and my power,
O children, I am left bereft.
To the true place of true dying
I have come, and here I bide.
No endurance left for combat,
I have fallen from the ranks.
My back is gone and bent to a hump,
My eyes are gone and glazed to a stare,
Endurance tired into weakness,
My strength gone, and I dazed,

Ateş gibi candan güç gidip,
Onmaz olmuşum.
Eskisi gibi takat yok,
Olmaz olmuşum.
Erlik arslanlık gücü gidip,

Anınca takatim büsbütün gidip,
Görecek olmuşum.
Dünyadan seferim yaklaşıp,
Görecek olmuşum.
Sonunda Sarıbay —
Bu güçlü, ben güçsüz,
Ölecek olmuşum.
Önce Kudret,
Âlem bozan arslan kıldı,
Her şeyimi denk kıldı.
Sarıbay'a güç yetmeyip,
Şimdiki günde Kudret,
Kara yerle bir kıldı.
Çanak gibi kara yer,
Kabre girecek olmuşum.
Bu Sarıbay kâfirinden
Sıkıntıyı, cehennemi, kahrı
Görecek olmuşum.
Kaza yetişip, gün bitip,
Ölecek olmuşum.
Bel bağladığın beli,
Düşmana kaptırıp,

Argın, Kırgız elimi.
Akıl şaşkın, iç yanıp,
Gönlüm bölük pörçük oldu.
Kahrolası kurnaz dünya,
Hızırlı değerli beye
Dönüp bakmadan gider göründü.
Aziz gözler yumulursa,
Kara kabzalı Zülfikâr'ı
Şakırdatıp kim sıyıracak?
Kalabalık Kırgız, cömert yurt,

The strength gone from my fire-like soul,
I am past all mending.
No endurance as of old,
I am become a thing undone.
The strength of manhood and lionhood gone,
My endurance in a moment wholly gone,
I have lived to see it so.
My journey from the world draws near,
I have lived to see it come.
And at the last, Sarıbay —
He the strong and I the strengthless —
I am fated now to die.
First the Power on high
Made me a lion that wrecked the world,
Made all I had well matched.
My strength not serving against Sarıbay,
Upon this present day the Power
Has leveled me with the black earth.
The black earth hollowed like a bowl —
I am fated for the grave.
From this infidel Sarıbay
Torment and hell and wrath
I am fated now to see.
Doom overtakes, the day is done,
I am fated now to die.
The pass on which you staked your trust
Is left the foeman's plunder,

And my people, Argın and Kırgız.
My wits bewildered, my heart aflame,
My soul is torn to ragged shreds.
Accursed cunning world!
On the precious bey whom Hızır guards
It seemed to go without a backward glance.
If these dear eyes should close,
The black-hilted Zülfikâr —
Who will draw it ringing from the sheath?
The teeming Kırgız, the generous land —

Küstürmeden kim yönetecek?

Sarı tepeli bel kalırsa,
Yurdun yayladığı yer kalırsa,

Göğüste olur çok hasret.
Üst üste çullanıp öldürüp,
Gömermiş şu yalan dünya.
Yiğit başa zor edip,
Ölür çağda Sarıbay,
Kara Deccal sıkıntısını
Aziz cana denk getirip,
Takati pençeleyip saldı,
Çarpışıp belayı saldı.
Beli büküp kamburlaştırdı,
İki gözü beletti.
Hak eceli yetiştirdi,
Gücün hepsini giderdi.
Çare gidip yıpranıp,
Azık, aş, yemek tükenip,
At kuruyup ırgay gibi, boz toygar gibi kaldı,
Çarelerin hepsi tükendi.
Kanlar kaldı bir kaşık,
Etimiz oldu mosmor sünger.»
Beden kaçıp, eklem gidip,
Sarıbay böyle yapıp duruyor,
Yutarım diye canı bezdirip.
«Babası kahrolası Sarıbay,
Köyü versek onmaz ki,
Yalvarsak canı koymaz ki,
Boyun eğen yana varmaz ki.
Karşı durup kırgın savaşsak,

Kaşık kadar kan kalmaz ki.
Gözünü yalvartıp,
Yalvarsan sözünü dinlemez.
Gözbebeğimiz Seytek oğlu,
Öldürür mü ki seni de,

Who will rule and give no cause for grievance?
If the yellow-crested pass remains,
If the land where the people summered remains,
Much longing will dwell within the breast.
Piling on to slay a man,
This lying world, they say, then buries him.
Pressing hard on the hero's head,
In the season of dying, Sarıbay,
The black Deccal, his torment
Brought level with this precious life,
Clawed at endurance and let loose,
Clashing, loosed calamity.
He bent the back and made it humped,
He glazed both eyes to a stare.
He brought on the rightful hour of death,
He drove away the whole of strength.
Remedy gone, worn threadbare,
Provisions, food and victuals spent,
The horse dried lean as a dogwood rod, left like a grey lark,
Every remedy was spent.
Of blood a spoonful now remains,
Our flesh is turned to livid sponge.»
The body failing, joints gone loose,
So Sarıbay keeps at his work,
Wearying souls with vows to swallow them.
«Sarıbay — a curse upon his father!
Give him the village — still he'll not relent;
Beg him — still he will not spare a life;
He comes not over to the side that yields.
If we stand and fight to the last slaughter,

Not a spoonful of blood will remain.
Though you make your eyes to plead,
Beg him — he will not hear your word.
Our eye's own pupil, the boy Seytek —
Will he kill you too, I wonder,

Böğürüp duran kudurmuş,
Bağırıp gözünü oyup.
Su gibi döküp kanını,
Giderir mi ki dermanını!
Soyu sopu hesaba alıp,
Tekini komadan yutar ki,
Arkadaki Seytek soyunu.
Akıttı mı ki azabı,
O obur yutucu Sarıbay,
41090 Verdi mi ki cezayı.
Gösterdi ya horluğu,
Etti mi ki zorbalığı.
Saldı mı ki zavallı cana,
Diri canın çekmediği horluğu.
Sertleşip gazayı,
Diri diri verip azabı,
Yanan ocağı söndürüp,
Bileği yakıverdi,
Topyekûn göç ettirip,
41100 Gayretli yüreği yaktı.
Yamanları kırıp,
Saldı mı ki bu başa,
Kırgını fena salar ki,
Ay-âlemin görmediği kargaşayı.
Han atamın mızrakladığı Celmoguz,
Celmoguz oğlu kâfire
Kastını kurup bu domuz,
Zembürek atsam kor işlemez,
Ak Kelte atsam kurşun işlemez,
41110 Kudurmuş ite el yetmez.
Hesabı bir yolunu bulup buldu ya,

Aziz yurdu vurdu ya.
Kahrı şiddetli kudurmuş,
Nicedir biriken hıncını çıkardı ya.
Aşırı kavga koparttı ya,
Yakıp, sürüp, kavurup,
Bildiği fesadı yapar ki.
Kâfirin sıkıntılı zehrine

That bellowing rabid thing,
Roaring, gouging out your eyes?
Pouring out your blood like water,
Will he drain away your strength!
Reckoning up the whole of the lineage,
He will swallow them, leaving not one —
The line of Seytek coming after.
Has he not poured out torment,
That glutton, that devourer Sarıbay,
Has he not dealt out punishment?
He has shown contempt indeed,
Has he not wrought his tyranny?
Has he not loosed upon poor souls
Scorn no living soul has borne?
Turning savage in the onslaught,
Dealing torment to the living quick,
Quenching the hearth that burned,
He seared the very forearm's strength,
Driving the whole camp into flight,
He burned the zealous heart.
Cutting down the fierce ones,
Has he not brought down on this head —
He looses slaughter terribly —
Tumult the moonlit world has never seen.
Celmoguz, whom my khan-father lanced —
For the infidel son of Celmoguz
This boar has laid his fell intent;
I fire the swivel-gun — the ember bites not,
I fire Ak Kelte — the bullet bites not,
No hand can reach the rabid dog.
He found his reckoning, found his way at last,
He struck the precious homeland, oh!
The rabid one of violent wrath
Has vented spite long years in gathering.
He has burst out in monstrous strife;
Burning, driving, scorching all,
He works what mischief he knows how.
Upon the infidel's tormenting venom

Rastlamış olduk,
Cehennemlik oburun kahrına.
Ağa düşecekmişiz,

Dolu cehennem azabını çok çekip,
Ey çocuklar, ele mi düşeceğiz!?
Bileği katı, zehri güçlü,
Çattı, candan ümidi kes.
Kulun geçip çıkamayacağı

Korda mı kaldık?
Puslu cana bir sıkıntı,
Kurşun altında kalmışız.
Yaradan'ın çizgisi,
Celmoguz oğlu domuzu
Karşımıza çıkarıp getirdiği.
Kahrolsun, ey kurnaz dünya,
Bugün gördüğün yarın yok,
Böyleymiş işte, dünya bok!
Kahrı şiddetli Sarıbay,
Köyümü un ufak edersen,
İzimi bile buldurmaz ki.
Diri diri belini büküp,
Elimi ganimet edip.
Boynu bükük aziz yurt,
İşte böyle öcünü alır ki...
Bahadırı da bağlar ki,
Pehlivanları, erleri,
Arslanları bele sarıp,
Berkitilmiş yerleri,
Kargaşayı sıkı salar ki.
Doğrulacak hiçbir şey komadan,
Kılına dek kırar ki.
Bahadırları yok eder ki.
Kahırlı kasap domuzu
Elbet yine Kuday çarpar ki.
Ahaliyi kırar ki.
Gazaplısının kavgası,

We have chanced, alas,
Upon the hell-bound glutton's wrath.
It seems we were to fall into the net,

Long suffering the brimming pains of hell,
O children, shall we fall into their hands!?
Hard of wrist and strong of venom,
He is upon us — give up hope of life.
Where no servant may pass and climb free
—
Are we caught upon the coals?
One more torment for the misted soul,
We are pinned beneath the hail of lead.
It is the line the Creator drew,
That the boar, the son of Celmoguz,
Was brought forth and set against us.
A curse upon you, cunning world!
What you see today is gone tomorrow —
So it is: the world is dung!
Sarıbay of violent wrath,
If you grind my village down to flour,
Not even my trace will be found.
Bending its back while yet alive,
Making my people spoil of war.
The precious homeland, neck bowed low —
Thus it is he takes his vengeance...
He binds the batyr too;
The champions and the fighting men,
Lashing the lions to his belt,
The fortified strongholds too,
He looses tumult hard upon them.
Leaving nothing that can rise again,
He slays down to the very hair.
He wipes the batyrs from the earth.
The wrathful butcher boar —
Surely Kuday will strike him yet.
He slaughters the common folk.
The quarrel of the furious one —

Pek kötü hâli görünür,
Can kıymadan domuz yatar mı?
Besbelli olan kavgası,
Kan dökmeden kâfir yatar mı?

Deccal'dan böylesi olur mu,
Tutuşup ölen kudurmuş,
Yalvarsan canı bırakır mı?
Heybeti derin, zehri güçlü,
İnsandan böylesi olur mu.»

Sarıbay ile Külçoro'nun didişip
yenişemedikleri, eğilip güreşe-

medikleri yerdir burası. İkisi
yenişemezken Semetey gelir; Kül-

çoro ile Semetey iki kişi olup Sarıbay'a
güç yetiremezler. Güç yetiremeyince,
böyle bir er yaratıp neyi eksik kıldın
diye hayıflanırlar. İkisinin de çare-

si tükenip ecelleri yaklaşınca, Ayçürök
gelip ak kuğu kılığını

giyer; yeri suyu bir şey komadan dolaşıp
Sarıbay ile çarpışa-

cak er arar. Yedi gün kaybolup gider;
Kayıpçal kızı Kuyalı pehli-
van kızı bulup peşine takıp getirir. Kızın
pehlivanlık nişanı ay-âleme

boyun eğmez. Takkesinin eteğinin
büyüklüğü on iki kulaçmış. El çığrışır:

pehlivan bu, deyip; onu bulup Ayçürök
peşine takıp getirmiştir. Celmoguz oğlu

His most evil state is plain to see;
Will the boar lie down without taking life?
His quarrel is plain for all to see;
Will the infidel lie down without shedding blood?
Could even the Deccal yield his like?
The rabid one who grapples to the death —
Though you beg, will he spare a life?
Deep his dread and strong his venom —
Could humankind yield up his like?»

This is the place where Sarıbay and Külçoro grappled and neither could prevail, where they could not
bend one another in the wrestling. While the two stand unresolved, Semetey arrives; Kül-
çoro and Semetey, two men together, cannot overcome Sarıbay. Unable to overcome him, they lament, saying: creating such a warrior, what did You leave lacking in us? When the remedy of both
is spent and their appointed hours draw near, Ayçürök comes and puts on her white swan
guise; leaving no land or water unsearched, she ranges everywhere seeking a warrior who can
fight with Sarıbay. She vanishes for seven days; she finds Kuyalı, the champion daughter of Kayıpçal, and brings her along behind her. The girl's mark of championhood bows
to nothing in the moonlit world. The brim of her cap measured twelve fathoms round. The people cry aloud:
this is a champion, they say; Ayçürök found her and brought her along behind her. When they say, duel with lances against

Sarıbay ile mızraklaş deseler, Kuyalı pehlivan kız razı olmamış. «Ben çarık

çözmeden ırmak geçmem» demiş. Öyleyse bunun ere varmaya gönlü var-

mış, deyip Külçoro'ya alıverelim deseler: «Beyi dururken kuluna varmam»

deyip razı olmamış. Seytek'e alıverelim deseler: «Babası dururken oğluna

varmam» deyip razı olmamış; öyleyse Semetey'i al deseler Semetey de razı olmamış. Sebebi: Ben Ayçürök'ü aldığımda başka kadın almamak üze-

41180 re lânet ettiğim yer var, demiş. Lânet etme sebebim: «Kadın alacak olursam tepesi kapalı gök çarpsın, göğsü tüylü yer çarpsın, kanlı kılıç ağzı

çarpsın, Ak Kelte'nin kurşunu çarpıp gitsin» diye ant içmiştim, der. O zaman Kuya-
lı pehlivan kız der ki: «Öyleyse seni elinle yurdunla er Sarıbay kırıp

gitsin. Ben seninle mızraklaşmam» der. «Seni ben Sarıbay'dan kurtarıp almam; senin uğruna paçamı yırtıp arabulucu olacak değilim» der. Bunun üzerine Semetey'e Külçoro, Seytek, Kanıkey, Ayçürök, Bakay han, bütün eli çığrışıp ağladı. Yel gibi söylenmiş bir sözün gerçek olduğunu görürsün.

Sarıbay, son of Celmoguz, the champion girl Kuyalı does not consent. «I do not cross a river without unlacing my sandals,» she says. So then her heart must be set on marrying a man, they say; and when they offer to give her to Külçoro: «While the bey stands there I will not wed his servant,» she says, and does not consent. When they offer to give her to Seytek: «While the father stands there I will not wed the son,» she says, and does not consent; then take Semetey, they say — but Semetey too does not consent. His reason: When I took Ayçürök, there was a place where I laid a curse upon myself never to take another wife, he says. The reason for my curse: «Should I ever take a wife, may the close-roofed sky strike me, may the shaggy-breasted earth strike me, may the bloody sword's edge strike me, may Ak Kelte's bullet strike me down» — so I swore, he says. Then the champion girl Kuyalı says: «Then let Er Sarıbay slaughter you with your people and your homeland and be gone. I will not duel with lances for you,» she says. «I will not save you and take you from Sarıbay; I am not one to tear my hems for your sake and play the go-between,» she says. Upon this, Külçoro, Seytek, Kanıkey, Ayçürök, Bakay khan, and all his people wailed and wept over Semetey. You see how a word spoken like the wind comes true.

Yetkin aziz başa böyle zorlu iş
düşmüşken, soyu tuz gibi kavurup

Sarıbay kırıp giderse ne olur, diyerek
Semetey'i almaya güç bela razı ederler.

Semetey kabul edip Kuyalı pehlivan kıza
«kıyamette görüşelim» diye

nikâh kıydı.
Pehlivan kız pek hoşnut olur da Sarıbay
ile nice gün, nice gece
mızraklaşır. Sarıbay'ı Kuyalı pehlivan
mızraklayıp öldürüp, külünü yakıp

With such hard straits fallen on that consummate precious head — if Sarıbay scorches the lineage like salt
and slaughters them all, what then, they say, and barely win Semetey's consent to the taking.
Semetey accepts, and with the champion girl Kuyalı, saying «let us meet at the Last Judgment,»
he sealed the marriage rite.
The champion girl is well content, and for many a day and many a night she duels with Sarıbay at the lance. Kuyalı the champion lanced Sarıbay and slew him, burned him to ash

Erlerin hepsi yanıp,
Bahadır Seytek, Külçoro,
Bahadırı böyle dururken,
Başkası candan umut kesip.
Kargaşalı başa iş gelip,
Düşünsen ölçüsüz güç gelip,
Gerilip kasılıp yanıp,
Sahiden kırıldık, deyip,
Sinek kadar candan umut kesip.

All the warriors burning with grief,
The batyrs Seytek and Külçoro,
While their batyr stood at bay,
The rest despairing of their lives.
Trouble come upon the harried head,
Force past measure, if you think on it,
Straining, clenching, burning inward,
Saying, We are truly broken,
Despairing of their fly-small lives.

savuruverdiler, der. Sarıbay'ı
öldürdükten sonra, eli yurdu Seytek'e

verip bırakıp; Semetey, Kanıkey, Bakay
han, Ayçürök, Külçoro — bu beşi,
biz artık insana karışmayalım, bizim
vaktimiz doldu, deyip; arkada kalan
soy türeyip kendi gününü kendi görür,
deyip; Talas'tan gün batısına doğru

atlanıp sefer kıldılar. Onları öldü deyip
gömen kimse yok, sağmış

and scattered him to the winds, it is said.
After Sarıbay was slain, they gave the people and the homeland to Seytek
and left them; Semetey, Kanıkey, Bakay khan, Ayçürök, Külçoro — these five, saying, let us mingle with mankind no more, our time is fulfilled; saying, the line left behind will multiply and see its own day for itself; from Talas toward the setting sun
they mounted and set forth. There is no one who buried them saying they died, no one

deyip gören kimse yok. O günden
bugüne dek izleri belirsiz. Bunla-
rın yitip gidişi budur.
Ondan sonra kalan Seytek kadın alıp
çocuk sahibi olur. Seytek'ten
Oruzkan adlı oğul doğar. Oruzkan'dan
Kenen adlı oğul görür. Onun yiğit-
liği de ötekilerden eksik olmaz. O
Kenen'den Alımsarık, Kulansarık adlı
iki oğul doğar. Kulansarık ile Alımsarık
bitince, ancak o zaman
Sayakbay'ın Alımsarık ile Kulansarık'ın
kıssasını söyleyip, kaçırıp yer-

lerine ulaştırıp kondurana kadar gücü
yeter. Ondan ötesinin na-
sıl olacağına gücü tam yetmez.

who saw them saying they lived. From that
day to this their traces are unknown. Such
is the manner of their vanishing.
After that, Seytek, who remained, takes a
wife and fathers children. Of Seytek
is born a son named Oruzkan. Of Oruzkan
he sees a son named Kenen. His valor
is no less than the others'. Of that Kenen are
born two sons named Alımsarık
and Kulansarık. When Kulansarık and
Alımsarık are done, only so far
does Sayakbay's strength suffice: to tell the
tale of Alımsarık and Kulansarık, to carry
them off
and bring them to their places and settle
them there. For what comes after
that, his strength does not fully reach.

Aziz yüzden kan gidip,
Kartallardan güç gidip,
Kahrolası Sarıbay
Böyle kıstırıp sıkıştırdı.
İşi bitirircesine kırıp döküp,

Arslanlara zor edip,
Çatışan nice canın
Taş kalesini dümdüz edip.
Sarıbay'ın kavgası,
Erlerin hasreti —
En son çağında,
Rabbim Taala Kudret
Böylece kara bahta bandırdı.
Çarpıverse ölünecek,
Çarkı dönse bela görülecek,
Çarptığı canlar ölesi.
Zehre girdi azizler,
Hasretli bela, büyük kargaşa,
Kavgaya girdi azizler.

Blood draining from the precious face,
Strength draining from the eagles,
Accursed Sarıbay
Thus cornered them and pressed them hard.
Smashing and breaking as if to end the
work,
Making it hard for the lions,
Of many a soul that clashed with him
He razed the stone fortress flat.
The quarrel of Sarıbay,
The longing of the warriors —
In their latest season
My Lord Taala, the Power,
Thus dipped them deep in black fortune.
Should he strike, there is dying,
Should his wheel turn, calamity is seen,
The souls he strikes are doomed to die.
Into venom went the precious ones;
Sorrowful bane, great tumult,
Into the fray went the precious ones.

Küheylanın taban tutup basamadığı
Where the blood-horse cannot find footing to tread,

Belde durdu erler.
On such a pass the warriors stood.
Susasa suya kanmadıkları,
Where thirst finds no water to slake it,
Tek canın sağ kalmadığı
Where not a single soul stays living,
Çölde durdu azizler.
In such a desert stood the precious ones.
Gönül çöker kaygıdan,
The heart sinks down with sorrow,

Göç ardında soy kalsa, deyip,
Saying, Let seed remain behind the caravan,

Çok korkar Seytek oğlan için.
He fears greatly for the boy Seytek.
Pek heybet gösterip Sarıbay,
Showing forth his dread, will Sarıbay
Namlıları kırar mı?
Cut down the men of renown?
Yiğit handan soy kalmayıp,
With no seed left of the hero khan,
İz bırakmadan mı gider?!
Will he pass and leave no trace?!
Azarsa Sarıbay,
If Sarıbay runs wild,
Kahırlı sıkıntı salar ki,
He will loose a grievous torment;
Kökü bile komadan,
Leaving not even the root,
Tümden söküp alır ki!
He will tear it out entire!
Hunhar feryat edip yanıp,
The bloodthirsty one crying out and burning,

Aziz Seytek, Külçoro,
Precious Seytek and Külçoro,
Aziz candan umut kesip,
Despairing of their precious lives,
Ölçüsüz kedere boğulmuşlar.
Were drowned in grief past measure.
Akıllı doğmuş Külçoro,
Külçoro, born with wisdom,
Zırh gömlek giyip salınıp,
Donning his mail-shirt, moving stately,
Ay gibi yüzü parlayıp,
His face shining like the moon,
Kertiksiz kılıç kuşanıp,
Girding his unnotched sword,
Yeniden dolu yağdıracak gibi,
As though to rain down hail anew,
Yeniden bozgun salacak gibi,
As though to loose a rout anew,
Yüzü kahra dönüp:
His face turned dark with wrath:
«Her zamandan bir zaman,
«From all times unto this time
Helâk ettin belimi,
You have brought my loins to ruin;
Yalvarsam dinlemedin sözümü.
Though I begged, You heard not my word.
Dertlenip sızlanıp söz söyleyip,
Speaking words of grief and moaning,

Düzenimi bozarsın.
You break apart my order.
Nice sıkıntı gördüm,
How many torments I have seen —

Hızırlı ağam, ne dersin?

Babam bakıp, anam doğurup,
Karından yeni düştüğümde,
İşte o zaman ölmüşüm.
Diri değil, ölüyüm,
Ölmüş canların biriyim.
Çatır çatır takatim varken,
Boğuşa boğuşa ölürüm.
Yoldaş bildiğim Kırgız hazinesi —

Elimi nasıl veririm?
Kara ekinden pirinci çok,
Kalayından gümüşü çok,
Boz tavşandan tilkisi çok,
Varlıklı yurttan mülkü çok.
Ulu atamın bulduğu er Manas'ın —
Göbeği kesilip kiri yıkanan,

Fildişi süslüyle bel bağlanan,

Toprağında emeklenen,
Dana binip oynanan,
Bereketli Talas, geniş Kırgız —
Elimi nasıl vereyim?
Gönlü azarsa Sarıbay'ın,
Gümbürdeşip görüşürüm,
Hak ecel gelirse ölürüm,
Halkımı nasıl veririm?
Azıyorsa besbelli kudurmuş,
Boğaz boğaza görüşürüm.
Bahadırsın deyip, ersin deyip,
Sarıbay'a varayım.
On iki yüzlü, bin sırlı,
Belalı sözler söyleyeyim.
Otuz gün mühlet ver, deyip,
Vakit isteyip kalayım.
Otuz güne doluncaya dek,
Vaktim yetip doluncaya dek,

My Hızır-favored elder brother, what say you?
My father tending, my mother bearing me,
When I was newly fallen from the womb,
It was then that I had died.
I am not living — I am dead,
I am one among the souls that died.
While my endurance cracks with strength,
I will die grappling to the last.
The treasure of the Kırgız I have known as comrades —
How shall I give my people up?
Richer in rice than in dark grain,
Richer in silver than in tin,
Richer in foxes than grey hares,
Richer in wealth than a prosperous land.
Of Er Manas, my great forefather's find —
Where his birth-cord was cut and his birth-blood washed,
Where his waist was girt with the ivory-adorned sash,
Where he crawled upon its soil,
Where he rode the calf in play —
Bounteous Talas, the broad Kırgız —
How shall I give my people up?
If Sarıbay's heart runs wild,
I will meet him thunder for thunder;
If the rightful hour comes, I die —
How shall I give my folk away?
If the rabid one is plainly raging,
I will meet him throat to throat.
Saying, You are a batyr, you are a warrior,
Let me go to Sarıbay.
Twelve-faced, of a thousand secrets,
Let me speak him baneful words.
Saying, Grant a term of thirty days,
Let me ask for time and bide.
Until the thirty days are full,
Until my time is served and full,

Er aratıp koşturup,
Babası menhus domuzun
Çaresini bir yolla buldurup,

Sending riders out to seek a warrior,
For that boar — a curse upon his father! —
Having some way found the remedy,

Yerin üstünü taratırım,
El yetişen yerin bahadırını
Komadan toplatıp aldırırım.
Ölümden artakalıp,
Belime destek bel gelirse,
Daha pekçe yaman er gelirse,
Esirgemeden atıp savaşırım.
Kader yetişirse ölürüm.
Ölmeden diri, gözü yanıp,
Horluk çekip bahtı kaynayıp,
Dünya derdi çekip sürünüp,
Sarıbay itine bağlanıp,
Namusumu nasıl veririm?
Ondan ise aziz can,
Sağ kalmadan ölürüm.
Kuduz değmiş it ile
Boğaz boğaza görüşürüm.»
Bir o yana bir bu yana koşturup,
Çareli akıl bulup,
Çeliği bileyip doğrultup,
Olmadık akıl arayıp,
Çift kolan çekmiş kayışın,
Vay gün, ağam, ne dersin?

I will have the face of the earth swept over;
The batyrs of every land within reach
I will have gathered in, leaving none.
If one comes back from beyond death,
If a stay should come to prop my back,
If a warrior fiercer still should come,
I will fight unsparing, casting all in.
If fate o'ertakes me, I will die.
Alive yet dying, my eyes burning,
Suffering scorn, my fortune seething,
Dragging through the sorrows of the world,
Bound in thrall to that dog Sarıbay —
How could I give my honor up?
Rather than that, this precious life —
I will die and not stay living.
With the dog the mad-bite struck
I will meet him throat to throat.»
Galloping now this way, now that,
Finding counsel rich in remedy,
Whetting the steel and setting it true,
Seeking wit where none should be,
Of the strap drawn with double girth —
Alas the day! my elder brother, what say you?

Er Sarıbay kâfirinin
Bir yolla bulurum çaresini.
Yandan çizerim çizgisini,
Artırırım çetin bozgununu.
Büyüyle yolunu bağlatıp,
Yiğitlerin hepsini pusuya yatırıp,
Sarıbay'ın kara bahtını kaynatırım.
Yassı çeneli, yayvan dilli,
Yanılmayan büyük hatip.
Kapkara dilini bileyen,
Han önünde şakıyan,

For that infidel Er Sarıbay
I will find the remedy some way.
I will score his line from the flank,
I will swell his bitter rout.
Having his road bound fast with sorcery,
Laying all the heroes in ambush,
I will set Sarıbay's black fortune boiling.
Flat of jaw and broad of tongue,
The great orator who never errs.
He who whets his coal-black tongue,
Who trills before the khan —

Başı bütün hiçbir boş söz,
Külçoro'dan kalmış değil.
Yiğitleri savuşturan,
Yöneldi mi canı yakan.
Çare, akıl, yerinde söz —
Bundan kurtulup giden olmamış.

No empty word, its head intact,
Has ever got away from Külçoro.
He who sends the heroes packing,
Who, once he turns on you, sears the soul.
Remedy, wit, the fitting word —
None has ever slipped free of these.

Yiğit doğmuş Külçoro,
Heybetli zehirli kâfirden —
Can alıcı bile kaçıp kurtulamaz,

Külçoro, born a hero —
Though dread and venomous the infidel,
Even the taker of lives cannot flee and escape

Er Külçoro bahadırdan.
Çaresi yetkin akıl eri,

From Er Külçoro the batyr.
The man of consummate counsel and remedy,

Çare bulucu tedbirli,
Almambet oğlu Külçoro,
Atmaca gibi davranıp,
Yoktan akıl bulunup,
Yerin yüzünü sarsarak,
Kulansur ile dörtnala sürüp,
Kaşatça boyunca yel gibi gitti.
Bileği dolu kâfire,
Halkı mahveden Sarıbay'a,
Kara gönüllü bahadıra.
Tan ağarıp söktüğünde,

The finder of remedies, the provident,
Külçoro, son of Almambet,
Moving like a sparrowhawk,
Finding counsel out of nothing,
Shaking the face of the earth,
Galloping headlong upon Kulansur,
He went like wind along the Kaşatça.
To the infidel of brimming forearm,
To Sarıbay, destroyer of peoples,
To the batyr black of heart.
When the dawn broke pale and split the dark,

Yere ışık değdiğinde,
Tan atımının soğuk yeli
Vadi aşağı vurduğunda,
Kamışın başı sızlayıp,
Yaprak, ot titreşip,
Cümle canlı mahluk,
Yavru toygar cıvıldaşıp,
Söğütler kayınlar seçilip,
Yere ışık dökülüp,
Söğüt kabarıp eğilip,
Kumun üstü çizilip,
Dilli dilsiz mahluk,
Kuru boğaz için koşuşup,

When light first touched the ground,
When the cold wind of daybreak
Beat down along the valley,
The reed-heads aching in the chill,
Leaf and grass a-tremble,
All living creatures stirring,
The lark-chicks twittering together,
Willows and birches showing plain,
Light spilling on the ground,
The willow swelling, bending low,
The sand's face freshly scored,
Creatures with tongues and creatures dumb
Hastening for their dry throats' sake,

Canlı cansız seçilip,
Yere ışık dökülüp,
Bileği geniş kâfire,
Han Sarıbay bahadıra,
Elçi olarak varmış,
Kaşatça sırtının beline,
Söze yolunca girişmek için.
Sözü şirin, lafı bal,
Kadın doğurmaz böyle bir can.
Becerikliliği işte böyle,
Er Külçoro ne yamandır ey!

The quick and the still showing plain,
Light spilling on the ground —
To the broad-wristed infidel,
To Khan Sarıbay the batyr
He came as an envoy,
To the saddle of the Kaşatça ridge,
To open words in fitting order.
Sweet his speech, his words all honey —
No woman bears another such a soul.
Such indeed is his address —
Er Külçoro, what a marvel, ey!

Dördüncü cildin sonu.

Beşinci cilt, ak kuğunun kanadındaki umut ve Talas'ın kara günüyle sürer.

SEYTEK

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · CİLT IV
THE SAYAKBAY KARALAEV VARIANT · VOLUME IV

Dünyanın en uzun destanı Manas, yirminci yüzyılın Homeros'u sayılan Sayakbay Karalaev'in dilinden 500.553 mısra olarak yazıya geçirildi. Bu dizi, üçlemenin üçüncü ve son parçası olan «Seytek» destanını Türkçe metni ve satır satır İngilizce edebî çevirisiyle karşılıklı sütunlar hâlinde sunuyor.

Dördüncü cilt, on üç yıl sır olan Semetey'in kara mağarada bulunuşundan ana sütüyle çözülen tılsıma; Seytek'in Argın-Kırgız tahtına oturuşundan Celmoguz oğlu Sarıbay'ın kara gözünün Talas'a dönüşüne uzanır.

SEYTEK · KARALAEV VARYANTI · CİLT IV